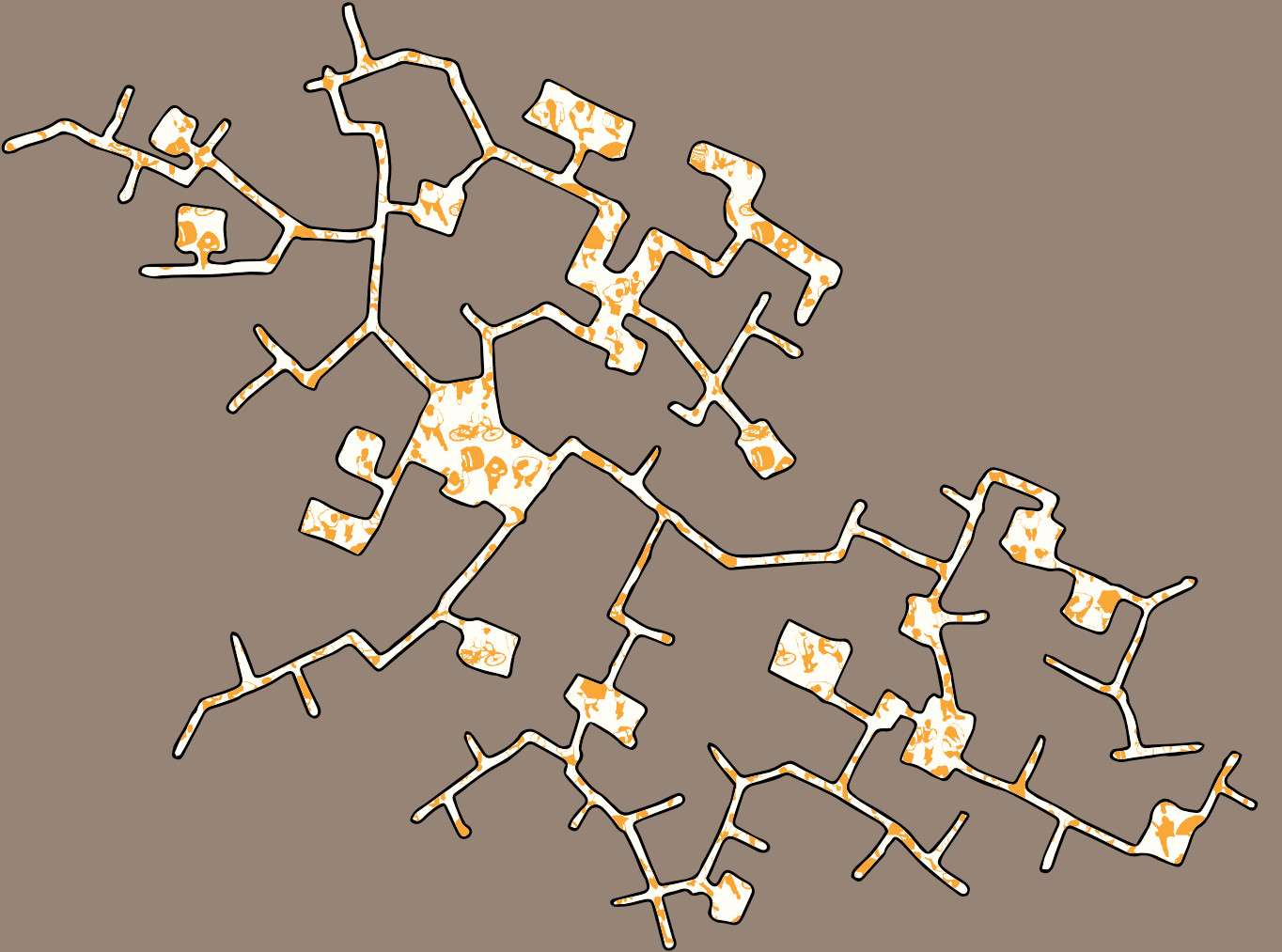

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI

Cilt | Sayı
29 | 3

Dört Ayda Bir Yayınlanır
ISSN 1300-7319

PLANLAMA

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü - Owner and Chief Editor

TMMOB Şehir Plancıları Odası adına **Orhan SARIALTUN**

Serbest Şehir Plancısı / TMMOB Şehir Plancıları Odası

Editörler - Executive Editors

Tayfun KAHRAMAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Tuba İNAL ÇEKİÇ

Humboldt Üniversitesi- Berlin, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Süleyman BALLYEMEZ

İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü

Yayın Kurulu - Editorial Board

Kumru ÇILGIN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Tolga ÇİLİNGİR

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İzmir

Gökhan Hüseyin ERKAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Trabzon

Savaş Zafer ŞAHİN

Atılım Üniversitesi İşletme Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü - Ankara

Fikret ZORLU

Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Mersin

Yayın Sekreteryası - Editorial Secretariat

Oktay KARGÜL

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Bedel EMRE

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

ISSN 1300-7319

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın Yayın Organıdır

Oda birimlerine ve üyelere ücretsiz gönderilir

Yılda Üç Defa Yayınlanır (Mart, Temmuz, Kasım)

PLANLAMA Ulrich's, Avery Index, Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI), European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIHPLUS) ve TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin veri tabanlarında dizinlenmektedir.

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: TMMOB Şehir Plancıları Odası adına Orhan SARIALTUN

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

İletişim: planlama@planlamadergisi.org

Adres: Cihannüma Mah. Akdoğan Sok. Başar Apt. No:30 D:6-7 Beşiktaş/İSTANBUL

Tel: 0212 275 43 67

Faks: 0212 272 91 19

E-posta: planlama@planlamadergisi.org

İnternet adresi:

www.planlamadergisi.org

www.journalofplanning.org

www.jplanning.org

www.karepb.com

KARE YAYINCILIK tarafından tasarlanmıştır.

Basım tarihi: Kasım, 2019

Yayın türü: Süreli yayın

Baskı adedi: 750

Matbaa: Aydan Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş

Alınteri Bulvarı, 3364 Sokak No: 4, Ostim, Ankara

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organı olan Planlama Dergisi, kentsel ve bölgesel çalışma alanlarından orijinal makaleleri, araştırma özetlerini, kitap incelemelerini ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma, görüş ve derlemeleri yayımlamaktadır. Oda üyelerine ücretsiz dağıtılan dergi; şehir ve bölge planlama alanındaki uygulama örneklerinin yanı sıra politika uygulamalarını, uygulama araçlarını ve sosyolojik çalışmaları meslektaşlarına ve okurlara ulaştırma çabasıdır. Yılda üç kez yayımlanan dergide her bir araştırma makalesi, tarafsız bir değerlendirme sürecine tabi tutulmakta olup, kendi alanlarında uzman hakem/hakemler tarafından gözden geçirilmektedir. Editör kurulu, derginin yayın kurulu üyelerinden gelen makalelerin değerlendirme süreçlerini yönetmek için harici ve bağımsız hakemleri davet etmektedir. Tüm yazılar için karar verme sürecindeki nihai otorite editörler kuruludur.

Dergide Türkçe ve İngilizce dillerinde makalelere yer verilmektedir. Araştırma makaleleri için yazı uzunluğu başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynakça hariç 9000, derlemeler için 5000, görüş yazısı, kitap incelemesi ve diğer yazılar için 2500 kelimedir. Tüm yazılar önce editör ve editör yardımcılarında oluşan Yayın Kurulu tarafından ön değerlendirmeye alınır ardından incelenmeleri için hakemlere gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirme ve düzeltmeye başvurulur, gereken koşullarda yazarlardan yazıları hakkındaki soruları yanıtlaması veya eksikleri tamamlaması istenebilir. Dergide yayımlanmasına karar verilen yazılar yayına hazırlık sürecine alınır, bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilerek; yayın öncesi son şekline getirilen eser, yazarların kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergiye yazı teslimi çalışmanın daha önce yayımlanmadığı ve Planlama Dergisi'nde yayımlanmasının yazar(lar) tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar); çalışmanın yayımlanmasını kabul ettiğinde yazıya ait her hakkı TMMOB Şehir Plancıları Odası'na devretmekte; izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayımlamayacaklarını kabul etmektedir(ler)*. Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuş ise toplantı adı, tarihi ve düzenlendiği şehir, lisansüstü tez çalışmaları üretilmiş yazılarda tezin ismi ve hazırlandığı kurum ilk sayfada dipnot ile belirtilmek üzere çevrimiçi başvuru sırasında editöre not olarak bildirilmeli, kimlik ifşasına yol açmamak adına metin dosyasında yer verilmemelidir.

*Telif hakkı devir işlemleri, makaleniz yayın kurulu ve hakemlerce onaylandıktan sonra, makalenizin yayına hazırlanma aşamasında yayıncı tarafından e-posta ile gerçekleştirilecektir.

Veri Tabanları

Planlama Dergisi, 2013 yılı itibarıyla TÜBİTAK tarafından ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı listelerinde "Ulusal Hakemli Dergi" statüsüne alınmış olup, 2013 yılı sayılarından itibaren Ulrich's ve Avery (Index), 2015 yılı sayılarından itibaren Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI), 2017 yılı sayılarından itibaren TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin Sosyal Bilimler Veri Tabanı ve 2019 itibarı ile European Reference Index For The Humanities And Social Sciences (ERIHPLUS)'ta dizinlenmektedir.

Telif Hakkı Bildirimi

Yayımlanan tüm materyallerin telif hakları dergi tarafından alınır. Yayıncının önceden yazılı izni olmaksızın, yayının hiçbir kısmı kullanılamaz. Makalelerin tüm hakları yayımlandıktan sonra dergiye ait olur.

AÇIK ERİŞİM VE ORTAK KULLANIM İZİNLERİ

Açık Erişim

Planlama Dergisi açık erişimli bir dergidir; bu, kullanıcıların tüm içeriğe ücretsiz olarak ulaşabileceği anlamına gelir. Okuyucular, yayıncı ya da yazarın izni olmaksızın, makalelerin tam metinlerini okuyabilir, indirebilir, kaynak göstermek şartıyla kopyalayabilir, dağıtabilir veya diğer yasal amaçlar için kullanabilir. Bu, BOAI açık erişim tanımı ile uyumludur.

Ortak Kullanıcı İzinleri

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) ticari olmayan amaçlar için, makalelerin dağıtımlarına veya kopyalanmalarına, ortak bir çalışma içinde kullanılmalarına, makalenin değiştirilmemesi ve kaynak gösterilmesi koşuluyla izin verir.

İntihal için Tarama Politikası

Makaleler, etik olmayan durumlar ve intihal tespiti amacıyla yayıncı tarafından iThenticate programı kullanılarak taranır. Benzerlik oranının toplamda %20'yi geçtiği durumlarda makale intihal olasılığı yönünden münhasıran incelemeye alınır. Bu inceleme aynı kaynağa dayalı alıntılarının yoğun olması durumunda da işletilir. Editörler intihal incelemesinde gerekli görülmesi halinde hakem görüşüne de başvurabilir. Başvurunun intihal yönünden reddi veya olağan hakem değerlendirme sürecine alınması kararı editörlere aittir.

KATEGORİLER

Araştırma Makaleleri: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda yeterli bilimsel inceleme, gözlem ve araştırmalara dayanarak bir sonuca ulaşan orijinal ve özgün çalışmalardır. Türkçe yazılmış makaleler Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile giriş, materyal, metot, bulgular, tartışma, sonuç ve kaynaklar bölümlerinden oluşmalı; metin, tablo, şekil, dipnot vd. dâhil; başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynakça hariç 9000 kelimeli aşmamalıdır. İngilizce makaleler ise İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimelere sahip olmalı; Türkçe makale yazım kurallarında belirtilen bölümlerden oluşmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetlerin her biri 200-350 kelimedenden oluşmalıdır.

Derleme Makale: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, belirli bir konudaki bilimsel çalışmalar veya güncel gelişmelere dair, o konuda yoğun çalışmaları bulunan deneyimli yazarlarca, kapsamlı bir literatür taramasına dayanarak mevcut bilgi birikimi ve düşünsel oluşumların sentezlendiği, eleştirel bir değerlendirmeye kuvvetli ve zayıf yanlarının vurgulandığı, literatürdeki tartışmalı ya da eksik noktaların belirtildiği, ileriye yönelik araştırma gereksinimi olan alanların ortaya çıkarıldığı özgün

yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı, bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 5000 kelimeyi geçmemelidir.

Görüş Yazısı: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda güncel ve önemli bir konunun ve/veya yazarın kendi görüş ve araştırmalarından elde ettiği sonuçların değerlendirildiği özgün yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı, bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Yukarıda belirtilenler ve kitap inceleme kategorisi dışındaki (çeviri, yarışma sunumları, araştırma özetleri, oda görüşü ve değerlendirmeler başlıklarında yer alan) yazılar, yayın kurulu ve editör süzgecinden geçtikten sonra yayımlanır.

Makale Başvurusu: Planlama Dergisi'ne makale başvuruları çevrimiçi olarak kabul edilmektedir. Planlama Dergisi'nin web sayfasında (www.planlamadergisi.org / www.journalofplanning.org / www.jplanning.org) "çevrimiçi makale gönder" ya da "journal agent" sekmesini kullanarak makale başvurusu yapılır.

MAKALE HAZIRLAMA DETAYLARI

Yazıların Hazırlanması: Yazılar, 11 punto büyüklükte "Arial" yazı karakterinde iki satır aralıklı olarak hazırlanmalıdır. Sayfa kenarlarında üçer cm boşluk bırakılmalı ve tüm sayfalar numaralandırılmalıdır.

Ana Metin Dokümanı: Sayfalara göre sıralama, tam metin, kaynakça şeklinde yapılmalıdır. Makale başlığı, yazar adı özet ve anahtar kelimeler çevrimiçi makale gönderme sisteminde istenilecek olup ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmemelidir.

Başvuru Mektubu: Başvuru mektubunun ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir; yazının tüm yazarlar tarafından okunduğu, onaylandığı ve orijinal bir çalışma ürünü olduğu ifade edilmelidir. Bunlara ek olarak; yazının başlığı, yazarların adı, soyadı ve unvanları, çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri, eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları yer almalıdır. Bu sayfaya ayrıca "yazısmadan sorumlu" yazarın isim, açık adres, telefon, faks, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir.

Tablo, şekil, grafik ve fotoğraflar: Tüm tablo, şekil ve grafikler ayrı metin dosyalarında ya da .jpg, .png formatlarında ayrı birer doküman olarak ve her birinin altına numaraları ve açıklayıcı bilgiler yazılmış olarak gönderilmelidir. Şekillerin ana metin içerisindeki yerleri metin içinde ayrı bir paragraf açılarak yazı ile (örneğin "Şekil 1 burada yer alacaktır" ifadesi kullanılarak) belirtilmelidir.

Teşekkür Sayfası: Teşekkür sayfasının ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

Kimlik Bilgileri Hakkında Uyarı: Makalenizin ana metin, kaynakça, tablo, şekil, grafik ya da fotoğraf dosyalarının içeriğinde ya da dosya adında; yazar(lar)ın adı ve soyadı ya da adı ve soyadının baş harfleri, yazar(lar)ın çalıştıkları kurumların adı ya da kısaltması bulunmamalıdır. Eğer makale bir tez çalışmasından üretiliyse ilgili çalışmanın adı ya da kısaltması, eğer makale daha önce bilimsel bir etkinlikte sunulduysa o etkinliğin adı ya da kısaltması bulunmamalıdır.

Bir makale hakemler tarafından değerlendirilip, hakemler tarafından önerilen düzenlemelerin yapılması üzere yazara gönderildikten sonra 6 ay içerisinde yazardan yanıt gelmemesi halinde

uyarıda bulunmaksızın yazı iade edilir ve tekrar değerlendirmeye alınmaz.

Gönderilen yazılarda kaynakça gösteriminde uluslararası geçerliliği olan "APA 6.0 Yazım Kuralları ve Kaynak Gösterim Biçimi" kullanılacaktır:

KİTAP REFERANSLARI

Tek yazarlı kitap:

Abisel, N. (2006). Sessiz Sinema. Ankara: Deki.

Zizek, S. (2009). Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

Çok yazarlı kitap:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık. İstanbul: Metis.

Editörlü kitap:

Özbek, M. (Ed.) (2005). Kamusal Alan. İstanbul: Hil.

Editörlü kitapta bölüm:

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), Kamusal Alan içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Birden çok baskısı olan kitap:

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). The Elements of Style (4. Baskı). New York: Longman.

Sadece elektronik basılı kitap:

O'Keefe, E. (n.d.). Egoism & the cnsts in Western values. erişim <http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?item=1135>

Kitabın elektronik versiyonu:

Freud, S. (1953). The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream.

J. Strachey (Ed. & Trans.), The standart edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 4, pp. 96-121). <http://books.google.com/books> (Özgün eser 1900 tarihidir)

Shotton, M. A (1989). Computer addiction? A study of computer dependency [DX Reader version]. Retrieved from <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Schiraldi, G. R. (2001). The post-traumatic stress disorder sourcebook: A guide to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]. doi: 10.1036/00713937

Elektronik adresten yararlanılan kaynaktaki, kaynağın erişilebileceği URL verilir:

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avatar-in-sozde-solculugu-uzerine>

Elektronik makaleler: varsa digital object identifier (DOI) numarası belirtilmelidir.

Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. Knowledge Management Research & Practice. Advance online publication. doi: 10.1016/j.palgrave.kmmp.8500141

Çok ciltli çalışmalar:

Pflanze, O. (1963-1990). Bismarck and the Development of Germany (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Metin içinde: (Pflanze, 1963-1990)

Çok ciltli çalışmalarda tek cilt kullanımı:

Pflanze, O. (1990). The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck and The Development of Germany. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Daha önceki bir baskının yeni basımı:

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin içindeyse:(Smith, 1776/1976)

Kitaptan çevrilmiş bölüm:

Weber, M. (1958). The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

Metin içinde: (Weber, 1904-1905/1958)

MAKALE REFERANSLARI**Rapor ve teknik makaleler:**

Gencil Bek, M. (1998). Medscape Turkey 2000 (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Dergiden tek yazarlı makale:

Aktay, Y. (1999). Akıl Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. Toplum ve Bilim, 82, 114-140.

Dergiden çok yazarlı makale:

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağırılması ve Yıldı Örneği. Kültür ve İletişim, 1 (2), 197-214.

Elektronik dergiden makale:

Conway, P. (2003). Truth and reconciliation: The road not taken in Nambia. Online Journal of Peace and Conflict Resolution, 5 (1) (varsa doi numarası, yoksa URL verilir. URL örneği:

http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm

Kaynağa ait sayfanın adresi (URL) ya da varsa sadece doi numarası yeterlidir.

Yazarı belli olmayan editör yazısı:

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial•]. (2006). Journal of Contingencies and Crisis Management, 14, 1-2.

Elektronik gazete makaleleri:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek. www.hurriyet.com.tr

DİĞER REFERANSLAR**Yazarı belli olmayan gazete ve dergi yazıları için:**

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strong afterchocks continue in California. (2003, 26 Aralık). New York Times [Ulusal Baskı.]. s.23.

Metin içinde: (United States and the Americas, 2003) (Strong aftershock, 2003)

Yazarı belli olan gazete ve dergi yazıları için:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. New York Times, s.21.

Tanıtmı yazıları:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in your genes. [Review of the book Nature via nurture: Genes, experience, and what makes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Basılmamış tezler, posterler, bildiriler:

YÖK'den indirilmiş ise URL adresi de künye bilgileri sonuna verilir.

Sarı, E. (2008). Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ansiklopediler:

Balkans: History. (1987). Encyclopaedia Britannica içinde (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570- 588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

Metin içinde: (Balkans: History, 1987)

Sözlükler:

Gerrymander. (2003). Merriam-Webster's collegiate dictionary (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

Metin içinde: (Gerrymander, 2003)

Görüşme:

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). A time for Prayer. Michael Schuman ile söyleşi. Time. 28 Temmuz 2003. Erişim Tarihi 13 Ocak 2004.

DEĞERLENDİRME VE BASIM SÜRECİ

Ön Değerlendirme: Dergi ön değerlendirmeyi tüm makale kategorileri için uygulamaktadır. Tüm makaleler dergi editör ekibi tarafından incelenir ve uygun bulunan makaleler ön değerlendirme amacıyla yayın kuruluna iletilir. Tüm makaleler editörlerce dergi yazım kuralları ve bilimsel içerik açısından değerlendirilir. Gerekli görüldüğünde yazıda istenen değişiklikler yazara editörlerce yazılı olarak bildirilir.

"Araştırma Makaleleri", ön değerlendirme sonucunda uygun bulunursa, yayın kurulu tarafından ilgili hakemlere gönderilerek "değerlendirme" süreci başlar.

Yazının Sorumluluğu: Yazarlar basılmış halde olan makalelerinde bulunan bilgilerin tüm sorumluluğunu üstlenirler. Dergi bu makalelerin sorumluluğunu üstlenmez.

Basım Hakkı: Dergide Basılmış bir Makalenin tamamı veya bir kısmı, makaleye ait resimler veya tablolar Planlama Dergisi editörü ve Planlama Dergisi Yayın Kurulu, bilgisi ve yazılı izni olmadan başka bir dergide basılamaz.

Gerekli Bilgiler: Dergi editörü ya da yayın kurulu ön değerlendirme sürecinde gerek duyduklarında makalenin dayandırıldığı verileri incelemek için yazardan isteyebilirler. Bu nedenle yazara kolay ulaşımı sağlayacak adres ve diğer iletişim araçlarının başlık sayfasında yer alması önemlidir.

Journal of Planning which is the publication of UCTEA Chamber of Urban Planners, publishes original articles, research briefs, book reviews and current discussion, opinions and reviews on the field of urban and regional studies. The journal annually distributed free to the members of the Chamber, aims to reach colleagues and readers with case studies and tools in urban and regional planning field as well as politics and sociology. Each submissions in the journal published three times a year are blind-reviewed by external, independent peer reviewers in order to ensure an unbiased evaluation process. Executive Editor invites an external and independent reviewer to manage the evaluation processes of manuscripts submitted by the editorial board members of the journal. Executive Editors are the final authority in decision-making process for all submissions.

Manuscripts could be submitted in both English and Turkish. Preferred length for manuscripts (excluding title, abstract, keywords, references; including text, tables, figures, notes) is 9000 words for articles, 5000 words for reviews, and 2500 words for book reviews and viewpoints. Each submission will be reviewed by the editorial board initially and then will be sent to reviewers for evaluation. Evaluation and improvement process is carried anonymously. If necessary, further information might be requested from the authors. The manuscripts that are accepted, will be processed with detailed control for the accuracy and then will be asked again for an approval from the author before publication.

Submission of a manuscript implies that the work has not been published before and that its publication in Journal of Planning is approved by author(s). The author(s) transfer(s) the copyright to UCTEA Chamber of Urban Planners after the approval, and the author(s) guarantee(s) that the manuscript will not be published elsewhere in any other language without the consent of the Chamber*. If the manuscript has been presented at a meeting, this should be stated together with the meeting name, date and the place of the meeting. If the manuscript has been generated as a part of a postgraduate thesis, this should be stated together with the thesis name and institution.

*Copyright transfer process will be fulfilled via e-mail -sent by the publisher- during the publication preparations, after your article is accepted.

Indexes

Journal of Planning is listed as "national peer-reviewed journal" in ULAKBIM Social Science Data Base by TUBITAK since 2013. The Journal is indexed in Ulrich's and Avery (Index) since 2013, Web of Science, Emerging Sources Citation Index (ESCI) Data Base since 2015 and TUBITAK ULAKBIM TR Index Social Science Data Base since 2017 and European Reference Index For The Humanities And Social Sciences (ERIHPLUS) Data Base since 2019.

Copyright Notice

All published material will become the sole property and will be copyrighted by the Journal. No part of the publication may be used without prior written permission of the publisher. Ar-

ticles and illustrations become the property of the Journal after publication.

OPEN ACCESS AND COMMONS USER LICENSES

Open Access

The Journal of Planning is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the articles, or use them for any other lawful purpose, without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the BOAI definition of open access.

Commons User Licenses

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) for non-commercial purposes, lets others distribute and copy the article, and to include in a collective work, as long as they credit the author(s) and provided they do not alter or modify the article.

Policy of screening for plagiarism: Papers submitted to Journal of Planning will be screened by iThenticate plagiarism detection tools. When the software finds out a similarity rate above 20% in total, manuscript will be subject to detailed extensive investigation. This process will also be applied to those with citations from one reference which is prevalent in the manuscript. Executive Editor may ask to reviewers for their opinion in the plagiarism examination process, if needed. Executive Editors are the final authority in decision-making to reject manuscript in terms of plagiarism or accept for standard evaluation process by reviewers.

CATEGORIES

Research Articles: These are the manuscripts that have an original and genuine conclusion based on a sufficient scientific study, observation and research. Articles in Turkish must have title, summary and keywords in both Turkish and English in addition to Turkish introduction, material and method, findings, disputes, conclusion and references. There is a 9000 words limit for the research articles excluding title, abstract, keywords, references; including text, tables, figures, notes. Articles in English must have title, summary and keywords in English and both in Turkish also has be written according to the manuscript preparation guide for the Turkish articles. The limit for the abstracts in all languages is between 200 to 350 words.

Review Article: It is based on a comprehensive literature review by experienced writers with extensive studies of scientific researches or current developments in a specific subject specified in the article categories. In these articles, it is the original writings in which the existing knowledge accumulation and intellectual formations are synthesized, with a critical evaluation emphasizing their strengths and weaknesses, and the controversial or incomplete points in the literature are mentioned. The headings and summary sections of these manuscripts should be written in the original research article format, the next sections should be composed of input, text and resources and should not exceed 5000 words.

Viewpoint Articles: These are the manuscripts written about the topics listed above that also reflect and evaluate the opinion and research results of the author over an important contemporary issue. The manuscript's title and summary parts shall be in the same format as Research Articles and shall continue with introduction, main text and references. The article must not be more than 2500 words.

In addition, the manuscripts apart from viewpoint articles, book reviews and others (translations, presentation of competitions, research reviews, review of chamber and assessment) are accepted to be published in Journal of Planning after they are accepted by editor and Editorial Board.

Application: Applications are only accepted online. Please see the link: www.planlamadergisi.org or www.journalofplanning.org or www.jpplanning.org and proceed application through "Online Manuscript Submission" or "Journal Agent" tab.

ARTICLE PREPARATION DETAILS

Article Preparation: Articles should have double-line spacing, leaving margin (3 cm) on both sides. The font size (11 points) and style (Arial) of the main text should be uniformly taken into account. All pages of the main text should be numbered consecutively.

Main Document: Ordering should be like; main text, references and thank-you note if available. Article title, abstract, keywords and author name(s) will be requested in online manuscript application system and cannot be uploaded as a separate document.

Application Letter: Application letter should be uploaded as a separate document. It must contain a brief statement that the article has been read and approved by all authors, that it has not been submitted to, or is not under consideration for publication in another journal. In addition, article title, authors's name, surname and titles, institutions and places, if available supporting institution and fund name. Besides, it should be written that; name, address, telephone number, mobile phone number and e-mail address of the corresponding author.

Figures, illustrations, tables and photos: All tables and figures should be uploaded in a separate Word document or as separate files in .jpg, .png format and all figures and tables should be numbered in the relevant order as in the main text. The desired position of figures and tables should be indicated in the text. Legends should be included in the relevant part of the main text.

Acknowledgement: Acknowledgement should be uploaded as a separated document.

Notice about ID information: Name(s) and surname(s) or initial of name(s) and surname(s) of author(s), name of organization(s) of author(s) work(s) or shortening of organization(s) should not be written in main text, references, tables and figures or in the names of these documents. If the manuscript is generated as a part of a postgraduate thesis, name of thesis or shortening of thesis should not be written in main text and related documents or in the names of documents. If the manuscript has been presented at a meeting, name of meeting or shortening of meeting should not be written in main text and related documents or in the names of documents.

After a manuscript is evaluated by reviewer(s) and sent to

author(s) for revising that suggested by reviewers; if author(s) do(es)n't answer within 6 months, the manuscript will be returned to author(s) without notification and won't be included in evaluation process.

The articles' reference must be written according to the international APA 6.0 Formatting and Style Guide:

BOOK REFERENCES

Single Author Book:

Zizek, S. (2009). *Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü*. Bahadır Turan (Çev.).İstanbul: Encore.

Multi-Author Book:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). *Çok Tuhaf Çok Tanıdık*. İstanbul: Metis.

Edited Book:

Özbek, M. (Ed.) (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil.

Edited Book Chapter:

Kejanlıoğlu, B. (2005). *Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı*. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan içinde* (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Edition other than the First:

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). *The Elements of Style* (4. Baskı). New York: Longman.

Only Electronically Printed Book / e-Book as Main Reference:

O'Keefe, E. (n.d.). *Egoism & the cnsts in Western values*. date [http://www.onlineoriginals.com/showitem .asp litem I 135](http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?litem%201%20135)

Electronic Version of the Book / e-Book Version of Main Reference:

Freud, S. (1953). *The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream*.

J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standart edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 4, pp. 96-121).

<http://books.google.com/books> (Original edition is dated 1900)

Shotton, M. A (1989). *Computer addiction? A study of computer dependency [DX Reader version]*. Retrieved from

<http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Schiraldi, G. R. (2001). *The post-traumatic stress disorder sourcebook: A guide to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]*. doi: 10.1036/00713937

Web Links as Online References:

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avator-in-sozde-solculugu-uzerine>

Article From an Online Periodical with DOI Assigned

Von Ledebur, S. C. (2007). *Optimizing knowledge transfer by new employees in companies*. *Knowledge Management Re-*

search & Practice. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

e-Newspaper Articles/Columns:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek. www.hurriyet.com.tr

Multivolume Work:

Pflanze, O. (1963-1990). Bismarck and the Development of Germany (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Singlevolume in a Multivolume Work:

Pflanze, O. (1990). The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck and The Development of Germany. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Earlier Version of Former Edition:

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin İçindeyse:(Smith, 1776/1976)

Translation:

Weber, M. (1958). The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

If in text: (Weber, 1904-1905/1958)

ARTICLE REFERENCES

Reports and Technical Articles:

Gencil Bek, M. (1998). Mediscape Turkey 2000 (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Single Author Article from a Journal:

Aktay, Y. (1999). Akıl Sosojolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. *Toplum ve Bilim*, 82, 114-140.

Multi Author Article from a Journal:

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). Mahremi Müzakereye Çağınması ve Yıldı Örneği. *Kültür ve İletişim*, 1 (2), 197-214.

e-Journal Articles:

Conway, P. (2003). Truth and reconciliation: The road not taken in Nambia. *Online Journal of Peace and Conflict Resolution*, 5 (1) (If it has doi its number if it doesn't have a doi than URL shall be given. URL sample: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm)

Article of an Unknown Editor:

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial•]. (2006). *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 14, 1-2.

OTHER REFERENCES

Unknown Editor Articles of Newspaper and/or Journal:

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). *Economist*, 36.

Strong afterchocks continue in California. (2003, 26 December). *New York Times* [National Edition.]. s.23.

If in text: (United States and the Americas, 2003) (Strong aftershock, 2003)

Newspaper and/or Journal Articles:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. *New York Times*, s.21.

White Papers:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in your genes. [Review of the book *Nature via nurture: Genes, experience, and what makes us human*]. *New York Review of Books*, 50, 38-40.

Unpublished thesis, posters and articles:

If it's downloaded from YÖK page, URL address and information shall be given at the end.

Sarı, E. (2008). *Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

An Encyclopedia Entry:

Balkans: History. (1987). *Encyclopaedia Britannica* (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570- 588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

If in text: (Balkans: History, 1987)

Dictionary:

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's collegiate dictionary* (11. Edition). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

If in text: (Gerrymander, 2003)

Interviews:

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). A time for Prayer. Michael Schuman ile söyleşi. *Time*. 28 Temmuz 2003. [Accessed:13 Ocak 2004]

EVALUATION AND PUBLISHING PROCESS

Pre-evaluation: Pre-evaluation is mandatory for all manuscripts. All manuscripts are reviewed by the editor and appropriate manuscripts are sent to the editorial board and reviewed in terms of scientific concept. . All manuscripts are subject to editing and, if necessary, authors are asked for responses to outstanding questions or for addition of any missing information.

"Research Articles" that are found appropriate are sent to the referees for reviewing by the editorial board.

Liability of the Article: The author has the complete liability of the content of the printed manuscript. The Journal of Planning has no responsibility over the information given within the text.

Right to Publish: Without the written permission of the editor and the editorial board of The Journal of Planning, manuscripts can not be fully or partly published in any other journal.

Further Information: The editors or the editorial board have the right to ask to make further research on the fact that the manuscript is based on. Therefore, communication information (address and other) of the author must be given in the title page.

PLANLAMA

İçindekiler / Content

Editörden xi

DERLEMELER / REVIEWS

Yerel Siyasette Yerel Demokrasiyi Geliştirme Uygulamaları: Konsensus Tabanlı İşbirliği Geliştirme Örneği
Applications of Local Democracy Development in Local Politics: Consensus Based Cooperation Development Example
 Kaygısız Ü 185

Kamusal Alanın Dönüşümü ve Kentsel Mekanın İletişimsel Niteliği Üzerine Düşünmek
Thinking on the Transformation of the Public Sphere and the Communicative Nature of Urban Space
 Kahraman MD 195

ARAŞTIRMALAR / ARTICLES

Analysis of the Regulation of "Zoning Reconciliation" in Local Governments
"İmar Barışı" Düzenlemesinin Yerel Yönetimler Düzeyinde Etkilerinin Analizi
 Polat ZA 202

Desantralizasyon, Basitleştirme, Deregülasyon ve Yeniden-regülasyon Politikaları Kapsamında Planlamanın
 Araçsallaştırılması; Bursa'da Riskli Yapı Tespitine Dayalı Parsel Bazındaki Plan Değişikliklerinin
 Kentsel Mekana Etkisi
Instrumentalization of Planning Within the Scope of Decentralization, Simplification, Deregulation and Re-regulation Policies; the Impact of Parcel-scale Plan Amendments for Risky Buildings Upon Urban Space in Bursa
 Güler ZE, Ünverdi L 210

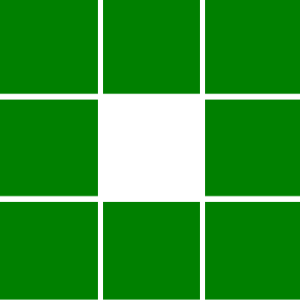
Kentsel Aidiyette Meydanlar, Trabzon Belediye Meydanı Örneği
Squares in Urban Belonging, the Example of Trabzon Municipality Square
 Özdoğan H 229

SEKA Kağıt Fabrikası Endüstriyel Mirasın Dijital Yöntemlerle Aktarılması
Digital Representation of SEKA Paper Mill's Industrial Heritage
 Muşkara Ü, Tunçelli O 247

The Organization of Urban Space and Socio-Economic Characteristics: A Graph Theory-Based Empirical
 Study Using Hierarchical Cluster Analysis
Kentsel Mekân Organizasyonu ve Sosyo-Ekonomik Yapı: Hiyerarşik Kümeleme Analizi Kullanılan Grafik Teorisi Temelli Ampirik Bir Çalışma
 Boampong E, Çubukçu KM 259

"Yeşil Alan'dan Geleneğe: Somut/Somut Olmayan Kültürel Miras Dikotomisi, Kültürel Peyzaj ve Yedikule
 Bostancılığını Dünya Mirası Olarak Korumak
From 'Green Space' to Tradition: Tangible/Intangible Cultural Heritage Dichotomy, Cultural Landscape and Protecting Yedikule Vegetable Gardening as World Heritage
 Aykan B, Başyurt İ 271

İstinat Duvarlarının Kent Kimlik Ögesi Olarak Değerlendirilmesi - Artvin Örneği
Evaluation of the Retaining Wall as Urban Identity Element - Case of Artvin
 Eminağaoğlu Z, Surat H 288

2019 yılının son sayısını, sizlere dergimizin bu yıl itibari ile European Reference Index For The Humanities And Social Sciences (ERIHPLUS) Veri Tabanında taranmaya başladığı haberi ile birlikte sunmaktan mutluluk duyuyoruz. Derginin 5 yılda katettiği yolda, bizlere değerlendirme sürecinde destek sunan tüm hakemlerimize ve yazılarıyla dergimizi zenginleştiren tüm yazarlarımıza teşekkür ederiz.

Planlama Dergisi'nin Kasım sayısında sizlerle, iki derleme ve altı araştırma makalesi ile yazarlarımızın emeklerini paylaşıyoruz: Yerel yönetim yapılarının gün geçtikçe daha fazla gündemimize giriyor olmasına, bilimsel bir perspektiften bakan ve kent konseyi gibi kurumlar aracılığıyla halkın yönetime katılımını ele alan bir derleme makalesi ile başlıyor bu sayımız. Diğer derleme makalemiz, kent yönetimi kadar çok tartıştığımız kamusalılık ile ilgili. Kamusal mekanın üretiminde ve değişiminde farklı topluluklar ve etkinlikleri etkili olurken, mekan da toplulukları ve etkinlikleri bir araya getirerek süreçlere mekânsal bir ara yüz sağlar. Söz konusu makalemiz kentsel mekanların organizasyonuna dair mesleki pratiklere kamusal/toplumsal bir yaklaşımla irdeliyor.

Derleme makalelerimiz yanı sıra; oldukça güncel konuları ele alan altı araştırma makalesi ile devam eden sayımızın ilki araştırması imar barışı meselesinin mercek altına alıyor. Kırdan kente kontrolsüz göçün sonucu olarak vatandaşların kendi barınma ihtiyacını büyük ölçüde kent çeperinde hazine veya özel araziler üzerine yasadışı konutlar inşa ederek karşılaması dünden bugüne imar aflarını ülke gündemine getirmiştir. Hazırlanmış olan çalışma bu tarihsel süreci incelemekle beraber, alternatif model arayışlarına katkıda bulunmaktadır. İmar affı gibi bir diğer tartışmalı konu riskli yapılar ve bir ihtiyaç olarak ortaya konulan kentsel dönüşüm uygulamalarıdır. Sermayenin yerelde devletle temasını artırarak ona yeni birikim alanları açan 6306 sayılı Kanun kapsamında riskli yapılara ilişkin onay yetkisi büyükşehir belediyelerine verilmiştir. Dergimizde yer alan makale Bursa özelinde bu yetki devrinin kentsel mekana etkilerini tartışıyor. Bu kapsamda riskli yapı tespiti yapılan parseller ve yetki devri kapsamında riskli yapı tespiti halinde emsal artışı verilmesine ilişkin onaylanan plan değişikliği verilerinin; dönemsel, mekânsal dağılımı ile kentsel mekana etkilerini inceliyor.

Kentsel mekanın ihtiyaç temelli değişimi, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde daha derinden hissedilmektedir. Sayıda yer alan iki makale farklı özneler üzerinden bu değişim sürecini ele alıyor. İlki; kamusal mekanlardan meydanlar ve meydanlara yapılan müdahalenin kentsel aidiyet hissine etkileri ile mekanın değişimini irdelemektedir. Diğer makale ise, "Tarihsel, teknolojik, sosyolojik, mimari ya da bilimsel değeri olan endüstriyel kültürün maddi kalıntıları" olarak tanımlanan endüstri mirasını ele almaktadır. Terk edilmiş endüstriyel alanların korunması ve yeniden işlevlendirilmesi, endüstriyel alanın tüm katmanlarını yansıtabilecek şekilde ele alınmasını gerektirmektedir. Söz konusu araştırma kullacıların katılımını içeren bir süreç için çözüm önerileri aramaktadır.

Her mekanın kendi doğal ve beşeri özelliklerinden kaynaklı kendi ihtiyaçlarının olması ve bu nedenle yapılacak planların mekanın özgünlüğünü göz önünde bulundurması gerekliliği planlamanın temel prensiplerinden biridir. Araştırma yazılarından bir diğeri "Kentsel mekân organizasyonu sosyal ve ekonomik özelliklerle ilişkili midir?" sorusuna cevap aramıştır. Bu sayıdaki altıncı araştırma makalemiz güncel koruma yaklaşımı olan tarihi kültürel peyzaj kavramını Yedikule Bostanları üzerinden somut ve somut olmayan miras alanları ile tartışmaktadır.

Son makalemiz yine mekanın özgünlüğü ile ilgili bir soruyu peyzaj planlama perspektifinden ele almaktadır. Eğimli arazilerde yapılaşabilmenin bir gerekliliği olan istinat duvarlarının kentsel imaj öğesi olarak vatandaşlar tarafından nasıl algılandığını Artvin'de bir örneklem alanı üzerinden incelemektedir.

Kentsel ve bölgesel çalışma alanlarından orjinal makaleleri, araştırma özetlerini, kitap incelemeleri ile meslek alanına ilişkin güncel tartışma ve görüşleri meslektaşlarımıza ve tüm okurlarımıza sunmak üzere katkılarınızı bekliyoruz.

DERLEME / REVIEW

Yerel Siyasette Yerel Demokrasiyi Geliştirme Uygulamaları: Konsensus Tabanlı İşbirliği Geliştirme Örneği

Applications of Local Democracy Development in Local Politics: Consensus Based Cooperation Development Example

 Ümmühan Kaygısız

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Burdur

ÖZ

Günümüzde ülkeler, yerel yönetimlerin yerel siyaset alanındaki liderliğini daha ön planda tutmaktadır. Uluslararası alanda yaşanan dönüşümler ile birlikte kamu yönetimi alanındaki geleneksel yaklaşımlar dönüştürülmekte, uzun süredir uygulanan uygulamalar ve prosedürler sorgulanmakta ve demokratik ve yönetsel pratikteki yenilikler artmaktadır. Bunların yanı sıra seçilmiş yerel makamların rolü ve amacı yeniden gözden geçirilmekte ve yeniden şekillendirilmektedir. Uluslararası alanda ortak ekonomik, sektörel ve bölgesel çıkarılara dayalı olarak, yerel otoriteler bölgesel çaplı ağlarının sayısında büyük bir artış göstermiştir. Bu aynı zamanda ulusal bağlamda da ülkelerin yerel siyaset ve yerel demokrasiyi gerçekleştirmelerinde farklı paydaş gruplarına bilhassa vatandaş odaklı yaklaşımlara yoğunlaşmasına da yol açmıştır. Diğer taraftan siyasi kurumlardaki yüksek güvensizlik, çoğu vatandaş arasında giderek artan güçsüzlük duygusu, hâkim demokratik yönetim sistemlerinin kolektif diyalog ve öğrenim için yeterli olmadığına işaret etmektedir. Bu noktada, kamu yönetim sistemleri içerisinde farklı uygulamalar ve kurumlar önem kazanmıştır. Bazı Avrupa ülkelerinde uygulanan dairesel kurumsal düzenlemeler ve Kent Konseyleri de bunlardandır. Çok çeşitli katılımcı kitle ile vatandaş odaklı bir şekilde gerçekleştirilen dairesel tasarım farklı katılımcıların fikirlerinin dile getirildiği önemli konsensüs noktalarıdır. Buradaki temel amaç, yönetim kapasitesini arttırmak ve aynı zamanda, görevdeki organizasyonun öğrenilmesidir. Çalışmanın amacı kamu yönetimindeki gelişmelerle birlikte değerlendirilen bu uygulamalar hakkında bilgi vererek değişen vatandaş rollerini ortaya koymaktır.

Anahtar sözcükler: Kamu yönetimi; kent konseyi; yerel demokrasi; yerel siyaset.

ABSTRACT

Today, countries are leading the leadership of local governments in the field of local politics. Along with transformations in the international arena, traditional approaches to public administration are being transformed, long-standing applied practices and procedures are questioned, and innovations in democratic and managerial practice are increasing. Besides these, the role and purpose of the elected local authorities is re-glanced and reshaped. The international arena has shown a significant increase in the number of regional networks of local authorities, based on common economic, sectoral and regional interests. This also led to a concentration of national-specific approaches to different stakeholder groups, particularly in the context of countries' local politics and local democracy. On the other hand, the high level of insecurity in political institutions, a growing sense of weakness among many citizens, indicates that judge democratic governance systems are not sufficient for collective dialogue and learning. At this point, different applications and institutions have gained importance in public governance systems. Circular institutional arrangements in some European countries and the City Councils are these. A citizen-centered circular design with a large number of participants and significant consensus points on which the ideas of different participants are expressed. The main purpose here is to increase the capacity of governance and at the same time to learn the current organization. The aim of the study is to demonstrate the changing citizens' roles by informing about the practices that are evaluated together with the developments in public administration.

Keywords: Public administration; city council; local democracy; local politics.

Geliş tarihi: 17.01.2019 Kabul tarihi: 02.07.2019
Online yayımlanma tarihi: 16.09.2019
İletişim: Ümmühan Kaygısız.
e-posta: ukaygısiz@mehmetakif.edu.tr

Giriş

Avrupa Kentsel Şartı, katılımcı demokratik bir işleyişi kolaylaştırma potansiyeline sahip yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine önemle vurgu yapmaktadır. Ayrıca yeni nesil teknolojiler sayesinde, “bilginin karşılıklı etkileşimi ve hızının demokratik katılımı zenginleştireceği ve seçimle işbaşına gelen temsilcilerle kent halkı arasındaki diyalogu iyileştireceğine” duyulan inanç dile getirilmektedir. Teknolojik alanda gerçekleşen ilerlemeler ve internet kullanımının yaygınlaşması, veri transferlerinin kolaylaşması, hızlanması; etkileşim imkânlarının hızla genişlemesi makro çerçevede siyaseti, mikro düzeyde de kentsel siyaseti oldukça fazla etkilemektedir (Bayraktar, 2016:13).

Günümüzde yerel siyasette katılımcı yönetişimin önemine dair görüşler daha da çoğalmıştır. Demokratik yönetim içerisinde ise vatandaş katılımının potansiyeli ile ilgili etkililik, meşruiyet ve sosyal adalet kavramları önemlidir. Geline nokta kamu sektöründe artan kısıtlamalar, bireysel katılım ve bahsedilen dijital teknoloji alanındaki gelişmelerle beraber etkin bir biçimde yönetime katılımın önü açılmıştır. Öte yandan vatandaş katılımının temsili hükümetlerin meşruiyetlerini artırıcı rolü de hayli önem kazanmıştır. Bütün bu gelişmelerin yanında başarılı katılımcı yönetişimin yaratılmasında sistematik liderliğin olmaması, doğrudan vatandaş katılımının zorluğu ve katılımcı inovasyonların sınırlı kapsamı ve yetkileri gibi önemli sorunlar da vardır.

Birçok Batı demokrasisinde kamu kurumlarına ve politikacılara duyulan güven azaldığından çoğu vatandaş arasında güçsüzlük duygusu artmaya devam etmektedir. Kamu kurumlarına olan güven ve destek çalışmaları, güven düzeylerindeki uzun vadeli eğilimlerin açıklamalarına odaklanmıştır. Bu bağlamda, kamu kurumlarına duyulan güvensizlik ve vatandaşların artan güçsüzlük duygusu, demokratik bir yönetim sisteminin önemini yansıtmaktadır (Dahlberg ve Linde, 2016). Demokratik yönetişimin eksiklikleri, sistematik liderlik ve katılımcı yönetişimin eksikliğini yanı sıra katılımcı inovasyonların sınırlı kapsamı ve güçleri ile ilişkilendirilmiştir.

Makalede ilk olarak, kuramsal arka plan oluşturulmuştur. Vatandaşlarla kamu kurumları arasındaki boşluğun demokrasilerin karşı karşıya kaldığı en önemli sorun olabileceği vurgusundan yola çıkılmıştır. Daha sonra, yönetim kapsamında değerlendirilebilecek dairesel tasarım yaklaşımının tarihi ve ana ilkeleri incelenmiştir.

Döngüsel/Dairesel tasarım yaklaşımı vatandaşlar ve siyasal kurumlar arasındaki boşluğu ele almak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla yüksek düzeyde sivil katılımı içererek demokratik uygulamalarla sonuçlanmaktadır. Bazı Avrupa ülkelerinde örneğin Hollanda belediyesinde yürütülen bir vaka çalışması, dairesel tasarım ilkelerinin, şehir meclisinin sivil katılımın orkestra şefi rolünü nasıl geliştirdiğini göstermektedir (Romme vd.

2018:246). Geline nokta çoğu ülkede başarılı uygulamaları görülen Kent Konseyleri ve bu kapsamda değişen vatandaş rolleri yeni kamu yönetimi anlayışı ile pekişen vatandaş algısı ile birlikte değerlendirilmektedir. Sonuç olarak ise bütün bu gelişmelerle yerel demokrasinin, rıza tabanlı bir işbirliği kültürüne nasıl dönüştürülebileceği görülmektedir.

Bu konudaki en büyük eleştiri, kamu kurumlarında azalan güven düzeylerinin, bu kurumların siyasi meşruiyetini ve istikrarını azaltma eğilimine rağmen, bu fenomeni tanımlamak ve açıklamak yerine, büyük çoğunluğu siyaset bilimci olan araştırmacıların, genellikle sistemin koşullarını değiştirmeye çabalamakla uğraşmaları yönündedir (Romme vd. 2018:246).

Yerel Demokrasi Geliştirme Uygulamaları

Devletin resmi kurumlar bütününe ifade eden hükümet, belirli idari ve yasal çerçeveler içinde kararlar alır ve kamu kaynaklarını mali açıdan sorumlu bir şekilde kullanır. En önemlisi, hükümet kararları devletin meşru hiyerarşik gücü tarafından desteklenmektedir. Yönetişim ise, hükümetin artı istenen sonuçları elde etmek için bir dizi kamu ve özel sektör kurumunu etkileme ve müzakere etme sürecinin daha esnek süreçlerini içerir. Kısaca yönetişim, ortak hedeflere ulaşmak için kamu, özel ve kar amacı gütmeyen sektörler arasındaki işbirliğini teşvik eder. Yönetişimdeki vurgu devletin hiyerarşik gücü yok olmadan, başkalarının eylemlerini yönlendirmek, etkilemek ve koordine etmek üzerinedir. Yönetişim ilişkilerinde hiç kimse, diğerlerinin üzerinde hiyerarşik güç kullanamaz. Süreç etkileşimlidir, çünkü kamusal ya da özel tek bir kurum, tek taraflı olarak kilit sorunların üstesinden gelmek için bilgi ve kaynak kapasitesine sahip değildir. Yerel düzeyde ise mevcut olan demokratik olarak seçilen konseyler etkileşimli süreci ifade eder. Yerel yönetişim daha geniş olarak yerel düzeyde çeşitli kamu, özel ve gönüllü sektör kurumlarının süreçlerini ve yapılarını kapsar. Toplu tedarik sorumluluğunun yaygınlığını ve farklı seviyelerin ve sektörlerin katkısını kabul eder (Hambleton, 2002:150–151).

Vatandaşlar açısından bakıldığında ise genel olarak kamu yönetimi işleyişi içerisinde daha fazla katılım arayışındadırlar. Katılımın gerçekleşebilmesi için bir takım mekanizmalara gereksinim vardır. Öncelikle, katılımın ilk aşaması olarak vatandaş bilgilendirilmelidir. Bilgi sunulmuş kesimlerin bunlar hakkındaki görüşlerini ifade etmesi olanağı vermek üzere onlara danışılmalıdır. Katılımcıların katkılarının karara yansıtılması diğer bir deyişle dâhil edilmeleri gereklidir. Son olarak, vatandaşların kendilerine dair belli bir kamu politikasına ilişkin katılımıktan öte, kararların sorumlusu olması ve belli bir iktidara sahip olması anlamında muktedir olabilmesi önemlidir (Bayraktar, 2016:14–18).

Fakat seçmenler, siyasi partiler ve seçilmiş temsilciler biçimindeki anayasal temsilcilerin yerel demokrasiyi gerçekleştirme rolleri de bir o kadar karmaşık ve zorludur. Kent konseyleri

veya ulusal parlamentolar gibi temsil organları kamu politikalarını yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde yürütmekten sorumlu idari kurumları yönetememek ve kontrol edememek eğilimindedir. Bunun sonucu olarak uygulamada, birçok kişi politik kurumlara ve onların politik sonuçlarına olan güvenini kaybetmiştir (Romme vd. 2018:247). Bu noktada yerel demokrasiyi güçlendirmek için uygulamada daha fazla vatandaş katılımını içeren çabalar gerekmektedir.

Batıdaki demokratik yönetim sistemleri, seçmenleri neyin harekete geçirdiğine dair farklı varsayımlar üzerine inşa edilmiştir. Bu varsayımlardan bazıları, vatandaşların (a) seçim sonucunu etkilemek için oy kullanması ve (b) oylarının sadece düzenli aralıklarla (örneğin, her 4 yılda bir) ifade edilmesini istemeleridir. Ancak, bu alanda gerçekleştirilen ampirik çalışmalar, insanların, seçimleri oylamayı beklemekten ziyade bir konu ve / veya aday hakkında kendilerini ifade etmek istedikleri için seçimlerde oy kullandıklarını göstermiştir (Copeland ve Laband, 2002:352)

Oysa seçmenleri harekete geçiren nokta, demokratik vatandaşlık ve siyaset çerçevesinde katılımçılıktır. Katılımçılık konusunda anahtar kavram ise farklı kesimlerin bir araya gelmesi ve bunların ortak amaçlara yönelik olarak kolektif bir bakış ve pratik geliştirmesi, birbirlerine güvenmeleridir. Bu noktada ortak müşterekler etrafında buluşabilmeleri önemlidir. Müşterekler siyaseti de denilen bu durum bir kentin sakinlerinin yaşadıkları mekânla ve bu mekânı paylaştıkları diğer kişilerle bir bağ kurmuş, kentin gündemini takip eden ve kente dair ortak faaliyetlerde bulunabilecek şekilde bir araya gelme becerisini kazanması adına çaba sarf etmek şeklinde ifade edilmektedir. Bunun için vatandaşların kendilerini kente ait hissetmeleri, hemşehrilerine güvenmeleri, yaşadıkları yere dair kapsamlı bilgi sahibi olmaları ve örgütlenme becerileri gerekmektedir (Bayraktar, 2016:25).

Diğer taraftan, yerel belediye organları ve ulusal parlamentolarda temsilciler seçme fırsatı, pek çok vatandaşın, ilgilendikleri konularla ilgili ilgi alanlarını ve fikirlerini ifade etmeleri konusundaki güçlü isteğini pek tatmin etmemektedir. Bu ise vatandaşların süreçlere katılımını olumsuz etkilemektedir. Oysa dünyada güven duygusu pekiştirme ve politika süreçlerine aktif katılım noktasında önemli uygulamalar vardır. Küreselleşme, yeni nesil teknolojiler katılımı kolaylaştırmakta vatandaşın söz sahibi olmasını desteklemektedir. Fakat bu gelişmeler çoğunlukla vatandaşın bilgilendirmekten öteye gitmemektedir. Oysa vatandaşın ve bireyin bizzat politika yapım sürecinde etken olmasına yönelik uygulamalar konsensüs sağlamanın da ötesine giderek vatandaşın değer hissi verecek ve güven duygusu pekişecektir. İşte bu noktada bu uygulamalardan bir tanesi olan vatandaşların süreçler hakkında mümkün olduğunca bilgi sahibi olmaları ve bu süreçlere katılımı noktasında aktif hale gelmelerinde önemli bir çerçeve sunabilecek dairesel tasarım yaklaşımı farklı bir perspektif sağlayacaktır.

Sosyokratik Dairesel Tasarım

Yerel demokrasiyi geliştirmek ve vatandaş ile yönetim arasındaki işbirliği uygulamalarını güçlendirmek üzerine gerçekleştirilen ilgili literatür incelendiğinde konuya dair pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Romme vd. tarafından yapılan çalışma, dairesel tasarım yaklaşımı adı altında oluşturulan danışma kurulları ile yaşanabilecek çatışmaları ortadan kaldırmak ve azaltmak için önemli bir perspektif sunmaktadır.

Romme vd. (2018) dairesel tasarım ya da sosyokratik dairesel tasarımdan bahsetmiştir (Romme vd. 2018:247). “Sosyokrazi” kelimesi Latince “socius” (arkadaş) ve Yunanca “kratein” den (hükümet) türetilmiştir. Sosyokrazi kavramı ilk olarak 1851 yılında Fransız filozof Auguste Comte tarafından kullanılmıştır (Buck ve Villines, 2007). Sosyokrazi fikri daha sonra Amerikalı sosyolog Lester Ward (1892) tarafından benimsenmiştir. Kelime şu anki anlamını 1940’larda Hollanda’daki bir Quaker okulunda almaya başlamıştır. Bu okulun kurucuları Kees Boeke ve Betty Cadbury gibi eğitimciler ve barış aktivistleridir. Boeke, sosyokraziyi, bireylerin eşitliğini varsayan bir yönetim biçimi olarak görmüştür. Buradaki eşitlik “bir birey, bir oy” şeklindeki demokrasi yasasıyla ifade edilmez, aksine her biri için tatmin edici bir karara varıncaya kadar birlikte düşünen bir grup birey (daire) ile ifade edilmektedir. Sosyokratik ideallerin hayata geçirilmesi için Boeke, geniş bir organizasyonda karar veremeyi organize etmek için bir çevreler sistemi kullanmıştır. Bu sistemde her bir çemberin üyeleri, alanlarındaki kararlardan sorumludur. Her daire “daha yüksek” bir çevreye temsilciler seçer. Hiyerarşi etkinliğini korumaktadır. Bu okul ya da ekol, öğretmenlerin ve öğrencilerin okul yönetimi hakkında karar verme süreçlerine katıldıkları için benzersizdir. Bu okuldaki öğrencilerden biri olan Gerard Endenburg mühendislik eğitimi almaya devam ederek, ebeveynlerinden devraldığı bir elektrik mühendisliği şirketi olan Endenburg Elektrotechniek’te Boeke’nin ilkelerini geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu çalışmaları, Sosyokratik Çember Yöntemi (Sociocratische Kringorganisatie Methode) adı verilen resmi bir organizasyonel yöntemle sonuçlanmıştır (Rau ve Koch-Gonzalez, 2018). Sosyokrazi fikri, mühendislik bilimlerindeki eğitime dayanarak, Endenburg tarafından, 1960’ların sonlarında ve 1970’lerin başlarında denenmeye başlanmış böylelikle fikir sosyokratik bir örgütlenme yaklaşımı ortaya çıkmıştır (Endenburg, 1998a). Endenburg, şirketinde bir danışma kurulu, bir çalışma konseyinin uygulanmasıyla ilgili mücadele etmiştir. Yönetim ve işçi temsilcileri arasında gerçek bir işi sağlama yerine, sıklıkla çatışmalar yaşanmaya devam edince Endenburg, danışma sistemini tamamen yeniden tasarlamaya karar vermiştir (Endenburg, 1998b; Romme ve Endenburg, 2006:289).

Gerard Endenburg, sosyokraziyi insanları örgütlerinden ortak sorumlu olarak göstermeye davet eden bir yöntem olarak görmüştür (Endenburg, 1998a). Sosyokrazi, sonrasında

Amerika Birleşik Devletleri'ne, 2007 yılında *We The People: Consenting to a Deeper Democracy* kitabının ortak yazarlarından olan John Buck tarafından getirilmiştir. ABD'de sosyokrasi, Dinamik Yönetişim olarak da bilinir. Bu isimler sosyokrasi kelimesi pejoratif tepkiler ürettiğinden sosyokrasinin dinamik doğasını vurgulamak için seçilmiştir. Bazı insanlara sosyokrasi kelimesi sosyalizm gibi gelmiş ve bireysel özgürlük kaybına neden olmuştur (Rau ve Koch-Gonzalez, 2018:58–59).

“Birlikte çalışanlar ve birlikte yaşayanlar beraber yönetir” sloganını benimseyen sosyokrasi fikrinde çemberler vardır. Çemberlerin üyeleri çalışanlar ve politika yapımcılardır. Çember üyeleri, yaptıkları işin uzmanlarıdır ve çalışmalarının nasıl yapıldığını yöneten bilgi ve becerilere sahiptirler. Çalışanların birlikte çalışmalarını daha kolay ve daha başarılı hale getirmek için uygun gördükleri gibi politika yapılır. Çemberin güçlendirilmesi, amaçlar, alanlar ve üyeler yoluyla olur.

Çember Roller

Her çemberde önemli rolleri yerine getirecek kişiler vardır. Bunlar, lider, kolaylaştırıcı, sekreter ve temsilcidir (Rau ve Koch-Gonzalez, 2018).

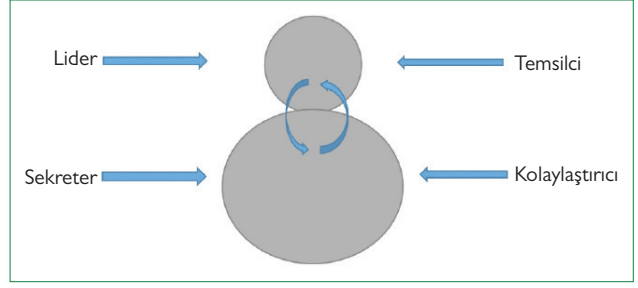
Öncelikle gelecekte nereye gitmek istenildiğinin belirlenmesinde liderliğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bir daire lideri (yukarıdan aşağıya bağlantı da denir), çevrenin hedefiyle ilgili olarak çevrenin işlemlerine dikkat eder. Ne yapılması gerekiyor, kim yapacak? Gelecekte ne karar verecek? Lider aynı zamanda yukarıdan aşağıya bir bağlantı görevi görerek ana daireden kendi dairelerine bilgi getirir.

Çember içerisinde birlikte hareket edebilmek için iyi bir kolaylaştırıcıya ihtiyaç vardır. Kolaylaştırıcılar, toplantıların biçimine ve grup tarafından benimsenen kararlara göre toplantı yaparlar. Lider ve kolaylaştırıcı ayrı rollerdir, çünkü kolaylaştırma ve denetleme operasyonları farklı beceri setleridir. Aynı kişi tarafından tutulabilirler.

Faaliyetleri yönetmek için yazılı kayıtlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunu yapacak olan sekreterdir. Sekreter toplantı sırasında notları yönetir, tutanakların dağıtıldığından ve erişilebilir olduğundan emin olur. Sekreter ayrıca dairenin kayıtlarını da yönetir ve politikaların yorumcusudur.

Temsilci ise (aşağıdan yukarıya bağlantı veya temsilci olarak da bilinir) daireyi bir sonraki “daha yüksek” dairede temsil etmek için dairenin içinden seçilir. Bu, iki daire arasında çift bağlantı oluşturur. Lider ve temsilci, çembere ve çemberin dışına bilgi aktarır; buna çift bağlantı denir (Romme ve Barret, 2010:100).

Lider, dairenin operasyonel seviyesinde ileriye dönük hareketi desteklemektedir. İkili bir lider ve delege bağlantısı fikri üzeri-

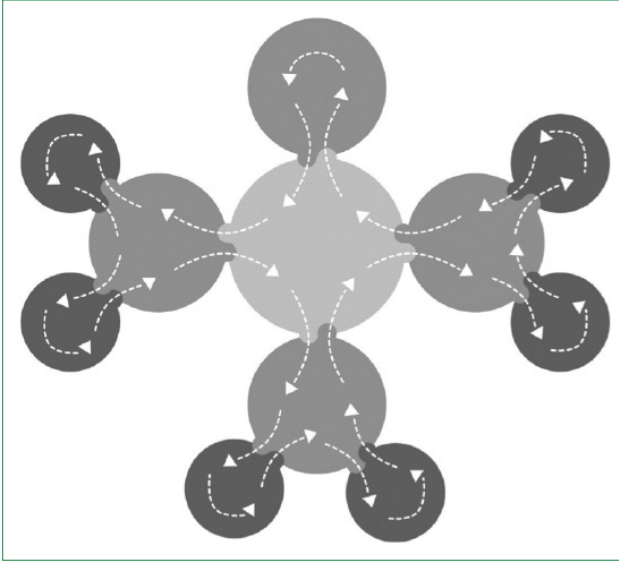
Şekil 1. Uzun bir süre için tanımlanmış bir işlem kümesini üstlenen daire rolleri (Rau ve Koch-Gonzalez, 2018).

ne eşitlik somutlaştırılmıştır: Daireler arasında bağlantı kuran ikinci bir kişi olduğunda daha fazla sesin duyulması olasılığı artmaktadır. Kolaylaştırıcı ve sekreter, daire toplantılarının sorunsuz çalışmasını sağlar ve toplantılarda ve toplantılar arasında şeffaflık ve denklik ile etkili bir uygulama oluşturur.

Şekil 1’de lider, daha geniş bağlamı çevreye bağlamakta, temsilci çevreyi daha geniş bir içeriğe bağlamakta, sekreter daire dosyaları ile ilgilenmekte ve kolaylaştırıcı daire toplantılarından sorumlu moderatör olmaktadır. Lider, dairenin amaçlarına dikkat eder, dairenin operasyonlarını denetler, kendi dairesinin ve ana dairenin üyesidir ve ana daireler bilgisini dairelere taşır. Kolaylaştırıcı ise misyon olarak lidere benzemekle birlikte farklı rollere sahiptir. Şöyle ki, toplantılar sırasında eşdeğerliğe dikkat eder, toplantılar sırasında süreç sorumlusudur, toplantıda her bir öğenin amacını anlar ve kendi dairesine üyeler katar.

Sosyokraside operasyonel kararlar ve politika kararları olmak üzere iki temel karar alma çerçevesi vardır. İşlemler, genellikle toplantı dışında dairenin amacını gerçekleştirmek için olan görevlerdir. İşlemler yaparken operasyonel kararlar alır, görevlerimizi yönlendiren politikayı nasıl yorumlayacağımıza veya işlemleri birbirimizle koordine edeceğimize karar veririz. Operasyonel kararlar, bu kararı verme yetkisi olan herkes tarafından alınır. İşlemlerin çerçevesi, yönlendirilmesi ve desteklenmesi konusunda politika yapılır. Politika rıza ile yapılır. Onay, dairenin içindeki hiçbir sesin göz ardı edilemeyeceği anlamına gelir. Daire ilgili tüm girdileri duyar ve eşdeğerde birlikte çalışmak için iyi bir temel oluşturur. Sosyokraside hiyerarşi vardır. Ancak buradaki hiyerarşi, insan hiyerarşisi değildir. Her çember, genel amaç ve alanın bir parçası ile geldiğinden ve amaçlar ve alanlar iç içe geçtiğinden, birbirleriyle hiyerarşik bir ilişki içinde olan insanlar değil amaçlar ve alanlardır. Bu amaçlar ve alanlar, daire üyeleri ve rol sahipleri tarafından doldurulan çevrelere bağlıdır (Rau ve Koch-Gonzalez, 2018).

Şekil 2’de her iki bağlantıda “dairesele hiyerarşi” elde edilir. Bağlantı sadece yukarıdan aşağıya ya da sadece aşağıdan yukarıya doğru değil aynı zamanda ve aynı anda yapılır. Bilgi, her iki yönde de bir sonsuz döngüde bir daireden diğerine akar.

Şekil 2. Dairesel hiyerarşi (Rau ve Koch-Gonzalez, 2018).

Böylelikle çevreler de birbirleri ile etkileşimdedir. Herkesin ve her şeyin birlikte iyi çalıştığından emin olmak için bilgi akışına oldukça fazla ihtiyaç vardır.

Sosyokratik dairesel tasarım fikri, bir ülkenin etkili bir şekilde yönetilmesi gerekiyorsa, yüksek eğitilmiş bir topluluğun gerekli olduğuna inanan ve demokrasinin nihayetinde sosyokrazi gibi daha gelişmiş müzakere ve hükümet biçimlerine dönüşmesi gerektiğini savunan bir anlayıştır.

Endenburg'un oluşturduğu dairesellik kavramı ile "dinamik denge durumunu koruyabilen" bir ilke geliştirilmiştir. Bu bağlamda, herhangi bir döngüsel sürecin amacının "dinamik bir dengenin bozulmasını saptamak ve onu düzeltmek için adımlar atmak olduğunu" öne sürmüştür (Endenburg, 1998b:65). Bu kapsamda öz düzenleme ve öğrenimde organizasyonel kapasite oluşturmak için oluşturulacak dairesel tasarım kuralları şöyledir:

1. Politika konularına ilişkin kararlar, bilgilendirilmiş rıza ile alınır.
2. Kurumun her üyesi en az bir daireye, ortak bir çalışma hedefine sahip bir birime aittir. Her daire kendi amaçlarını (formlarını) formüle eder ve günceller; yönlendirme, çalıştırma ve ölçme / geri bildirim işlevlerini yerine getirir.
3. Çift bağlantı, yani iki daire arasındaki dikey bağlantı, her iki çevrede en az iki kişinin katılımı ile oluşur; bunlar arasında, işlevsel lider ve alt daireden en az bir seçilmiş temsilci bulunur.
4. Önceki kurallarda tanımlanan döngüsel yapı, idari hiyerarşiye eklenir. Bu idari hiyerarşi, bir hesap verebilirlik düzeyi olarak oluşturulan politikaların uygulanmasından sorumludur ve sorumlu olan tüm işlevsel liderleri içerir.

5. Daireler açık bir tartışmadan sonra kişileri sadece bilgilendirilmiş onam temelinde seçerler (Romme ve Endenburg, 2006:296).

Yürütülen araştırma ve çalışmalar neticesinde ortaya çıkan ilkeler ise karar verme, bilgilendirilmiş rıza, çiftler arasında çift bağlantı kurma ve yöneticilerin seçilmesi için ön kılavuzlar geliştirmeye hizmet etmiştir. Bir sistem ya da yönetim bazı koşullar altında (örneğin, en az sorunlu yolu bulmak için) sadece bir hedefi hedeflemekte ve aramaktadır: İdare ve geri bildirim, performans ölçümü, sistem esnekliği ve sistemin arama yapmasını sağlayan dairesel süreç (Romme ve Endenburg, 2006:290).

1980'lerin ortalarından başlayarak, çok sayıda kuruluş, döngüsel tasarım kuralları sayesinde yeni organizasyon yapıları tasarlamaya ve uygulamaya başlamıştır. 1980'lerden bu yana bu organizasyon tasarımını uygulayan kuruluşlar tarım ve sanayi firmaları, bilişim firmaları, danışmanlık ve muhasebe firmaları ile eğitim ve sağlık kuruluşları şeklinde çeşitlilik göstermiştir. Bu kuruluşların büyüklüğü küçük ve orta büyüklükte değişmektedir. Dairesel tasarımı uygulayan organizasyonların çoğu Hollandalıdır; ayrıca, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Brezilya'daki firmalar da tasarımı uygulamışlardır. Bu başarılı uygulama durumlarına ek olarak, birçok başka kuruluş da araştırmış ve bazı durumlarda tasarımı denemiştir (Romme ve Endenburg, 2006:292).

Dairesel tasarımın temel amacı, yönetim kapasitesini artırmak ve aynı zamanda, görevdeki organizasyonun öğrenilmesidir. Bu ise, araştırmanın kolaylaştırıldığı ve terfi edildiği döngüsel süreçlerin kurulmasıyla yapılır, (yeni) politikalar için sınırlar sürekli araştırılır ve belirlenerek politikanın uygulanması izlenir. Burada özellikle iki ilke önemlidir: Bilgilendirilmiş onam ve çift bağlantı.

"Rıza" ilkesi olarak da bilinen karar verme konusunda bilgilendirilmiş rıza ilkesi, esas olarak, önerilen kararda geri kalan "önemli" itirazların olmadığı durumlarda bir kararın alındığını belirtmektedir. Bilgilendirilmiş onamın karar prensibi, Pareto ölçütü ve oybirliği kuralı hakkında literatürde güçlü bir dayanaktır (Buchanan ve Tullock, 1962:250). Sosyokratik döngüsel yaklaşımda oybirliği kuralının "bilgilendirilmiş rıza" yorumlanması, uzlaşma yorumundan daha geniş bir şekilde uygulanabilir görünmektedir (Endenburg, 1998a). Yani, katılımcıları tartıştıkları itirazları ifade etmeye ve tartışmaya davet ederek, tüm girdiler dikkate alınır ve böylelikle bireysel katılımcılar önerilen bir kararı engellemeye daha az eğilimli olur. Dahası, dairesel yaklaşım, karar verme sisteminin çift bağlantılı küçük birimlere (örneğin, 20 kişi) ayrıştırıldığını ima eder (Romme, 2004:705). Kurumsal bir ortamda, çiftli bağlantı, iki politika (karar verme) seviyesinin daha alt düzeyde seçilen bir temsilci ve daha yüksek düzeyde seçilen bir işlevsel lider aracılığıyla bağlandığı anlamına gelir.

Buna göre, sistemin ikiye katlanmış birimlere ayrıştırılması, çok geniş gruplarda genel tartışmalara ve kararlara duyulan ihtiyaçtan kaçınarak, bilgilendirilmiş onay ile diyalog ve politika kararlarını kolaylaştırır; dahası, aynı zamanda bir grubun başka bir grubu bir karar vermesi veya görevlendirmesi için fırsat sunar. Dairesel tasarım çerçevesinde oluşturulan grup öneriler oluşturmaktadır. Daha sonra grubun tavsiyeleri özel bir Kent Konseyi toplantısında tartışılarak değerlendirilmektedir. Dairesel tasarımda çiftli bağlanma ilkesi ile tutarlı olarak, bu toplantıya çok çeşitli katılımcılar katılmaktadır: Belediye meclis üyeleri, memur temsilcileri ve vatandaşlar. Toplantıdan önce karar vermenin bilgilendirilmiş rıza ilkesine dayandığı kararlaştırılmakta ve duyurulmaktadır. Bu unsur tüm katılımcılar için kabul edilebilir bir ortam sağlamaktadır. Toplantıya dış bir uzman da davet edilmektedir.

Dairesel tasarım yaklaşımı, başlangıçta özel ve yarı kamusal sektörlerdeki kuruluşlar için geliştirilmiş olmasına rağmen söz konusu ilke ve kurallar, bireysel vatandaşlar ile belediye, bölgesel ve ulusal düzeylerdeki idari ve temsilci organlar arasındaki boşluklara yönelik çözümleri nasıl sağlayabileceği hakkında da geçerlidir (Romme vd. 2018:248–249).

Tasarım Kuralları

Bir örgütün dikkatini odaklamak ve pozitif enerjisini açığa çıkarmak için 4-D döngüsü olarak ifade edilen Discovery, Dream, Design ve Destiny, keşif, rüya, tasarım ve kader kullanılmaktadır. Bu döngü, tek bir sohbete, büyük bir grup toplantısına veya tüm sistem değişim çabalarına rehberlik etmek için kullanılabilir. Döngü, çalışılacak konunun belirlenmesiyle başlar. Bu konular seçildikten sonra, 4 Boyutlu keşif, rüya, tasarım ve kader döngüsüne rehberlik eder.

Keşif: Ortaya atılan konuya dair “neyin en iyisi” olduğunu anlamak için kapsamlı ve işbirliğine dayalı bir araştırma yapılır. Genellikle bire bir görüşmelerle, ancak aynı zamanda odak grupları veya büyük grup görüşmeleriyle de gerçekleştirilir. Keşif işlemi kuruluşun zengin bir açıklaması (veya haritalanması) ve en iyi uygulamaların ve örnek eylemlerin öykülerinin paylaşılması ile sonuçlanır.

Rüya: Genellikle büyük grup forumlarında yapılır. Katılımcılar, çalışmaları, iş ilişkileri, organizasyonları ve dünya ile ilgili umutlarını ve hayallerini toplu olarak araştırırlar. Rüya aşaması hem pratik hem de üretkendir. Yapıyı güçlendirir ve statükoyu zorlar. İnsanların daha değerli ve hayati gelecekler tasarlamasına yardımcı olur.

Tasarım: Değerlere ve fikirlere form vermek. Genelde büyük grup forumlarında veya küçük bir ekip içinde yapılır. Katılımcılar, etkileyici tasarım önerileri oluşturmak ve seçmek için keşif ve hayallerden yararlanırlar. Bu provokatif öner-

meler, ideal organizasyonu ne olması gerektiğini tanımlayan olumlu ifadelerdir.

Kader: İlham verici eylemdir. Kader aşaması, devam eden öğrenmeyi ve yeniliği destekleyen bir dizi ilham verici eylemlerle ilgilidir. Kader aktiviteleri genellikle büyük grup forumlarında başlatılır ve küçük grup girişimleri olarak devam eder. Bu son aşamanın sonucu, organizasyonun tamamında bir dizi gerçek değişiklik gerçekleşir (Romme ve Barret: 2010:98–99).

Açıklandığı üzere sosyokratik daireseel tasarım, ortak gücü sağlayan bir dizi araç ve ilkedir. Sosyokrasinin varsayımı, güç paylaşımının bir plan gerektirdiğidir. Güç her zaman her yerdedir ve görünmez veya yok olmaz. Nasıl dağıtılmak istendiği konusunda bilinçli olmak önemlidir. Bir açıdan güç su gibidir, bir yerlere gider ve kümelerde birikme eğilimindedir. Bir grup ne kadar fazla güce sahipse, o kadar fazla güç toplamak için o kadar çok kaynağa sahip olacaktır. İktidar konsantrasyonunu dengelemenin tek yolu bilinçlilik ve düşünceli bir uygulamadır.

Sosyokratik örgütler, ajansı kuruluşun misyonuna doğru geliştirmek ve katkıda bulunmak için her ekibi besler ve güçlendirir. İyi yönetim, bireyi rahatsız eden her şeyi süreçten çıkarmak anlamına gelir. Bağlantı, dürüstlük veya paylaşılan gerçeklik gereksinimleri karşılanmadığında rahatsız edici duygular ortaya çıkabilir.

Kent Konseyleri ve Değişen Vatandaş Roller

Hollandalı girişimci Gerard Endenburg tarafından geliştirilen daireseel tasarım ya da sosyokratik daireseel tasarım yaklaşımı Hollanda başta olmak üzere Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika’da benimsenmiştir. Bilhassa Brezilya, ABD ve Kanada’daki 30’dan fazla organizasyonda uygulanmıştır (Romme ve Barret, 2010:102). Konsensustan farklı olarak sosyokrasi, bir grubun ihtiyaçları ile bireyin gerekli ihtiyaçlarını toplumda makul seviyede tutmada dengeleyicidir.

Yerel siyasette kısmen bir danışma kurulu gibi faaliyet gösteren Kent Konseyleri ise bahsedildiği gibi bir daireseel tasarım fikrinden uzak olmakla birlikte yerel siyasette bir yönetim meclisi işlevindedir.

Günümüzde ülkeler, yerel yönetimlerin yerel siyaset alanındaki liderliğini daha ön planda tutmaktadır. Kamu yönetimi alanındaki geleneksel yaklaşımlar dönüştürülmekte, uzun süredir uygulanan uygulamalar ve prosedürler sorgulanmakta, demokratik ve yönetsel pratikteki yenilikler artık çoğalmaktadır. Bunların yanı sıra seçilmiş yerel makamların rolü ve amacı yeniden gözden geçirilmekte ve şekillendirilmektedir. Benington ve Harvey, bütün bu gelişmelere ek olarak devlet sistemi içinde, ortak ekonomik, sektörel ve bölgesel çıkarılara dayalı olarak, yerel otoritelerin bölgesel çaplı ağlarının sayısında büyük bir

artış olduğunu belirtmektedir. Hatta bölgesel ve yerel otoriteler arası ağlar ve diğer kamu, özel ve sivil toplum örgütleri ile ilgi grupları yatay ilişkileri teşvik etmeyi de aktif olarak desteklemektedir (Benington ve Harvey 1994:28). Bahsedildiği gibi birçok ülkede yerel yönetim örgütleri gelinen noktada önemli ulus ötesi işbirliği girişimlerine katılmaktadır. Yerel yönetişimin bu şekilde uluslararasılaşması, gayri resmi kültürel değişimlerden yabancı devlet hükümetlerinin eylemlerini etkileme girişimlerine kadar pek çok farklı biçime sahiptir. Aynı zamanda siyaset ve yerel yönetimlerin yönetimi için önemli etkileri de vardır. Ulus ötesi değişimin politika inovasyonunu ve yeni düşünceleri de harekete geçirebileceği ileri sürülmektedir. Öte taraftan hesap verebilirlik, stratejik vizyon, inisiyatif yönetimi ve politika etkinliği açısından da önemli gelişmeler ortaya çıkabilmektedir (Church ve Reid, 2002:201).

İçinde bulunduğumuz çağdaki inovasyon ağı, araştırma ve eğitim ajansları, ticaret birlikleri ve kamu kurumları ve şirketler de dâhil olmak üzere bir dizi ajansı içermektedir. Amin ve Thrift aynı şekilde, ekonomiye destek veren özel, yarı-kamusal ve kamu kurumlarının varlığına atıfta bulunmak için bu kurumlar arasındaki işbirlikçi ilişkileri “kurumsal sıklık/yoğunluk” kavramı ile kullanırlar (Amin ve Thrift 1994:15). Dolayısıyla “yeni kamu yönetimi” (Hood 1991:4) anlayışı ile birlikte yeni uygulamalar ve inovasyonlar denemektedir. Yeni yerel yönetim anlayışı içerisindeki yerel siyaset ise, müşteri odaklı karar alma ve kamu hizmetlerini özel şirketlere devretme gibi, kentsel yönetim için bir dizi yönetim aracının geliştirilmesinden çok daha fazlasını ifade etmektedir. Aynı zamanda, yerel yönetimlerdeki politikacıların, yöneticilerin ve vatandaşların değişen rolleri de bu kapsamda oldukça önemlidir.

Yerel yönetimlerde kamu hizmeti anlayışının önemli şartları vardır. Bunlar: Sağlıklı işleyiş prosedürleri, iyi kontrol mekanizmaları, uygun davranış, uygulamanın tutarlılığı ve halk için hizmettir. Bunlar günümüzde de yerel yönetim için önemli olan değerlerdir. Bununla birlikte, uygun sonuçların elde edilmesi, yönlendirme, insan ve sistemlerin performansını arttırmak, farklı ihtiyaçlara esnek bir şekilde cevap vermek ve yerel topluluklarla çalışmak gibi değerler de gün geçtikçe önem kazanmaktadır.

Yerel siyasette gelinen noktada kamusal yenilikler uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre, sonuç odaklı olmak, hizmette kalite, verimlilik ve etkinlik, hesap verebilirlik, açık rehberlik, personele değer vermek, performans, yaratıcılık, risk alma, çeşitlilik ve farklılıklara duyarlılık, esneklik ve kamu ile çalışmak gibi değerler yerel demokrasiyi geliştirmeye de hizmet edecektir. Yeni yönetim anlayışı, böylelikle bilinçli, risklere değer veren, küçük ve büyük başarılı yenilikleri kutlayan ve yerel topluluklara ulaşan bir kültür geliştirmiştir (Hambleton, 2002:162–163).

Yirmi birinci yüzyılda başarılı yerel siyasetin, yönetim yeniliğiyle olduğu kadar demokratik yenilenme ile de ilgili olması

gerektiği ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda toplumsal kalkınma yaklaşımları, memurların hizmet sunumunun verimliliğini vatandaşlara dönüştürmek için alan yaratan yeni bir yönetim gündeminin parçası olarak görülmektedir (Hambleton, 2002:147).

Yerel siyaset ve yerel demokrasinin gelişimini destekleyen küreselleşme güçleri, tüm yerel yönetimlere daha verimli ve daha etkili olmaları için baskı yapmaktadır. Şöyle ki kamu hizmetlerinin etkinliğine yönelik yenilenmiş bu ilgi, aynı zamanda, modern toplumdaki yerel yönetim de dâhil olmak üzere, hükümet için uygun rol hakkındaki değişen görüşlere de yansımaktadır. Öte taraftan daha güvenilir ve iyi bilgilendirilmiş bir vatandaşlık, yerel yönetime ve diğer kamu kurumlarına daha açık, daha duyarlı ve daha sorumlu olmak için yeni talepler ortaya koymaktadır. Dolayısıyla hükümetler gelinen noktada daha ayrıcalıklı ve vatandaş merkezli hale gelmeye başlamışlardır.

Bu gelişmeler ışığında yerel demokrasinin geliştirilmesi bağlamında gelinen noktada “çok aktörlü kurumlar” ve “katılımcı” anlayış ekseninde “kent konseyleri” modeli oluşturulmuştur. Kent konseyleri, Birleşmiş Milletler’in (BM) 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi’nde gündeme gelmiş ve Yerel Gündem 21 ismiyle uygulamaya geçirilen yapılanmanın Türkiye’deki uzantısı olarak yer almıştır. 2005 yılında 5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun 76. maddesine dayanarak, “kent konseyi, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap verme ve sorma, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye” çalışmaktadır. Kent konseyleri, yerel demokrasinin güçlendirilmesinde katılımcı anlayışın ve çok aktörlülüğün bir ürünü olarak tasarlanmış olsa da doğrudan belediye yönetiminin inisiyatifine bırakıldığı görülebilmektedir. Belediye Kanunu’nun 76. maddesinde “kent konseyinde oluşturulan görüşler belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınarak değerlendirilir” hükmü, kent konseyinin işleyişini ve etkinliğini belediyenin karar organına bağlamaktadır (Önder ve Güler, 2016:883).

Görüldüğü gibi Kent konseylerinin en önemli işlevleri, katılım, yönetişim eksensel katılımcı demokrasiyi hayata geçirme; kentin yaşam kalitesinin artırılması için kentte yaşayanlar tarafından kentin hak ve hukukunun korunması; hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi ve hemşehrilikler arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı geliştirmektir (Çelik, 2013:216).

Sonuç olarak katılımcı inovasyonların elde etmek istediği en önemli değer, etkili yönetişimdir. Yönetişim, yönetişim düzenlemelerinin çözüme kavuşturulması gereken temel sorunları çözme yetisine sahip olduğu ölçüde etkilidir. Örneğin, eğitim, yoksulluğun üstesinden gelmek, güvenlik yaratmak ve kamu mal ve hizmetlerini sağlamak gibi (Fung, 2015:5).

Çoğu durumda seçilen yerel konsey, yerel yönetim sistemindeki doğrudan seçilmiş kurumdur ve kritik öneme sahiptir. Yerel yönetim açıklandığı üzere, devletten özel ve gönüllü sektörlere ve genel olarak sivil topluma karşı sorumluluğu değiştirmenin önemli bir yoludur. Bu sorumluluğun yer değiştirmesi vatandaşlara karşı hesap verme sorumluluklarını da belirsizleştirebilir ve yönetime kayma kesinlikle yerel demokrasiye karşı büyük bir zorluk oluşturabilir (Kearns ve Paddison 2000:846).

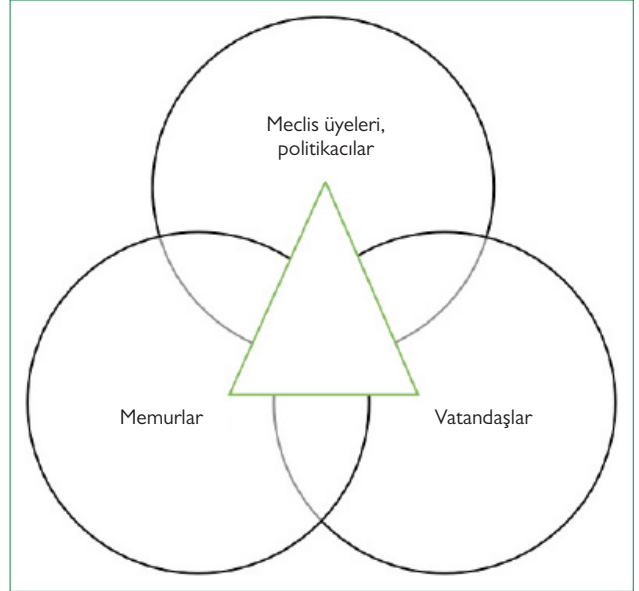
Şekil 3 politikacılar, Meclis üyeleri, memurlar ve vatandaşlar arasındaki değişen ilişkileri göstermekte, bu üç çıkar grubu arasında üçgen bir ilişki olduğunu varsaymaktadır.

Aslında yönetim kapsamında, yerel makamlar, buldukları bölgeyi etkileyen ekonomik aktörlerin davranışlarını şekillendirmede oldukça ön plandadır. Demokrasi perspektifinden bakıldığında ise yerel yönetimdeki üç ana aktör grup olarak politikacılar, memurlar ve vatandaşlar görülmektedir. Üçgenin her bir köşesi, yerel politika oluşturma sürecine önemli katkılar sağlayabilir, ancak üç grubun görece etkisi büyük ölçüde değişebilir. Diyagram, daha karmaşık bir gerçekliğin büyük ölçüde basitleştirilmesidir. Her çıkar grubu içinde büyük farklılıklar vardır ve bunlardan çok bireyler birden fazla köşede görünebilir. Bu açıdan aslında politikacılar ve memurlar da vatandaşlardır (Hambleton, 2002:158).

Genel olarak yerel politik yönetimin güncellenmesi ve modernleştirilmesi sayesinde, oluşabilecek zorlukların üstesinden gelmek için meclis üyelerinin rollerinin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda özellikle sivil liderlik yaklaşımının güçlendirilmesi, yerel liderliğe daha proaktif bir yaklaşım geliştirilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Bilhassa vatandaş temelli ortak çalışmaların güçlendirilmesi ve çeşitli yeni ortaklık düzenlemelerinin oluşturulması oldukça gereklidir.

Yerel siyaset ve yerel demokrasinin en önemli bileşeni olan vatandaşların siyasetçiler tarafından nasıl algılandığını bilmek bu bağlamda önemlidir. Siyasetçiler tarafından kullanılan dil, genellikle vatandaşları nasıl algıladıklarını sembolize eder ve bu algı, benimsedikleri farklı demokratik inisiyatiflerin doğasını açıklamanın bir yoludur. Kurumsal yönetim çağında, hizmet kullanıcıları genellikle istemciler olarak adlandırılmaktadır. Bunun paternalist bir halkası vardır, bu da kişinin profesyonel görevlinin üstün değerlendirmesini kabul ettiğini göstermektedir.

Modern siyasetçiler, kullanıcılara atıfta bulunurken, bazı terimleri, bazen birbirinin yerine kullanılabilir şekilde kullanırlar (Burns vd. 1994; Burns, 2000:964). Bu kullanım güç ilişkilerini maskeleyebilir. Örneğin, tüketiciler alışveriş yapan, iyi bir ürün bulmak için piyasada bulunan ve servis sağlayıcısına çok az bağlı olan kesimdir. Müşteri kelimesi kamu hizmeti yönetiminde tüketiciden daha popüler bir terim haline gelmiştir

Şekil 3. Politikacılar, meclis üyeleri, memurlar ve vatandaşlar arasındaki değişen ilişkiler (Hambleton, 2002: 158).

çünkü hizmet verenler ile hizmet alan kişiler arasında daha kalıcı bir ilişki geliştirmeyi ima etmektedir. Müşteriler, sağlayıcıya sadakat duygusu geliştirebilirler. Vatandaşın siyasi hakları ve sorumlulukları vardır ve kamu yararına olduğu kadar bireylere ve hane halklarına hizmet kalitesi ile de ilgilidir. Yeni siyaset anlayışı, insanları farklı ortamlarda tüketiciler, müşteriler ve vatandaşlar olarak ele almanın uygunluğunu kabul etmektedir. Bu, yeni ve modern tarzdaki yöneticilerin, oldukça doğal olarak değişecek olan farklı insan profillerinin ihtiyaçlarına duyarlı bir şekilde yanıt vermek istediklerini yansıtmaktadır (Hambleton, 2002:165).

Belirtilenler ışığında yerel demokrasiyi geliştirme bağlamında yerel yönetimin en önemli parçası olan vatandaşlar ve belediye yönetimi arasındaki bağlantıyı güçlendirmek için şunlar yapılmalıdır:

Belirli bir politika konusu için kullanılacak vatandaş katılım düzeyi hakkında mümkün olduğunca erken karar verilmelidir.

Kent konseyi, herhangi bir katılım süreci için bütçe kısıtlamaları, teslim süresi ve diğer koşullar gibi sınırları belirlemeli ve tanımlamalıdır.

Daha sonra paydaşları, çıkar grupları ve uzmanları olan bir proje grubu konuyu araştırmak ve belediye meclisi tarafından belirlenen sınırlar içinde bir çözüm üzerinde rıza ile karar vermek için görevlendirilmelidir.

İlgilenen her vatandaş bu proje grubuna katılabilir. Proje grubu çözüm sunduktan sonra, belediye meclisi yalnızca önerilen çözümün daha önce tanımlanan sınırları karşılayıp

karşılımadığını değerlendirmelidir. Kent meclis üyelerinden sağlanan katkı, proje grubuna katılma ve / veya bilgi sağlama şeklinde olmalıdır.

Proje grubu belirlenen sınırlar içinde bilgilendirilmiş rıza ile karar alamıyorsa, belediye meclisi yine dikkate alınan politika konusu hakkında karar verme yetkisine sahip olmalıdır (Romme vd. 2018:250).

Bütün bunlar gerçekleştirilerek güçlendirilen yerel yönetim yoluyla da demokrasi güçlenecektir. Bunun için öncelikle açık hükümet kuralları, toplantılarda vatandaş hakları, yerel meclis üyelerine daha iyi destek, internet üzerinden meclis tartışmaları, elektronik oylama, etkileşimli web siteleri gibi daha birçok yolla temsili demokrasiyi geliştirmek;

Belediye meclis üyeleri veya belirli gruplara dayanan komite meclisleri, parlamento meclisleri, toplum kurulları, mahalle forumları, kullanıcı panelleri güçlendirilmesi vasıtasıyla temsili demokrasiyi genişletmek;

Toplum vizyon projeleri, vatandaşların kontrolü, müzakereci kamuoyu yoklamaları, konsensus konferansları yoluyla katılımcı demokrasiyi geliştirmek ve katılımcı demokrasiyi genişletmek gerekmektedir (Hambleton, 2002:164).

Son olarak gelinen noktada var olanın ötesinde yerel birimlerin farklı bir işçiliği stratejisi oluşturması gerekmektedir. Dahası, Habermasian prensipleri üzerine modellenen bir tür müzakereci demokrasiyi benimseyen demokratik yaklaşımla, yukarıdan aşağıya gelişen strateji statükoyu zorlayacak ve sosyal açıdan sorumlu bir yerel siyaset geliştirirken tüm referans gruplarını içerecektir (Romme ve Barret, 2010:95).

Sonuç ve Değerlendirme

Kamu yönetim sistemleri “döngüsel örgütlenme” den örgütsel demokrasi anlayışını daha da geliştirmektedir. Bu bağlamda, kamu politikalarının geliştirilmesini ve karar vermeyi geliştirmek için dairesel örgütlenme modeli Hollanda gibi bazı Avrupa ülkelerindeki belediyelerde uygulanmıştır. Özetle, dairesel tasarım toplantılara odaklanarak, geniş bir organizasyon ve paydaş ortamları yelpazesinde uygulanabilir olan daha açık ve esnek bir yaklaşımı ifade etmektedir. Ayrıca, dairesel tasarım özellikle çeşitli (dış) paydaşları kuruluşun gelecekteki stratejisi hakkında görüşmelere ve toplantılara katılmalarını kolaylaştırarak ve motive ederek kurumsal vatandaşlığı bünyesinde barındırmaktadır. Bu çerçevede dairesel tasarım kurumsal vatandaşlığı modelleyebilir ve yüksek katılımlı strateji oluşturma için ana tasarım parametrelerini ortaya çıkarabilir. Diğer bir deyişle dairesel tasarım yüksek katılım için kritik olan kalıcı bir örgütlenme alanıdır. Aynı zamanda önemli kararlarda strateji belirleme, politika oluşturma ve uygulama

noktasında etkilidir. İdeal bir hedef durumu ifade eden döngüsel tasarım kabiliyeti sağlar.

Makale, yerel demokratik yönetişimin yenilenmesi için buna benzer süregelen çabaları içermektedir. Gelecekteki araştırmalar bu nedenle, dairesel tasarım dışındaki yöntemlerin de kullanıldığı çoklu vakaların karşılaştırmalı çalışmalarından yararlanmaya ihtiyaç duyacaktır. Gelecekteki yapılacak çalışmalar; kamu yönetimi ve politik kurumlara olan güven ve destek için, dairesel tasarım düzenlemelerinin önemini ölçmeye yönelik olabilir. Bu tür araştırmalar ayrıca (yerel) demokratik yönetişim için dairesel tasarım düzenlemelerinin politika ve kararlara yol açıp açmayacağını belirlemeye de yardımcı olacaktır. Buradaki önemli nokta kamu tasarımının, kamu politikasını daha etkin ve daha meşru kılarak, bireysel olarak vatandaşların başvurduğu yasal yolların sayısını önemli ölçüde azaltıp azaltmayacağıdır. Vatandaşların / seçmenlerin kamu yönetimine daha fazla katılım arayışı, anayasal temsili demokrasi-lerin (seçimler, siyasi partiler ve seçilmiş temsilciler şeklinde) rolü açısından da oldukça önemlidir.

Bu kapsamda yeni düzenlemeler ve çözümler ile denemeye dayanan demokratik yönetişim çok daha önemli hale gelmektedir. Bu doğrultuda kamu politikalarının oluşturulmasında sivil katılımın önemi, demokratik bir sistemin yerel, bölgesel, ulusal veya uluslar arası alanlardaki destek ve güven düzeyleri iyi anlanmalı ve incelenmelidir.

Uygulamada belediyelerde ya da yerel seviyede daha etkili bir yerel yönetişim için uygun seçenekleri araştırması için bir grup vatandaş davet edilerek, dairesel tasarım gerçekleştirilebilir. Buradaki asıl gaye, vatandaşlar ve belediye yönetimi arasında algılanan boşluğu kapatmak ve vatandaşlar, devlet memurları ve belediye başkanı ve ilgili konsey arasında yapıcı işbirlikçi bağlar kurmaktır. Temelde yüksek düzeyde sivil katılım ile politika geliştirme amaçlanmaktadır. Aslında gerçekte olan vatandaşlar, yöneticiler ve memurlar tarafından, politika oluşturma ve karar verme çözümlerini tanımlamak için ortak bir araştırma ve öğrenme süreci başlatılmasıdır. Bu tüm paydaşların ihtiyaçlarını karşılayacaktır. Bu kolektif öğrenme sürecinde, her bir katılımcının bilgi ve görüşlerinin, sosyal ve politik olarak meşru olduğu kadar yüksek kalitede (içerik bakımından) yasal kararlar almaya katkıda bulunabileceği fark edilmektedir.

Yerel siyasette, “gerçek” uzman ve paydaşlar, belediye meclisi üyesi değildir, ancak belirli bir konu hakkında politika oluşturma sürecine katılmak istemektedirler. Zaten yerel demokrasiyi gerçekleştirmenin özünde olan bu durum sayesinde doğrudan katkıda bulunmak isteyen tüm vatandaşların (hem de herhangi bir dış uzman) katılımı sağlanmaktadır. Böylelikle belediye meclisi ve konseyler sivil katılımın orkestra şefi olarak rolünü sürdürmekte ve aynı zamanda politika kararları çok paydaşlı bir şekilde oluşturulmaktadır.

KAYNAKLAR

- Amin A. ve Thrift N. (eds) (1994), 'Living in the Global', in Globalisation, Institutions and Regional Development in Europe. Oxford: Oxford University Press.
- Bayraktar, Ulaş (2016) Sürdürülebilir Kentler Yerel Müşterekler Siyaseti için e-Katılım, TESEV Yayınları. <http://tese.org.tr/tr/yayin/surdurulebilir-kentler-yerel-musterekler-siyaseti-icin-e-katilim/>
- Benington J. and Harvey J. (1994), 'Spheres or Tiers? The Significance of Transnational Local Authority Networks', *Local Government Policy Making*, Vol. 20, No. 5, pp. 21–9
- Buchanan, J. M., ve Tullock, G. (1962), *The Calculus of Consent*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Buck, J., ve Villines, S. (2007), *We the People: Consenting to a Deeper Democracy*. Washington, DC: Sociocracy.Info.
- Burns D. (2000), 'Can Local Democracy Survive Urban Governance?', *Urban Studies*, Vol. 37, No. 5–6, pp. 963–73
- Burns D., Hambleton R. and Hoggett P. (1994), *The Politics of Decentralisation*. London: Macmillan – now Palgrave
- Church, Andrew and Reid, Peter (2002), *Local Democracy, Cross-Border Collaboration and the Internationalisation of Local Government*, Edited by Robin Hambleton Hank V. Savitch and Murray Stewart Globalism and Local Democracy Challenge and Change in Europe and North America.
- Copeland, C., ve Laband, D. N. (2002), Expressiveness and voting. *Public Choice*, 110, 351–363. doi:10.1023/A:1013093610591
- Çelik Abdullah (2013), Kent Yönetimi Bağlamında Kent Konseyinin İşlevleri Üzerine Bir Değerlendirme, *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, 215-229.
- Dahlberg, S., ve Linde, J. (2016), Losing happily? The mitigating effect of democracy and quality of government on the winner-loser gap in political support. *International Journal of Public Administration*, 39, 652–664. doi:10.1080/01900692.2016.1177831
- Endenburg, G. (1998a), *Sociocracy: The organization of decision-making*. Delft, Netherlands: Eburon.
- Endenburg, G. (1998b), *Sociocracy as social design*. Delft, Netherlands: Eburon.
- Fung, Archon (2015), Putting the Public Back into Governance: The Challenges of Citizen Participation and Ist Future, *Public Administration Review*, Vol. xx, Iss. xx, pp. xx–xx. © 2015 by The American Society for Public Administration. DOI: 10.1111/puar.12361.
- Hambleton, Robin (2002), *The New City Management*, Edited by Robin Hambleton Hank V. Savitch and Murray Stewart Globalism and Local Democracy Challenge and Change in Europe and North America, palgrave.
- Hood C. (1991), 'A Public Management for All Seasons', *Public Administration*, Vol. 69, pp. 3–19.
- Kearns A. and Paddison R. (2000), 'New Challenges for Urban Governance', *Urban Studies*, Vol. 37, Nos 5–6, pp. 845–50.
- Önder, Özgür ve Güler, Erdal (2016), An Research on the City Council from Local Democracy in Turkey: Example of Kutahya City Council, *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi* 7(1): 881-902
- Rau, Ted J. ve Koch-Gonzalez, Jerry (2018) *Many Voices One Song Shared power with sociocracy, Sociocracy For All Amherst, MA (USA)*.
- Romme, A. Georges L., Broekgaarden, Jan, Huijzerb, Carien, Reijmerc, Annewiek and van Der Eyden Rob A. I. (2018), From Competition and Collusion to Consent-Based Collaboration: A Case Study of Local Democracy, *International Journal Of Public Administration* 2018, VOL. 41, NO. 3, 246–255 <https://doi.org/10.1080/01900692.2016.1263206>
- Romme, A. G. L. (2004). Unanimity rule and organizational decision-making: A simulation model. *Organization Science*, 15, 704–718. doi:10.1287/orsc.1040.0090
- Romme, A. G. L., ve Endenburg, G. (2006). Construction principles and design rules in the case of circular design. *Organization Science*, 17, 287–297. doi:10.1287/orsc.1050.0169
- Romme, A. G. L. ve F. Barrett (2010). Strategy formation and corporate citizenship: Conversations and decisions that matter. *Journal of Corporate Citizenship*, 38: 93-106.

DERLEME / REVIEW

Kamusal Alanın Dönüşümü ve Kentsel Mekanın İletişimsel Niteliği Üzerine Düşünmek

Thinking on the Transformation of the Public Sphere and the Communicative Nature of Urban Space

 Meriç Demir Kahraman

Bağımsız Araştırmacı, İstanbul

ÖZ

Kamusal alanın ne olduğuna ve nasıl oluştuğuna dair tartışmalar ve yazınlar esasen sosyal bilimlerde üretilen çalışmalarda geliştirilmiştir. Genel olarak, bahsi geçen tüm çalışmalarda kamusal alan kavramı, kamusal alanın fiziksel sınırları ötesine geçen çeşitli boyutlarını tariflemek üzere kullanılmaktadır. Bu yaklaşım içerisinde, iletişimsel bir fenomen ifadesiyle, kamusal alan ve kamusal alan(lar)ın üretimi ve yeniden üretimi fiziksel mekandan bağımsızdır. Ancak, kamusal alanın fiziksel sınırları ötesine geçen boyutları herhangi bir kent içerisinde geleneksel kamusal mekanların varlığını inkar veya göz ardı da etmemektedir. Diğer taraftan, kentler farklı toplulukları ve etkinliklerini bir araya getirerek toplumsal süreçlere mekânsal bir ara yüz sağlarken, eş zamanlı olarak da toplumsal süreçler kentleri mekânsal olarak tanımlamakta ve dönüştürmektedir. Kısaca, insanlar arası bir iletişim sürecinden bahsetmek gerektiğinde mekandan bağımsız bir kavrayış da mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla, bu çalışmanın temel motivasyonu sosyal bilimlerde çerçevesinde ele alındığı üzere geniş bir perspektifte, kentsel mekanın kamusal alan ve iletişimsel niteliği üzerine teorik bir tartışma açmaktır. Söz konusu motivasyon, kentsel mekanların organizasyonuna dair mesleki pratiklere kamusal/toplumsal bakış açısını genişleten bir yaklaşım geliştirmek amacındadır.

Anahtar sözcükler: Kamusal alan; kamusal mekan; kentsel iletişim; mekânsal organizasyon.

ABSTRACT

The debates and literature on what is publicness and how it is formed have been developed substantially in the studies from the domain of social sciences. In all these studies, the concept of the public sphere is used to describe the various aspects that reach beyond the physical limits of publicness. Within this approach, the production and (re)production of publicness and public spheres are independent of the physical space by the expression of a communicative phenomenon. However, the aspects of publicness that reach beyond the physical limits do not deny or disregard the existence of conventional public spaces in a given urban pattern. On the other hand, while cities provide a spatial interface for social processes bringing diverse communities and activities together, simultaneously social processes define and transform cities spatially. In other words, it is not possible to picture a communication process between people independently of space. In accordance, the main motivation of this study is to open a theoretical discussion on the publicness and the communicative nature of urban space in a broad perspective. The motivation aims to develop an approach that broadens the social perspective on spatial practices in the organization of urban spaces.

Keywords: Public space; public sphere; urban communication; spatial organization.

Giriş

Kamusal mekan üzerine düşünmek, belirli fiziksel sınırlar ile tarifli bir kent parçasının ötesinde, müşterek toplumsal yaşamın niteliklerini her yönüyle düşünmek demektir. Genel geçer bir kabul olarak, 'herkese açık ve erişilebilir' olarak tanımlanan 'kamusal' mekanın gerçeklikte 'kamusallığını' sorgulamak ve kavramak, eşitsizlik koşullarında yapılan toplumsal örüntülerin mahiyetine dair sorular sormayı gerektirmektedir. Bu kabul ile çalışmada aşağıdaki sorular tartışmaya açılmıştır.

- 1 İnsanın bireysel eylem ve söylemleri ile kendi dünya görüşünü bizzat parçası olduğu dünyada görünür kılmaya 'kamusal' sıfatını tanımladığı ölçüde, herhangi bir kent parçasının tarihin herhangi bir kesitinde 'herkes' için, yani 'kamusal' olduğunu söylemek mümkün müdür?
- 2 Özgür konuşma, yazılı ifade ve toplanma haklarının yasal olarak meşru olduğu liberal koşullarda dahi kamusal alanın sadece prensip olarak herkese açık olduğu gerçekliğinde, herhangi bir kentsel mekanın toplumsal iletişimin geliştirilmesine yönelik nitelikleri nelerdir?

Bu noktada belirtmek gerekir ki, yukarıdaki sorulara yanıt aramak kaçınılmaz bir biçimde kamusal alan düşüncesini ve dönüşümünü de kavramayı gerektirmektedir.

Kamusal Alan Düşüncesi ve Dönüşümü

Kamusal alan kavramıyla, her şeyden önce, toplumsal yaşam içerisinde kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabileceği bir alan kastedilmektedir. Kamusal alan, insanların cinsiyet, ırk, din, dil, meslek vb. tüm özelliklerinden bağımsız olarak ve özgürce bir araya gelebildiği, toplum yararına ve topluma dair müşterek konularda devlet bürokrasisinin sınırları ötesinde ve devlet otoritesinin de eleştirisinin geliştirildiği/geliştirilmesi beklenen, böylece devlet eliyle üretilen egemen siyasal iktidarı kontrol eden ve bir taraftan da meşrulaştıran bir iletişim ortamıdır (Habermas, 1991).

Bir diğer deyişle, kamuoyu ifadesi devlet formunda örgütlenmiş egemen yapıya karşı insanların eleştiri yapabilme, kontrol ve teyit edebilme görev ve yetilerini işaret etmektedir. Dolayısıyla, kamunun kendisi yani tüm vatandaşlar, devletin üzerinde, onu üreten ve yeniden üreten bir otorite teşkil etmektedir.

Nitekim, Arendt (1998) insanların birlikte yaşıyor olmaları gereği ve daimi olarak başkalarının mevcudiyetine olan bağımlılığı üzerinden, insanın doğası gereği siyasal, yani toplumsal olduğunu vurgulamaktadır. Burada toplumsallık açık bir siyasal ifadeyle insanlar arasında belirli bir amaca yönelik örgütlülüğü, ittifakı ve ortaklığı ifade etmektedir. Söz konusu ortaklık, öncelikle insanın eylem (praxis) ve söylem (lexis) yolu ile kendi kamusalını ve insani dünyada görünürlüğünü sağlaması ile kurulabilecektir, dolayısıyla eylem ve söylem doğrudan siyasal ve kamusaldır.

Bu ifade içeriğinde Arendt'e (1998) göre kamusal iki fenomene işaret etmektedir;

- 1 kamu alanında zuhur eden (appearance) her şeyin, mümkün olan en geniş aleniyetle herkes tarafından görünür ve duyulur olması,
- 2 kamunun herkes için müşterek bir dünyayı ifade etmesi; zira başkalarıyla birlikte olmak/birlikte yaşamak hadisesinin kendisi müştereklik koşulundadır.

Bu düşüncede, insan eseri ve insan üretimi dünya bir arada yaşayanlara müşterektir ve bu dünya insanları hem birbirine bağlamakta, hem de birbirinden ayırmaktadır. Söz konusu eş zamanlı biraradalık ve ayırma, tekil ve sabit bir kamusal alanı değil, etkileşim halinde olan 'çoklu kamusal alanlar' işaret etmektedir (Fraser, 1990).

İletişimsel bir fenomen ifadesiyle kamusalılık, -eylem ve söylem yolu ile insanın maddesel dünyada görünürlüğünü sağlaması- tecrit (isolation) koşullarında mümkün değildir. Bu anlamda, etken ve edilgen niteliğiyle kamusalılık ve örgütlenme ifadesiyle kamuoyu oluşturmak hadisesi başkalarının mevcudiyetini gerektirmektedir. Demektir ki, eylem ve söylem yolu ile üretilen kamusalıklar başka insanların kamusalıklarının oluşturduğu bir ağ ile çevrili ve bu ağ ile daimi temas halindedir. Bu ele alışıta kamusal alan(lar)ın üretim ve yeniden üretimi, insani müşterek dünyada mekandan bağımsız ve muğlaktır; potansiyel olarak her anda ve her yerdedir (Arendt, 1998).

Düşünsel olarak, kamusal alanı bütünsel bir şekilde demokrasinin meşrulaştığı iletişimsel bir ortam olarak tanımlamak mümkündür. Arendt'in de kamusal alan kavramsallaştırmasının odak noktasını oluşturduğu üzere, tarihsel olarak 'kamu' kavramından ilk kez Helenistik Antik Yunan düşüncesinde bahsedilmektedir. Yunan kent devletlerinin kurulması ile birlikte 'koine' ve 'oikos' olarak adlandırılan iki farklı yaşam alanı ortaya çıkmıştır. Koine, özgür yurttaşların (köle, yabancı ve kadınlar dışındaki profil) ortak kullandığı alan olarak kabul edilip, kamusal alana karşılık gelirken, oikos tek tek bireylere ait olduğu düşünülen, hane hayatını temsil etmekte ve özel alana karşılık gelmektedir (Habermas, 1991). Tesadüf değildir ki, tarihte bilinen ilk demokrasi modeli olarak bilinen Atina (Doğrudan) Demokrasisi de yine aynı dönem ve coğrafyada görülmektedir. Ancak, her ne kadar katılımcı bir model olarak idealize edilmişse de, topluma dair karar verme ve siyasal yaşama katılım süreçlerine kadınların, kölelerin, yaşlıların, çocukların ve yurttaş olmayan diğer sakinlerin dahil olmadığı, dolayısıyla da kamuoyu oluşturma araçlarının ve haklarının esas olarak genç ve özgür Yunan erkeklerinde bulunduğu kısıtlı pratiklerinden bahsetmek mümkündür (Raaflaub vd. 2007).

Kamusal yaşam, kent devleti içerisinde agorada, mahkemelerin, savaş ve atletik oyunların gerçekleştiği kamusal mekanlar-

da vuku buluyorsa da, fiziksel olarak bu alanlarla sınırlandırılmış da değildir (Arendt, 1998). Bu anlamda kamusal alanlar, insanların bir birliktelik içerisinde eylemde bulunmaları ve konuşmaları ile beslenen özgürce seçilmiş çok özel bir örgütlenme biçimini ifade etmektedir ki insanları bu biçim içerisinde bir arada tutmak için mutlak bir eylem de değildir, zira esasen insan zaten doğası gereği başkaları ile ortaklıklar kurma eğilimindedir.

Bir diğer deyişle, kamusal alan, bir arada yaşayan, eylem ve söylem etkinliğini yerine getiren insanların arasında yer almaktadır. Dolayısı ile Arendt (1998:290), 'nereye gidersen git yanında polisi (kamusal alanı) de götürceksin' tanımlamasını sadece Antik Yunan'a özgü bir deyiş olarak da görmemektedir. Burada aranan anlam, insanlar arasında söylemin ve eylemin her an, her yer ve koşulda kendilerine mekan oluşturabilen araçsal niteliğini ifade etmektir. Daha geniş anlamı ile kamusal alanlar, insanların salt başka canlılar ya da cansız varlıklar gibi olmadıkları, kendilerini/görünümünü açık seçik kıldıkları ortamlardır. Kişi burada hem diğer canlı/cansız varlıklardan, hem de kendi türü içerisinde yer alan insanlardan farklılıklarını gösterebilir ve tüm diğer farklılıklarla kendi dünya algı/görüşünü besleyebilmektedir.

Diğer taraftan, bireylerin ait oldukları toplumların birer parçası olarak kamusal alana dâhiliyet ile kazandıkları kimliklerinin yanı sıra sahip oldukları özel sıfatları ile bireysel olarak biçimlenen farklı ve değişken rollerinin de kamusal alana yansımaları söz konusudur.

Aile ve/veya yakınlar içerisinde kurulan ilişkiler dolayısıyla ortaya çıkan sıfat ve roller hem meydana geldiği, davranışlar olarak yaşandığı mekanlar, hem de bu döngüde yaşananların insanın mahremi olduğu ölçüde özeldir. Potansiyel olarak herkesin şahitliğinde gerçekleşen eylem ve söylemler ise alevni olmaları gereğince kamusal roller olarak tariflenmektedir. Ancak, örneğin bir kadın için özel alanda gelişen anne sıfatı, annelerin bir araya gelerek herhangi bir konuyu kamusallaştırma, o konu ile ilgili kamuoyunu oluşturabilme potansiyeline de sahiptir. Dolayısıyla, insanın kamusallığının özel alanlarında gelişen bireysel birikim ve özelliklerine de bağlı olarak şekillendiği ve bu anlamda da özel ve kamusal olan arasında da yoğun bir etkileşim ve birbirini besleme süreci olduğunu söylemek mümkündür.

Dönüşüm ve Bulanıklaşma

Tarihsel olarak bakıldığında, Batı coğrafyasında tek kişinin siyasal aktör olduğu imparatorluk düzenini takiben, feodal Ortaçağ düzeninde ise kamusal alanın ne olduğunun bulanıklaştığını söylemek mümkündür. Bu süreçte, esasen var olmayan ve bu nedenle de 'temsili' olan bir kamusal alandan bahsedilebilmektedir. Feodal erklerin kamuyu temsili değil, kamunun nezare-

tinde (çünkü tecrit koşullarında mümkün değildir) kendisinin 'kamusal' temsiliyeti söz konusudur (Habermas, 1991). Dolayısıyla, herkesten oluştuğu idealize edilen kamu, otoritenin kendini kamusal olarak var edişinin, meşru kılışının karşısında edilgen bir konumdadır.

Feodal erkler (derebeyleri ve kilise), toprağın, mülkiyetin, yargının ve siyasetin yegane otoritesi olduğu ölçüde, onu temsil eden her şey, toplum içindeki statü kodlarını ileterek, temsili vechileriyle 'kamusal' niteliktedir. Ancak, feodal Ortaçağ'ın çöküşünde ve söz konusu temsili kamunun dönüşümünde, 17. ve 18. yüzyıllarda yaşanan değişimler, biriken toplumsal gerginlikleri de dönüştüren ve çağın sonunu da getirecek köktenliktedir.

Bu dönemde gelişen ticaret, genişleyen pazar ilişkileri ile beraber haber dolaşımındaki sürekliliğin sağlanması ve basının doğması iletişimsel niteliğiyle, siyasal işlev gören 'yazınsal' (literary) kamusal alan modelinin doğmasına yol açmıştır (Habermas, 1991).

Gelişen ticaretle beraber yükselen burjuvazi sınıfının siyasal güç ve onur pozisyonlarına dair giderek artan hırsı ile beraberinde köylülerin yüzyıllardır süregelen insanlık dışı yaşam koşulları, yazınsal kamusal alanın da gelişimi ile daha önce vurgulandığı üzere yeni bir fenomen olarak kamuoyu kavramının doğmasına ve oluşturulmasına vesile olmuştur. Bu dönem aynı zamanda yazının ve basının gücü ile beraber yazınsal kamusal alanın ve eleştirel kamuoyunun doğuşuna paralel olarak, siyasal gazete ve diğer yayınlara uygulanan geniş kapsamlı sansür politikalarına da şahitlik etmiştir (Habermas, 1991; Merriman, 2009). Esasen, sansür uygulamaları farklılıkların, eleştirel eylem ve söylemin bir mücadele meselesi olduğunu da ifade ederken, doğacak krizlerin de habercisidir. Nitekim, devrimci bir siyasal ayaklanmalar dalgası Batı coğrafyasından doğarak tüm dünyanın sosyo-ekonomik sistemini zaman içerisinde değiştirmiştir.

Diğer taraftan, kamusal olanın kimleri içerdiği ve 'kamuya' çıkıldığında çıkılan yerin neresi olduğu mevzu (insanın ve mekanın kamusallığı), 18. yüzyıl başlarında hem Londra'da hem de Paris'te öne çıkmaya başlamıştır. Bunun arka planında, her yerde olan burjuvaların toplumsal kökenlerini örtbas etme kaygılarından sıyrılmalarıyla beraber yaşadıkları kentlerin toplumdaki çok çeşitli grupların ilişkiye geçtikleri bir dünya haline gelmesi yatmaktadır (Sennett, 2002).

18. yüzyıl itibarıyla Batı coğrafyasında yaşanan sanayi devrimi ve beraberinde getirdiği kapital birikimi ile önceliğinin oluşturduğu rekabet ortamı bugünün yarışan dünya kentlerine dek uzanan bir sürecinin başlangıcı niteliğindedir. Bu başlangıçta kamusal mekanlarda çok çeşitli ve karmaşık toplumsal gruplar kaçınılmaz olarak bir araya gelmektedir ve bu kamusal yaşamın odak noktası da büyük kentlerdir. Büyüyen kentlerde, sosyallik

ağları ile beraber yabancıların/ziyaretçilerin düzenli olarak buluşabilecekleri yerler de genişlemiş, kent içinde devasa parkların organizasyonuna yönelik çabalar görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde kentin nimetlerinin dar bir elit kesimden daha geniş bir toplumsal yelpazeye açıldığı da görülmektedir (Sennett, 2002).

Temelinin mal ve haber dolaşımının artışı başlangıç olarak alındığı bu dönem, günümüz kentleri ve kamusal mekanların biçim ve kullanımına kadar etki eden bir süreçtir. Söz konusu dolaşımın artışı, burjuva topluluğunun devlet ile iç içe ilişkisiyle betimlenen, özgür düşünce ve fikir ifadesinin, özgür toplanma biçimlerinin yasallaştığı, liberal ve temsili kamunun ötesinde yaşanan, burjuva dışı kesimlerin kamusal alana dâhiliyetini ve takiben kesimlerin yüzleşmesini yani sınıfsal çatışmaları/mücadeleleri dolayısıyla da kamusal alanların ve mekanların değişimine dair bir başka kırılmayı beraberinde getirmiştir.

Devlet ve kamusal alanın kesiştiği bir alanın olmadığı aksine karşı taraflar olduğu kabulünün üzerinde 19. ve 20. yüzyılda devlet ile toplumun birbirlerine karşılıklı nüfuz etmeleriyle kamusal alan -burjuvazi lehine- yapısal bir dönüşüm sürecine girmiştir. Habermas'ın (1991) yeniden feodalleşme olarak tanımladığı bu süreçte neyin kamusal neyin ise özel alana ait olduğunu saptamak yeniden güçleşmiş ve bulanıklaşmıştır. Uzun vadede, 'kamusal' ve 'özel' arasındaki ayırım, (1) özel çıkar mücadelelerinin siyasal alana taşınması ve söz konusu çıkar ilişkilerinin de devlet otoritesi tarafından benimsenmesi, (2) kamusal işlevlerin ise özel girişime devredilmesi nedeniyle yeniden yitirilmiştir.

Bugünün neoliberal koşullarında gelinen noktada ise 'devletin eleştirel sorgulaması anlamındaki kamusal alan, halkla ilişkiler, kitle iletişim araçları aracılığı ile sahnelenen gösteriler, kamuoyunun imali ve manipülasyonu halini almıştır.' Ötesinde, esasen tarihsiz bir gerçek olarak ortak iyi üzerinde kurulacak güçlü bir fikir birliği ifadesiyle kamuoyu oluşturma hadisesinin ön şartı olarak yerine getirilemeyen talep, bilgi ve tartışmanın herkese açık ve serbestçe erişilebilir olmasıdır. Antik Yunan düşüncesinde belirli bir toplumsal katmanın dâhiliyeti ile kısıtlı pratikleri görülen kamuoyu oluşturma, yasal olarak herkesin kamusal alana dâhiliyet ve katılım hakkına sahip olmasına karşın, bugün de gerek tabakalı toplumların egemen gruplarının tahakkümü, gerekse resmi olmayan engeller olarak statü eşitsizliğinin kodlu bağlantı ve işaretleri aracılığıyla 'herkese açık ve serbestçe erişilebilir kamusal alan' anlayışının hiçbir zaman var olmadığını söylemek mümkündür (Fraser, 1990). Kluge'nin (1993:ix) veciz 'kamusal alan, mücadelelerin savaş dışı yollarla karara bağlandığı (sonuçlandırıldığı) yerdir' sözünü hatırlayarak; bugün, tarihsel bir kazanç olarak adlandırılabilir şey, çoklu kamuları (multi publics) oluşturan egemen (dominant) ve karşıt (counter) kamuların (Fraser, 1990) kamuoyu oluşturma ve kamusal alana dahil olma mücadelesinin en azından meşru oluşudur denilebilir.

Bu anlamda, kamusal alanın tarihsel dönüşümü bugün küreselleşme, bireyselleşme ve yabancılaşma kavramlarıyla ilişkili olarak da düşünülmelidir. Küreselleşme, esasen bir taraftan toplumların birbirine benzeyerek bir model kültür ve yaşam inşasını, eş zamanlı olarak bir taraftan da kapitalin ezici gücü altında yaşadıkları kutuplaşmayı tarif etmektedir. Bu süreç, toplumsal sorumlulukların, dayanışmanın, örgütlülüğün ve bir bütün olarak hareket edebilme kabiliyetlerinin önemine işaret ediyorsa da her türlü eşitsizlik koşullarında kendine ve kişisel refahına dönen bireyler ait oldukları bütüne, müştereklere duyarsızlaşma ve kendini toplumsal sorumluluklarından muaf tutma eğilimi göstermektedir (Demir, 2010).

Nitekim, bu değişim içerisinde insanın yaşadığı topluma ve kente yabancılaşmasının nedenselliğini burada sorgulamak mümkündür. Bu bakış açısı ile de günümüzde toplum, kamusal alan ve mekan kavramlarının karşılıklarının neden anlam ifadesiyle eşdeğer biçimlenmediği de görülebilmektedir. Modern kentlerde bireylerin gündelik yaşam pratikleri ve aktivitelerini deneyimlediği mekanlar, özellikle söz konusu tip kültür inşasının yanı sıra, ekonomik ve güvenlik odaklı yaklaşımlarla değişmiştir. Geleneksel meydanlar ve sokaklardan farklı olarak 'yarı-kamusal' olduğu varsayılan alışveriş merkezleri, tematik parklar vb. gibi yeni nesil mekan organizasyonları, güvenlik görevlileri, kameralar vb. ile kontrolü sağlanan, bireylerin eylem ve söylem özgürlüğünü değil, kontrollü aktiviteleri ile özellikle belirli bir toplumsal grubun potansiyel tüketim aktivitelerini gerçekleştirmelerini hedefleyen mekanlardır. Bu durum, özü itibarıyla herkese açık ve erişilebilir kamusal alan fikrinin, toplumun fikir teatisi ve ifadesinin aracı fiziksel mekanlarının ortadan kalkışını, ve hatta izole edilen kamusal alanın daha kolay kontrol ve manipülasyonu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Burada bahsedilmesi gereken önemli bir mevzu yine gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri ve kamusal olduğu varsayılan mekanların niteliğinin ve elverişliliğinin zayıflığı ile beraber insanların sanal kamusal alanlar üzerinden çeşitli ihtiyaçlarını tatmin etmeye yönelik eğilimleridir. Kent içindeki kamusal mekanların yerine sanal (virtual) kamusal alanların tercihi, hem insanlar arasındaki iletişimin verimliliğini zedeleyeceği gibi, hem de bu tercihin çoğunluk düzeyi geleneksel kamusal mekanların düzenlenmesinden sorumlu olan yerel yönetimlerin bu sorumluluğunu gerektirdiği için yerine getirmemesiyle sonuçlanabilecektir. Bu olası sonuç ise birbirini besleyen bir zincir şeklinde insanların daha da çok sanal kamusal alanlara yönelmesine de yol açabilecektir. Oysaki, teknolojik hiçbir iletişim yolunun jest, mimik, vurgu gibi bireysel özellikleri barındıran ve iletişimi besleyen yüz yüze ilişkiler ile bir tutulmamasının gerekliliği içerisinde fiziksel karşılığı ile kamusal mekanların rolü şüphesiz çok önemlidir. Ancak, yine şüphesiz ki bu yaklaşım sanal ortamların bugünün dünyasındaki kamusal alanın önemli bir bölümünü oluşturduğunu ve hatta toplumsal hareketlere im-

kan tanıyacak ve/veya ivme kazandıracak şekilde örgütlülüğü besleyerek kamusal mekanların kullanımını destekleyebildiği ve 'kamuyu' oluşturulmasının da önemli bir parçası olabildiği gerçeğini de göz ardı etmemektedir.

Kentsel/Kamusal Yaşam ve Mekanın İletişimsel Niteliği

İnsanların başkalarını görme, duyma, başkalarıyla konuşma, etkileşim ve iletişim içerisinde bulunma, çevresinde yaşanan hayatların/süreçlerin farkına varma olanağı fiziksel olarak kamusal mekanların sunumu ve en önemli özelliğidir. Medyaya ilişkin çeşitli bilgilendirme araçları bu olanakların ikamesi olarak görülebiliyorsa da, yüz yüze ilişkiler ve aktarımsız olarak edinilen bilgilerin gerçekliği ve içselleştirilmesi ile kıyaslanamayacaktır.

İnsan, doğası gereği başkalarıyla beraber olma eğilimindedir ve bu eğilim mekan seçimlerine de yansımaktadır. Yaş, cinsiyet, ırk vb. özelliklerinden bağımsız olarak insan yalnız kalma ve tefekkür ihtiyaçlarının haricinde genel itibarıyla başkalarıyla çeşitli temaslar kurabileceği mekanları tercih etmektedir. Zira, insanın eylem ve söylemlerinin başkalarını da ilgilendiren ve ortaklıklar barındıran nitelikleri söz konusudur. Örneğin, görece yaşlı insanların zemin katlarda yaşama tercihleri sadece fiziksel koşulları ve erişim imkanları ile değil, aynı zamanda penceresi veya bahçesi aracılığıyla ölçek itibarıyla diğer insanlarla görsel ve işitsel temas kurabilme imkanları ve kamusal olabilme ihtiyaçları ile de ilişkilidir (Demir, 2010).

Bu ele alışa paralel olarak, Özbek (2004:465-466) kentsel mekanların kamusallığını vurgulamaktadır. Özbek, kentsel mekanların kolektif ihtiyaçların ve kolektif kullanım değerini üretilip sahiplenildiği ölçüde 'kamusal' olduğundan bahsederken, bu sosyallik modelinde, belirli bir tip mekanın ötesinde kamusal mekanın 'çoklu karşılaşmalara izin veren ve tüm farklılıklara açık olan' kent merkezleri olduğu belirtmektedir. Bu anlamda, kamusal mekanlar potansiyel olarak herkesle kolektif bilgi ve eylem üretilebilen, paylaşım ve dayanışma ölçütünde tanımlanabilen sokak ve meydanlardan kahvehanelere, kafelerden gösteri merkezlerine dek mülkiyetten bağımsız olarak çok çeşitli bir yelpazede yer almaktadır.

Söz konusu anlayış içerisinde kamusal mekanlar, insanların ortak bir amaç doğrultusunda bir araya geldikleri, beraber ve ahenkli bir uyum içerisinde olmasa bile sadece karşılaşma yolu ile kurdukları etkileşim ve sözel/sözel olmayan iletişimine ev sahipliği nedeniyle, toplumun farkındalık düzeyi ve birlikteliği açısından oldukça önemlidir.

Bu anlamda, kamusal mekanların bir diğer önemli özelliği farklı yaşam standart ve biçimlerindeki yaşayanlar ile yerli ve yabancı ziyaretçiler gibi çoklu toplumsal grupların bir arada

bulunmalarına olanak sağlayan niteliğidir. Burada, kamusal mekanların toplumsal iletişime oluşturduğu aracı ortam niteliği öne çıkmaktadır.

Yanı sıra, kentsel iletişim kavramı kamusal kavramının toplumsal anlamı beraber ele alınarak düşünülmelidir, zira iletişim ve toplumun birlikteliği toplumsal yaşamın verimliliği ile doğrudan ilişkilidir. İletişim yolu ile birey süreç içinde ilişkileri algılar, yorumlar ve seçim yapma olanağı bulur. Toplum açısından ise iletişim; bireyler arasındaki etkileşimi sağlar, çevreyi denetleyerek toplumun değerlerini de denetler ve geleneklerin sürmesine yardımcı olur (Bütün, 2002; Lasswell, 1960).

Sosyal bir canlı olarak insan ve toplum olarak yaşamının beraberinde getirdiği iletişim ihtiyacına dayanarak bu kavramların beraberliğine değinen tanımlamaların yanı sıra kamusal ve iletişim kavramları arasındaki bağlantıyı etimolojik olarak da görmek mümkündür.

İletişim kavramının Batı dillerindeki karşılığı olan 'communication' sözcüğü, Latince'de 'communis' sözcüğünden türemektedir. Latince'deki communis kelimesinin İngilizce'deki karşılığı olan 'shared, common, universal, public' (paylaşılan, genel, evrensel, kamusal) anlamı ile beraber aynı kelimeden türeyen commune, communal, community... gibi kavramlar düşünüldüğünde, iletişim (communication) kavramının topluma dair olanı tariflediği görülmektedir (Latin Word Lookup, 2017). Bu anlamda 'communication' yani iletişim ile 'commun(al)' yani toplumsal/kamusal olanı bütüncül olarak düşünmek gereklidir. Zira iletişim bireyin toplumsallaşmasını sağlayan, çevresindeki doğal/yapay çevre ve diğer bireylerle olan ilişkileri etkileyen bir süreçtir.

Bireylerin kentle kamusal mekanlar aracılığı ile kurduğu ilişki sonucunda o topluma ve kente özgü bir 'kentsel yaşam' ortaya çıkmaktadır. Kent yaşantısı, arkadaş toplantıları, çevre gezileri, sergi, ticaret ve oyun amaçlı çevre düzenlemelerinden, halk festivalleri, karnavallar, pazarlar gibi toplu katılımlı her türlü kentsel faaliyetler sonucu oluşan, kentle insan arasındaki çok özel bir iletişim şeklidir. Toplumda kültürel ve tarihi bağın sağlandığı kamusal mekanlar, yaratıcı toplum yaşantısının oluştuğu, arkadaşlar ve yabancı kişiler arasındaki ilişkilerin geliştiği, birçok şeyin paylaşıldığı, farklılaşan fikir ve değerlerin ortaya çıktığı yerlerdir (Curran, 1983).

Kamusal mekanların işlevsel ve araçsal olmak üzere iki temel iletişim görevi bulunmaktadır. Yüz yüze gelen iki kişi birbirlerinin farkına varabilmeleri ve sözlü iletişime geçmeden de diğer iletişim kanalları ile birbirlerine dair düşünceler edinebilmeleri ile iletişim başlamış demektir (Cüceloğlu, 2002). Dolayısıyla, kamusal mekanların herhangi iki kişinin öncelikle karşılaşmasına olanak sağlayan işlevsel niteliği birinci iletişim görevine karşılık gelmektedir.

Kamusal mekanların herhangi bir yerleşimin kendini tanıttımında ve insanları o yerleşime davet eden araçsal niteliği ise ikinci iletişim görevidir. Herhangi bir yerleşimi anlamak ve deneyimlemek için onu farklı mevsim, gün ve saatlerindeki tenhalıklarını ve kalabalıklarının tecrübe etmek gerekir. Bu bakış açısında bir yerleşimdeki ziyaretçilerin en çok bilgiyi özümseyecekleri ve yerleşim ile iletişim kuracakları yerler kamusal mekanlardır.

Dolayısıyla, herhangi bir yerleşimin kendini tanıttması anlamında 'her türlü doğal ve yapay elemanın kullanıcıya birer bilgi kaynağı olduğu ve özellikle kamusal mekanların düzenlenmesinde, doğala yapılan her türlü müdahalenin ve her yapay elemanın bu bilginin niteliğini iyi veya kötü anlamda değiştirebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.' (Demir, 2010).

Bu anlamda, herhangi bir yerleşimin barındırdığı her türlü doğal ve yapay nesne (örneğin binanın yapım malzemesi dahi), yaşayanlar ile birlikte o yerleşime dair farklı nitelikte bilgiler sunan iletişim elemanlarıdır. Yani sıra, kentsel iletişim kavramı bir kentin tüm doğal ve yapay nesnelere kullanıcılarına kendi tarihi ile ilgili mesajlar iletmeye nedeniyle kentsel imaj, kentsel estetik ve kent kimliği gibi kavramlardan bağımsız olarak da düşünülmemelidir. Ancak, burada özellikle kentsel iletişim kavramı kentsel tasarıma bütüncül bir yaklaşım sunarak kente dair her bir öğenin, bir kaldırım taşından imaj değeri yüksek bir mimari esere kadar her çeşit doğal ve yapay nesnenin kullanıcılarına bir mesaj, kente dair bir fikir verdiği ve böylece farklı toplumsal gruplardan insanları bir araya gelmek üzere davet ettiği veya ayrıştırdığı gerçeğini sunmaktadır (Demir, 2010).

Güncel bir örnek olarak, 2019 yılı yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı aday Binali Yıldırım'ın 'güvenli şehir' projesi çerçevesindeki, '70 bin sokağı var İstanbul'un. Hepsine kamera, ışık koyacağız. Kadınlar gündüz gibi gezecek.' vaadi dahi kamusal alanın karmaşık dinamiğini işaret etmektedir. Bir yandan kamunun ortalama olarak yarısını oluşturan kadınlar açısından güvenlik kaygısı giderilmeden sokağa çıkmanın zor olduğu anlamına gelmekteyken, öte yandan aynı güvenlik kaygısı çoğu zaman kamusal alan üzerindeki baskı ve denetimin artmasına sebep gösterilebilmektedir (Binali Yıldırım, 2019).

Değerlendirmeler ve Sonuç

Kentsel mekanların 'kamusal alan' ve toplumsal iletişimin geliştirilmesine yönelik niteliklerini tartışmaya açan bu çalışmada, esasen görülmektedir ki kamusal alanın yapısal dönüşümünde tarihsel olarak topluma dair müşterek konularda ve ortak yarara dair bir fikir birliğine ulaşma fikrine katılım, siyasal yaşama dâhiliyet, tarihsiz bir gerçek olarak her zaman belirli grupların söylem ve eylem hakimiyeti ile sınırlı kalmıştır. 'Kamu' fikrinin ortaya çıktığı dönemden bugüne kadar pratikte değişmeyen şey toplumun egemen ve karşıt kamular olarak bölünmüşlüğüdür.

Üstelik, bu durumun tüm yaşamsal uzantıları son derece sarsıcı gerçekliktir. Antik dönemin maviler ve yeşilleri, Ortaçağ'ın erkleri ve vassalları, Modern Çağ'ın burjuvazi ve proletaryası arasında süregelen tüm eşitsizlikler içinde bilgi ve tartışmanın herkese açık ve serbestçe erişilebilir olma olasılığı, ortak bir 'kamuoyu' oluşturma potansiyeli hiçbir zaman elde edilemediği gibi, aksine her zaman güçlü olanın lehine evrilmiştir.

Örneğin, bu gerçeklik içerisinde liberal koşullarda dahi, kadınların dünya genelinde ancak 20. yüzyılın ortalarında seçme ve seçilme hakkı elde edebilmesi toplumların nüfuslarının ortalama olarak yarısının 'kamusal alan' prensip olarak bile ne kadar geç elde edilebildiğinin en çarpıcı göstergesidir. Ancak, şüphesiz tüm bu sarsıcı gerçeklikler içinde dahi, yine tarihsiz olarak insanlar bir araya gelmenin, 'farklı kamular' kendi 'oyunu' belirlemenin yollarını üretmişlerdir. Öğle vakti bir fabrika yemekhanesinde, hasat zamanı bir tarlada, çeşme başında çamaşır kuyruğunda, kuytu köşede, bir kentin izbe sokaklarından veya metruk bir binanın bodrum katlarından ana meydanlarına taşan 'kamusal insan', başkalarıyla yan yana geldiği ilk andan itibaren kendi mekânsal gerçekliklerini fikir alışverişi için uygun koşullara getirebilmenin yollarını aramıştır/aramaktadır.

Bu yaklaşım içerisinde 'kamusal' mekan, bir kent içerisinde potansiyel olarak 'kamusal' alanın oluşturulabileceği her an ve her yerdir. Dahası, müzakere süreçlerinin yasal veya örtük olarak engellendiği toplumsal yapılarda, tartışmayı ve fikir alışverişini zenginleştirilecek muhalif eylem ve söylemin üretimi, kısaca karşıt kamuların kamusal alanı doğrudan 'örgütlenme' ile ilişkilidir. Dolayısıyla da, tüm farklılıkların örgütlenebildiği ve kendi görünürlüğü temsil edilebildiği her yer 'kamusal alan' olabilir. Bu anlayış içerisinde, farklı kamuların bir araya gelip kendi eylem ve söylemlerini karara bağladığı her hangi kuytu köşeler veya odalar, kahvehaneler vb. bu örgütlenmeye elverdiği ölçüde kamusal alanların oluşturulduğu yerlerdir denilebilir. Ancak, söz konusu eylem ve söylemleri diğer kamular ile 'paylaşmak' aleniyet gerektirmekte, dolayısıyla da doğrudan bu amaca ve gereksinime yönelik olan geleneksel kamusal mekanların bir kent içerisindeki varlığını mutlak kılmaktadır. Şüphesiz, kamu alanında zuhur eden her şeyin, mümkün olan en geniş aleniyetle herkes tarafından görünür ve duyulur olması fenomeni kamusal alanın mekânsal elverişliliği açısından kent merkezlerini işaret etmektedir. Nitekim, tarihsel deneyimler de bu durumu doğrulamaktadır; Antik Atina Agora'sından, Paris'in Bastille Meydanı'na, Kahire'nin Tahrir Meydanı'ndan, İstanbul'un Taksim Cumhuriyet Meydanı'na kadar tüm kitlesel eylem ve söylemler kent merkezlerinden çeperlerine doğru nüfuz etmiştir/etmektedir. Bu demek değildir ki, herhangi bir kentin çeperlerinde veya kırsal nitelikli bir yerleşimde kamusal alan(lar) üretilmez, ancak olabildiğince çok farklı kamu ile temas nüfusun yoğunlaştığı kent parçalarında mümkün olmaktadır.

Bu tahlil içerisinde, iki temel konu öne çıkmaktadır; ilk olarak,

bugün 'kamusal' olarak nitelendirilen alışveriş merkezi, tematik parklar vb. yeni nesil mekânsal organizasyonların, toplumsal düzeydeki iletişimin iki farklı kişinin öncelikli olarak birbiriyle karşılaşmasıyla başladığı ve sözel bir diyalog doğurmasa bile birbirlerine dair farkındalık oluşturduğu gerçeğine hiç katkısı olmadığını iddia etmek güçtür. Ancak, farklı kullanıcıların beraberliğini ne derece desteklediği veya tüketim dışındaki aktivitelerine ne kadar ev sahipliği yaptığı düşünüldüğünde, söz konusu mekanlara 'kamusal' demek de bir o kadar güçtür. Örneğin, daha pahalı ürünlerin satışının gerçekleştirildiği mağazaların yer aldığı alışveriş merkezleri bile bugün, genel alım gücüne hitap eden mağazaların yer aldığı alışveriş merkezlerinden ayrılmışken, bu mekanların pratikte çoklu karşılaşmalara elverişli olduğunu söylemek mümkün müdür? Bir başka örnek olarak, muhalif bir söyleme sahip bir alternatif yazılı basın ürününü (gazete, dergi, broşür vb.) bir alışveriş merkezinde ücretsiz olarak dağıtmak isteyen birine güvenlik görevlileri müsaade etmekte midir? Yanıt hepimizin bildiği gibi iken peşi sıra gelen bir başka soru; bu bir güvenlik meselesi midir? Demektir ki, bir mekanın kamusallığının derecesinin ölçütü sadece o mekana fiziksel olarak erişim ile de tanımlı değildir.

İkinci olarak, bugün geleneksel kamusal mekanların (sokaklar, meydanlar, mahalle parkları vb.) anayasal olmasına karşın, özgür konuşma, yazılı ifade ve toplanma haklarına ne derece elverişli olduğu, ne derecede 'tüm farklılıklara açık, çoğulcu, iletişim ve katılım değeri taşıyan' yerler olduğu da bir başka öne çıkan konudur. Dünya genelinde iktidarların süregelen otoriterleşme eğiliminde, 'farklı' kitlesel eylem ve söylemlerin kuvvet kollarının müdahaleleriyle karşılaştığı günümüz toplumsal koşullarında, kamusallığın ve kamusal mekanın varlığının bir mücadele ortamı olduğu açıktır.

Sonuç olarak, demektir ki herhangi bir kent içerisinde sosyal bilimler çerçevesinde ele alındığı anlamı ile eş değer kamusal mekanların varlığı ve kullanımı doğrudan o kentin içerisinde yer aldığı ülkenin demokrasi koşullarının meşruluğunun ve gelişmişlik seviyesinin göstergesidir. Yanı sıra, bu çalışmada da ele alındığı üzere kamusal mekanlar ait oldukları toplumları yapılandırmada önemli roller üstlenmektedirler. Bu anlamda, mekânsal bilimler mensupları da toplumların yapılandırılmasında doğrudan sorumlu konumdadır. Açıkça, kentlerimizin (yeniden) yapılandırılma süreçleri kamuya ve bilimsel tartışmalara açık ve erişilebilir olmadığı ölçüde de, bu sorumluluğun yerine getirilmesi yine doğrudan bir mücadele alanıdır.

KAYNAKLAR

- Arendt, H. (1998). *The Human Condition*. London: The University of Chicago Press.
- Binalı Yıldırım: Bu açıklamayı yaptım. Bu bir hataysa hata benim. (2019, 28 Mayıs). http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/1413884/Binali_Yildirim__Bu_aciklamayi_yaptim._Bu_bir_hataysa_hata_benim_.html
- Bütün, Ö. (2002). *Kent Mekanı ve Görsel Bilgi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Communis. (2017). Latin Word Lookup. Erişim 23.12.2017 <http://www.archives.nd.edu/cgi-bin/lookup.pl?stem=communis&ending=>
- Cüceloğlu, D. (2002). *İletişim Donanımları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Curran, J. R. (1983). *Architecture and the Urban Experience*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Demir, M. (2010). *Kentsel İletişim ve Kamusal İnsan Kavramları Perspektifinde Yaşanılır Mekan Olgusu ve Kamusal Alanların Organizasyonu; Antik Çağda ve Günümüzde Bergama Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Fraser, N. (1990). *Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy*, *Social Text*, 25/26, 56-80.
- Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge and Massachusetts: MIT Press.
- İletişim. (2017). Türk Dil Kurumu. Erişim 23.12.2017 <http://www.tdk.gov.tr>
- Lasswell, H.D. (1960). *The Structure and Function of Communication in Society*. W. Schramm (Ed.), *Mass Communications içinde* (s. 117-129). Urbana, IL: University of Illinois Press.
- Merriman, J. (2009). *European Civilization (1648-1945) Lectures: Why No Revolution in 1848 in Britain*. Erişim 23.12.2017 <http://oyc.yale.edu/history/hist-202/lecture-11>
- Negt, O. & Kluge, A. (1993). *Public Sphere and Experience: Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Özbek, M. (2004). Giriş: Kamusal – Özel Alan, Kültür ve Tecrübe. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan içinde* (s. 443-501). İstanbul: Hil Yayınları.
- Raafaub, K. A., Ober, J. & Wallace, R. W. (2007). *Origins of Democracy in Ancient Greece*. Berkeley: University of California Press.
- Sennett, R. (2002). *The Fall of Public Man*. London: Penguin.

ARTICLE / ARAŞTIRMA

Analysis of the Regulation of “Zoning Reconciliation” in Local Governments

“İmar Barışı” Düzenlemesinin Yerel Yönetimler Düzeyinde Etkilerinin Analizi

 Zeynel Abidin Polat

Department of Geomatics Engineering, İzmir Katip Çelebi University Faculty of Engineering and Architecture, İzmir, Turkey

ABSTRACT

Urbanisation has emerged with the increase of migration from rural areas to cities. As a result of increasing urbanisation, the demand for housing has grown, and consequently, housing production has accelerated. In beginning of 2000s rapid population growth and the lack of housing inventory have forced those migrating from the city to meet their own needs for housing to a large extent by constructing illegal houses on Treasury or private land within the city limits. However, there are also housing projects that cannot be completed or inspected due to various reasons. Despite some precautionary measures, the number of illegal settlements and slums in our city grew rapidly. Local government responsibility for the management of urban areas has not been able to prevent illegal settlements for various reasons. Nowadays, as a result of the measures taken, the rate of squatting has gradually decreased. There are serious problems in meeting the urban infrastructure needs such as electricity, natural gas, water, sewage, transportation, and collecting taxes in these structures, which are considered illegal. Illegal construction and slum production (historical and territorial limitations), or measures (eg demolition decisions) not implemented sufficiently accelerated the illegal construction and squatters. The main reason for this situation is that local governments ignore some illegal structures in order to maintain their political future. From the past to the present, to solve these problems, various zoning amnesty laws have been issued. The most recent of these reconstruction forgiveness laws, also known as the “Reconstruction Peace,” is Law Number 7143 on the Restructuring of Certain Taxes and Other Receivables and Amendments to Certain Laws. According to

ÖZ

Kırsal alandan kentsel alanlara göçlerin artmasıyla birlikte kentleşme olgusu ortaya çıkmıştır. Artan kentleşmenin neticesinde konut ihtiyacı da artmış ve sonuçta konut üretimi de hızlanmıştır. 2000’li yılların başına kadar hızlı nüfus artışına rağmen aynı oranda artmayan konut stoku, kırdan kente göçen nüfusun kendi barınma ihtiyacını büyük ölçüde kent çeperinde hazine veya özel araziler üzerine yasadışı konutlar inşa ederek karşılamaya itmiştir. Bununla birlikte yasal olarak yapılmasına engel bulunmayan fakat çeşitli sebeplerden dolayı tamamlanamayan veya kontrolden geçemeyen konut projeleri de bulunmaktadır. Alınan tedbirlere rağmen kentlerimizdeki kaçak yapılaşma ve gecekondu üretimi olanca hızıyla devam etmiştir. Kentsel alanların yönetiminden sorumlu olan yerel yönetimler çeşitli sebeplerle kaçak yapılaşmayı engelleyememiştir. Günümüzde ise alınan tedbirler neticesinde gecekondulaşma oranı gittikçe azalmıştır. Hukuki olarak kaçak sayılan bu yapılarda oturanların imar, elektrik doğalgaz, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı ihtiyaçlarının giderilmesinde ve vergilerin toplanmasında ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Kaçak yapılaşma ve gecekondu üretimine yönelik tedbirlerin (Tarihsel ve alansal sınırlamalar) alınmaması ya da tedbirlerin (Ör. Yıkım kararları) yeterince uygulanmaması kaçak yapılaşma ve gecekondulaşmayı hızlandırmıştır. Bu durumun oluşmasının temel sebebi yerel yönetimlerin siyasi geleceklerini devam ettirebilmek için bazı kaçak yapıları görmezden gelmesidir. Bu sorunları çözebilmek için geçmişten günümüze kadar çeşitli imar afları çıkartılmıştır. Bu aflardan en yenisi olan ve kamuoyunda ‘İmar Barışı’ olarak da bilenen düzenleme “7143 sayılı Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılanması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin

Article 16 of this law, it aims to record unlicensed buildings constructed before December 31, 2017. The purpose of this study is to analyse the legal, social, and economic effects of the “Reconstruction Peace” regulation at the local government level, in consideration of the legal and administrative zoning amnesty process and related activities in Turkey. This study used a comparative analysis of the historical process of legislative and administrative structure of zoning amnesty laws in Turkey. In this context, the study aims to contribute to the search for alternative models of development to solve reconstruction problems in Turkey.

Keywords: Illegal structures; local governments; zoning amnesty; slum; urbanisation.

Kanun” dur. Bu kanunun 16. Maddesi gereğince 31/12/2017 öncesinde yapılan ruhsatsız veya ruhsat ve eklerine aykırı yapıların kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de imar affi sürecini ve eylemlerini yönlendiren yasal ve yönetsel faaliyetleri ele alarak “İmar Barışı” düzenlemesinin yerel yönetimler düzeyinde hukuki, sosyal, ekonomik etkilerini analiz etmektir. Çalışmada, Türkiye’de imar affi konusuna ilişkin yasal ve yönetsel yapının tarihsel süreç içerisinde karşılaştırmalı analizini içeren bir yöntem izlenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın Türkiye’de imar sorunlarının çözümüne yönelik alternatif model arayışlarına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Kaçak yapılar; yerel yönetimler; imar affi; gecekondu; kentleşme.

1. Introduction

In Turkey, in the period after 1980, concessions were made in urban physical spaces despite restrictions in the economic and political sphere (Yılmaz, 2002; Tercan, 2018). In addition to such concessions, settlements against zoning gained momentum with the impact of economic and social conditions at the time. Thereafter, zoning amnesty laws were enacted from time to time with respect to control and regulation of settlements against zoning (Kasab, 2001; Köktürk, 2003; MUSIAD, 2010; Çakır, 2011). Any and all regulations thereof proved to be encouraging rather than preventive. In the course of time, the scope of the amnesties enjoyed by illegal settlements and shanty houses, built for different reasons, was further extended (Keleş, 2000; Usta, 2006). Improper settlements, which took their present shape in accordance with the interests of different circles (Yıldırım, 2006), resulted in unhealthy, insecure and unbalanced sights across many urban spaces. Furthermore, several problems were faced in trying to collect taxes from these illegal buildings, thus it remained difficult to satisfy essential needs such as city planning, electricity, natural gas, water, sewage, and transportation requirements. The most recent such zoning amnesty, granted for the settlement of these problems and also known as “Zoning Reconciliation,” is Law Number 7143 on Restructuring Tax and Some Other Assets and Modification on Several Legislation. As part of this study, the legal, social, and economic impacts of “Zoning Reconciliation” were analysed in consideration of legal and administrative activities that shape reconstruction processes and practices in Turkey. Following the analysis, several recommendations were made.

2. Analysis of Zoning Amnesties Issued Since 1948

Various legal regulations were introduced in our country, especially in the 1940s, to forgive the structures that were built illegally. Important decisions contained in these regulations are summarized in Table 1.

When viewed as a whole, the laws of the 1940s and '50s interpreted the slums problem in the context of the housing problem; in almost every new law, they refer the potential of relevant institutions to produce plots. The laws and discussions on them are far from an exclusive focus on slums. However, it is remarkable that despite the provisions in this matter, daily life did not find an objective reciprocity (Aslan, 2008). The 1960s brought a number of positive innovations and improvements to the slums, such as cheaper housing, rental properties and land, technical and in-kind help for those who wanted to improve their slums, and increased public service by municipalities. The 1970s were years when squatting was not a serious problem. In this period, exculpating of the slums was continued by the state (Baysal, 2010). The 1980s were a period when additional capital and systemic efforts intervened more in the urban space (Aslan, 2008). Legal regulations enacted during this period caused some slum areas to be perceived as investment areas that would provide rental income. By the 1990s and especially after the year 2000, authorities produced new policies towards the slums. For example, legal arrangements aiming to produce large-scale transformation projects including slum areas on all public land and old city centres, except military areas, were enacted. The history of zoning amnesty, which can be traced to the 1940s, shows that every law that was announced as the final amnesty unfortunately legitimized these illegal structures.

Housing is not used only as shelter in Turkey. It is also an investment tool with high return on investment (Öztürk and Doğan, 2010). As such, the housing sector has an important place in the national economy. Housing was one of the sectors most affected by the global crisis and the economic downturn (INTES, 2018). In Turkey, housing demand experienced a serious decline after the major earthquake disaster in 1999, followed by the economic crisis in 2000-2001. After the housing crisis in 2007 that originated in the United States, Turkey and the rest of the world experienced a distinct contraction in the housing market. As a result of these crises, there was a shortage of financing sources in the housing sec-

Table I. Zoning amnesties since 1948

Rank	Name of law	Effective date of law	Important changes relating to zoning amnesty in the law
1	5218	22.06.1948	<ul style="list-style-type: none"> • With this law, unauthorized buildings within the borders of the municipality have been legalized • The law aimed to pass the treasury lands to the municipality in return for an appropriate price and thus to prepare a planned land for unauthorized buildings.
2	5228	06.07.1948	<ul style="list-style-type: none"> • With the law, the transfer of the Treasury land to the municipality at a cheap price (tax value) provided the planned land opportunity for the slums. • The most important feature of this law is that it includes amnesty and planning at the same time.
3	5431	11.06.1949	<ul style="list-style-type: none"> • If unauthorized buildings in accordance with the law are made in accordance with the zoning plan, they will be issued a license by paying the penalty. • If the contradictions in terms of plan in the buildings are not eliminated, buildings will be demolished
4	6188	29.07.1953	<ul style="list-style-type: none"> • The law legalizes slums made until that day.. • The Law ensure the land who will make housing
5	7367	29.07.1959	<ul style="list-style-type: none"> • Treasury lands located within the boundaries of the municipality shall be the property of the municipalities free of charge, provided that they comply with the conditions in Law no. 6188
6	775	30.07.1966	<ul style="list-style-type: none"> • With this law, it is aimed to do slum prevention, reclamation and liquidation practice • With this law, slum prevention is given priority. • It is aimed to take the infrastructure facilities to the existing slum districts through reclamation.
7	2805	21.03.1983	<ul style="list-style-type: none"> • This law aims to classify the slums as being preserved, reclaimed and demolished. • Classification, determination, assessment and other operations related to slums within the boundaries of municipal and contiguous areas will be made by the municipalities. • Classification, determination, assessment and other operations related to slums outside the boundaries of municipal and contiguous areas will be made by the the governorships.
8	2981	08.03.1984	<ul style="list-style-type: none"> • According to the law, the owners of the structures which are made contrary to the zoning and shanty legislation will apply to the municipality or the governorate within 6 months and the eligible ones will be legalized, • With this law, the deed allocation document given to the slums was later converted to title deed.
9	3290	07.06.1986	<ul style="list-style-type: none"> • This law further expanded the scope of the slum amnesty in Law No. 2981. • Slums which were previously used as housing and then turned into workplaces were included to the scope of this law
10	3366	26.05.1987	<ul style="list-style-type: none"> • With this law, all kinds of illegally constructed structures, such as buildings in coasts, military areas, and highways, have been interpreted as slum and and these buildings are granted the right to receive zoning parcels.
11	3414	11.03.1988	<ul style="list-style-type: none"> • Article 34 of Article 775 has been invalidated by this Law. Thus, owner of slums have been given the right to sell the land or housing
12	4706	18.07.2001	<ul style="list-style-type: none"> • With this law, the buildings constructed on the immovables belonging to the treasury within the boundaries of the municipality and the contiguous area have been paved the way for the construction of the buildings to the owners.
13	4833	31.03.2003	<ul style="list-style-type: none"> • With this law, the buildings that are contrary to the zoning legislation are provided to benefit from the public (Infrastructure) services. Thus, these buildings are legally recognized. • In addition, this law legitimizes the electricity connection to the slums.
14	5027	24.12.2003	<ul style="list-style-type: none"> • This law contains provisions similar to Law No. 4833. • This law is a regulation for the legalization of structures that are contrary to the zoning legislation by benefiting from public (Infrastructure) services. • Especially water, sewerage and cleaning services are allowed to be delivered to slums.
15	5377	08.07.2005	<ul style="list-style-type: none"> • According to the law, punishment of people who built buildings contrary to the license and people who allow electricity, water or telephone connections to the buildings were abolished..
16	5398	21.07.2005	<ul style="list-style-type: none"> • With this law, amnesty structured decisions have been formed by without taking into account the restrictions in the development plans.
17	6306	31.05.2012	<ul style="list-style-type: none"> • Article 23 of this Law states that the Law No. 2981 dated 24.2.1984 has been repealed. However, Article 24 of the Law no. 6306 is stated that the repealing process will come into force three years after the publication of this Law
18	6639	15.04.2015	<ul style="list-style-type: none"> • The phrase “three years” in Article 24 of the Law on the Transformation of Areas under Disaster Risk No. 6306 has been changed to six years
19	7143	18.05.2018	<ul style="list-style-type: none"> • With this law, a construction registration certificate has been issued for the buildings in rural and urban areas which are not licensed or unregistered before 31.12.2017 for a certain fee. • This law provides amnesties to unlicensed buildings where disaster risk is highest. The resistance of the buildings which have the structure registration certificate to the earthquake is left to the responsibility of the building owner. This situation conflicts with the law's purpose of reducing disaster risks

tor (Öztürk and Doğan, 2010) and many projects could not be completed. Indirectly, this situation led to the formation of illegal structures. Various infrastructure problems have emerged with these illegal structures, and the efforts to solve the problems were made through zoning amnesties.

Zoning amnesties generally are done for economic and political concerns (Turan, 2003; Uzel, 1986). The first concern is periodic economic crises. In these periods, the government brings various zoning amnesties in order to generate income. It is thought that the revenues obtained from these amnesties will contribute to the national economy. An example of this situation is the arrangement of the Zoning Reconciliation in 2018. As of January 2019, approximately 17 billion Turkish lira was generated by this arrangement. The second concern is that the ruling government risks losing votes in local and general elections. Political parties are able to draw various zoning amnesties to retain power and receive more votes. Laws 4833 and 5027 issued just before the 2004 local elections are examples of this. Local municipalities have a key role in the implementation and control of the zoning amnesties. However, municipalities have “winked and nodded” at illegal and uncontrolled construction to guarantee their political futures instead of developing sustainable urbanisation plans.

The process of occupation of public lands and the pardoning of these invaders has led to the destruction of natural, cultural and historical areas. The process of accelerating with the zoning amnesty has spread to natural areas and the public has tolerated the occupation of these areas. Today, there is no legal obstacle for the transfer of these occupied areas to the occupiers. On the other hand, the areas that have not already been occupied have been paved the way for the rapid plundering in the future. In this context, The villages, pastures, highlands which are under state provision and savings, Bosphorus areas, forests and other natural cultural and historical areas are under threat (ŞPO, 2003).

The municipalities have a key role in the implementation and control of the zoning amnesties. However, municipalities have wink at illegal and uncontrolled construction in order to guarantee their political futures instead of sustainable urbanization plan.

3. “Zoning Reconciliation” Regulation

Zoning reconciliation regulation was issued for registration and use of buildings that are not compliant with zoning legislation or licensing made before 31/12/2017. This does not provide an additional right in terms of zoning plan and does not constitute vested rights. In addition, this situation is valid until buildings which is reconstructed and licensed or the urban transformation implementation. It is known that

percentage of buildings outside zoning regulations is more than 50 percent in our country, totalling approximately 13 million independent units. Most often, low-income citizens live in these buildings. A great majority of the current discrepancies in these constructions result from the settlements, performed since the 1990s (ÇŞB, 2018). Zoning disputes between citizens and municipalities result in too many cases trying to get through the court system. Besides, municipalities fail to carry out demolitions on these buildings for many reasons, although one reason is the zoning. Due to such zoning-driven problems, citizens fail to Zoning disputes between citizens and municipalities result in too many cases trying to get through the court system. Besides, municipalities fail to carry out demolitions on these buildings for many reasons, although one reason is the zoning. Due to such zoning-driven problems, citizens fail to subscribe for water, electricity, and natural gas in the houses where they live illegally. Factories and residential buildings are not allowed to be put up as collateral or security in commercial markets (ÇŞB, 2018). Zoning amnesty requirements came into the open for settling these issues. Any and all construction built without a building permit or in contradiction to the annexes of building permits before December 31, 2017, in rural and urban areas, are within the scope of Zoning Reconciliation. However; Boğazici coastline and other places, such as those identified around Sultanahmet and Süleymaniye in Istanbul’s historical peninsula and the historical area in Gallipoli, are excluded. Furthermore, it is permitted to execute a building registration certificate for construction built on immovable properties that belong to others, or buildings on lands belonging to the Treasury (state) that were allocated for social reinforcement (ÇŞB, 2018).

Voluntary application and representation of the citizens will be taken case by case. Applications must be made through an “e-government” portal and authorized by the Ministry. It is possible to follow the applications through e-government system (ÇŞB, 2018). The application fee for a building registration certificate is calculated at 3% (houses) and 5% (commercial properties) of the total approximate cost of the building and property value of the land (ÇŞB, 2018).

4. Reflections of Zoning Reconciliation in Terms of Local Governments

The zoning reconciliation process and the related Building Registration System are managed by the Ministry of Environment and Urbanization and related units (TESEV, 2018). However, the authorities in the country-wide development activities are in the hands of local authorities, with exceptions. For this reason, it is necessary to follow up the new actual situation by local governments. In this context, while local administrations provide consultancy and information

services to citizens who plan to apply in the context of zoning reconciliation, they supervise those who unfairly exploit this arrangement and destroy the structures constructed in contradiction with the zoning reconciliation arrangement. Several examples in terms of inspection and destruction with consultancy and information is given below:

In many places of Turkey, counseling and information services are given to citizens for zoning reconciliation process by regarding municipal. For example, Istanbul Bahçelievler Municipality has established a zoning reconciliation office with 9 technical staff. This office provides all kinds of technical and legal support related to the regulation. In addition, support is provided for citizens to apply through E-Government. To date, thousands of citizens have benefited from this counseling and information service (URL-1). Another municipality providing consultancy and information services is the Konak Municipality of Izmir. For this purpose, the consultancy office of the board provides support on all aspects of zoning reconciliation and the development peace. In addition, the buildings in which reconciliation peace is covered and the fair value calculated from the unit square meter value is given to the citizens. Approximately one thousand people have benefited from the services provided so far (URL-2). In addition to the consultancy and information services, the municipalities carry out the inspection and demolition of the structures which are made in contravention of the conditions of the zoning reconciliation.

In order to own the land near the sea, especially in Antalya, it has been found out that they have constructed illegal structures and applied for a 'Construction Registration Certificate'. 64 construction registration certificate were revoked with the audit of the inspections of the terrain before and after January 1, 2018, by satellite imagery (URL-3).

The Municipality of Şile has decided to demolish the 450 buildings that were discovered in the last few months. Most of these structures were built on land close to shore.

The Esenyurt Municipality Police Department conducts inspections with a drone to prevent illegal construction and identify workers who do not comply with occupational safety in construction. As a result of the inspection, criminal 260 procedures are applied to the structures deemed improper. In addition, workers on these projects who do not comply with job security are punished (URL-4). A result of the inspections together ministries and local government across Turkey, 5300 zoning reconciliation opportunist were detected (URL-5).

The people who applied for the construction registration certificate were identified in order to possess the treasury lands where especially in protected and pasture areas.

5. Analysis of Legal, Social and Economic Impacts of Regulation on "Zoning Reconciliation"

5.1 Analysis of Legal Impacts

In order to obtain a building registration certificate according to the regulation, the structure must have been made before 31.12.2017. But what will happen to the buildings that were not completed but already started by this date? It cannot be understood whether the structure is completed or not because of the "made" expression in the law. Therefore, it would be more appropriate to use the phrase "completed" instead of phrase "made" in the law. Due to this phrase "made", the related law can be interpreted differently. According to this ambiguous statement, all buildings (ie rough, carcass, subbasement, foundation etc.) that construction have been started as unlicensed or illegality until 31.12.2017 covered by the law and this will create a chaos. Because the condition of the building until the construction phase will be legal. The legalization of the semi-completed building means the possibility to complete it in the future. However, an outstanding problem remains – how to complete a semi-completed building according to which legislation (Sütçü, 2018).

In Article 9 of Regulation on Issuance of Building Registration Certificate, it is stated as follows:

"Building Registration Certificate is valid until the building is reconstructed or up to urban transformation process. In the event that constructions, for which Building Registration Certificate was issued, are renovated, the provisions of current zoning legislation in effect shall apply. It is under the responsibility of the owner of the building to ensure earthquake resistance and compliance of the building with scientific and artistic norms and standards thereof."

Once the building is declared legal, it is the owner's responsibility owner to be compliant with earthquake resistance. Just as it is against the law to incur the responsibility of a building acknowledged to be legal, it is not possible to escape the responsibility of the state due to contradictions with statutory provisions and legislations in other aspects (e.g., elevator, fire, installation, etc.). That the state removes its responsibility is also against the 125th Article of Constitution, regarding its obligation to pay damages arising from its own acts and operations.

5.2 Analysis of Social Impacts

Reconstruction, urbanization and transformation of risky buildings, urban transformation processes affect cities and their inhabitants in terms of ecologically, economically and socially (Yalçintan, 2014). The place where the local people

come from, the education, economic status, cultural characteristics, traditions and customs, level of consciousness influences, shapes and directs the decisions to be taken for urban transformation and planning. Whether the urban area is protected with the local public and the quality and capacity of the investments to be made in the area is directly related to the qualifications of the people (Özden and Kubat, 2003). All of these effects are called sociological effects. According to the TUBITAK-supported project prepared by Yalçintan et al. (2014), the fact that many of the illegal structures were built by the inhabitants of their homes and that these structures were designed in line with the requirements over time has led them to be adopted more by the inhabitants. In the zoning reconciliation, due to the fact that the structures will be recorded with their existing conditions, the daily life of the people living in these buildings will not be adversely affected. In this context, there will be no negative sociological impact on the inhabitants of these structures. In addition, negative images and resistances during the demolition of illegal structures have decreased in regions where uncontrolled or unlicensed structures are concentrated.

Arrangements such as reconciliation peace or zoning amnesty increase the tendency of construction to contradict its legislation by creating new prospect of regulation (ŞPO, 2003). Especially before each local elections, there are expectations about a new amnesty for illegal structures in society (Kılınç et al., 2009). Become permanent of the zoning amnesties adversely affects the obligations of the individuals to obey the law and their trust in law and negatively affect the provision and control of the zoning discipline.

5.3 Analysis of Economic Impacts

According to the report titled “province, districts and neighborhoods where the most increased housing price after zoning amnesty” prepared in cooperation with the REIDIN, providing analytical information about the real estate sector, and Coldwell Banker, after the zoning amnesty, Zonguldak was the province with the highest increase in housing prices with 6.7 percent. Zonguldak was followed by Giresun, Yozgat and Edirne with 6.6 percent, Erzincan with 6.4 percent, Van with 6.2 percent and Iğdır with 6 percent. Among the 30 districts where the average housing prices increased the most in the said period, İzmir Çiğli and Ankara Gölbaşı came with a 9.2 percent rise in the first place. These two districts were followed by Adalar with 7.7 percent and Konya Beyşehir with 6.7 percent. According to the report, the reason of this significant increase observed is that real estates that cannot be rented, sold or invested are turned into a position that can be made investment and loan thanks to the construction registration certificate (URL-6).

6. Conclusion and Recommendations

The regulation is an important step in settling zoning-driven issues from the past to present. Additionally, using some amount of the revenues obtained through regulation for urban transformation activities is a positive. Although there will be some benefits gained by the regulation, any amnesty encourages shanty houses and construction outside zoning requirements. The problem is not solved by assigning the immovable properties to the occupants; this was adopted unfairly and illegal housing becomes a social habit. The fact that the future of public properties is left to the discretion of administrations, which could change at any time, results in quick disposition of these areas and their disappearance in time.

After analysing the legal, social, and economic impacts of the regulation, the following recommendations were made:

Legal Recommendations:

- The Ministry of Environment and Urbanisation is the only institution responsible for the regulation of Zoning Reconciliation. However, it is the responsibility of the relevant local authorities to control illegal structures. Therefore, it should be stated how the local authorities will handle this responsibility.
- Effective financial and penal sanctions should be foreseen to discourage public servants from failing to implement decisions taken against the illegal structures and persons who use them.
- For the detection of illegal structures, modern technologies such as UAV, drone and satellite images should be used.
- The forgiveness of squatters and illegal structures should be stopped.
- Zoning amnesty laws are mostly enacted by the ruling party. The opinion of the opposition parties in the government also should be taken into consideration for such an important issue. For this reason, the Grand National Assembly of Turkey should have the authority instead of the Council of Ministers; and a qualified majority should be compulsory to make such decisions.
- Structures that have a building registration certificate are outside of the zoning plans. Therefore, the current zoning rules are not taken into account. In the case of reconstruction, buildings with a certificate of reconstruction should be held to existing zoning requirements. This obligation must be rearranged. In this respect, it is unlikely that a six-storey building would be demolished and rebuilt with only three floors (according to the current zoning plan). The fourth, fifth, and sixth floors of the building would not be reconstructed according to existing zoning conditions so, in this case, the citizens living on these floors will become the victims. In this case, it is not be

possible to demolish structures with a building registration certificate and transform them into safer, more robust structures.

Social Recommendations:

- Frequent zoning amnesties, especially in urban areas, encourage citizens to make illegal and uncontrolled construction. For this reason, intensive migration from the village to the city has increased and the demographic structure has become quite complicated in the urban areas. Some lower-income and marginalized cultures are formed in these regions, impacting societal development in an unhealthy way. Thus, social awareness should be increased to reduce migration and encourage return to rural areas.
- The occupation of public lands and pardoning of these squatters have led to the destruction of natural, cultural, and historical areas. Instead, it would be better to use public for beneficial social and cultural activities.
- The protected areas of our country, as determined by international agreements, are under threat. These locations under occupation are lost as a result of zoning amnesties. In order to protect these areas, such places should be taken out of the borders of zoning.

Economic Recommendations:

- Appropriate interest and payment conditional loans should be issued to encourage the building structures to receive the Construction Registration Certificate later by the owners.
- The approximate unit cost of the building to be taken into account in the building registration cost calculation is determined regardless of rural-urban area distinction. According to the criteria in the regulation, the building registration fee calculated especially in rural areas can be equal to or above the building price. This situation adversely affects application number and income. Therefore, the approximate unit cost of the building should be determined by rural-urban area distinction.
- Revenues from building registration certificates are recorded as income in preparation for earthquake and disaster risks and for urban transformation studies. Some of the revenue from this arrangement should be transferred to the relevant municipalities for preventing uncontrolled structures and illegal construction.

REFERENCES

- Aslan, Ş. (2008). Yasalar Ve Kamu Yönetiminin Politikaları Üzerinden Türkiye'de Gecekondu Sorunu, *Yönetim Bilimleri Dergisi* 6(1), p.155-166
- Baysal, C., U. (2010). İstanbul'u Küresel Kent Yapma Aracı Olarak Kent-Sel Dönüşüm ve Ardındaki Konut Hakkı İhlalleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çakır, S. (2011). Türkiye'de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:23, ss.209-222
- ÇŞB (2018). İmar Barışı bilgilendirme broşürü, <http://webdosya.csb.gov.tr/db/imarbarisi/icerikler/brosur-20180603111057.pdf>, erişim tarihi: 01.10.2018
- INTES (2018), İnşaat Sektörü Raporu, INTES Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
- Kasab, M. (2001). Son imar affi kanunları, uygulama sorunları ve toplumsal etkileri, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karaman, K. (2003). "Türkiye'de Şehirleşme Olgusu ve Gecekondu Sorunu", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 108-117.
- Keleş, R. (2000). Kentleşme Politikaları, İmge Kitapevi, 5. Baskı, Ankara
- Kılınç G., Özgür, H., Genç, F. N., (2009), Yerel Yönetimlerde İmar Uygulamaları Ve Etik, Türkiye'de Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi, Akademik Araştırma Çalışması
- Köktürk, E. (2003). Türkiye'de Gecekondu ve İmar Affı Üzerine Bir İnceleme, *hkm Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi*, 88, S. 49-66
- MUSİAD. (2010). İnşaat Sektör Raporu 2010:Çarpık Yapılaşma ve Kentsel Dönüşüm, ISBN:978-605-4383-10-8
- Özden, P.P., Kubat, A. S., (2003), Türkiye'de şehir yenilemenin uygulanabilirliği üzerine düşünceler, *İTÜDERGİSİ/a*, Cilt 2, Sayı 1, 77-88.
- Öztürk, N., Doğan, A., (2010), Konut Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Bütçe Dünyası Dergisi*, Sayı 33, 1
- Sürtçü, N. (2018). İmar Affı Düzenlemesinin Değerlendirilmesi (2018 İmar Barışı), http://www.turkhuksitesi.com/makale_2029.htm , erişim tarihi:03.10.2018
- ŞPO, (2003), İmar Affına Yönelik Düzenlemeler ve Yürütülen Çalışmalar
- Tercan, B. (2018). 1948'den Bugüne İmar Affları, *Mimarlık*, Yıl: 55 Sayı: 403, p. 20-26.
- Turan, S. G., (2003), Geçmişten günümüze kadar çıkarılan imar affi kanunlarının incelenerek şehirçiliğimize etkilerinin araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- URL-1: Bahçelievler İmar Barışı'na hazır. <http://m.bahcelievler.bel.tr/icerik/565/3999/bahcelievler-imar-barisina-hazir.aspx> (Erişim Tarihi: 24.05.2019)
- URL-2: Konak'ta İmar Barışı'na Danışman Desteği. <http://www.konak.bel.tr/haber/konakta-imar-barisina-danisman-destegi> (Erişim Tarihi: 24.05.2019)
- URL-3: İmar barışı fırsatçıları uyduya yakalandı: 64 bina yıkıldı. <https://www.yenisafak.com/ekonomi/imar-barisi-firsatcileri-uyduya-yakalandi-65-bina-yikildi-3451986> (Erişim Tarihi: 25.05.2019)
- URL-4: İmar Barışı'ndan sonra belediyeler düğmeye bastı. <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/10/01/imar-barisindan-sonra-belediyeler-dugmeye-basti> (Erişim Tarihi: 26.05.2019)
- URL-5: 5 bin 300 imar barışı fırsatçısı yakayı ele verdi! <http://www.uygun-mlak.net/news/5-bin-300-imar-barisi-firsatcisi-yakayi-ele-verdi-.html> (Erişim Tarihi: 26.05.2019)
- URL-6: İmar Barışı Araştırması. <https://mevzuattakip.com.tr/haber/imar-barisi-arastirmasi> (Erişim Tarihi: 26.05.2019)
- Usta, D. (2006). Türkiye'de imar affi uygulamaları ve bu uygulamaların de

- Uzel, A. L., (1986), İmara ilişkin bağışlamaların gelişimi ve değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. değerlendirilmesi, Trabzon örneği, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yalçın, M. C., (2014), Sarıyer Gecekondu Mahalleleri Örneğinde Kentsel Dönüşüm Süreçleri ve Bu Süreçlerin Sosyo-Ekonomik ve Fiziki Etkileri, TÜBİTAK Projesi, Proje No: 110K404
- Yıldırım, A. E.. (2006). Güncel Bir Kent Sorunu: Kentsel Dönüşüm, Planlama, 2006/1, p. 7-24.
- Yılmaz, M. (2002). 1980 sonrası imar affı uygulamalarının kentsel ölçekte değerlendirilmesi, Etimesgut örneği, Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Desantralizasyon, Basitleştirme, Deregülasyon ve Yeniden-regülasyon Politikaları Kapsamında Planlamanın Araçsallaştırılması; Bursa'da Riskli Yapı Tespitine Dayalı Parsel Bazındaki Plan Değişikliklerinin Kentsel Mekana Etkisi

Instrumentalization of Planning Within the Scope of Decentralization, Simplification, Deregulation and Re-regulation Policies; the Impact of Parcel-scale Plan Amendments for Risky Buildings Upon Urban Space in Bursa

 Zeynep Ece Güler,¹ Levent Ünverdi²

¹Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İzmir

²Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İzmir

ÖZ

1980'li yıllardan itibaren, Türkiye'de uygulanan neoliberal süreçlerin, kentlere ilişkin biçtiği yeni rol tanımı içerisinde özellikle metropoliten kentler; küresel sermaye açısından önemli düğüm noktaları olarak yeniden örgütlenmiştir. Bu örgütlenmeyle birlikte mekansal yapı da değişim ve dönüşüme uğramıştır. Metropoliten kentlerin süregelen değişim ve dönüşümünü yönlendiren temel politikaların belirlenmesinde ise 2000'li yıllardan itibaren kentler üzerinden şekillenen küresel sermayeye eklenme çabasının bütüncü olarak yerleşme eğilimleri etkili olmuştur. Pek çok ülke gibi Türkiye'de de inşaat sektörünün desteklenmesi, makroekonominin gelişmesi için politik bir araç olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda birikim hızının artırılmasındaki engellerin aşılması için devlet tarafından yapılan doğrudan ve dolaylı kamu altyapı yatırımları, yasal ve yönetsel düzenlemeler, planlama ve imar düzeninin basitleştirilmesi ile bunların desantralizasyonu, deregülasyonu ve yeniden-regülasyonu gözlenmiştir. Mekanın metalaşmasını hedef alan birikim stratejisini kolaylaştıracak mekansal sabitler olarak kentsel dönüşüm uygulamaları, planlama pratiğine bir araç olarak girmiş ve imar ve planlama yetkilerinin çok büyük oranda yerel yönetimlere devredilmesi mekanın metalaşmasını hedef alan birikim stratejisini kolaylaştırmıştır. Devlet

ABSTRACT

Metropolitan cities in Turkey have been re-organized to play a significant role for global capital as result of the neoliberal process after the 1980s. Consequently, the spatial structure has also undergone a change and transformation. Localization, which is an indispensable part of Turkey integration process into the global capital through cities since the 2000s, has been determinant in setting up the basic policies to govern the ongoing change and transformation of metropolitan cities. Like many countries, the construction sector has been purposely supported used as a political tool for the development of macroeconomics in Turkey as well. In this regard, direct and indirect public infrastructure investments, legal and administrative arrangements, simplification of planning and zoning, and decentralization, deregulation and re-regulation of the state have all been used as steps taken to overcome the obstacles against acceleration of the accumulation rate. Urban regeneration practices, as spatial constants facilitating the accumulation strategy aimed at the commodification of space, became the key tool in planning practices while the authority of zoning and planning was transferred to local ad-

Geliş tarihi: 08.04.2019 Kabul tarihi: 26.08.2019

Online yayımlanma tarihi: 03.10.2019

İletişim: Zeynep Ece Güler.

e-posta: zeynepcegir@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

gücünün bir kısmının, imar ve planlama yetkilerinin devri sayesinde, kilit hale gelen ve en etkin yerel devlet kurumları olan belediyelere aktarılması, kamu-özel işbirliklerinin de önünü açan bir merkezi strateji olmuştur. Sermayenin yerelde devletle temasını artırarak ona yeni birikim alanları açan bu stratejinin bir örneği olarak 6306 sayılı Kanun kapsamında riskli yapılara ilişkin onay yetkisi Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na devredilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı söz konusu yetki devrinin Bursa'da kentsel mekana etkilerinin ortaya konmasıdır. Bu kapsamda çalışmada izlenecek yöntem riskli yapı tespiti yapılan parseller ve yetki devri kapsamında riskli yapı tespiti halinde emsal artışı verilmesine ilişkin onaylanan plan değişiklikleri verilerinin; dönemsel, mekansal dağılımı ve yoğunlaşma eğilimleri ile kentsel mekana etkilerinin incelenmesidir. Çalışmada elde edilen bulgu neoliberal politikalar kapsamında sermayenin önündeki engellerin gevşetilmesi için yerelin yetkilendirilmesi yoluyla planlama ve imar düzeninin serbestleştirilmesi ve kuralsızlaştırılması sürecinin, dönüşümün kamusal yarar temelinden uzak, yaşam standartlarını düşüren parsel bazında uygulamalara evrilmesine neden olduğu ve kentsel dönüşümün mekandaki yöneliminin risk faktöründen çok ekonomik beklentiler temelinde acil müdahaleye ihtiyaç duymayan bölgelerde kendini gösterdiği.

Anahtar sözcükler: Bursa; decentralization; deregulation; plan amendment; re-regulation; risky building; simplification.

Bu makale, Zeynep Ece Güler tarafından Dr. Öğr. Gör. Levent Ünverdi danışmanlığında 2019'da Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde hazırlanan "2000 Sonrası Süreçte Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Kentsel Mekana Etkisi: Bursa Örneği" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Giriş

Pek çok ülke, makroekonominin gelişmesinin sağlanması ve ekonomiyi dengede tutmak için inşaat yatırımlarını arttıracak ve destekleyecek politikaları devreye sokma eğiliminde olmuş ve ulusal kalkınma stratejileri kapsamında birçok farklı sektör ve alt-sektörde üretimi ve tüketimi tetikleyerek büyüme sağladığı kabulüyle inşaat sektörüne önemli roller vermiştir. Türkiye kapitalizminde de neo-liberal dönüşümün gerçekleştirdiği 1980 sonrasında ihracat yönelimli büyüme modeli çerçevesinde, gerek doğrudan ve dolaylı yatırımlar gerek yasal ve yönetsel düzenlemeler ile inşaat sektöründeki büyüme desteklenmiştir (Balaban, 2011; Yeşilbağ, 2016). Özellikle 2000'li yıllardan itibaren ise, küresel sermayeye eklenme çabası ve neoliberal küreselleşme algısının bütünleyicisi olarak yerelleşme eğilimleri (Eroğlu & Tunç, 2018), yapım faaliyetlerinin kolaylaştırılması ve artırılması, makroekonominin gelişmesi için inşaat sektörü, yoğun bir şekilde politik bir araç olarak kullanılmıştır.

1980 sonrası dönemde Türkiye'de uygulanmaya başlanan yeni yönetim mekanizmaları ve yönetim düzeyleri arasındaki sorumlulukların paylaşımıyla ilgili değişiklikler bir anlamda ekonominin yeniden örgütlenmesine koşut olarak **devletin yeniden ölçeklenmesi** zorunluluğundan doğmuştur. (Eroğlu & Tunç, 2018), Özellikle 2000'lerden itibaren Türkiye'de inşaata dayalı büyüme modeline (yeniden) ağırlık verilmesi, yani bu alana sektör yatırımlarının çekilmesi amacının öncelik kazanmasıyla, bu modelin uygulanması kolaylaştıracak politikalar da **desantralizasyon** (kamunun yetki ve sorumluluklarını yeni aktörlerle paylaşması); **basitleştirme** (uygulamaların hayata

ministrations to a great extent. Decentralization became the central strategy that paved the way for public-private cooperation. As an example of this strategy in Bursa, the authority for approval of the buildings at risk was transferred to Bursa Metropolitan Municipality. The main purpose of this study is to reveal the effects of this shift in authority upon urban space in Bursa. In this context, the method to be followed in the study is to determine the parcels with risky buildings and to analyze the data on the approved plan amendments within the scope of periodic, spatial distribution and concentration trends and their impact upon urban space. The findings obtained in this study reveal that the process of liberalization and deregulation of planning and zoning processes through the empowerment of local authority to loosen the barriers to capital within the scope of neoliberal policies has led to loss of public benefit in urban regeneration practices, while focusing on economic expectations and decreasing urban living standards as it mostly takes place in areas not requiring emergent intervention.

Keywords: Bursa; desantralizasyon; deregülasyon; plan değişikliği; yeniden-regülasyon; riskli yapı; basitleştirme.

geçirilmesine yönelik olarak tüm süreçlerin basitleştirilmesi) ve **de-regülasyon (kuralsızlaştırma)/yeniden-regülasyon** (düzenlemelere son verilmesi/ yeni düzenlemelerin getirilmesi) şeklinde gündeme getirilmiş ve bunlar uygulamada etkili bir rol üstlenmişlerdir.

Yeni yönetim biçimleri ve düzenlemeleri ile bunların mekansal sonuçları açısından bakıldığında ise kamu-özel ortaklıkları devletin iş yapma yöntemleri arasında giderek yerini aldığı ve bu ortaklığın yereldeki görünümünden birinin ise kamu-özel ortaklığı ile girilen ve kentlerde taşınmaz değerlerinin yaratılmasına odaklanan projelerin çoğalması olduğu şeklinde özetlenebilir (Eroğlu & Tunç, 2018). Yine bu doğrultuda **desantralizasyon, basitleştirme ve de-regülasyon)/yeniden-regülasyon** politikalarının planlamadaki karşılığı imar afları, imar ve planlama mevzuatında köklü değişiklikler ile yeni yasal düzenlemeler, yetkilerin âdem-i merkezileşmesi olmuş, imar planları ise basitleştirme ve deregülasyon politikalarının uygulanmasının önemli bir **aracı** haline gelmiştir. Bu bağlamda birikim hızının arttırılmasındaki engellerin aşılması için tüm bu politikalar ekseninde, birikimi garantiye alacak ve istikrarını sağlayacak belirli mekansal sabitler olarak kentsel dönüşüm de **planlama pratiğinin temel uygulama araçlarından biri** olmuştur.

İmar planlarını, sermaye birikim hızının arttırılması ve istikrarının sağlanması bağlamında araçsallaştıran ve yerel odaklı bir niteliği olan stratejilerden son yıllarda en önemli örneklerinden birisi, 05.09.2016 tarihinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi

Hakkında Kanunun 6/12 bendi uyarınca riskli yapılara ilişkin imar planları, İmar uygulaması (arsa ve Arazi düzenlemesi işlemleri), hâlihazır Harita hazırlanması konularındaki onay yetkisini geçici olarak Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığının görev ve sorumluluğuna devretmesi olmuştur. Bu yetki kapsamında Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin özellikle Nilüfer İlçesi sınırları içerisinde gerçekleştirdiği imar planı değişiklikleri ise, gerek nicelik gerekse nitelikleri bakımından planlamanın bu politikalarının aracı haline geldiği yönündeki hipotezi kanıtlar nitelikte olmuştur.

Bu çalışma; 2015 yılı itibarıyla Bursa'da kentsel dönüşüm amacıyla riskli yapı olması halinde ilgili parsellerde emsal artışına yönelik onaylanan imar planı değişiklikleri üzerinden, **desant-ralizasyon, basitleştirme** ve **de-regülasyon/yeniden-regülasyon** politikaları ile birlikte kamu yararına aykırı biçimde sermaye birikiminin bir aracı haline gelen uygulamaların ve planlama süreçlerinin kentsel mekan üzerinde yarattığı etkileri, bu tür uygulamaların, sayıca en çok gözlemlendiği Bursa kenti Nilüfer ilçesi üzerinden okumayı amaçlamaktadır. Sermaye birikimine verilen öncelik, en temelde, riskli olduğu tespit edilen binaların coğrafi dağılımı ile bina dönüşümünün gerçekleştiği coğrafya arasındaki uyumsuzlukta görülmektedir.

Metodoloji

Çalışmada Kullanılan Veri Seti

Bu çalışma kapsamında iki farklı veri seti kullanılmıştır. Bu veri setlerinden birincisi; Bursa Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden 2012–2018 yılları arasında Bursa bütününde 6306 sayılı Kanun kapsamında riskli yapı tespiti yapılan parsellerin Riskli Yapı Tespit Tarihi/İlçe/Mahalle/Ada/Parsel bilgilerinden oluşmaktadır. İkinci veri seti ise; riskli yapı tespiti halinde emsal artışına ilişkin onaylanan ve Bursa Büyükşehir Belediyesi web adresinde yayınlanan askı ilanlarının incelenmesiyle tespit edilen plan değişikliklerine ilişkin ilçe/mahalle/ada/parsel/alan büyüklüğü bilgileridir (Url-1).

İlk veri setini, 2012–2018 yılları arasında Bursa bütününde 6306 sayılı Kanun kapsamında riskli yapı tespiti yapılan 2457 adet parsel oluşturmaktadır. Bu veriler incelendiğinde aynı parselde (parsel üzerinde birden fazla yapı bloğu olması durumunda her bloğun ayrı ayrı başvurarak riskli yapı tespiti yaptırması gerektiğinden) 1'den fazla riskli yapı kaydının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu veri seti çalışmanın ilk bölümünde Bursa il bütünündeki riskli yapı tespitlerinin mekansal dağılımı ve yoğunlaşma eğilimlerinin tespiti amacıyla analiz edilmiş, daha sonra imar planları ile çakıştırılması aşamasında parsel bazına indirgenmiştir. Bu düzenleme sonrası ilk veri setini oluşturan 2457 adet parsel kaydı, 1624 adet kayda inmiştir.

İkinci veri seti olan imar planı değişiklikleri ise Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne ait web sitesinde yayınlanan askı ilanlarından 2015–2018 yılları arasında¹ riskli yapı tespiti halinde emsal artışına ilişkin plan değişiklikleri ilçe/mahalle/ada/parsel bilgileri ile 485 adet kayıttan oluşmaktadır (Url-1). Veri seti üzerinde yapılan incelemelerde süreç içerisinde plan değişikliklerine ilişkin iptal kararları ya da yönetmelik değişiklikleri vb. nedenle 1 parselde birden fazla kez, aynı amaçla, plan değişikliği onaylandığı tespit edilmiştir. Bu nedenle 485 adet kayıttan oluşan veri seti mükerrer kayıtları engelleyecek biçimde yeniden düzenlenmiş ve toplamda 458 adet kayıt çalışmaya veri oluşturmıştır.

Coğrafi Sınırlara İlişkin Kabuller

Elde edilen verinin mekansallaştırılmasında iki ayrı coğrafi sınır kullanılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünü oluşturan Bursa il bütününe ilişkin analizlerde ilçe sınırları esas alınmış, ikinci aşamada ise veriler Nilüfer İlçesi için mahalle düzeyinde ayrıştırılmıştır.

Veri Setlerinin Mekansallaştırılması

Veri setlerinin mekansallaştırılması aşamasında Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ne ait parsel sorgu sistemi üzerinden mekansal tespitler yapılarak, Google Earth yardımıyla haritalandırılmıştır (Url-2).

Dönemsel Ayrıştırma

Çalışmada elde edilen Riskli yapı tespitlerine ilişkin veri seti 3 ayrı dönemde analiz edilmiştir.

1. 2012–2015
2. 2015–2016
3. 2016–2018

Dönemsel analizlerden ilk dönemi oluşturan 2012–2015 dönemi; 6306 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği 2012 yılı ile Bursa İl sınırları içerisinde yer alan 17 ilçeye ait 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planlarına, "Riskli Bina tespit edilerek kentsel dönüşüm yapılması halinde 0.50'ye kadar emsal artışı yapılabilir" şeklindeki plan notu ilavesinin yapıldığı 29.05.2015 tarihleri arasında kapsamaktadır.

İkinci dönemi oluşturan 2015–2016 yılları arası Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 29.05.2015 tarih 1122 sayılı Meclis kararı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun 6/12 bendi uyarınca riskli yapılara ilişkin imar planları, İmar uygulaması (arsa ve Arazi düzenlemesi işlemleri), hâlihazır Harita

¹ Riskli yapı tespiti halinde emsal artışı verilmesine ilişkin plan değişiklikleri 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planlarına "Riskli Bina tespit edilerek kentsel dönüşüm yapılması halinde 0.50'ye kadar emsal artışı yapılabilir" şeklindeki plan notu ilavesinin yapıldığı 29.05.2015 tarihinden sonra onaylanmaya başladığından, 2015 yılı Mayıs ayı ile 2018 yılı sonuna kadarki süre içerisinde onaylanan imar planı değişiklikleri tespit edilmiştir.

hazırlanması konularındaki onay yetkisini 05.09.2016 tarihinde geçici olarak Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığının görev ve sorumluluğuna devretmesi arasındaki dönemi kapsamaktadır.

Üçüncü dönem ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na yetki ve görev devri sonrası dönemi kapsamaktadır.

Bu dönemlerin oluşturulmasındaki temel ölçüt, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun çıkarılmasını izleyen dönemde uygulamaları hızlandırmak için ortaya konan **desantralizasyon, basitleştirme, de-regülasyon** ve **yeniden-regülasyon** politikalarıdır. Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne merkezi yönetimin yaptığı planlama ile ilgili yetki devrini 'desantralizasyon', dönüşüm uygulamalarının kentsel donatı alanlarına ait yasal düzenlemelere aykırı olarak gerçekleşmesi, imar değişikliklerinin yapılma ve onaylanma biçimi ise hem "basitleştirme" hem "de-regülasyon" kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bunların sonucu olarak ortaya çıkan 'planlama sürecinin ve imar planlarının araçsallaştırılması olgusu' ise, devlet gücünün sermayenin faaliyetleri içinde eskisinden daha farklı bir biçimde konumlandığı ve sermayenin birikim amaçlarının kentlilerin yaşamsal gereksinimlerinin üstünde yer aldığı bir "yeniden-regülasyon" durumuna işaret etmektedir.

Kentsel Mekana Etkilerinin Tespitine İlişkin Kabuller

Kentsel Mekana etkilerinin tespitinde 2 aşamalı hesaplama yapılmıştır.

1. Aşama - Mer'i plan yapılaşma koşulları ile plan değişikliği sonrası yapılaşma koşulları arasındaki farkın hesaplanarak nüfus artışına karşılık sosyal ve teknik altyapı eksiğinin bulunması,

2. Aşama - 6306 Sayılı Kanun Kapsamında Riskli Bina Tespiti Yapılarak Yıkılmış ve Plan Değişikliği Yapılarak Yeni Yapı Ruhsatı Almış parsellede, bağımsız bölüm alanı üzerinden gerçekleşen nüfus artışı ve sosyal ve teknik altyapı eksiğinin bulunması,

İlk aşamada, Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne ait web sitesinde yayınlanan askı ilanlarından, riskli yapı tespiti halinde emsal artışına ilişkin plan değişikliklerinden Nilüfer İlçesi sınırları ilerisinde kalanlar ayıklanmıştır. Bu plan değişiklikleri, parsel alanı büyüklüğü, mer'i yapılaşma koşulları, plan değişikliği sonrası yapılaşma koşulları karşılaştırılarak artan inşaat alanı ve artan nüfusun ve ihtiyacı olan donatı alanının hesaplanması şeklinde incelenmiştir.

İkinci aşamada ise Nilüfer İlçesi özelinde incelenen bu plan değişikliklerinden, 6306 Sayılı Kanun Kapsamında riskli bina

tespiti yapılarak yıkılmış ve plan değişikliği yapılarak yeni yapı ruhsatı almış, ruhsattaki bağımsız bölüm alanının plan notu olarak işlendiğinin tespit edildiği 45 adet parsel tespit edilmiştir. Bu plan değişiklikleri, 1.aşamadaki hesaplamalara ilave olarak bağımsız bölüm alanından hesaplanan nüfus artışı ve ihtiyacı olan donatı alanı yönünden incelenmiştir.

Her iki aşamada da nüfus artışı hesaplanırken;

- Bursa İli'nin 1/25000 ölçekli Nazım İmar Planlarında 125 m² konut alanında 4 kişi yaşadığı kabulü esas alınmıştır,²
- İlgili parsellerde verilen emsal artışının tamamının konutta kullanıldığı kabul edilmiştir.

Yine her iki aşamada da İlçede artan nüfusa karşılık Mevzuata göre ayrılması gereken sosyal ve teknik altyapı alanları hesaplanırken;

- Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği "Standartlar" başlıklı 11. Maddesi 1. Fıkrasına istinaden Yönetmeliğin EK-2 Tablosu'nda 0-75.000 nüfus grubuna göre belirtilen asgari standartların toplamı olan kişi başı 20,25 m² kabulü esas alınmıştır.
- Plan değişiklikleri ile varsa ayrılan donatı alanları toplamdan düşülmüştür.

2. aşamada gerçek nüfus artışı hesaplanırken;

- plan notlarında belirtilen ruhsattaki bağımsız bölümlerinin tamamının konut kullanımı olduğu kabul edilmiştir.

İmar planları üzerinde belirlenen emsal değeri karşılığı inşaat alanı büyüklüğü ile yapım aşamasında yönetmeliklerle emsal dışı bırakılan alanlar nedeniyle ortaya çıkan inşaat alanı büyüklüğü farkı, kimi zaman öngördüğümüzden çok daha yoğun bir yapılaşmanın ortaya çıkmasına, dolayısıyla öngördüğümüzden çok daha fazla nüfus yoğunluğu artışına neden olmaktadır. Bu noktada imar planları, mekânın üretilmesi ve somut mekânın canlandırılması sürecinde yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple iki aşamalı bir hesaplama yapılarak Bursa'da yaşanan kentsel dönüşüm sürecinin kentsel mekandaki somut yansımalarının da ortaya konulması amaçlanmıştır.

1980 Sonrası Türkiye'de Yaşanan Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler Ekseninde Kentler, Planlama ve Bursa

1980'li yılların başında yaşanan ekonomik, siyasal, kültürel ve mekânsal değişim ve dönüşümler Türkiye için yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir (Boratav, 2016). Türkiye tarihinin en önemli kırılma noktasını oluşturan 24 Ocak kararlarıyla Türk ekonomi tarihinde köklü değişiklikler ve değişimlere adım atılırken, 12 Eylül askeri müdahalesi ile de Türk siyasi hayatı yeni bir yapılanma dönemine girmiştir (Ünverdi, 2004b).

² TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt İstatistikleri İllere göre Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü 3,3 kişi olmasına rağmen Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından artan nüfusun donatı ihtiyacı hesabında, 4 kişi olarak kabul edildiğinden bu çalışma kapsamında da bu rakam esas alınmıştır.

Neo-liberal yapısal dönüşümü için devletin ilk müdahalesi olarak tanımlanabilecek 24 Ocak kararları ile birlikte ithal ikameci ekonomi politikalarından vazgeçilmiş, dışa kapalı ekonomi sona ermiş, uzun vadede özel sektör lehine devletin küçültülmesine dayanan ekonomik dönüşüm süreci ve küresel piyasalara eklenme ile birlikte klasik kalkınma paradigmaları terk edilmiştir (Öztürk, Nas, & İçöz, 2008). Ancak, 1980 sonrasında izlenen politikaları, sadece klasik kalkınma paradigmalarından bir kopuş olarak değil, aynı zamanda yaşamın tüm alanlarında yeni bir yapılanma biçimi ve ideolojisinin hayata geçirilme projesi olarak okumak gerekmektedir. Zira 1980 sonrasında uygulanmaya başlayan ekonomik programın tek başına hayata geçmesi mümkün olamayacağı için bu dönemde yasal, kurumsal ve toplumsal alanlarda da yeni yapılanmalar bir zorunluluk olarak uygulanmıştır. Bu çerçevede geliştirilen 1980 sonrası politikaların belki de en önemli ayağını ise kente odaklanan yeni stratejiler oluşturmuştur (Ünverdi, 2004b).

Bu yönelim 1980 öncesi tıkanan sermaye birikim süreçlerinin önündeki tüm engellerin kaldırılması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda İnşaat sektörünün ekonominin sürükleyici sektörü olduğuna dair yaygın kanaat nedeniyle bir yandan kente ve kentsel arsaya yönelmiş yatırımlar yoluyla sermaye birikim sürecinin canlandırılması sağlanırken, diğer yandan mekansal dönüşümleri gerçekleştirmek için 3 temel strateji geliştirilmiştir. Bunlardan birincisi: “merkezi olarak sunulan kamusal malların yerel yönetimler veya piyasa aktörleri tarafından sunulması, kamunun yetki ve sorumluluklarını bu yeni aktörlere paylaşırması olarak bilinen” (Karakas, 2015) **desantralizasyon**; ikincisi: uygulamaların hayata geçirilmesine yönelik olarak tüm süreçleri **basitleştirme**, üçüncüsü ise tüm düzenlemelere son verilmesi yani **de-regülasyon (küralsızlaştırma)** ve **yeniden-regülasyon (yeni düzenlemelerin getirilmesi)** olmuştur (Ünverdi, 2004b).

Mekansal dönüşümleri gerçekleştirmek üzere özellikle inşaat sektöründeki büyümeyi teşvik etmeyi ve desteklemeyi hedefleyen bu stratejiler kapsamında sermayenin yeniden değerlendirilmesinde yerel yönetimlere imar planlarını hazırlayarak yapı çevre üretimini arttırmak yönünde önemli roller verilmiştir. 1985 yılında çıkartılan 3194 sayılı İmar Kanunu, 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu, “24 Ocak 1980” kararları sonrasında yapı çevre üretimini destekleyen müdahalelerden sadece birkaçıdır (Penbecioğlu, 2011). Bununla birlikte kentsel problemler ve çevre korumaya ilişkin düzenlemeler ve standartlar, sermaye birikimini engelleyen problemler olarak ele alınmış ve sermayenin önündeki bu mekansal engellerin olabildiğince gevşetilmesi, yerel düzeyde sermaye birikiminin önünü açacak yeni örgütlenmelerin oluşturulması, kamu-özel işbirliklerinin daha yoğun ve çeşitlenen modellerle hayata geçirilmesi, yapılacak yatırımların hızlı ve zahmetsiz bir biçimde gerçekleştirilmesi için planlama ve imar düzeninin serbestleştirilmesi ve küralsızlaştırılmasına çalışılmıştır (Balaban, 2011; Eroğlu & Tunç, 2018; Ünverdi, 2004a).

Sermaye birikimini garantiye alacak ve istikrarını sağlayacak mekanlar olarak metropolitan kentler ise, gecekondu ve imarlı konut alanlarının oluşturduğu ikili yapı ve ciddi boyutlara ulaşan altyapı sorunlarının yanında yüksek miktarlarda devam eden iç göç hareketlerinin yaşandığı karmaşık ve çelişkilerle dolu mekansal örgütlenmeler biçiminde 1980’li yıllara taşınmış (Ünverdi, 2004a), 1980’lerden sonra ise Türk ekonomisinin dışa açılması sonucu organize üretim birimlerine dönüşen ve kent dışına çıkma eğilimi gösteren sanayi birimlerinin ihtiyacı olan kaliteli işçi talebinin gereksinim duyduğu kentsel yaşama alanlarının sağlanamaması, bununla birlikte kent içinde kalan küçük üretim birimlerinin ise çöküntü alanlarında yaşayan nüfusu istihdam etmesi şeklindeki bağımlılık ilişkisi nedeniyle hızlı bir gecekondulaşma süreciyle karşı karşıya kalmış, sağlıksız ve plansız gelişme göstermiştir (Ataöv & Osmay, 2007). Bunun yanında kentsel alanda bu durumun emeğin fiyatını düşüren bir potansiyel olarak görülmesi nedeniyle, sağlıksız ve plansız olsa da kentleşmenin ekonomik büyümede önemli bir araç olarak kabul edilip desteklenmesiyle birlikte, bu süreç zaman içerisinde süreklilik kazanmıştır (Ünverdi, 2004a).

Bununla birlikte metropolitan kentler, yeni ekonomik modelin toplumsal kesimlere yüklediği ekonomik sıkıntının hafifletilmesi sürecine de aracılık etmiş, siyasal aktörlerin inşaat sektörüne yönelik tutum ve politikalarının belirlenmesinde etkili olmuştur (Balaban, 2011). Bu amaçla planlama süreçlerinin hızlandırılarak birikim darlığının aşılması hedefi doğrultusunda gerek bankalar yolu ile verilen düşük faizli konut kredileri ve gerekse hazırlanan toplu konut kanunu çerçevesinde sağlanan kredilerle konut sektörü hareketlendirilirken, kentsel alandaki sermaye birikimine yeni kanallar oluşturacak biçimde yasa dışı yollarla yapılaşmış gecekondu alanları, ıslah imar planları ve revizyon imar planları ile yasal süreç içerisine çekilmiş, yeni rantlar yaratılmıştır (Ünverdi, 2004a).

Türkiye’nin yeni ekonomik düzeni içerisinde kentsel alanlara biçtiği bu yeni rolü nedenleyen ikinci olgu ise, küreselleşmenin arka plânında, dünya üzerinde yeniden örgütlenen sermayenin metropoliten kentleri bir çıkış noktası olarak örgütlenme çabası olmuştur. Bu çaba kentleri ve kentsel mekânı öne çıkarırken, sermayenin dolaşım hızını arttırmak adına metropoliten kentlere yönelik yeni büyük ölçekli altyapı yatırımlarını da (otoyol, havalimanı, osb vb) beraberinde getirmiş ve bu politikanın mekansal somutlaştığı düzenlemeler olmuştur (Ünverdi, 2004a).

Türkiye’de yaşanan ekonomik dönüşümler, başta İstanbul olmak üzere metropoliten kentleri kısa sürede etkisi altına almış; Bursa da, tarihsel geçmişi, coğrafi konumu, tarımsal ve ticari faaliyetlerin bir aradalığı ile endüstriyel faaliyetlerin öne çıkmasıyla önemi daha da artmış olan Türkiye’nin dördüncü büyük kenti olarak, neoliberal politikalar ve küreselleşmenin etkisinde bir takım mekansal değişim süreçleri geçirmiştir.

Türkiye'nin ilk Organize Sanayi Bölgesi'nin Bursa'da kurulması, TOFAŞ, RENAULT, KARSAN gibi büyük sanayi yatırımları ve 70'li yıllarda İstanbul sanayisinin çevre kentlere dağıtılması, 1980–2000 yılları arasında Ankara, İzmir, Mudanya ve Yalova Yolu üzerinde yapılan yeni sanayi yatırımları ve bu yollar üzerinde konut alanlarının yaygınlaşması kent mekânının yeniden yapılanma sürecine girmesine neden olmuştur (Ertürk & Karakurt Tosun, 2009). Yapılan sanayi yatırımları nedeniyle kente gelen yoğun göç, konut ve ulaşım taleplerini de beraberinde getirmiş, sanayi alanlarının çevresinde de gecekondular yapılmaya neden olmuş, bu alanlar daha sonra da yasal süreçlerin içine çekilmiştir. Bu dönemde bir yandan da sağlıklı yapılaşmanın önüne geçebilmek amacıyla 775 sayılı Gecekondular Kanunu uyarınca 'Gecekondular Önleme Bölgeleri' oluşturulmuş, düzenli bir kentleşmenin sağlanması amacıyla Osmangazi, Yıldırım ve Nilüfer İlçelerinde planlı arsa sunumu gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde toplu konut kooperatifleri, kentin doğu bölgesinde belediyeler tarafından üretilmiş arsaların tükenmesi nedeniyle, zorunlu olarak kentin batısına yönelmişler, Nilüfer İlçesi ise, belediye tarafından sunulan arsalarda dar gelir grupları için, kooperatiflerle inşa edilen konutlarla gelişmiştir. Osmangazi ve Yıldırım İlçelerinde ise bu süreçte gecekondular yapıların sayısı hızla artmış (Ertürk & Karakurt Tosun, 2009), kent neoliberal politikalar ekseninde yapılan yatırımlar etrafında parça parça gelişmiş alanların birbiriyle ve merkezle ilişkisinden kurulu bir büyüme süreci geçirmiştir (Tomruk, 2010). Örneğin 1970'li yıllarda İstanbul-Yalova Yolu üzerinde TOFAŞ otomobil fabrikasının kurulması sonrası, hemen çeperinde Demirtaş sanayi bölgesi ve çevresinde yerleşim alanları kaçak olarak gelişmeye başlamış, bir süre sonra da yasalaştırılmıştır.

Desantralizasyon politikaları kapsamında 80'lerde yerel yönetimlerin özerklik kazanması, her kentte olduğu gibi Bursa'da da yerel yönetimlerin kamusal alanlarda fiziksel çevre ile ilgili etkinliklerini arttırmış; 1984 yılında Bursa Nazım Plan çalışmaları yapılmış ve 1995'te revize edilmiştir. Ancak hızlı sanayileşmenin etkisiyle kentte yaşanan yüksek yoğunluktaki göç, imar planlarıyla öngörülen nüfus projeksiyonlarının kısa sürede aşılmasına ve kent planlarının geçerliliklerini hızla kaybetmesine neden olmuştur. Bu dönemde bir yandan da kentin batısında düşük faizli konut kredileri ve toplu konut kanunu çerçevesinde devam eden planlı konut üretimi ile Nilüfer İlçesi'nin gelişimi başlamıştır.

Yerel yönetimlerin imar ve planlama yetkileriyle donatılmasının ardından 90'lı yıllarda çalışmalarına başlanan, 1998 yılında Büyükşehir Belediyesi tarafından 1/100.000 ölçekli "Bursa 2020 Çevre Düzeni Strateji Planı" onaylanmıştır. Bu planın en önemli özelliği, 1970 sonrası İstanbul sanayisinin çevre kentlere dağıtılması neticesinde yabancı sermaye yatırımları, tekstil, otomotiv ve gıda sanayisinin gelişmesiyle bir sanayi kenti niteliği kazanmış olan Bursa'nın, basitleştirme ve dere-

gülasyon politikalarına rağmen korumacı bir anlayışla sanayi gelişiminin kısıtlanması ve Bursa Ovası'nın korunması hedefleri olmuştur (Tomruk, 2010). Ancak 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı her ne kadar korumacı bir yaklaşım sergilese de alt ölçekli yapılan her planlama çalışması ile özellikle Nilüfer ve Osmangazi ilçelerinde ovaya doğru büyümenin önü açan uygulamalar devam etmiştir.

Bununla birlikte 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı ile tarihi-turistik kent kimliği tekrar ön plana çıkarılması, tarihi merkezin korunması, sıhhileştirilmesi ve restorasyonu esası ile yoğunluk arttırımına gidilmeyeceği, kent merkezinin desantralizasyonu, yerleşimin sağlıklılaştırılması kentin geleceğe yönelik vizyonu olarak belirlenmiştir. Ancak aynı zamanda da bu vizyonun tam aksine 90'lı yıllarda Marmara Bölgesi'nin en büyük alışveriş ve eğlence merkezi ünvanıyla daha proje aşamasında sivil toplum örgütlerince tartışılmaya başlanan "Tower Plaza" kentin tarihi merkezinde yükselmiş, daha sonra Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesiyle pekiştirilmiştir.

Çevre düzeni planının kentsel gelişiminin kentin batı aksında yönlendirileceği ve sosyal donatı alanlarını arttıracak çalışmalar yapılması vizyonu doğrultusunda ise 2000'li yıllarda planlı konut üretimi, batı ekseninde devam etmiş, Nilüfer İlçesi yapılaşmanın belirli ve birbirini izleyen semtlerde yoğunlaşması anlamındaki gelişimini büyük ölçüde tamamlamıştır. Kent merkezinde ise çöküntü alanı haline gelmiş konut bölgeleri ve işlevini yitirmiş kamusal yapıların bir bölümü için kentsel dönüşüm projelerinin gündeme gelmesiyle birlikte buraların korunması, sıhhileştirilmesi ve restorasyonu, desantralizasyonu, sağlıklılaştırılması stratejileri belirginleşmiştir (Tomruk, 2010).

2000 Sonrası Dönemde Bursa Özelindeki Kentsel Dönüşüm Uygulamaları ve Planlamanın Araçsallığı

Kuzey, güney, doğu ve batıda doğal eşikleri arasında sıkışmış, makroformunun sınırlarına dayanmış bir kent olarak Bursa'da, 2000'lerde başlayan kentsel dönüşüm projeleri süreci; işlevini yitirmiş, kent merkezi içerisinde kalmış, yıpranmış dokuların iyileştirilmesiyle, yasal dayanakları bakımından 5393 sayılı Kanun'un 73.maddesi yoluyla ve kamu önderliğinde başlamıştır.

2000–2015 arası Bursa'daki kentsel dönüşüm uygulamaları Şekil 1'de görüleceği üzere mekansal olarak incelendiğinde, uygulamaların tarihi kent merkezini içeren Osmangazi ilçesi ve kentin eski yerleşim bölgelerinden biri olan Yıldırım İlçesi sınırlarında olduğu görülmektedir. Kentsel Dönüşüm Projelerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Bursa'da parsel bazında yenilemeye dönüşmeden önce kentsel dönüşüm uygulamalarının, sonuçları bakımından başarılı

Tablo 1. 2000 sonrası Bursa ili yasal dayanaklarına göre kentsel dönüşüm projeleri tablosu

No	Proje adı	İlçe	Yıl	Yöntem	Alan	Durumu
1	AKKM ve Merinos Kültür Parkı Koruma ve Yenileme Projesi	Osmangazi	2004	73. Madde	27,3 Ha	Tamamlandı
2	Yıldırım Sinandede Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi	Yıldırım	2005	73. Madde	0,50 Ha	Tamamlandı
3	Kültürpark Sağlıklaştırma Projesi	Osmangazi	2005	73. Madde	40 Ha	Tamamlandı
4	Yiğitler Toplu Konut Projesi	Yıldırım	2005	73. Madde	3,3 Ha	Tamamlandı
5	Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi	Osmangazi	2006	73. Madde	28,2 Ha	Tamamlandı
6	Kızıyakup (Kamberler Tarihi Parkı)	Osmangazi	2006	73. Madde	7 Ha	Tamamlandı
7	Ağaçlayan Bahçeleri Toplu Konut Projesi	Yıldırım	2006	73. Madde	32 Ha	Tamamlandı
8	152 Evler-Beyazıt Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi	Yıldırım	2006	73. Madde	0,65 Ha	Tamamlandı
9	Yalova Yolu Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	Osmangazi	2007	73. Madde	177 Ha	Devam ediyor
10	Bursa Santral Garaj ve Çevresi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	Osmangazi	2007	73. Madde	12 Ha	Tamamlandı
11	Emirsultan Camii ve Çevresi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	Osmangazi	2007	73. Madde	5 Ha	Tamamlandı
12	İntam Blokları Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	Osmangazi	2009	73. Madde	0,5 Ha	Devam ediyor
13	Bursa Kükürtlü Dericiler Bölgesi (Sıcaksu) Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi	Osmangazi	2013	6306 2. Kanun	16 Ha	Devam ediyor
14	Demirkapı Kentsel Dönüşüm	Osmangazi	2013	6306 2. Kanun	7 Ha	Devam ediyor
15	Yıldırım 7 Mahalle Riskli Alan	Yıldırım	2013	6306 2. Kanun	499 Ha	Devam ediyor
16	Kestel Vanimehmet Riskli Alan	Kestel	2013	6306 2. Kanun	7,2 Ha	Devam ediyor
17	Samanlı Rezerv Yapı Alanı	Osmangazi	2013	6306 2. Kanun	18 Ha	Devam ediyor
18	Soğanlı Rezerv Yapı Alanı ve Riskli Alan Kentsel Dönüşüm Projesi	Osmangazi	2015	6306 2. Kanun	42 Ha	Devam ediyor
19	Gemlik Merkez Rezerv Yapı Alanı	Gemlik	2015	6306 2. Kanun	501 Ha	Devam ediyor
20	Gemlik Cihatlı Rezerv Yapı Alanı	Gemlik	2015	6306 2. Kanun	220 Ha	Devam ediyor
21	Gemlik Umurbey Rezerv Yapı Alanı	Gemlik	2015	6306 2. Kanun	42 Ha	Devam ediyor

Kaynak: bursa.csb.gov.tr adresinden ilan edilen riskli alanlar ve rezerv yapı alanları verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır.

dönüşüm yapılması durumunda parsel bazında emsal artışı verilmesi şeklindeki plan notu ilavesi ve Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi'ne devredilen yetki,³ Bursa'da önemli bir kırılma yaratmıştır. 2000'li yıllardan bu tarihe kadar büyük oranda kamu önderliğinde sürdürülen, bölgesel ölçekte ele alınan ve kentsel sorunların yönlendirdiği kentsel dönüşüm politikası, artık parçalı, bina/parsel ölçeğinde, özel teşebbüslerin baş aktör olduğu ve özel teşebbüslerin karının maksimizasyonunun ön planda olduğu bir politikaya dönüşmüştür (Recepoğlu, 2018).

Bu çalışmamız kapsamında Bursa'da desantralizasyon, basitleştirme, de-regülasyon ve yeniden-regülasyon politikaları-

nın uzantısı olarak değerlendirdiğimiz yetki devriyle yapılan uygulamalar, her ne kadar "kentsel dönüşüm" olarak adlandırılrsa da esasında ayrıcalıklı imar hakları verilmesi, harç ve vergi muafiyetlerinin sağlanması aracılığıyla özel sektör önderliğinde yapı stoğunun parsel ölçeğinde yenilemesine karşılık gelmektedir. Bu noktada kamu yararı ve daha sağlıklı ve yaşanabilir çevreler oluşturma amacının göz ardı edilmemesi çok önemlidir. Bursa'da ise yapı stoğunun dönüştürülmesi amacının hızla gerçekleşmesi için planlamanın temel amacı olan kamu yararı yok sayılmış, sosyal ve teknik altyapı dengesi bir kenara koyulmuş, sermayenin karının maksimizasyonu odağında konut stoğunun yenilenmesine dayalı bir planlama anlayışı ortaya çıkmıştır.

³ Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 29.05.2015 tarih 1122 sayılı Meclis kararıyla 17 ilçeye ait 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı Plan Notlarına "Riskli Bina tespit edilerek kentsel dönüşüm yapılması halinde 0.50'ye kadar emsal artışı yapılabilir" şeklinde plan notu ilavesi yapılmıştır. Bu kararın ardından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 05.09.2016 tarihinde, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun 6/12 bendi uyarınca riskli yapılara ilişkin imar planları, İmar uygulaması (arsa ve Arazi düzenlemesi işlemleri), hâlihazır Harita hazırlanması konularındaki onay yetkisini "imar planlarının ada bazında çözümlenmesi, plan değişikliklerinde emsal artışı veya yoğunluk artışının zorunlu olması halinde mer'i emsale olacak ilavenin maksimum 0.50'yi geçmeyecek şekilde düzenlenmesi, Gerekli altyapı analizlerinin yapılması, Teknik ve sosyal donatı alanlarının ayrılması suretiyle" geçici olarak Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığının görev ve sorumluluğuna devredilmiştir.

Şekil 2. Doğanbey kentsel dönüşüm projesi görünümü (Kaynak: TMMOB Şehir Plancıları Odası arşivi).

Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesiyle kentsel mekânda her noktadan görünür hale gelen neoliberal politikalar odağındaki bu anlayış, yetki devri sonrası riskli yapı tespiti halinde parsel bazında emsal artışı verilmesi kararıyla kentin bütününe yayılmıştır. Özel teşebbüslerin karını maksimize etme arzusu nedeniyle de özellikle rant getirisi en yüksek bölge olduğundan Nilüfer İlçesi'nde, yeni yeni Doğanbey'ler olarak kendini göstermiştir. Kentin en yeni yerleşim bölgesi olmasına rağmen özellikle Nilüfer sınırları içerisindeki birçok konutun, yoğunluk arttırıcı ve sosyal ve teknik altyapı alanları dengesinin bozucu nitelikteki plan değişiklikleri yoluyla, parsel ölçeğinde ve bina bazında bir yenileme hareketi olarak özel teşebbüsler girişimiyle yenilenmesi gündeme gelmiştir. Planlama ise bu noktada, Bakanlığın yetki devrinde belirtilen şartların tamamen yok sayılarak, talep eden tüm parsellerde yalnızca mer'i emsale olacak 0,50 ilavenin dağıtılması şeklinde kentsel dönüşüme yönelik tüm süreçlerin basitleştirilmesi, kamunun kentsel dönüşüme ilişkin sorumluluklarını özel teşebbüslerin eline bırakması amacıyla yalnızca bir araç olarak kullanılmıştır. Buna karşın (Zengin Çelik & Çilingir, 2017), planlama çalışmaları içerisinde mekânsal gelişme kararlarının bütüncül ilişkiler gözetilerek ele alınmasının son derece önemli ve bölgesel ilişkilerden başlaya-

rak her ölçekte ilişkisel bir zeminde hareket etme gerekliliği bulunduğunu belirtmektedir. Ne var ki parsel ölçeğinde izlenen uygulamaların böyle bir içeriği ortadan kaldırdığını, halihazırda uygulamaların temellendiği imar planı belgelerinin de hem arazi kullanım kararlarındaki teknik standartlar, hem de nüfus ve yoğunluk kararları açısından deforme edildiğini ifade etmektedir.

Bulgular

Bursa İlinde gözlemlenen riskli yapı tespiti sonucu parsel bazındaki plan değişiklikleri aracılığıyla yapı stoğunun yenilenmesine yönelik girişimlerin son dönemdeki artışı, bu plan değişikliklerinin sonuçlarının ve etkilerinin ne olduğu yönündeki tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların sağlıklı ve bilimsel bir zemine oturması, ancak riskli yapı tespitleri ve buna bağlı plan değişikliklerine ilişkin ayrıntılı verilerin nicelikler ve mekansal analizi ile mümkün olabilecektir. Bu kapsamda bu bölümde; söz konusu tartışmanın zeminini oluşturacak şekilde riskli yapı tespitleri ile bu tespitlere dayalı olarak yapılan parsel bazındaki imar planı değişikliklerinden oluşan veri seti dönemlere ve coğrafi sınırlara göre ayrıştırılarak analiz edilmiş ve Nilüfer ilçesi özelinde de mekansal olarak incelenmiştir.

Riskli Yapı Tespiti ve Bu Tespite Dayalı Plan Değişikliklerinin Coğrafi ve Dönemsel Dağılımı

Bursa İlinde Riskli yapı kavramı ve uygulamaları her ne kadar 2012 yılında çıkartılan 6306 sayılı Kanunla ortaya çıkmış ve kısmi olarak uygulanmaya başlamış olsa da, yapı stokunun yenilenmesine yönelik bir müdahale biçimi olarak yoğun bir şekilde görülmeye başlamasına iki önemli gelişme neden olmuştur. Bu gelişmeler;

- 1 Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 29.05.2015 tarihinde 1122 sayılı aldığı Meclis kararı⁴
- 2 Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 05.09.2016 tarihinde, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun 6/12 bendi uyarınca riskli yapılara ilişkin imar planları, İmar uygulaması (arsa ve Arazi düzenlemesi işlemleri), hâlihazır Harita hazırlanması konularındaki onay yetkisini geçici olarak Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığının görev ve sorumluluğuna devretmesidir.⁵

Özellikle bu iki önemli gelişme, Bursa'da planlama pratiğini, desantralizasyon, basitleştirme ve deregülasyon politikalarının en etkili aracı haline getirmiştir. Özellikle yetki devri sonrası, kamuoyunda bir güvenoyu etkisi yaratmış, birikimi garantiye alacak ve istikrarını sağlayacak belirli mekansal sabitler olarak kentsel yenileme/dönüşüm amacıyla onaylanan imar planı değişikliklerinin sayısı önemli ölçüde artmıştır.

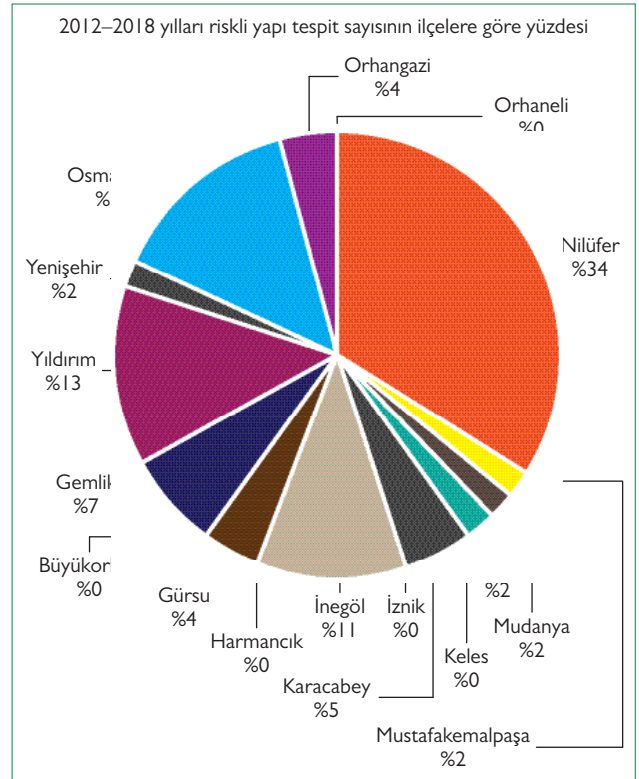
Coğrafi İnceleme

Çalışmanın bu kısmında Riskli yapı tespitlerine ve plan değişikliği onaylanan parsel sayısına ilişkin veri setleri coğrafi dağılımına göre incelenmiştir.

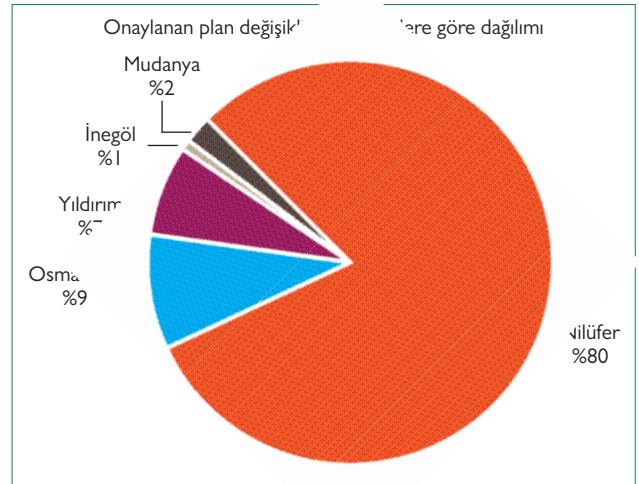
Riskli yapı tespitine ilişkin veri seti Bursa İl bütünü çerçevesinde irdelendiğinde, 2012–2018 yılları arasında Bursa'da toplam 2457 parselde riskli yapı tespiti yapılmıştır. Riskli yapı tespiti yapılan parseller ilçeler bazında incelendiğinde, bu parsellerin 847 adet ile %34'ünün Nilüfer ilçesinde olduğu görülmektedir (Şekil 3).

Riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylanan imar planı değişikliklerine ilişkin veri seti Bursa İl bütünü çerçevesinde irdelendiğinde ise, toplam 485 adet plan değişikliğinin yapıldığı ve bu plan değişikliklerinin 443 adet parselde tespit edilmektedir. Toplam plan değişikliği sayısının ise %80'i (388 adet), Nilüfer İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır (Şekil 4).

2015–2018 yılları arasında riskli yapı tespitine dayalı olarak imar planı değişikliği onaylanan parsellerin mekansal dağılımı da yine Nilüfer İlçesinde yoğunlaşmıştır (Şekil 5).

Şekil 3. 2012–2018 yılları arası riskli yapı tespit sayısının ilçelere göre yüzdesi (Kaynak: Nisan 2018 ve Kasım 2018 tarihleri itibariyle Bursa Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden temin edilen riskli yapı verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

Şekil 4. Onaylanan plan değişikliği ilçelere göre dağılımı (Kaynak: https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=imar_plan_degisiklikleri adresinden derlenen 2015–2018 yılları arasında riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylandığı tespit edilen plan değişikliği verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

⁴ Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 29.05.2015 tarihinde 1122 sayılı aldığı Meclis kararıyla, "Riskli Bina tespit edilerek kentsel dönüşüm yapılması halinde 0.50'ye kadar emsal artışı yapılabilir" şeklindeki plan notu, kentın tüm ilçelerine ait 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planlarına ilave edilmiştir.

⁵ Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 05.09.2016 tarihinde, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun 6/12 bendi uyarınca riskli yapılara ilişkin imar planları, İmar uygulaması (arsa ve Arazi düzenlemesi işlemleri), hâlihazır Harita hazırlanması konularındaki onay yetkisini "imar planlarının ada bazında çözümlenmesi, plan değişikliklerinde emsal artışı veya yoğunluk artışının zorunlu olması halinde mer'i emsale olacak ilavenin maksimum 0.50'yi geçmeyecek şekilde düzenlenmesi, Gerekli altyapı analizlerinin yapılması, Teknik ve sosyal donatı alanlarının ayrılması suretiyle" geçici olarak Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığının görev ve sorumluluğuna devredilmiştir.

Şekil 5. Riskli yapı tespiti halinde 0,50 emsal artışı verilen parsellerin mekansal dağılımı (Kaynak: Google Earth, 2018; Nisan 2018 ve Kasım 2018 tarihleri itibariyle Bursa Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden temin edilen riskli yapı verileri ile https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=imar_plan_digisiklikleri adresinden derlenen 2015–2018 yılları arasında riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylandığı tespit edilen plan değişikliği verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

Tablo 2'de ilçelere göre riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylanan imar planı değişikliği sayısı, bu plan değişikliklerine denk gelen parsel sayısı ve bu parsellerden üzerinde riskli yapı tespiti bulunan parsel sayısına ilişkin veriler birlikte yer almaktadır.

Plan değişikliği sayısı ile plan değişikliği onaylanan parsel sayısı arasındaki farkın nedeni, süreç içerisinde yargı kararları, yönetmelik değişiklikleri, belediyenin yöntem değişiklikleri vb. nedenlerle, kentsel dönüşüme ilişkin parsellere ilave edilen plan notlarının yeni bir meclis kararıyla revize edilerek yeniden onaylanması durumudur. Tablo 2 incelendiğinde Nilüfer İlçesi'nde onaylanan 388 adet plan değişikliğine konu parsel sayısı ise 258 olup bunların 165'inde riskli yapı tespiti yapılmıştır. Geriye kalan parsellerde riskli yapı tespiti bulunmamaktadır.

Ertürk & Karakurt Tosun (2009), "Küreselleşme Sürecinde Kentlerde Mekansal, Sosyal ve Kültürel Değişim: Bursa Örneği" adlı çalışmasında, Nilüfer İlçesi Bursa'da üst gelir gruplarının yoğun olarak yaşadığı ve %0.7 oranıyla gecekondu tarzı yapılanmaların en az olduğu yer, Yıldırım İlçesi ise alt gelir gruplarının en yoğun yaşadığı ve %25 oranıyla gecekondu tarzı yapılanmaların en çok olduğu yer olarak ifade edilmiştir. Bu durumda risk faktörü açısından kentsel dönüşümün Yıldırım İlçesinde öncelikli müdahale biçimi olarak benimsenmesi ve sayıca en çok kentsel dönüşüm amaçlı plan değişikliğinin bu ilçede olması beklenir. Buna karşın riskli yapı tespiti ve riskli yapı tespitine dayalı onaylanan plan değişikliği en az Yıldırım ilçesi'nde, en fazla ise risk faktörü bakımından acil bir müda-

Tablo 2. İlçelere göre riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylanan imar planı değişikliği sayısı

Mahalle	Plan değişikliği sayısı	Plan değişikliği yapılan parsel sayısı	Riskli yapı tespiti bulunan parsel sayısı
Gemlik	2	2	0
İnegöl	5	25	2
Mudanya	12	14	2
Nilüfer	388	258	165
Osmangazi	43	59	15
Yıldırım	35	85	11
Büyükorhan	0	0	0
Gürsu	0	0	0
Harmancık	0	0	0
İznik	0	0	0
Karacabey	0	0	0
Keles	0	0	0
Kestel	0	0	0
Mustafakemalpaşa	0	0	0
Orhaneli	0	0	0
Orhangazi	0	0	0
Yenişehir	0	0	0
Toplam	485	443	195

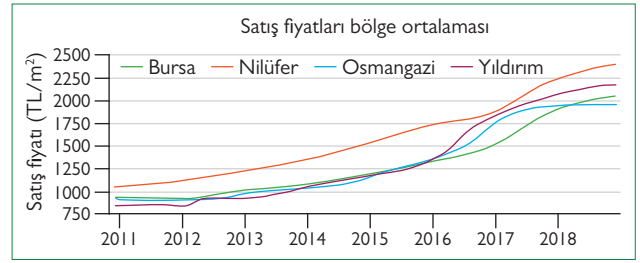
Kaynak: Nisan 2018 ve Kasım 2018 tarihleri itibariyle Bursa Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden temin edilen riskli yapı verileri ile https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=imar_plan_digisiklikleri adresinden derlenen 2015-2018 yılları arasında riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylandığı tespit edilen plan değişikliği verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır.

haleye ihtiyacı olmamasına rağmen Nilüfer İlçesi'nde gerçekleşmiş, Nilüfer ilçesi hızlı bir dönüşüm sürecine girmiştir.

Bursa'nın en düzenli, sağlıklı ve yaşam kalitesi yüksek yerleşim bölgesi olmasına rağmen riskli yapı tespiti ve buna bağlı olarak kentsel dönüşüm amaçlı onaylanan plan değişikliklerinin kent üst-gelir grubu hanehalkının yaşadığı Nilüfer İlçesi'nde yığılmasının nedeni, Bursa'da kentsel dönüşüm politikasının ana aktörünün özel sermaye olması ve kentsel dönüşümün mekandaki yönelimini belirleyen olgunun özel teşebbüslerin (inşaat sektöründe faaliyet gösteren çeşitli firmalar) karını maksimize etme arzusu olmasıyla açıklanabilmektedir. Özel teşebbüslerin Nilüfer bölgesine yönelmesinin nedeni ise,

- Planlı arsa sunumu şeklinde gelişmiş bir bölge olması nedeniyle daha sorunsuz bir mülkiyet yapısının olması,
- Bölgedeki yapılaşmanın kooperatif eliyle yapılmış toplu konutlar ve kapalı site şeklinde olması,
- Bölgenin, kentin rant değeri yüksek bir bölgesi olması olarak açıklanabilmektedir.

1960'li yıllardan itibaren sanayileşmeye bağlı olarak Bursa'ya yönelik göçlerin kent mekânına en önemli yansımalarından birisi, kent hukukuna aykırı gecekonduların yapılmaları olmuş, düzenli kentleşmenin sağlanması amacıyla Osmangazi, Yıldırım ve Nilüfer İlçelerinde belediye tarafından planlı arsa sunumu gerçekleştirilmiştir. Fakat göç nedeniyle kent merkezi olarak Osmangazi ve Yıldırım İlçelerinde göç nüfusunun çalışma alanları nedeniyle bu bölgeleri tercih etmesi nedeniyle planlar delinerek, gecekonduların sayısı hızla artmıştır. Nilüfer İlçesinde ise, orta-üst gelir gruplarının kent merkezinden

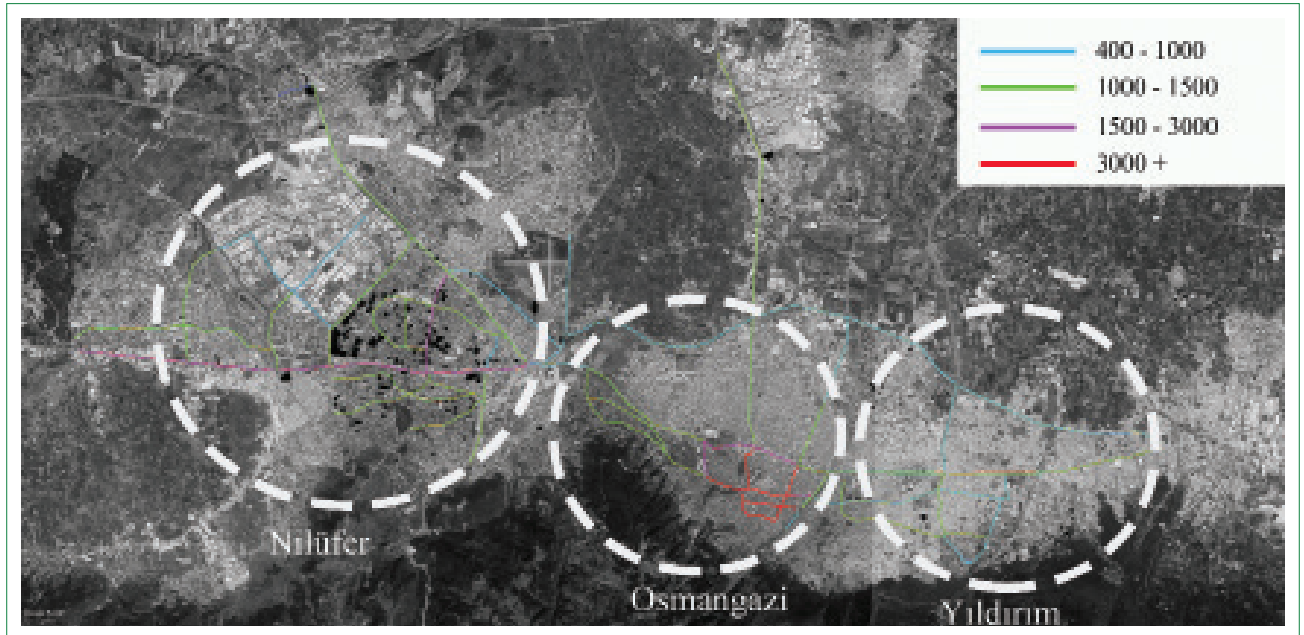

Şekil 6. Bursa ili Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım ilçeleri satış fiyatları bölge ortalamaları (Kaynak: <https://www.zingat.com> adresi bölge raporlarından yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

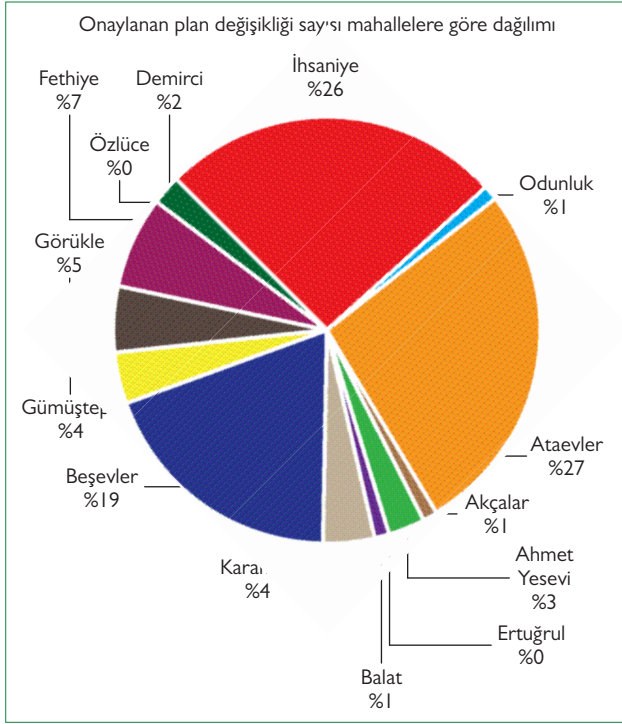
çeperlerine yönelmesi nedeniyle kooperatifler eliyle konutlar inşa edilmiş ve düzenli ve sağlıklı bir yapılaşma sağlanabilmektedir. (Ertürk & Karakurt Tosun, 2009).

Gayrimenkul bilgi ve pazarlama platformu <https://www.zingat.com>, bölge raporları üzerinden Osmangazi, Yıldırım ve Nilüfer İlçelerinde yapılan incelemede 100 m² daire satış fiyatları ortalamaları incelendiğinde sırayla 197.534 TL, 203.463 TL, 239.593 TL olmak üzere en yüksek bölge ortalamasının Nilüfer İlçesinde, satış fiyatı eğiliminin de Bursa ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir (Şekil 6).

2018 yılı rayiç değerleri ana yollar üzerinden Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım İlçeleri incelendiğinde değeri en yüksek bölge Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesinin de içinde bulunduğu kentin tarihi merkezidir. Ancak, Nilüfer bölgesi rant değerleri bakımından görece daha homojen yapıda ve yüksek olduğu görülmektedir (Şekil 7). Bölgedeki planlı arsa sunumu ve

Şekil 7. 3 Merkez ilçe ana arterler üzerinde arsa (m²) rayiç değerleri (TL) (Kaynak: <https://www.e-islem.net/Emlak/RayicBedel>, <https://ebelediye.osmangazi.bel.tr/Emlak/RayicBedel>, <https://e-hizmet.yildirim.bel.tr/#/modules/sifresiz/emlak-arsa-degerleri> adreslerinden arsa rayiç bedelleri verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

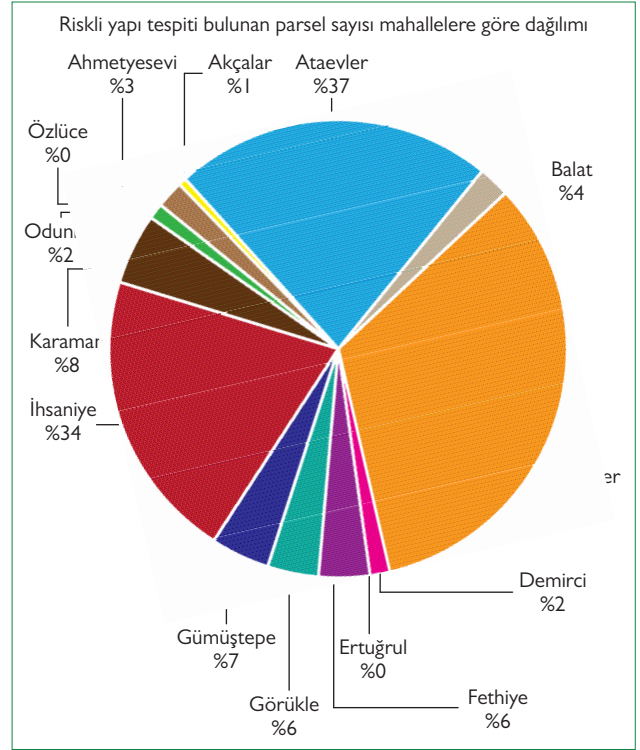
Şekil 8. Onaylanan plan değişikliği sayısı mahallelere göre dağılımı (Kaynak: https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=imar_plan_digisiklikleri adresinden derlenen 2015–2018 yılları arasında riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylandığı tespit edilen plan değişikliği verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

kooperatifler eliyle gelişen mülkiyet yapısının, gelir düzeyiyle bağlantılı olarak lüks konut talebinin de kentsel dönüşümün Nilüfer İlçesine kaymasını kolaylaştırdığı düşünülmektedir.

Nilüfer İlçesinde gözlemlenen riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylanan plan değişiklikleri açısından dikkat çeken bir başka nokta ise en fazla riskli yapı tespiti yapılan parsel sayısı %55 oranıyla Beşevler Mahallesi'nde olmasına rağmen, plan değişikliği onaylanan parsel sayısının Ataevler (%27) ve İhsaniye (%26) Mahalleleri'nde fazla olmasıdır (Şekil 8, 9).

Bunun en temel nedeni, İhsaniye ve Beşevler Mahallelerinin kapalı site, Ataevler Mahallesi'nin ise 80'li yıllarda 775 sayılı Gecekondu Kanunu uyarınca oluşturulan 'Gecekondu Önleme Bölgeleri' kapsamında kooperatifler eliyle toplu konutlar şeklinde yapılaşmış olması, büyük parsellerden oluşan mülkiyet yapısı, parsellerde kullanılmamış imar hakları ve açık alanların olması nedeniyle sermayenin bu bölgeye ilgisi olmuştur (Şekil 10). Özellikle parsel bazındaki dönüşümlerde; yatırım kararının oluşmasında karlılığı nedeniyle kullanılmamış imar haklarına sahip bölgeler, dönüşümde öncelikli hale gelmektedir.

Ataevler, Beşevler ve İhsaniye Mahallelerine ilişkin <https://www.zingat.com> gayrimenkul bilgi ve pazarlama platformu bölge raporları üzerinden yapılan incelemede 100 m² daire

Şekil 9. Riskli yapı tespiti bulunan parsel sayısı mahallelere göre dağılımı (Kaynak: Nisan 2018 ve Kasım 2018 tarihleri itibarıyla Bursa Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden temin edilen riskli yapı verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

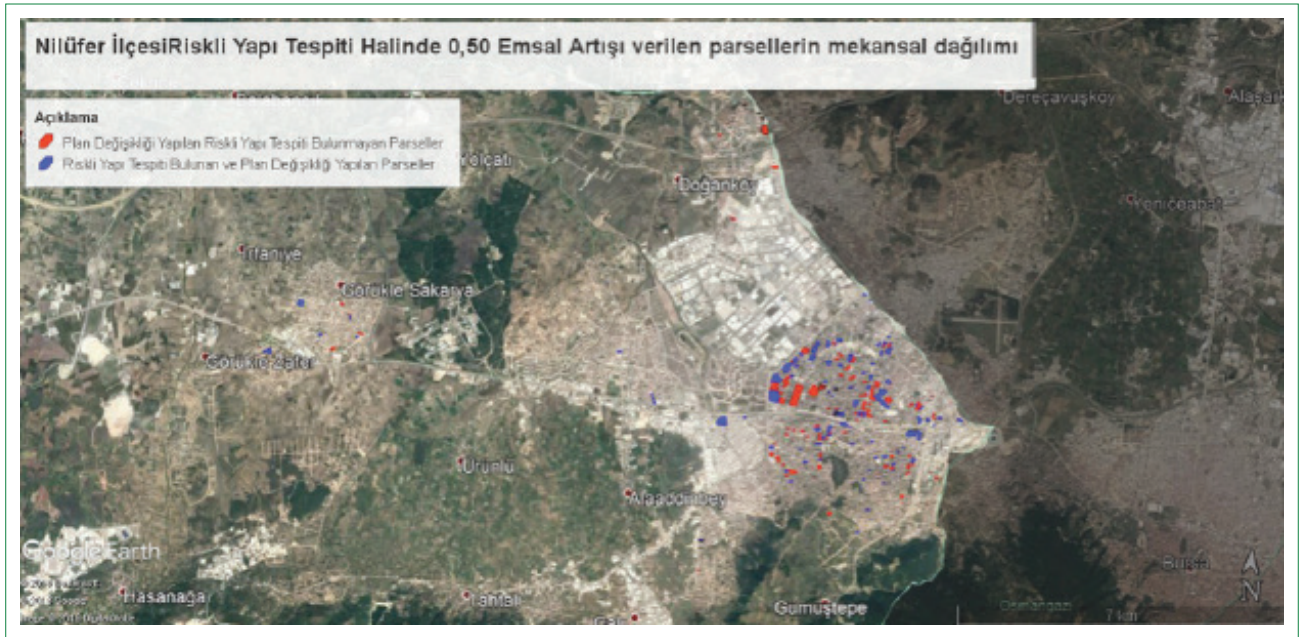
satış fiyatları ortalamasının en yüksek bölge ortalamasının (Şekil 11) ve son 3 yıllık satış fiyatlarındaki değişimin de %82 oranında artışla en fazla Ataevler Mahallesi'nde olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Kapsamlı bir kentsel dönüşüm planı dahilinde yürütülmeyen, piyasa koşullarında özel teşebbüslerin önderliğindeki parçacıl dönüşüm sürecinin, konut fiyatlarının yüksek olduğu mahallelerde öncelik kazandığı görülmektedir.

Dönemlere Göre İnceleme

Çalışmanın bu kısmında Riskli yapı tespitlerine ve plan değişikliği onaylanan parsel sayısına ilişkin veri seti Metodoloji bölümünde tariflenen 3 ayrı döneme göre incelenmiştir. Görülmektedir ki; kentte toplam riskli yapı tespitlerinin %71'i, bu çalışmada Üçüncü Dönem olarak adlandırılan desantralizasyon, basitleştirme, de-regülasyon ve yeniden-regülasyon politikaları doğrultusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na yetki ve görev devri sonrası dönemde yapılmıştır.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın tüm süreçlerin basitleştirilmesi için Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne yetki devri sonrasında kentte riskli yapı tespit sayısında %55, plan değişikliği

Şekil 10. Nilüfer ilçesi riskli yapı tespiti halinde 0,50 emsal artışı verilen parsellerin mekansal dağılımı (Kaynak: Google Earth, 2018; https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=imar_plan_digisiklikleri adresinden derlenen 2015–2018 yılları arasında riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylandığı tespit edilen plan değişikliği verilerinden ve Nisan 2018 ve Kasım 2018 tarihleri itibarıyla Bursa Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden temin edilen riskli yapı verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

onaylanan parsel sayısında %76 artış görülmektedir (Şekil 12, 13). Bürokratik bir engel olarak görülen kapsamlı ve bütüncül planlama anlayışının yerini alan parçacıl, mevzuata yetki devri şartlarına aykırı olarak onaylanan plan notu ilavesi şeklindeki plan değişikliklerinin aldığı, meşrulaştığı ve yetki devrinden sonra ciddi bir ivme kazandığı gözlemlenmektedir.

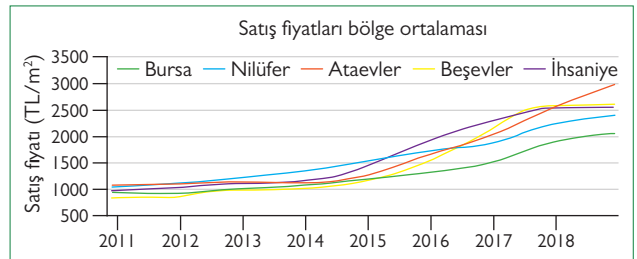
Nilüfer ilçesi mahallelerindeki dağılımı dönemsel olarak incelendiğinde ise, riskli yapı tespitlerinin (Şekil 14, 15) ve bununla ilişkili olarak plan değişikliği onaylanan parsel sayısının (Şekil 16, 17) Ataevler, Beşevler ve İhsaniye Mahallelerinde, yine 2016–2018 yılları arasında ciddi bir artış gösterdiği görülmektedir.

Kentsel Mekana Etkileri

Çalışmanın bu kısmında riskli yapı tespitine dayalı olarak yapılan parsel bazındaki imar planı değişiklikleriyle arttırılan nüfus ve artan nüfusa karşılık mekansal olarak düzenlenmesi gereken sosyal ve teknik altyapı alanları büyüklüğü üzerinden kent bütününde ve Nilüfer İlçesindeki etkileri değerlendirilecektir.

Plan değişikliği ile belirlenen yapılaşma hakları açısından kentsel mekana etkileri

Bu bölümde; imar planı değişiklikleri ile parsellerde mevcut yapılaşma koşullarına ilave edilen emsal artışı sonucunda belirlenen yapılaşma haklarıyla artan nüfus ve ayrılması gereken sosyal ve teknik altyapı alanlarının toplamı hesaplanmıştır.

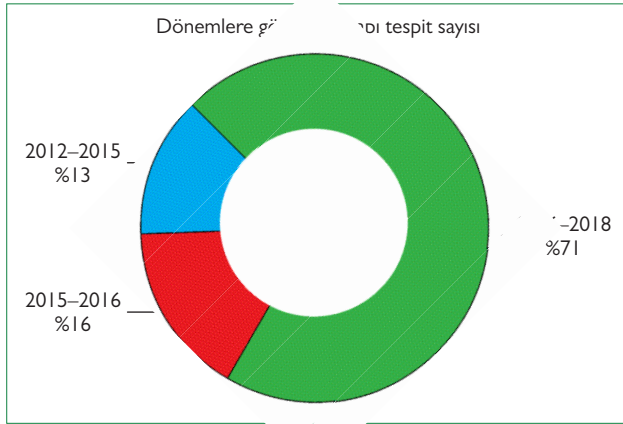
Şekil 11. Nilüfer ilçesi Ataevler-Beşevler-İhsaniye mahalleleri satış fiyatları bölge ortalaması (Kaynak: <https://www.zingat.com> adresi bölge raporlarından yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

Tablo 3. Nilüfer ilçesi Ataevler-Beşevler-İhsaniye mahalleleri 3 yıllık satış fiyatları değişimi

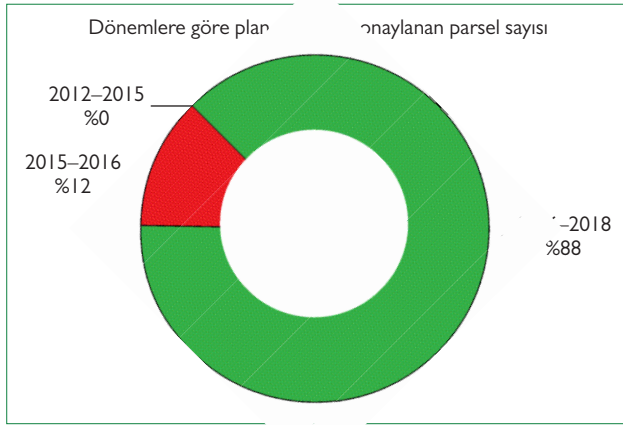
Mahalle adı	Satış fiyatları değişimi (3 yıllık)
Ataevler	%81,9
Beşevler	%60,1
İhsaniye	%58,6

Kaynak: <https://www.zingat.com> adresi bölge raporlarından yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır.

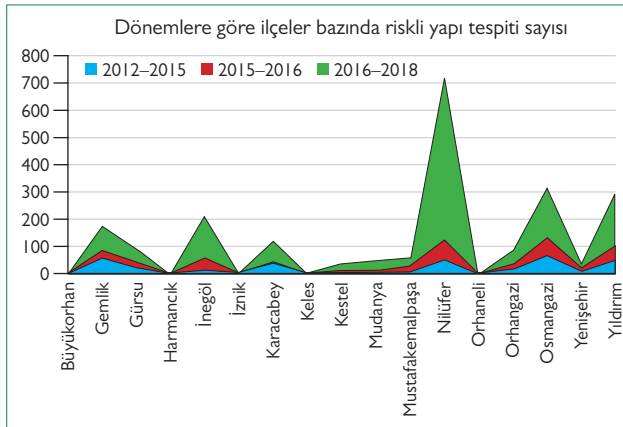
İl bazında onaylanan toplam 485 adet değişikliği ile 562 parselde 664.515 m² artan inşaat alanında kente 21.214 kişi ilave nüfus getirilmiştir. Artan nüfusun ihtiyacına karşılık Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği gereği ve yetki devri şartı gereği, toplam 429.587 m² büyüklüğünde sosyal ve teknik altyapı alanları ayrılması gerekmiştir. Onaylanan plan değişikliklerinin

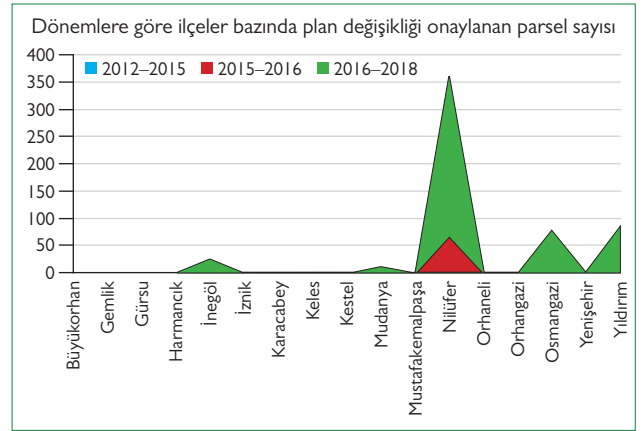
Şekil 12. Dönemlere göre riskli yapı tespiti sayısı (Kaynak: Nisan 2018 ve Kasım 2018 tarihleri itibarıyla Bursa Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden temin edilen riskli yapı verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

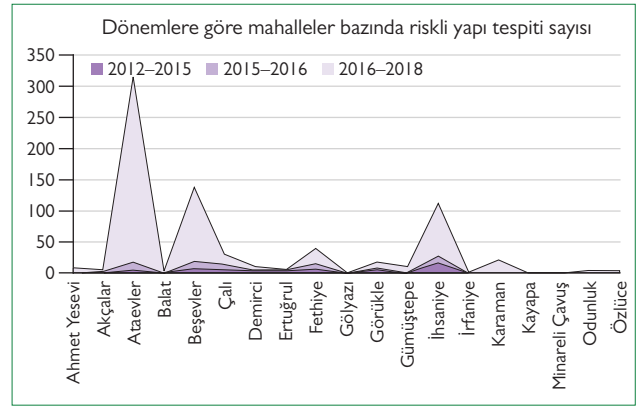
Şekil 13. Dönemlere göre plan değişikliği onaylanan parsel sayısı (Kaynak: https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=imar_plan_digisiklikleri adresinden derlenen 2015-2018 yılları arasında riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylandığı tespit edilen plan değişikliği verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

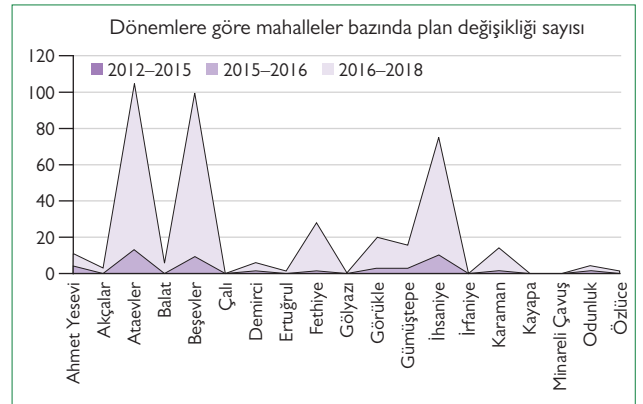
Şekil 14. Dönemlere göre ilçeler bazında riskli yapı tespiti sayısı (Kaynak: Nisan 2018 ve Kasım 2018 tarihleri itibarıyla Bursa Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden temin edilen riskli yapı verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

Şekil 15. Dönemlere göre ilçeler bazında plan değişikliği onaylanan parsel sayısı (Kaynak: https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=imar_plan_digisiklikleri adresinden derlenen 2015-2018 yılları arasında riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylandığı tespit edilen plan değişikliği verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

Şekil 16. Dönemlere göre mahalleler bazında riskli yapı tespiti sayısı (Kaynak: Nisan 2018 ve Kasım 2018 tarihleri itibarıyla Bursa Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden temin edilen riskli yapı verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

Şekil 17. Dönemlere göre mahalleler bazında plan değişikliği sayısı (Kaynak: https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=imar_plan_digisiklikleri adresinden derlenen 2015-2018 yılları arasında riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylandığı tespit edilen plan değişikliği verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

den bazılarında toplamda 10.683 m² olmak üzere sosyal ve teknik altyapı alanı ayrılmış, ancak sonuç olarak kent bütününde 418.904 m² sosyal ve teknik altyapı alanı eksikliği oluşmuştur. Kent bütününde mevcut durumda yetersiz olan donatı alanları daha da yetersiz hale gelmiştir.

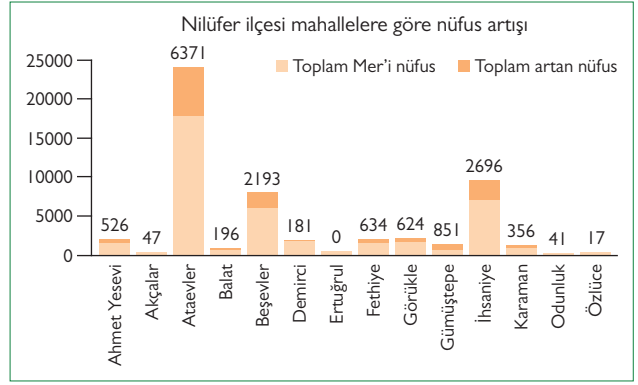
Nilüfer İlçesi özelinde incelendiğinde ise, onaylanan toplam 485 adet değişikliğinin 388'i Nilüfer ilçesindedir. Plan değişiklikleri ayrı ayrı incelendiğinde bazı değişikliklerde yapılaşma koşullarına ilişkin değişiklikler yapılmadığı ve daha önce de bahsedildiği gibi kimi zaman yargı kararları gereği, kimi zaman süreç içerisinde değişen yönetmelik sebebiyle, kimi zaman da aynı parselde birbirinin tamamlayıcısı nitelikte ve aynı amaçla birkaç kez plan değişikliği onaylandığından bu değişikliklerin süzgeçten geçirilmesi gereği doğmuştur. Sonuç olarak yapılaşma koşullarına ilişkin değişikliklerin yapıldığı 209 parselde ilçeye 14.733 kişi ilave nüfus getirildiği ve 295.812 m² sosyal ve teknik altyapı alanı açığı oluştuğu tespit edilmektedir.

Nilüfer İlçesi sınırları içerisinde gerçekleşen bu 14.733 kişi ilave nüfusun ise %44'ünün Ataevler Mahallesi'nde, %18'inin İhsaniye ve %15'inin de Beşevler Mahallelerinde dağılım gösterdiği Şekil 18'de görülmektedir. Dolayısıyla sosyal ve teknik altyapı alanı eksikliği de en fazla bu 3 mahallede oluşmuştur.

Ruhsatta belirtilen bağımsız bölüm alanı açısından kentsel mekana etkileri

Bursa'da riskli yapı tespiti halinde 0,50'ye kadar ilave emsal verilmesi haricinde, kentsel dönüşümü tetikleyen bir diğer olgu da süreç içerisinde Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği'nin Geçici 3. Maddesinin 1. Fıkrası "22/5/2014 tarihinden önce yapı ruhsatı almaya yönelik olarak işlemlere başlanılmış olan ve bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce veya sonra yapılan yapı ruhsatı başvuruları, 1/10/2017 tarihine kadar sonuçlandırılmak kaydıyla, başvuru sahibinin talebine bağlı olarak, ilgili işlem tarihinde yürürlükte olan Yönetmeliğin 30/5/2013 tarihi ve sonrasında yürürlükte olan hükümlerine göre neticelendirilir. Ancak, bu madde hiçbir şekilde bu Yönetmelik hükümlerinin karma kullanımı ve yapının planla belirlenen kat adedini artırmak amacıyla uygulanamaz ve bu amaçla yapı ruhsatı düzenlenemez." hükmü ile yeni Yönetmeliğin 1 Ekim 2017 itibarıyla yürürlüğe girmesi ve bu tarihten önce yapılmış olan ruhsat başvurularının eski yönetmeliğe göre sonuçlandırılabilmesi olmuştur. Eski yönetmeliğin avantajlarından faydalanarak ruhsat alan projeler neticesinde gerçekleşen nüfus artışı ve sosyal ve teknik altyapı eksikliği yapılaşma koşullarındaki artış ile plan üzerinden hesaplanandan çok daha fazla olmuştur.

Bu süreçte riskli yapı tespiti halinde ilave emsal verilen plan değişikliklerine ilişkin meslek odalarınca açılan davalarda iptal kararları verilmekte olup bu projelere ilişkin ruhsatların

Şekil 18. Nilüfer ilçesi mahallelere göre nüfus artışı (Kaynak: https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=imar_plan_digisiklikleri adresinden derlenen 2015–2018 yılları arasında riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylandığı tespit edilen plan değişikliği verilerinden yararlanılarak çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

geçerli kılınması amacıyla otopark hesabına esas olan alan ve bağımsız bölüm alanı büyüklüğü plan notu olarak ilgili parsellere işlenmiştir. Bu şekilde Nilüfer İlçesi'nde plan değişikliği onaylanmış 45 adet parsel tespit edilmiştir.

Bahsi geçen 45 adet parselde, mer'i emsale ilave edilen 0.50 emsal üzerinden yeni emsal değeriyle hesaplanan nüfus artışı 3.997 kişi iken bağımsız bölüm alanı büyüklüğü üzerinden hesaplanan nüfus artışı ise 3 kat fazla gerçekleşmiş, yani 23.360 kişi olmuştur. Bu durumda artan nüfusa ilişkin ayrılması gereken donatı alanı da esasen 80.939 m² değil gerçekte 254.907 m² olmaktadır. Dolayısıyla gerçek nüfusu tarifleyemeyen mevcut imar planlarına göre ayrılan sosyal donatı alanları kentin ihtiyacına göre hep eksik kalması gereği de göz önüne alındığında, kentsel dönüşüm projelerine yönelik imar planı değişikliklerinde gerekli donatı alanlarının ayrılması durumunda sağlıklı bir yaşam çevresinin ayrılmaz parçası olan kentsel donatılardaki eksiklerin katlanarak arttığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde diyebiliriz ki planlama, özellikle de 2000'lerden bu yana kentsel dönüşüm aracılığıyla, sermaye birikim sürecinin canlandırılması ve istikrarının sağlanması amacıyla yalnızca mekansal dönüşümleri hızla gerçekleştirmek için kullanılan bir şekilde bürünmüş, bu haliyle temel gereksinimlerin ve toplumsal faydanın geri plana itildiği bir ekonomi politikası aracı haline gelmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Ülkemizde 80'li yıllardan bu yana sürdürülen neoliberal politikalar ekseninde özellikle de 2000'lerden itibaren Türkiye'de inşaata dayalı büyüme modeline (yeniden) ağırlık verilmesi nedeniyle metropol kentlere tanımlanan başrol, kentsel dönüşüm ve dolayısıyla planlamayı bu politikaların gerçekleşmesi için en etkili araç haline getirmiştir. Sermaye birikimini hızlan-

dırmak amacıyla sektör yatırımlarının metropolitan kentlere çekilmesini kolaylaştıracak desantralizasyon), basitleştirme ve de-regülasyon (küralsızlaştırma)/yeniden-regülasyon politikaları da etkili bir rol üstlenmişlerdir. Bu kapsamda kentsel dönüşüm projelerinin süreçlerini basitleştirmek, yapısını kolaylaştırmak üzere, imar ve planlama yetkileri bakımından kilit konumdaki yerel devlet kurumları olarak belediyelere yetki devirleri gündeme gelmiştir. Yerel odaklı bir niteliği olan bu strateji ile imar planları/değişiklikleri yoluyla kamu-özel işbirliklerinin önünün açılması sağlanmıştır. Başka bir deyişle planlama, sermaye birikim hızının artırılması ve istikrarının sağlanması bağlamında araçsallaştırılmıştır. Bursa'da riskli yapılara ilişkin yetki devri sonrası riskli yapı tespiti ve riskli yapı tespitine dayalı kentsel dönüşüm amaçlı plan değişiklikleri ciddi bir ivme kazanması desantralizasyon ve basitleştirme politikaları kapsamında; gerek yetki devri şartlarına gerekse de kentsel donatı alanlarına ait yasal düzenlemelere aykırı olarak onaylanması ise de-regülasyon/yeniden-regülasyon politikaları kapsamında imar planlarının araçsallaştığı hipotezini kanıtlar niteliktedir.

Çalışmada yetki devri sonrası Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından riskli yapı tespitine bağlı onaylanan plan değişikliklerinin coğrafi sınırlara göre dağılımı, dönemsel dağılımı ile kentsel mekana etkileri desantralizasyon, basitleştirme, de-regülasyon/yeniden-regülasyon politikaları kapsamında incelenmiştir.

- Desantralizasyon politikalarına göre

Merkezi yönetimin, 'desantralizasyon' politikaları kapsamında Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne planlama ile ilgili yaptığı yetki devri, imar planlarını sermaye birikim hızının artırılması ve istikrarının sağlanması bağlamında araçsallaştıran, yerel odaklı bir strateji olmuştur. Bu kapsamda Bakanlık tarafından yapılan riskli yapı tespitleri ve Bursa Büyükşehir Belediyesi'nce onaylanan riskli yapı tespitine bağlı kentsel dönüşüm yapılmasına yönelik onaylanan plan değişikliklerinin dönemsel dağılımı incelendiğinde;

- riskli yapı tespitlerinin %71'inin,
- riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylanan imar planı değişikliklerinin ise %88'inin,

bu çalışmada Üçüncü Dönem olarak adlandırılan yetki devri sonrası dönemde yapılması, başka bir deyişle yetki devri sonrasında kentte riskli yapı tespit sayısında %55, plan değişikliği onaylanan parsel sayısında %76 artış görülmesi, yetki devri yoluyla imar planlarının araçsallaştığını ortaya koymaktadır.

- Basitleştirme ve de-regülasyon politikalarına göre,

Yetki devri kapsamında onaylanan plan değişikliklerinin, yetki devri şartlarına ve kentsel donatı alanlarına ait yasal düzenlemelere aykırı olarak gerçekleşmesi, yönetmeliklerin avan-

taj sağlayacak şekilde kullanılması ve imar değişikliklerinin yapıma ve onaylanma biçimi hem "basitleştirme" hem "de-regülasyon" politikaları kapsamında değerlendirilebilir. Riskli yapı tespitine ilişkin plan değişikliklerinin yetki devri şartlarına aykırı olarak parsel bazında onaylanması ancak/buna karşın artan nüfusun ihtiyacına yönelik sosyal ve teknik altyapı alanlarının oluşturulmaması yoluyla Bursa'da kentsel dönüşüm süreci basitleştirilmiş ve küralsızlaştırılmıştır. Söz konusu basitleştirme ve küralsızlaştırma süreci sonunda yetki devri kapsamında onaylanan plan değişiklikleri ve kentte oluşan 21.214 kişi ilave nüfus nedeniyle toplam 418.904 m² büyüklüğünde sosyal ve teknik altyapı alanı eksikliği oluşmuştur.

- Yeniden-regülasyon politikalarına göre

Tüm bu desantralizasyon, basitleştirme ve de-regülasyon süreçlerinin sonucu olarak ortaya çıkan 'planlama sürecinin ve imar planlarının araçsallaştırılması olgusu', devlet gücünün sermayenin faaliyetleri içinde eskisinden daha farklı bir biçimde konumlandığı ve sermayenin birikim amaçlarının kentlilerin yaşamsal gereksinimlerinin üstünde yer aldığı bir "yeniden-regülasyon" durumuna işaret etmektedir.

Yeniden-regülasyon politikaları kapsamında sermaye birikimine verilen öncelik, en temelde, riskli olduğu tespit edilen binaların coğrafi dağılımı ile bina dönüşümünün gerçekleştiği coğrafya arasındaki uyumsuzlukta görülmektedir. Diğer bir ifadeyle kentsel donatı alanlarına ait yasal düzenlemelerin yok sayıldığı, kamuyararı kavramının arka plana atıldığı, kentsel dönüşümün mekandaki yönelimini belirleyen olgunun, risk faktörünün ötesinde ekonomik beklentiler olduğu bu yeniden-regülasyon durumu, kentsel dönüşümün risk faktörü bakımından nispeten acil müdahaleye ihtiyaç duymayan, kentin rant değerinin yüksek olduğu bölgelerde kendini göstermektedir. 2012–2018 yılları arasında Bursa'da riskli yapı tespiti yapılan parsellerin %34'ünün Nilüfer ilçesinde olmasına rağmen riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylanan imar planı değişikliklerinin %80'inin rant değeri yüksek olması nedeniyle yine bu ilçe sınırları içerisinde yoğunlaşması da bu durumun somut göstergesi olmuştur.

Desantralizasyon, basitleştirme ve de-regülasyon politikaları kapsamında sermaye birikim hızının artırılması ve istikrarının sağlanması amacının odağa alınması nedeniyle kamuyararı önceliği ve kentsel yaşam standartlarının sağlanması zorunluluğunun göz ardı edildiği bu yeniden-regülasyon durumunun kentsel mekandaki diğer bir somut yansıması ise nüfus artışına karşılık sosyal ve teknik altyapı alanlarının oluşturulmaması nedeniyle yaşam standartlarının gerilemesi şeklinde kendini göstermiştir. Nilüfer İlçesi özelinde, plan değişiklikleri üzerinden hesaplandığında 14.733 kişilik bir nüfus artışı buna karşın 295.812 m² sosyal ve teknik altyapı alanı eksikliği, yeni ve daha büyük bir problem alanı olarak gözlenmektedir.

Riskli yapı tespitine dayalı kentsel dönüşüm uygulamalarında, özel teşebbüslerin kararının maksimizasyonu bakımından avantajları nedeniyle eski yönetmeliğin kullanılmasına olanak sağlanmasının kentsel mekandaki somut yansımaları ise kentsel yaşam standartlarının gerilemesine neden olan sosyal ve teknik altyapı alanları eksikliğinin esasında imar planları üzerinden hesaplanandan daha fazla olmasıdır. Riskli yapı tespitine dayalı olarak onaylanan plan değişiklikleri sonrasında alınan yapı ruhsatında belirtilen bağımsız bölüm alanları üzerinden nüfus artışına göre sosyal ve teknik altyapı alanı ihtiyacı hesaplandığında 3 kat fazla olduğu tespit edilmiştir.

Sosyal ve teknik altyapı alanlarının kentsel yaşanabilirlik alanları olarak değerlendirilmesi açısından taşıdığı büyük önemin yanı sıra özellikle açık ve yeşil alanların afet durumunda toplanma alanı ve geçici iskân alanları olarak kullanılmasından kaynaklı özel bir işlevi bulunmaktadır. Bursa genelinde açık ve yeşil alanların oransal dağılımı bakımından en iyisi olan Nilüfer ilçesindeki durum söz konusu yetki devri yoluyla ivme kazanan parsel bazındaki uygulamalarla artan nüfus nedeniyle değişmektedir.

Bursa-Nilüfer yerel mekânsal yapılanması üzerinden ele alınan bu çalışmanın ülkemiz kentleri geneli için de dikkate alınması gereken açılımları bulunmaktadır. Kentsel mekânın afet risklerinin azaltılmasına yönelik olarak yenilenmesi sürecinde kentsel dönüşümün mekandaki yönelimini belirleyen temel olgunun risk faktörü olarak öne çıkması gerekmektedir. Mekânın dönüşümünün tamamen sermayenin hareketlerine terk edildiği bir ortamda, meşruiyetini afet riskleri üzerinden temellendiren mevzuat, kentsel dönüşüm uygulamaları açısından kritik bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Nitekim izinsiz gelişen ve sağlıklı yapı oranının en yüksek olduğu, kentin en eski yerleşim bölgesi Yıldırım ilçesinde riskli yapı tespiti ve buna dayalı olarak onaylanan plan değişikliği sayısının, kentin en düzenli, sağlıklı ve planlı gelişen, yaşam kalitesi yüksek yerleşim bölgesi olan Nilüfer ilçesinin çok gerisinde kalmış olması dikkat çekicidir. Bu yönelim açık olarak göstermektedir ki, parsel bazında dönüşüm, ekonomik beklentilerin özel teşebbüsler için beklenen cazibeyi yarattığı koşullarda akıcılık kazanmaktadır.

Kentsel dönüşüm politikasının ana aktörünün kamu olması ve kamusal yararın mutlak surette ön planda tutulması gerekmektedir. Bununla birlikte dönüşümün parsel ölçeğinde yapı stoğunun yenilenmesi şeklinde değil, bölgedeki dokunun iyileştirilmesini amaçlayan, kentsel ölçekte bir eylem planı dahilinde, bölgedeki dokunun da yenilenmesini sağlayacak bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Özellikle dönüşüm uygulamalarıyla artırılan nüfusun ihtiyacına yönelik sosyal ve teknik altyapı alanlarının düzenlenmesi, daha sağlıklı yaşam çevreleri oluşturulabilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Parsel bazındaki uygulamalarla, imar planı belgeleri hem arazi kullanım kararlarındaki teknik standartlar, hem de nüfus ve yo-

ğunluk kararları açısından deforme edilmekte bu noktada imar planları sermaye birikimi stratejisi için araçsallaştırılmaktadır. Bununla birlikte parsel ölçeğindeki yenileme uygulamaları, yaşanabilirlik şartlarının kentsel dokunun bütünlüklü olarak iyileştirilmesine dair en temel beklentiyi de karşılayamamaktadır.

Emsal tanımında avantajlar sağlamaya dönük yürürlükteki yönetmeliğin plan notlarıyla aşılmasına, sosyal teknik altyapı alanlarına ilişkin yasal zorunlulukların yok sayılarak parsel bazında yalnızca yapı stoğunun yenilenmesine yönelik bir yeniden-regülasyon durumunun gözlemlendiği Bursa'daki kentsel dönüşüm deneyimi, yapılan iki aşamalı hesaplamalarla da ortaya konulduğu üzere kentsel yaşam standartlarının gerilediği ve sonuçları bakımından daha büyük problem alanı haline geldiği bir örneklem alan olmuştur. Kentsel dönüşüm politikasının parsel bazında yapı stoğunu yenileme hareketi şeklinde değil, Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne devredilen yetki şartında da belirtildiği gibi ada bütünü olmak üzere esasında mahalle-altı/mahalle ölçeklerinde ele alınması daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bununla birlikte parsel bazlı yenileme uygulamalarında nüfus yoğunluğunun kontrolü bağlamında sınırlayıcı tedbirlerin mutlaka alınması ve artan nüfusun ihtiyacı olan sosyal ve teknik altyapı alanlarının mutlak surette düzenlenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak Bursa örneğinde de gözlemleneceği üzere afete ve yaşanabilirlik kriterlerine temellendirilmiş kentsel dönüşüm yasası kapsamında ortaya çıkan ve desantralizasyon, basitleştirme, de-regülasyon/yeniden-regülasyon politikaları kapsamında ağırlık kazanan parsel ölçeğindeki yenileme faaliyetleri, sosyal ve teknik altyapı alanlarının yetersizliği dolayısıyla yaşam standartlarının gerilemesi temelinde, kentsel mekana etkileri açısından sorgulanır durumdadır.

KAYNAKLAR

- Araç, A., & Osmay, S. (2007). Türkiye'de Kentsel Dnme Yöntemsel Bir Yaklaşım. *Metu Jfa*, 24(2), 57–82. Retrieved from http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2007/cilt24/sayi_2/57-82.pdf
- Balaban, O. (2011). İnşaat Sektörü Neyin Lokomotifi? *Birikim Dergisi*, 270, 19–26. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/316675041_Insaat_sektoru_neyin_lokomotifi
- Boratav, K. (2016). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005. Ankara: İmge Kitapevi.
- Eroğlu, E., & Tunç, G. (2018). Devletin Yeniden leklenmesi ve Finansallaşma: Yerel Yönetimlerin Mali Etkinliklerinin Değerlendirilmesi. *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 9(14), 23–50.
- Ertürk, H., & Karakurt Tosun, E. (2009). Küreselleşme Sürecinde Kentlerde Mekansal, Sosyal ve Kültürel Değişim: Bursa rneđi. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 37–53. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/214456>
- Karakaş, B. (2015). Seçilmiş Avrupa lkelerinde Sosyal Konut Uygulamaları. *İş ve Hayat Dergisi*, 1(2), 47–68. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/isvehayat/issue/29032/310458>
- Öztürk, Ş., Nas, F., & İçöz, E. (2008). 24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(2), 15–32. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/410858>
- Penbecioğlu, M. (2011). Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye'deki Son 10 Yılı: Yapılı evre retimi, Devlet ve Büyük lekli Kentsel Projeler. *Birikim Dergisi*, (270), 62–73.
- Recepđlu, S. (2018). Türkiye'de Kentsel Mekanın Dönüşümü Bursa rneđi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın. Retrieved from <http://adudspace.adu.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11607/3313/1/10190323.pdf>
- Tomruk, B. (2010). Bursa'nın 2000-2010 Arası Yeniden Yapılanmasında Kentsel Söylem zerinden Dönüşüm Rotaları (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. Retrieved from url eklenecek ulusal tez merkezinden
- Ünverdi, L. (2004a). "İhracat Oryantasyonunu Sanayileşme Sürecinde Küçük retimin Mekansal Yer Değiştirme Stratejileri: İzmir rneđi zerine Ampirik Bir Araştırma", Araştırma Projesi Koordinatörü: Prof. Dr. Aliye Emel GÖKSU, Doktora Tezi projesi, 0922.01.01.08., DE Araştırma.
- Ünverdi, L. (2004b). Küçük ve Orta lekli üretimin Mekansal Yer Değiştirme Stratejileri: İzmir rneđi zerine Ampirik Bir Araştırma (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir. Retrieved from url eklenecek ulusal tez merkezinden
- Yeşilbağ, M. (2016). Hegemonyanın Harcı: AKP Döneminde İnşaaata Dayalı Birikim Rejimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2), 599–626.
- Zengin elik, H., & ilingir, T. (2017). Parsel Bazındaki Dönüşüm Uygulamalarının Kentsel Maliyetleri, Karşıyaka-Bostanlı Mahallesi rneđi. *Planlama Dergisi*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 27(3), 329–346.

URL-1: https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=imar_plan_digisiklikleri

URL-2 <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr>

URL-3 bursa.csb.gov.tr

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kentsel Aidiyette Meydanlar, Trabzon Belediye Meydanı Örneği

Squares in Urban Belonging, the Example of Trabzon Municipality Square

 Havva Özdoğan

Avrasya Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Trabzon

ÖZ

Toplumsal yaşam sokak ve meydan gibi kamusal mekanlarda gerçekleşir. Kamusal mekanlar kamusal yaşama ait izleri biriktirerek “kamusal belleği” oluştururlar. Geçmişe ait kökleri barındıran kentsel mekanlar, kente aidiyet duymada etkili olurlar. Meydanlar kentsel mekanların ve toplumsal yaşam alanlarının önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edildiğinde; kentsel aidiyeti sağlamada meydanların rolünün, meydanlarda yaşanan biçimsel değişimlerin köklülük ve aidiyet hislerine olan etkilerinin irdelenmesi önemli olmaktadır. Çalışmada kent meydanlarının kamusal bellekteki yeri ve buna bağlı olarak kentsel aidiyet duymadaki etkilerinin irdelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda çalışma Trabzon-Belediye Meydanı ölçeğinde yürütülmüştür. Belediye Meydanı Trabzon kent ölçeğinde mekânsal ve tarihsel süreklilik bağlamında devamlılığı olan, toplumsal yaşamdaki rolü ve kent içindeki konumu ile öne çıkan bir meydandır. Araştırma verileri; Trabzon Belediye Meydanı’nda Ağustos-2016 döneminde 50 kişi üzerinde gerçekleştirilen anket ve 37 kişi üzerinde gerçekleştirilen bilişsel haritalama yöntemleriyle elde edilmiştir. Anketteki sayısal veriler istatistiksel olarak değerlendirilirken, bilişsel haritalamalardan elde edilen veriler toplumsal biliş haritası bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmada; kentsel mekanlarda/meydanlarda kendini güvende hissetmenin, kentsel mekanı/meydanı tanımanın, mekana aşına olmanın, mekânsal deneyime sahip olunmasının mekâna ve kente aidiyet duymayı desteklediği, mekânsal deneyime bağlı olarak meydanla kurulan bağlılık derecelerini farklılaştırdığı, meydanla özdeşleştirilen binaların bulunmasının kente/meydana aidiyet duymayı güçlendirdiği görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Belediye meydanı-Trabzon; kamusal bellek; kentsel aidiyet; meydan.

ABSTRACT

Social life takes place in public spaces such as streets and squares. Public spaces; accumulates traces of public life and creates “public memory”. Urban spaces, which are the symbols of the past or the root of the public memory, are effective in building urban belonging. When the squares are accepted as one of the important representatives of social life; It is important to examine the role of squares in providing urban belonging and the effects of formal changes in squares on the feelings of root and belonging. The aim of this study is to examine the role of urban squares in public memory and their effects on urban belonging. In this context, the study was conducted on Trabzon-Municipality Square scale. In Trabzon city scale; Municipality Square, which has continuity in the context of spatial and historical continuity, its role in social life, its position in the city, has been considered as a study area. Research data; The survey was conducted in Trabzon Municipality Square during August-2016 with 50 people and cognitive mapping methods were performed on 37 people. The numerical data were evaluated statistically. Data obtained from cognitive mapping were evaluated in the context of social cognition mapping. It is seen that concepts such as trust in urban areas, space recognition and spatial experience support spatial and urban belonging. Depending on the spatial experience, the degree of attachment to the square varies.

Keywords: Municipality square-Trabzon; public memory; urban belonging; square.

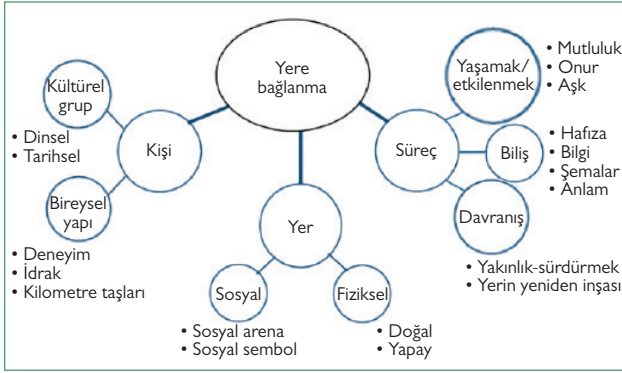
I. Giriş

Kent; toplumsal yönden benzerlik göstermeyen bireylerden oluşan, geniş bir mekana yayılan yoğun nüfuslu, toplumun yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, çok az kişinin tarımla uğraştığı, köylere göre nüfus olarak daha yoğun olan yerleşmelerdir (Keleş, 2012, 184; 1998, 75). Yerleşmelerin yapıları; yerleşmelerin coğrafi konumu, yer altı yapıları, atmosferik koşulları, zemin üstü doğal örtüleri, yapılı çevreleri ve sosyo-ekonomik yapılarının birleşmesiyle oluşur (Suher, 1996, 32). Kentin doğal yapısını ve sosyal çevresini yansıtan kompozisyonlar kent dokusunu oluşturur (Ocakçı, 2012, 189). Dış mekanlar pozitif mekanlar (kapalı, dış mekan alanı belirli, kendine özgü şekli olan) ve negatif mekanlar (şekilsiz, genellikle binanın etrafında kalan amorf kalıntılar) olarak sınıflandırılır (Carmona vd., 2003, 138). Pozitif kent mekanları değişik biçim ve ölçülerde olmalarına rağmen esas olarak; sokaklar (yollar, patikalar, caddeler, bulvarlar...) ve meydanlar (meydanlar, avlular...) olarak ikiye ayrılırlar (Carmona vd., 2003, 141). Hareket duygusuna bağlı olarak sokaklar dinamik, hareketi az olan meydanlar durağan bir yapıdadır (Carmona vd., 2003, 141). Mekanın deneyimlenmesinde üç temel unsur bulunur: mekansal pratik ya da algılanan mekan (binalar, yapılar, çalışma yeri, özel alan, boş vakit alanlarını birbirine bağlayan yol ve ağları), mekan temsilleri ya da tasarlanan mekan (tasarlanmış, nesnellendirilmiş planlardan, simgelerden oluşan uygulamalar) ve temsil mekanları ya da yaşanan mekan (kullanıcıların ve oturanların yaşadığı, konuştuğu, duygusal bir çekirdeği ya da merkezi olan yatak, oda, konut ya da ev; meydan, kilise, mezarlık... gibi eylem yerleri) (Lefebvre, 2014, 67-71).

Kentli olmanın gereklerinden olan kolektif-birlikte hareket etme duygusu, ortak değerlere ve mekanlara sahip olmakla ilişkilidir. Çocuklukta aile ve yakın çevredekilere hissedilen güven ve aidiyet duygusu, büyüdükçe komşulara, mahalleliye, kentlilere doğru genişleyerek ortak kolektif yaşamları ve yaşam alanlarını oluşturur. Bize ait olan evlerde başlayan "bireysel yaşam", bize ait olan mahalle sokaklarında, bize ait olan mahalle meydanlarında, bize ait olan kent sokaklarında ve bize ait olan kent meydanlarında "toplumsal yaşam" ölçeğine doğru genişleyerek büyür. Çevre; kişiyi etkileyen, fiziksel ve ruhsal gelişmesini, biçimlenmesini ve yaşamını belirleyen yaşamsal, iklimsel ve toplumsal etkenlerin tümüdür (Keleş, 1998, 33). Yaşanılan çevrenin biçimsel özellikleri ve anlamsal değerleri bulunur. Mekânsal deneyimlerle meydan ve kullanıcıları arasında etkileşimler meydana gelir. Kendileme kişinin bir şeyi kendisi için alması, kendi kullanımına ayırması anlamına gelir. Birey; kendinin kıldığı bir mekanı düzenler, organize eder ve diğerlerinin mekanına göre farklılaştırır (Kahraman, 2014, 77). İnsanlar mekanları kişiselleştirerek mekanları diğerlerinden farklılaştırır, bu farklılaştırma süreciyle "burası" noktasını kurarlar. "Burası" noktası; yaşanan kentin diğer kentlerden ayırt edilmesini sağlar (Alptekin, 2011, 84).

Mekansal bağlılık ve mekânsal aidiyet duyma konularında; ev/apartman/toplu konut, komşuluk bölgesi ve kent bölgesi/kent olmak üzere üç temel çalışma alanı bulunur (Lewicka, 2010, 37). Bu çalışmada "Kentsel Aidiyet-Meydan" ilişkisi "Mekansal-Tarihsel Süreklilik" bağlamında, Trabzon Belediye Meydanı kapsamında ele alındı. Trabzon tarihi M.Ö. 7. yy'a dayanan bir yerleşmedir. Bu yerleşmede tarihi çekirdeği İç Kale denilen alan oluşturur. Yakın tarihli yazınlarda kentte iki esas meydan bahsedilir: yerleşmenin doğusundaki Meydan-ı Şarki (Gavur Meydanı/Belediye Meydanı) ve batısındaki Kavak Meydanı. Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde Kavak Meydanı bayram kutlamalarının ve futbol maçlarının yapıldığı meydan"dır (Karaçavuş, 2010, 75). Kavak Meydanı 1951 yılında inşa edilen stadyuma bağlı olarak meydan olma özelliğini günümüze kadar taşıyamamıştır. Diğer yandan Meydan-ı Şarki kent meydanı özelliğini devam ettirebilmiştir. Kentsel aidiyet-meydan ilişkisi tarihsel süreklilik bağlamında ele alındığından; bu sürekliliğin belgelenmesi ve toplumsal yaşamda izlerinin görülebilir olması nedeniyle çalışma alanı Trabzon Belediye Meydanı olarak belirlendi. Çalışmada bilgiye erişme yöntemi olarak "anket" tekniği kullanıldı. Anket sorularının hazırlanmasında; Lalli tarafından kente köklülük ve aidiyet duygusunu değerlendiren "kente bağlılık" ölçeğindeki 20 adet soru başlığında faydalandı (Lalli, 1992, 303). Benzerlerinden farklı olarak bu çalışmada; Kevin Lynch'in kentsel imaj öğeleri meydan ölçeğinde yeniden tanımlanarak değerlendirildi. Böylelikle bireysel semboller ve öğelerden hareketle toplumsal sembollere ve öğelere ulaşılması amaçlandı.

Aidiyet duyma, kentsel aidiyet duyma, kentsel mekan ve meydan konuları kavramsal ve kuramsal olarak ikinci bölümde ele alındı. Kuramsal bilgiler doğrultusunda kente ve meydana aidiyet duymada etkili olan faktörler; mekansal deneyime bağlı davranışsal faktörler, mekansal organizasyon ve kentsel imaj öğelerine bağlı fiziksel faktörler ve mekansal/tarihsel süreklilik ve kamusal belleğin inşasına bağlı faktörler olarak üçüncü bölümde, çalışma alanının kent içindeki konumu, ilişkili olduğu yollar ve bölgeler, tarihsel süreçte meydana yaşanan değişikliklere ilişkin bilgiler dördüncü bölümde yer aldı. Kavramsal ve kuramsal çerçeve doğrultusunda Belediye Meydanı'nda gerçekleştirilen anket ve biliş haritasına dayalı bulgular beşinci bölümde değerlendirildi. Anketteki kapalı uçlu sorular çapraz sorgulamalarla ve %'lik değerlerle, açık uçlu sorular kodlanarak değerlendirildi. Bilişsel haritalamalarla meydanın imaj öğelerinin ve ortak sembollerinin neler olduğu konularında çalışıldı. Çalışma sonucunda; kentsel mekanların kavranılmasının, bilinmesinin güven duygusunu ve kentsel aidiyeti desteklediği, yaya hareket alanlarının genişletilmesiyle kullanıcıların meydanı daha etkili kullandıkları, daha iyi kavradıkları ve meydana karşı aidiyetlik hislerinin daha çok güçlendiği görüldü. Mimari açıdan belli bir kimliği olan, meydana ait önemli mimari eserlerin yıkılmış olmasının tarihsel-mekansal sürekliliği ve kolektif belleği zedelediği, meydanla özdeşleştirilen İskenderpaşa

Şekil 1. Yere bağlanmada üçlü model (Scannell, vd., 2010, 2).

Camii ve Belediye Binası'nın varlığının aidiyet duygusunu desteklediği görüldü. Meydanla ilgili duygusal hatıraları bulunan kullanıcıların fonksiyonel ve kavramsal hatıraları bulunan kullanıcılara göre kent ve meydanla daha kuvvetli bağlarının olduğu ve bunun kentte uzun süre yaşamaya ve mekânsal deneyime bağlı olarak kazanıldığı görüldü.

2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

2.1. Aidiyet Duyma, Kentsel Aidiyet Duyma

Maslow; sağlıklı insanların güvenlik, ait olma, sevgi, saygı ve özsaygı gereksinimlerini giderdiklerini ve öncelikle kendilerini gerçekleştirmeye güdülendiklerini belirtir (Maslow, 1943, 372). Güvenlik, ait olma, sevgi ilişkileri ve saygıya duyulan gereksinimlerin yalnızca diğer insanlar tarafından, yani yalnızca kişinin dışında giderilebileceğini ve bu durumun çevreye oldukça bağımlı olunması anlamını taşıdığını belirtir (Maslow, 2001, 40). Genel ait olma gereksinimi; insanın bir topluluğa, birbirine bağlı olmaya, aile, arkadaşlık vb kardeşliğe duyulan gereksinimi içerir (Maslow, 2001, 216). Aidiyet; kişinin kendini belirli bir mekana, yere ait hissetmesi olarak da ifade edilir (Göregenli, 2015, 185). Mekâna bağlılık/mekânsal aidiyet kavramı insanın yaşadığı mekânda geçirdiği zaman paralelinde o mekâna verdiği anlamla ve kökleşmiş olmakla bağlantılıdır (Pamukçu, 2015, 15). Kentsel aidiyet bir kentle ilişkili, bağlantılı olma durumunu ifade eder. Topluluğa ait olma düşüncesi ev ya da mahalleye olan bağlılıktan ziyade öteki olarak tanımlanan diğer kentlilerle bütünleşebilme ve bu topluluğa katılmaya sağlanır. Aynı zamanda güçlü bir sosyal kimlik kaynağıdır (Ng, vd., 2005, 349). Mekansal aidiyet yerellik ve yerel kimlik üzerine kurulur (Lovell, 2005, 4). Kendini bir yere ait hissetmeyen, o yere yabancılaşan insanın temel güdüsü orayı terk etmek olacağı ve bu duygusal çekiminin "köken ve kökensizliği" vurguladığı belirtilir (Kahraman, 2014, 77).

Halbwachs bireysel ve kolektif hafıza kavramlarından bahseder (Halbwachs, 1992, 50). Bireysel hafızada kişinin bir zamanlar gördüğü, yaptığı, hissettiği ve düşündüğü şeyler yer alır (Halbwachs, 1992, 51). Bir toplumun hafızası toplu-

mu oluşturan grupların anıları kadar uzun olur ve kolektif hafızanın mekan ve zaman olarak sınırlandırılmış bir grupça desteklenmesi gerekir (Halbwachs, 1992, 84). Rossi'ye göre; şehrin kendisi orada yaşayanların kolektif hafızasıdır ve hafıza gibi o da nesnelere ve yerlerle bağlantılıdır (Rossi, 2006, 125). "Şehir kolektif hafızanın locus'dur. O zaman locus ile şehirde oturanlar arasındaki ilişki hem mimari hem de peyzaj açısından şehrin egemen imgesi haline gelir ve bazı artifactlar şehrin hafızasının parçası haline geldikçe yenileri ortaya çıkar. Tümünü bu pozitif anlamda, büyük fikirler şehrin tarihi içinde akar, onu biçimlendirir" (Rossi, 2006, 125). Locus; belirli bir yer ile onun içindeki binalar arasındaki ilişkidir (Rossi, 2006, 93). "Mahal"ın ya da yerin hakimi, onun içinde zamanla ortaya çıkan ve her şeye nezaret eden "genius logi"dir (Rossi, 2006, 93). Kişileri tarihe bağlayan ortak sembollerdir (Smith, 2011, 57). Kentsel mekanlar; yaşanılan dönemlerin izlerini, anlamlarını biriktirerek kentin kamusal belleğini oluştur, anlam yüklü "yer"ler haline gelirler.

Mekan; insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluktur (Hasol, 1988, 352). Başka bir açıdan mekan; insanın insanla, insanın nesneyle ve nesnenin nesneyle olan aralıklarının, uzaklıklarının ve ilişkilerinin üç boyutlu bir anlatımıdır (Erdönmez, vd., 2005, 69). Yer şu an mevcut olmayan bir evi, doğum yerini, ikamet edilen yeri, evden dışarıya doğru genişleyen yakın komşuyu, çevredeki toplulukları, ilçe, şehir ve ötesine karşılık gelebilir (Ng, vd., 2005, 349). Mekansal bağlılık; insanlar ve belirli yerler arasındaki bağ ya da bağlantı olarak tanımlanır (Hidalgo, 2001, 274). İnsanların mekanla olan ilişkilerini adlandırmada; mekânsal bağlılık, mekânsal memnuniyet, mekânsal kimlik, yer duygusu, toplumsal bağlılık, topluluk duygusu... gibi kavramlar kullanılır (Lewicka, 2010, 36). Mekansal bağlılık üçlü modelinde; "kişi, süreç ve yer" bağlılıkta ana belirleyicilerdir (Scannell, vd., 2010, 2). Mekansal bağlılıkta; kişinin ait olduğu grubun ya da yetiştiği kültürel yapının dini ve tarihi yapısı ile kişinin deneyimleri, yaşantısı ve hayatındaki kilometre taşları, yaşamındaki mutluluklar, gurur duymalar... gibi etkilemeler, hafıza, bellek, bilgi, şemaları, içerik gibi bilişsel özellikler, yakınlık-sürdürülebilirlik, yerin yeniden inşası gibi sürece ait özellikler, mekanın doğal ve yapılandırılmış fiziksel özellikleri, sosyal alan ve sosyal sembolizme ait sosyal çevresi önemlidir (Scannell, vd., 2010, 2) (Şekil 1). Mekansal bağlılıkta; ev/apartman/konut, mahalle ve kent bölgeleri olmak üzere üç esas ölçek bulunur (Lewicka, 2010, 37).

Mahalle bağlılığın belirleyicileri; sosyo-demografik, sosyal ve fiziksel özelliklerdir (Lewicka, 2010, 37). Sosyo-demografik yapıya ait özelliklerden olan ikamet süresi ve ev sahipliği, sosyal özelliklerden olan sosyal bağlar/ilişkiler ve güvenlik duygusu ile fiziksel özelliklerden olan çevrenin estetik, hoşluk, bozukluk... gibi özellikleri mekânsal bağlılıkta etkilidir (Lewicka, 2010, 38-39). Konut memnuniyetindeki aidiyet duyma hissini etkileyen faktörler; sosyal faktörler (topluma katılım ve sosyal destek),

fiziksel faktörler (konut kalitesi, suç korkusu, konut yoğunluğu, toplum yoğunluğu, toplum kalitesi, toplumsal düzen ve tasarım) ve kişisel faktörler (ikamet süresi, medeni durum, cinsiyet) olarak sıralanır (Smith, 2011, 52). Kentlilik bilincinde kentlilerin kendilerini kente ait hissetmeye yönelik göstergelerinden bazıları; özlem duyma, terk etmeme düşüncesi, özel durumlardaki (doğum, ölüm, evlilik gibi) tercih ve davranışlar, sevme, sahiplenmedir (Keskin vd., 2015, 38). Mahallege bağlılıkta; mahallede yaşamaktan memnuniyet, mahalledeki yaşam süresi, mahalle sakinleriyle ilişkilerden memnuniyet, sokaktaki yaşamdan memnuniyet... gibi faktörler etkilidir (Göregenli vd., 2014, 82). Mekansal bağlılık düzeyi; mahallege bağlılık düzeyi diğer ev ve kentlere göre daha zayıftır, sosyal bağlılık düzeyi fiziksel bağlılık düzeyinden daha fazladır ve bağlanma dereceleri yaş ve cinsiyete göre değişir (Hidalgo, vd., 2001, 274). Mekansal aidiyette kişi bir yeri kendi evi gibi görüyorsa, etnik, bölgesel ve dinsel ayrımlar, güvenlik ve konfor oluşuyorsa mekânsal aidiyet oluşmuş olur (Ng, vd., 2005, 349). Bir mekana bağlı olmak ya da aidiyet duymak bir sosyal grupla bağlantılı olmak yada aidiyet duymak gibi kompleks bir kavramdır (Ng, vd., 2005, 349).

2.2. Kentsel Mekan/Meydan

Mekanlar özel mekan, yarı özel/kamusal mekan ve kamusal mekan olarak sınıflandırılır. Kamusal mekan; insanların tümünü ilgilendiren, herkese açık olan, toplumun her bireyi tarafından erişilebilir ve herkesin kullanımı için sunulan alanlardır (Ercan, 2012, 176). Kentlerde farklı türlerdeki kamusal mekanlar; açık kamusal mekanlar, kapalı kamusal mekanlar ve açık ya da kapalı yarı kamusal mekanlar olarak sıralanır (Ercan, 2012, 176). Meydanlar; halkın toplandığı, çoğu binalarla çevrili, düz, açık ve geniş yerlerdir (Hasol, 1988, 360). Düğüm noktaları olarak ta isimlendirilen meydanlar; yol kavşakları veya bazı karakteristiklerin yoğunlaştığı alanlardır (Lynch, 2012, 80). Krier'e göre meydanlar; açık alanın etrafındaki evlerin gruplandırılmasıyla oluşan kentsel avlulardır (Krier, 1991, 17). Meydanlar hem binalarla çevrelenen hem de çevrelediği binaları en iyi şekilde sergileyen alanlardır (Moughtin, 2003, 87).

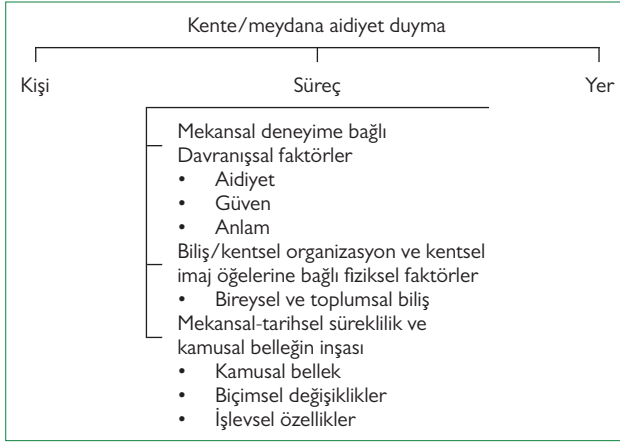
İlkel yerleşmelerde "kutsal mekanlar" kötü ruhlarla dolu olan diğer mekanlardan farklı merkezler olarak kabul edilirler ve konutlar bu kutsal merkezin/meydanın etrafında konumlanırlar (Tümer, 2007). Yunanlılarda kare, dikdörtgen ya da yolun biraz genişlemesiyle oluşan çok işlevli mekanlar olan "agoralar", Romalılarda "forum"lar, Ortaçağ döneminde Avrupa'da belli bir biçimi olmayan daracık sokaklar ve farklı biçimlenmiş meydanlar bulunur (Tümer, 2007). 14. ve 15.yüzyılda geometrik düzende planlanan kentlerde caddeler bir merkeze bağlanır ve simetrik biçimde dağılım gösterir, 16. ve 17. yy kamusal alanlarında Kralığa ait meydanlar kralın askeri gücünü yansıtan alanlardır, 19. yy'da hijyene dayalı tasarım anlayışıyla yeni geniş caddeler, meydanlar tasarlanırlar (Gökgür, 2017, 4). Bu dönem çalışmalarında

amaç; sağlık ve trafik sorunlarına çare bulmak, fiziksel tasarım aracılığıyla yönetimin, ekonominin ve toplumun hastalıklarını ya da baskılarını ortadan kaldırmak olduğu, tarihsel sürekliliği korumak, yapısal miras, görünüm ve anıların değerlendirilmesine ait kaygıların bulunmadığı görülür (Kostof, 2017, 19).

Geleneksel Anadolu yerleşme sistemi kendine ait özellikleri barındırır. Orta Asya yerleşmelerindeki orduğ (stratejik merkez), balık (yerleşim alanı), kıy (ticaret alanları) ve buyan (külliye) şeklindeki yerleşme sistemi Anadolu yerleşmelerinde konut bölgesi (mahalle), ekonomik etkinlikler bölgesi (çarşı), dini ve kültürel etkinlikler bölgesi olarak işlevsel ayrımı yansıtacak şekilde devam eder (Özcan, 2013, 11; Cerasi, 1999, 82). Osmanlı döneminde kent dinin yönlendirdiği İslami yaşam tanımına yanıt verecek nitelikte, cami, saray, çarşı gibi etkinlik odakları çevresinde organik dokuyu yansıtacak niteliktedir (Kuban, 2007, 597). Türkiye'de Cumhuriyet'le birlikte yeni kent meydanlarının planlandığı görülüyor. Bunlardan bazıları; Ankara'da Hürriyet Meydanı (1932'de Jansen planının belirlediği Atatürk Bulvarı ve Ziya Gökalp Caddelerinin kesişim noktasında), İstanbul'da Taksim Meydanı (meydanın düzenlenmesine; 1928'de Topçu Kışlası'ndaki ahırların yıkılması ve Cumhuriyet Anıtı'nın yerleştirilmesiyle başlanır) ve İzmir'de Konak Meydanı (kamu binalarını bir araya toplayan bir yapıda) olarak sıralanabilir (Çağlar, vd., 2006, 179; Altınçekiç, vd., 2015, 135; Bilsel, 2009, 13; Bilsel, 2009, 17). Cumhuriyet döneminde özellikle 1951 yılından itibaren birçok kentte açılan ulusal-uluslararası yarışmalarda yeni trafiği kaldıracak yollar, büyük kent meydanları, geniş bulvarlar ve modern mimarinin izleri aranır (Özaydın, vd., 2010, 73). Sivas Cumhuriyet Meydanı; "Hükümet Meydanı", "Saray Önü" olarak ta isimlendirilen ve Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ait eserlerle kuşatılan, ışınal yol sisteminin merkezinde olan bir meydandır (Kalender, 2011, 356). Ayrıca; Kastamonu Hükümet Meydanı, Muğla Saburhane Meydanı örneklerden bazılarıdır.

3. Kente/Meydana Aidiyet Duymada Etkili Faktörler

Kentler yaşayan bir organizma gibi sürekli değişirler. Bu değişimler kentsel mekanlar ve kullanıcıları arasındaki etkileşimde önemlidir. Kentlilerin yaş, cinsiyet, kentte yaşam süresi, kentin hangi noktasında yaşadığı, meydanda zaman geçirme süresi gibi farklılıklar meydana aşına olma, meydanı bilme, kendini meydanın bir ögesi olarak görme, kendini meydana ve kente ait hissetme düşüncesini etkiler. Doğduğundan beri kentte yaşayanlar ya da uzun süre kentte yaşayanlar, kentin geçmişine dair daha çok bilgiye sahip oldukları için kendilerini daha köklü hissederler (Göregenli, 2010, 187). Kişinin kendini bir mekana ait hissetmesi duygusal, fonksiyonel ya da kavramsal bağlarla mümkün olur (Solak, 2017,21). Yere bağlanma üçlü modelinde ana bileşenler kişi, yer ve süreç ve sürece ait bileşenler de; yaşam, biliş ve davranış olarak sıralanır (Scannell, vd., 2010, 2).

Şekil 2. Kente/meydana aidiyet duymada etkili faktörler.

Çalışmada üçlü bağlılık modelinden hareketle yere bağlanmada ve kente/meydana aidiyet duymada etkili olan mekansal deneyim/süreç bileşenleri; mekansal deneyime bağlı davranışsal faktörler, biliş/kentsel organizasyon ve kentsel imaj öğelerine bağlı fiziksel faktörler ve mekansal/tarihsel süreklilik ve kamusal belleğin inşası olarak ele alınır (Şekil 2).

3.1. Mekansal Deneyime Bağlı Davranışsal Faktörler

Mekansal deneyim; bedenın mekan içinde hareketi ve duyuları aracılığıyla oluşturduğu algının sezgilerle birleşmesiyle oluşur (Sezgin, 2015, 6). Algılayan ve algılanan (özne ve nesne) arasındaki ilişki sonrasında ortaya çıkan mekânsal deneyim, bedensel kavrayışa bağlı oluşan duygu ve düşünce ekseninde ortaya çıkan sezgilerin çakıştırılmasıyla ortaya çıkan kişisel deneyimlerdir (Aydın, 2008, 151). Kentsel deneyim; zaman, mekan ve boşlukların ortak deneyimleridir ve insanları birbirine bağlayan sosyal hayatın yaratılmasında mekan ve boşluk deneyimi belirleyicidir (Erdönmez, vd., 2005, 71). İnsanlar ve mekanlar arasındaki etkileşim; bilişsel, davranışsal ve duygusal olmak üzere sıralanır (Hashemnezhad, vd., 2013, 5). Etkileşimin bilişsel yönleri mekansal algıyla bağlantılıdır, etkileşimin davranışsal yönleri insanlar ve çevre arasındaki faaliyetler ve işlevsel ilişkilerle bağlantılıdır, yer ile duygusal etkileşim yerden memnuniyet ve bağlanmayla ilişkilidir (Hashemnezhad, vd. 2013, 5). Mekansal deneyime bağlı olarak mekan ve kullanıcılar arasında oluşan bağlar; meydan-kentsel aidiyet ilişkisi, meydanı tanıma ve güven ilişkisi, meydana anlam yükleme başlıklarında değerlendirilmektedir.

Meydan-Kentsel Aidiyete İlişkisi

Çevresel imge; kimlik, yapı ve anlamdan oluşur ve nesnenin tanımlanabilmesini, böylelikle diğer şeylerden ayırıştırılmasını ve bir varlık olarak kabul edilmesini gerekli kılar (Lynch, 2010, 8). Kentsel kimlik bir kenti diğer kentlerden ayıran, o kenti o kent yapan, temsil eden özelliklerdir (Ocakçı, vd., 2012, 226). Kentsel kimlik bileşenleri; doğal çevre özellikleri, yapılanmış çevre özellikleri ve sosyal çevre özellikleridir (Ocakçı, vd.,

2012, 226). Yapılanmış çevre özellikleri; yerleşim ölçeğinde, donatı ölçeğinde ve sembol olmuş elemanlar ölçeğinde ele alınır (Ocakçı, vd., 2012, 226). Yerleşim ölçeğindeki kimlik öğeleri; binalar, sokaklar ve caddeler, meydanlar ve yerleşim bölgeleridir (Ocakçı, vd., 2012, 226). Kentlilerin kentlerini diğer kentlerle karşılaştırarak nasıl değerlendirdikleri kentsel kimliği tanımla açısından önemlidir. Lalli kentsel kimlikle ilgili teorik çalışmalara bağlı olarak beş değerlendirme başlığı ortaya koyar: kent sakinlerinin kendi şehirleri ile diğerleri arasında karşılaştırma yapması, şehrin algılanan teklifi ve özel karakterini yansıtan “değerlendirme”, öznel çevre sürekliliğinde kentsel çevrenin önemini anlatan ve kent sakinlerinin kendi geçmişleri ile şehir arasındaki kişisel deneyimlerinin bağlantılarını yansıtan “süreklilik”, şehirde genel bir varlık duygusunun ölçümünün amaçlandığı, genel olarak bağlılık ve aidiyet duymayı ifade eden “ek”, kentteki günlük deneyimlerin etkilerini kapsayan, kentsel çevrede üstlenilen eylemlerin sonucu olarak kabul edilen ve başarılı bir bilişsel yönelimin ifadesi olan “aşinalık” ve kentin önemine bağlı kalarak kişisel olarak kentte kalma “taahhüdü” (Lalli, 1992, 294–295). Yere/mekana bağlanmada; aşinalık, demografik özellikler ve kültür etkilidir (Ujang, 2015, 713).

Meydanı Tanıma ve Meydanda Kendini Güvende Hissetme

Bir kentin gerçek sahibi o kentte yaşayan, kentle bütünleşen ve kendisini kente ait hisseden, yaşadığı kente karşı sorumluluk duyan bireylerdir (Kentleşme Şurası, 2009, 109). Kentlilerin kentsel mekanlarda kendilerini güvende hissetmeleri önemlidir. Kentsel güvenlik; kentte yaşayan bireylerin uygarlık dışı davranışlara gitmemesi, her kentlinin kentin her alanında gece ve gündüz güvenlik içinde olduklarını bilmeleri, hissetmeleridir (Kaypak, 2016, 36). İnsanlar; bildiklerine güvenip bilmedikleri tehlikeli şeylerden korkarlar; gördükleri, duydukları, dokundukları, tattıkları ve hissettikleri şeylerden, yani duyu organları ile algılayabildiklerinden korkmazlar (Kaypak, 2016, 39). Kendini güvende ve huzur içinde hissetme kendini o yere ya da herhangi bir şeye ait olarak görmeyi yansıtır. İnsanlar kendilerini güvende olduklarını hissettikleri, tanıdık olan mekanlara ait hissederler. Bireyin aidiyet ve diğerlerine güven duygusu geliştirmeksizin, kendisini bir kişinin, bir grubun ve toplumun parçası olarak algılayamazlar (Duru, 2015, 38).

Meydana Anlam Yükleme

Kentsel mekanda anlam; mekana kimlik kazandıran, o çevrede yaşayanlarca doğrudan açıklanamayan ama varlığının farkında olunan bir kavram olarak değerlendirilir (Solak, 2017, 20). Çevresel anlam, çevrenin sunduğu sözsüz mesajları bireyin duygusal algısıyla kavraması sonucunda belirlenen özelliklerden oluşur (Kancıoğlu, 2005, 60). Kentsel mekanlar, kentlilerin kültürlerini, gelenek ve göreneklerini, yansıtan anlam yüklü mekanlardır. Mekanın anlamı fiziksel açıdan işaret, malzeme, renk, biçim... gibi somut öğelerle oluşur (Solak, 2017, 19). Yere bağlılıktaki duygusal faktörler; fiziksel faktörler, sosyal faktörler, kültürel

faktörler, kişisel faktörler, anılar ve deneyimler, yer memnuniyeti, etkileşim ve aktivite özellikleri, zaman faktörü olarak sıralanır (Hashemnezhad, vd., 2013, 9). Geçmişle bağlantılı olma, çocukluktan itibaren meydana ilgili anıların birikmiş olması, kişi ya da toplum için çok önemli bir olayı-anı simgelemesi meydana anlamını artırır. Anlam yüklenen mekanlar kendilenebilir yani kendimize ait kılınabilir. Bireyler çevreyi anlamlandırırken, bireysel deneyim, kişilik özellikleri, bireyin duygusal yapısı, ortamda bulunma amacı vb. gibi özellikler etkili olmakta; çevre, sahip olduğu veya tasarımcının yüklediği anlamdan daha farklı yorumlanabilmektedir (Kancioğlu, 2005, 60).

3.2. Mekansal Organizasyon ve Kentsel İmaj Ögelerine Bağlı Fiziksel Faktörler

Mekansal bağlılık üçlü modelinde bilişi oluşturan bileşenler; yaşam, biliş ve davranış olarak sıralanır (Scannell, vd., 2010, 2). Modelden hareketle biliş haritaları yaşam sürecini ve mekansal deneyimi yansıtan göstergeler olarak ele alınır. İnsanlar duyu organları ile çevrelerinden bilgiler alırlar ve bu bilgileri belleklerinde depolarlar. Biliş haritaları kişilerin çevresel algılarına bağlı olarak oluşan zihinsel resimler olarak kabul görürler. Biliş haritalarında değerli, önemli şeylerin neler olduğu görülür (Downs, vd., 2011, 313). Kişilerin yaşam çevresindeki olguların kalitesi ve konumlarıyla ilgili bilgi kodlanması ve depolanmasına yarayan ve psikolojik dönüşümlerden oluşan bir süreç olarak tanımlanan bilişsel haritalamaları; insanın bir yerle ilgili olarak geliştirdiği iç imgeler olarak kabul edilirler (Lynch, 2010, 51). Çevre hakkında edinilen bilgiler, insan zihninde depolanır, hatırlanır ve bir çevrede dolaşırken veya başkalarına o çevreyi tanımlarken, bu bilgiler deşifre edilerek geri çağırılır (Çanakçıoğlu, 2011, 14). Günlük hayatta bilmemiz gereken iki temel bilgiyi (olayların konumları ve nitelikleri) sunarlar (Downs, vd., 2011, 314). Biliş haritaları; karmaşık, soyut, seçici, genelleştirilmiş, eksik, şematik, mekanları yüzeysel olarak yansıtan, mevcut bazı öğelerin yer almadığı, yön ve konum açısından dönüşümlerin görülebildiği anlatımlardır (Downs, vd., 2011, 315). Bilişsel haritalar kenti pratik ve duygusal açıdan kodlama sağlayıp kişiye güven verdiği için faydalıdır (Lynch, 2010, 87).

3.3. Mekansal/Tarihsel Süreklilik ve Kamusal Belleğin İnşası

Çalışma; mekansal süreklilik-tarihsel süreklilik, kamusal bellek, meydanlardaki biçimsel değişiklikler ve işlevsel özellikler konu başlıklarında ele alınmaktadır.

Mekansal Süreklilik-Tarihsel Süreklilik, Kamusal Bellek
Kentlerin dokusu tarihi süreçte meydana gelir. Farklı dönemlerdeki izler üst üste birikerek kentlerin ruhunu ve kimliğini oluşturur (Rossi, 1982, 29; Schulz, 1980, 108). Aynı zamanda bu izler o kentlerde yaşayan toplumların kentleri kendilemelerinin izleridir (dikilitaşlar, anıtsal yapılar, zafer takları... gibi öğeler). Bellek geçmişin saklama ve yeniden meydana getirme

yeteneğidir ve ansal bir işlemdir (Özak, vd., 2009, 147). Kamusal bellek aynı olayları yaşamış bireylerin anılarının ortak paydada buluşması olarak tanımlanan kültürel bir arşivdir. Başka bir açıdan kamusal bellek, bireylerin kendilerinin deneyimlemedikleri ancak kültürel yapıntılardan öğrendikleri geçmiş bilgisidir (Atık, vd. 2014, 3). Spiro'ya göre kentler ve onların dönüşümleri, zaman ve mekanın sürekliliğinin somutlaşmış halleridir (Spiro, 1991, s. 16). Belleğin kendisiyle ilgili olarak bugüne ilişkin deneyimimiz, büyük ölçüde geçmiş hakkındaki bilgimize dayanır. Günümüzün dünyasını, geçmişin olaylarıyla ve nesnelere nedensellik bağlantıları içindeki bir bağlamda, yani geçmişin, o anda yaşamadığımız olayları ve o anda algılamadığımız nesnelere bağlamında yaşarız (Connerton, 2014, 9). Toplumsal bellek; geçmişin imgeleri bir araya gelince, o sırada var olan toplumsal düzeni meşru gösterirler. Herhangi bir toplumsal düzene katılmış bulunanların, ortak anılarının olduğu varsayılmaktadır (Connerton, 2014, 11). Günümüzle ilgili deneyimlerimizin büyük ölçüde geçmiş hakkında bildiklerimizin üzerine oturduğu ve genellikle geçmişle ilgili imgelerimizin, var olan toplumsal düzeni meşrulaştırmaya yaradığı söylenebilir (Connerton, 2014, 12). Bu imgeler arttıkça kamusal bellek güçlenmekte, kamusal belleğin geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki köprü görevi güçlenmekte, kamusal kimliği, kamusal sürekliliği ve kamusal köklülüğü etkilemektedir. Bu bağlamda meydanlar toplumun karşılaşma yeri, kolektif belleğin olduğu "biz" bilincinin geliştiği alanlardır.

Meydanlardaki Biçimsel Değişiklikler

Meydanlar fonksiyonları ve biçimlerine bağlı olarak iki temel başlıkta kategorize edilir (Moughtin, 2003, 87). Sitte organik kent dokusundaki özelliklerden hareketle meydanların estetik belirleyicilerini kapalılık, serbest heykelsi kütle, biçim ve anıt olarak sınıflandırırken; Zucker meydanları biçimsel özelliklerine göre; kapalı, dominant, çekirdek, grup ve amorf biçimli meydanlar olarak sınıflandırır (Carmona, 2003, 143–145). Krier kare-daire-üçgen gibi asal biçimlerini düzenli ve düzensiz farklı varyasyonlarına bağlı olarak meydan tipolojileri geliştirir (Krier, 1991, 29). Planlı ya da plansız ortaya çıkan biçimsel değişiklikler meydanın tanıdıklık, aşına olma özelliklerini etkiler. Kullanıcılar kentteki yaşam sürelerine bağlı olarak değişikliklerden haberdar olurlar. Değişiklikler kullanıcılarca meydanın ruhuna uygun ya da aykırı bulunabilir.

İşlevsel Özellikler

Avrupa'da Ortaçağ dönemine kadar meydanların; ticaret, geçit törenleri, gösteri meydanları, kilise ve belediye meydanları olma gibi fonksiyonları bulunur (Krier, 1991, 19). Kamusal mekanlardaki aktiviteler; her biri farklı fiziksel çevreleri gerektiren üç aktiviteye ayrılır: zorunlu aktiviteler (çalışmak, okula gitmek... gibi), isteğe bağlı aktiviteler (dış koşullar oluştuğunda gerçekleştirilen, hayattan zevk almak için yapılan aktiviteler) ve sosyal aktiviteler (aynı mekanda hareket eden ve varlık gösteren insanlar arasındaki aktif ve etrafı seyretme gibi pasif aktiviteler) (Şekil

3) (Gehl, 2011, 9). Meydanlarda su, yeşil, anıt gibi mekânsal öğeler aktivite alanlarının oluşmasına katkıda bulunurlar.

	Fiziksel çevrenin kalitesi	
	Kötü	İyi
Zorunlu aktiviteler	●	●
İsteğe bağlı aktiviteler	●	●●●
Sosyal aktiviteler	●	●

Şekil 3. Dış mekan kalitesi ve dış mekan aktivitelerinin ortaya çıkma oranları (Gehl, 2011, 11).

Meydanların kentlilerin günlük yaşamlarındaki yerleri; meydanların kent içindeki konumlarına, meydanları kuşatan binaların işlevsel özelliklerine, ilişkili oldukları diğer kentsel mekanların işlevsel ve biçimsel özelliklerine göre değişebilir.

4. TRABZON BELEDİYE MEYDANI

4.1. Konumu ve Genel Özellikleri

Çalışma alanı; Trabzon-Belediye Meydanı'dır. Kamu, dini, ticari ve sosyal işlevli binalarla çevrelenen Belediye Meydanı; kentin Uzun Sokak, Maraş Caddesi, Kunduracılar Caddesi, Gazipaşa Caddesi, Taksim Yokuşu ve Tanjant Yolu'nu buluşturan bir noktadadır. Kentin içi dolmuş trafiğinin başlangıç noktalarından birisidir. Kentin Uzun Sokak, Maraş Caddesi ve Kunduracılar Caddesi'nin doğu yönündeki başlangıç noktasıdır. Kentin en eski iki meydanından biri olup günümüzde meydan özelliğini devam ettiren tek meydanıdır (Şekil 4).

Belediye Meydanı; Meydan, Meydan-ı Şarki, Gavur Meydanı, Hürriyet Meydanı, Taksim Meydanı, Atatürk Alanı, Belediye Meydanı gibi farklı isimlerle anılmakla birlikte meydandaki Be-

Şekil 4. Belediye Meydanı'nın kent içindeki konumu, ilişkili olduğu yollar ve bölgeler.

lediye Binasına bağlı olarak yaygın şekilde “Belediye Meydanı” olarak isimlendirilir (Karaçavuş, 2010, 79). Meydan batı yönünde Uzun Sokak, Maraş Caddesi ve Kunduracılar Caddesini birleştiren Gazipaşa Caddesi ile sınırlanır. Limonlu Sokak meydanı güney yönünde sınırlandırırken aynı zamanda Yavuz Selim Bulvarı (Tanjant Yolu) ve Taksim Caddelerine bağlar. İskele Caddesi meydanın kuzey yönünde meydanın içinden geçen servis yoludur. İskenderpaşa Camii, Belediye Binası, anıt çınar ağacı meydanın doğu yönünde, yeşil park alanı (Millet Bahçesi), Atatürk Heykeli ve Suluhan binası meydanın batı yönündedir. Eski Gazeteciler Cemiyeti binası ve Tanjant Yolu meydanın güney yönünde, eski konsolosluk binaları meydanın kuzey yönündedir (Şekil 5).

4.2. Trabzon Belediye Meydanı'nın Tarihsel Süreçteki Değişimi

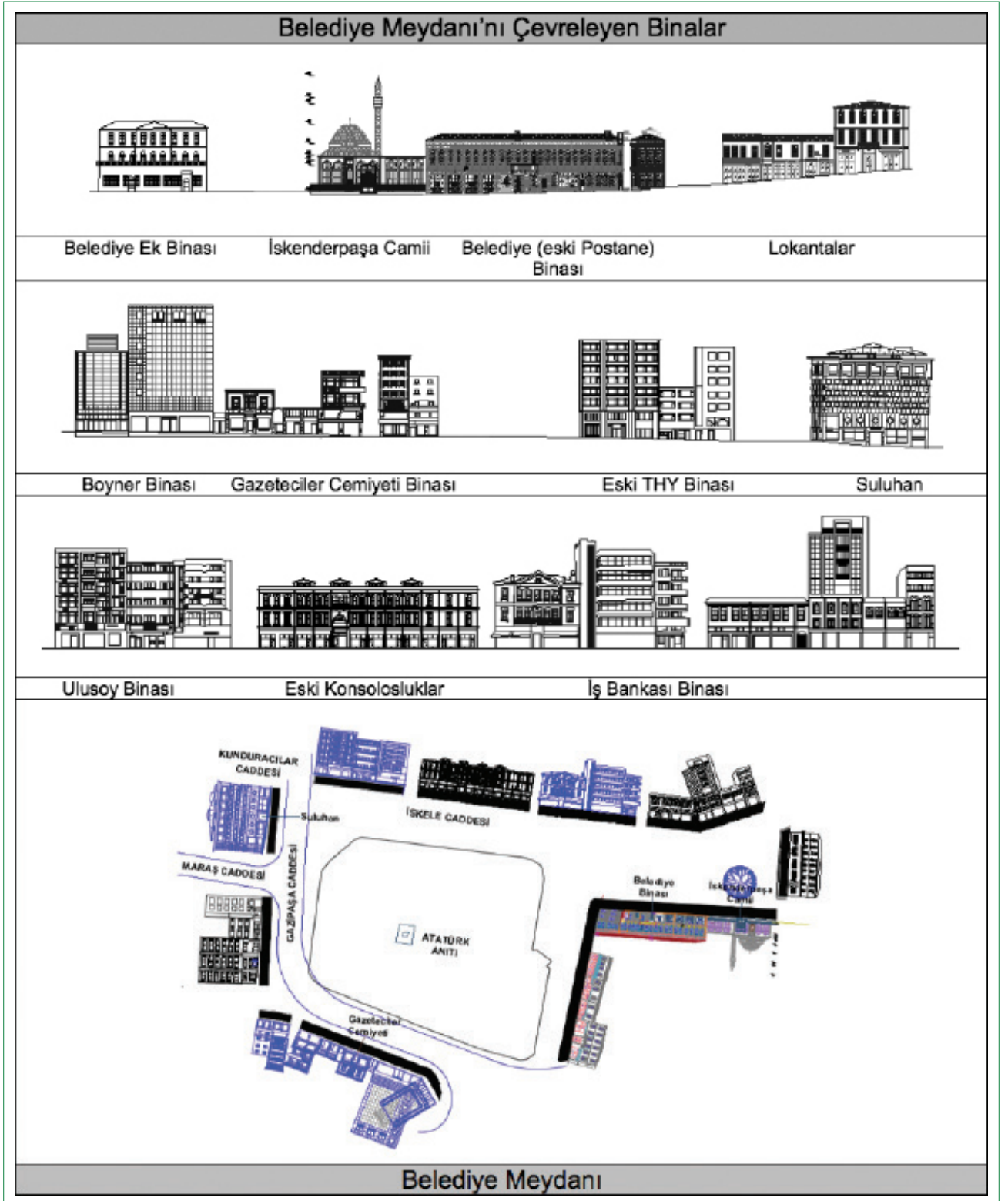
Kentin tarihi çekirdeği; Tabakhane ve Zağnos dereleri arasında kalan alandır. M.Ö. 7. yy'dan önce bölgede Kolkhlar, Driller, Makronlar gibi yerli kavimler, M.Ö. 7. yy'dan sonra İyon kökenli Miletoslular, M.Ö. 6. yüzyılda Persler, M.Ö. 280 yılında Pontuslar, M.Ö. 66 yılında Romalılar ve M.S.395 yılında Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu hakimdir (www.trabzon.gov.tr/). 1456 yılında Fatih Sultan Mehmet Amasya valisi Hızır Bey'i Şeyh Cüneyd'e karşı Trabzon'u müdafaa etmesi için görevlendirir, o da Meydan-ı Şarkıye'de karargahını kurar ve 1461 yılında Osmanlı İmparatorluğu kenti alır (www.trabzon.gov.tr/). Kentte 1245, 1319 ve 1867'li yıllarda yangınlar, 1347'li yıllarda yangın ve depremler, 1914 ve 1915 yıllarında Rus donanmasıyla yapılan bombalanmalara bağlı olarak hasarlar meydana gelir (trabzonvakfi.org.tr). 19. yy'ın ikinci yarısında Trabzon'un genel yerleşimine bakıldığında; şehrin doğusunda gayrimüslimlerin batısında Müslümanların yerleştiği ve her toplumun kendi yaşantısını yansıtan kent meydanına sahip olduğu görülür (Karaçavuş, 2010, 74). Kentin doğusundaki meydan bu bölgede daha çok gayrimüslimlerin bulunması nedeniyle “Gavur Meydanı” ya da “Meydan-ı Şarkıye”, kentin batısındaki meydan daha çok bayram kutlamalarının yapıldığı “Kavak Meydanı”dır (Karaçavuş, 2010, 74). Trabzon'la ilgili eski gravürlerde meydan; dikdörtgen bir boşluk olarak görülür. Gavur Meydanı eski devirlerde hipodrom olarak kullanılır (Yılmaz, 2006, 30). 1817–1819 yılları arasında bütün Karadeniz'i dolaşan P.M. Bijişkyan'a göre Gavur Meydanı'nın boyu 278 kadem (yaklaşık 85 m), eni 180 kademdir (yaklaşık 55 m) (Karaçavuş, 2010, 80). Fallmerayer 1840'da meydanı “geniş, dört köşe, çimenlik, yarı yıkık evlerin ve depoların, hanların, yatakhanelerin, çeşmenin ve bahçe duvarlarının çevrelediği bir alan olarak tanımlar ve meydanın ortasında mermer sütunlara oturtulmuş suyu kesik kemerli bir şadırvanın bulunduğunu bildirir (Karaçavuş, 2010, 80). 1869'da Trabzon'da bulunan T. Deyrolle'ye göre zengin Ermeni ve Rumların evlerine yakın olan meydanda cami, konsoloshaneler, gemi acenteleri, oteller bulunur, meydana birkaç ağaç dikildikten sonra ise Trabzon'un Champes-Elyses'si hali-

ne geldiği söylenir (Karaçavuş, 2010, 81). 1888 yıllarında kentteki Avusturya-Macaristan, İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Yunanistan, Belçika, Amerika, İspanya ve Felemenk devletlerinin konsolosluklarının bu meydanda bulunması, meydanın limana yakın olması ve İpekyolu kervanlarının uğrak noktasında bulunması kentin cazibe merkezinin Meydan-ı Şarkıye'ye kaymasına neden olur (Çicek, 2015). Meydan Nisan 1916'da Rusların Erzurum Caddesi'nden Belediye Meydanı'na inerek şehri işgali gibi pek çok tarihi olaya tanıklık eder (www.cografya.gen.tr/). Meydan eskiden idamların uygulandığı bir alanken günümüzde gösteri ve mitinglerin merkezidir.

Cumhuriyet dönemi sonrasında meydanda planlı değişiklikler yapılır. İlk değişiklikler 1937'de J.H. Lambert tarafından hazırlanan “Lambert Planı” ile başlar (www.skb.gov.tr). Bu dönemde meydanın güney yönünde Taksim Yokuşu üstünde Abdullahpaşa Çeşmesi ve Su Maksemisi bulunur. Bu yüzden meydanın diğer bir adı da “Taksim Meydanı”dır. Ayrıca Sümer Sineması/Opera Binası, İskenderpaşa Medresesi, eski Suluhan binaları, Gazipaşa Caddesi'nin meydanla buluştuğu noktada Şems Oteli meydanın önemli binalarındandır. 1970'lere gelindiğinde Sümer Sineması, İskenderpaşa Medresesi, Şems Oteli ve Su Maksemisi yıkılır. Meydanda yeşil park alanı içine Atatürk Anıtı yerleştirilir. Anıta bağlı olarak meydana “Atatürk Meydanı”da denilir. 1970'de Trabzon İmar Planında yeşilin, yaya ve taşıtın bir arada olduğu bir meydan çözümü görülür. 1987'de İlave İmar Planıyla meydandaki anıt ve park alanının bir trafik adası konumuna geldiği görülür. Şehrin ana ulaşım noktası (otobüs ve dolmuş ulaşımı) olarak meydan yoğun olarak kullanılır. 2002'de Trabzon Merkez Revizyon İmar Planıyla park bölgesi ile belediye arasındaki alan trafiğe kapatılarak meydanda yaya sürekliliğinin kısmen sağlandığı görülür. Bu dönem içinde tarihi Suluhan binası yıkılır ve onun yerine yeni Suluhan Binası bina inşa edilir. Aynı şekilde Tanjant Yolu hayata geçirilerek meydanın güney sınırı yeniden şekillenir. 2010'daki Meydan Parkı ve Çevresi Kentsel Tasarım Projesiyle İskenderpaşa Camii'nin meydanla bütünleşmesi sağlanır ve meydan büyük bir oranda taşıt trafiğine kapatılır (Trabzon Ortahisar Belediyesi Arşivi). Son yapılan düzenlemelerle birlikte meydanın doğu-batı yönündeki mesafesinin yaklaşık olarak 214 m, güney-kuzey yönündeki mesafesinin yaklaşık 114 m olduğu görülür (Şekil 6).

Planlama dönemlerinde işlevi ve anlamsal özellikleriyle meydanın bütüncül yapısını etkileyen binalardan bazılarındaki değişiklikler şöyledir:

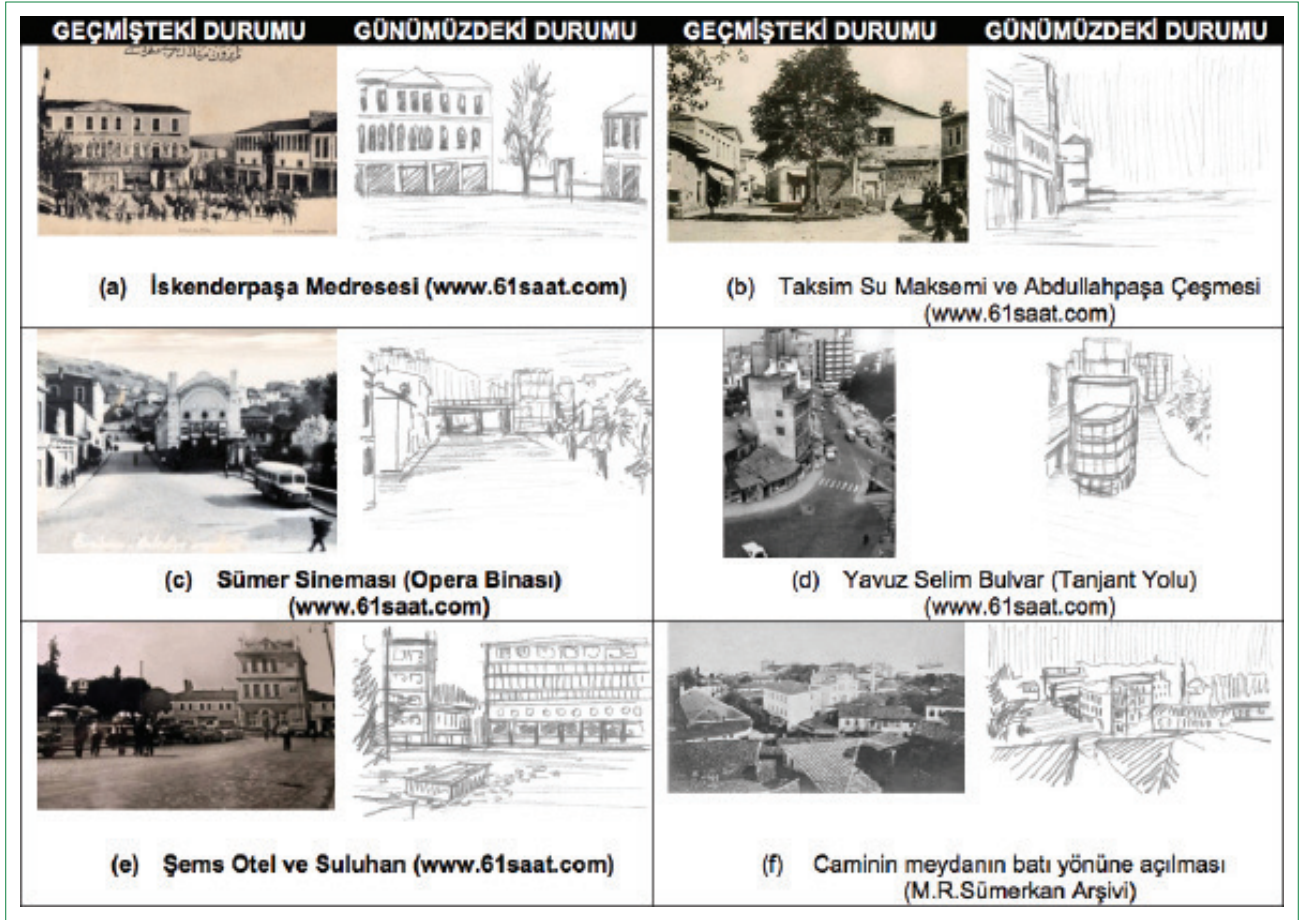
- İskenderpaşa Medresesi: 1529'da cami avlusunun sağ tarafında 'U' şeklinde inşa edilen bina 1950'de yıkılır (Kılıç, 2008, 12) (Şekil 7a). Medresenin kapısı cami avlusunun giriş kapısı olarak halen kullanılmaktadır.
- Taksim Su Maksemisi ve Abdullahpaşa Çeşmesi: Meydanın güneydoğusunun en uç noktasında konumlanan Su Maskemi içindeki su terazisi ve su havuzu ile suyun şehre dağıtılması-

Şekil 5. Belediye Meydanı'nın mevcut hali.

nı sağlamaktaydı (Özer, 2011, 145). Su Maksemi'nin önünde 1844 yılında inşa edilen Abdullahpaşa Çeşmesi 1950'lerdeki

yol genişletme çalışmalarına bağlı olarak Zağnos Kulesi'nin doğusuna taşınır (www.trabzon.gov.tr) (Şekil 7b).

Şekil 7. Meydana ait karşılaştırmalı fotoğraflar.

%18'si 20 yıldır, %4'ü 10 yıldır ve %6'sı 5 yıldır Trabzon'da yaşamaktadır. Doğduğundan beri Trabzon'da yaşayan katılımcıların %24'ü 30 yaşın altında, %15'i 30–40 yaş aralığında, %29'u 40–50 yaş aralığında ve %32'si 50 yaşın üstündedir. Ankete katılanların %46'sı Trabzon merkezde, %36'sı merkeze yakın semtlerde, %18'si merkeze uzak semtlerde yaşamaktadır (Tablo 1).

Bilişsel haritalamaya katılanların %76'sını erkekler, %24'nü kadınlar oluşturdu. Katılımcıların %59'u doğduğundan beri, %19'u 30 yıldır, %14'ü 20 yıldır, %5'i 10 yıldır ve %3'ü 5 yıldır Trabzon'da yaşamaktadır. Doğduğundan beri Trabzon'da yaşayan katılımcıların %24'ü 30 yaşın altında, %10'u 30–40 yaş aralığında, %33'ü 40–50 yaş aralığında, %33'ü 50 yaşın üstündedir. Ankete katılanların %43'ü Trabzon merkezde, %38'i merkeze yakın semtlerde, %19'u merkeze uzak semtlerde yaşamaktadır (Tablo 2).

5.1. Mekansal Deneyime Bağlı Davranışsal Faktörler Değerlendirilmesi

Kentsel Aidiyet

Ankete katılanların %68'i meydana her dolaştığında kendini

Tablo 1. Ankete katılanların genel özellikleri

Profil özellikleri	% değeri
Cinsiyet	
Kadın	28
Erkek	72
Yaş grupları	
-20	10
20–30	14
30–40	18
40–50	30
+50	28
Kentteki yaşam süreleri	
5 yıl	6
10 yıl	4
20 yıl	18
+30 yıl	16
Doğduğundan beri	56
Kentte yaşadıkları yerler	
Trabzon merkez	44
Merkeze yakın semtler	40
Merkeze uzak semtler	16

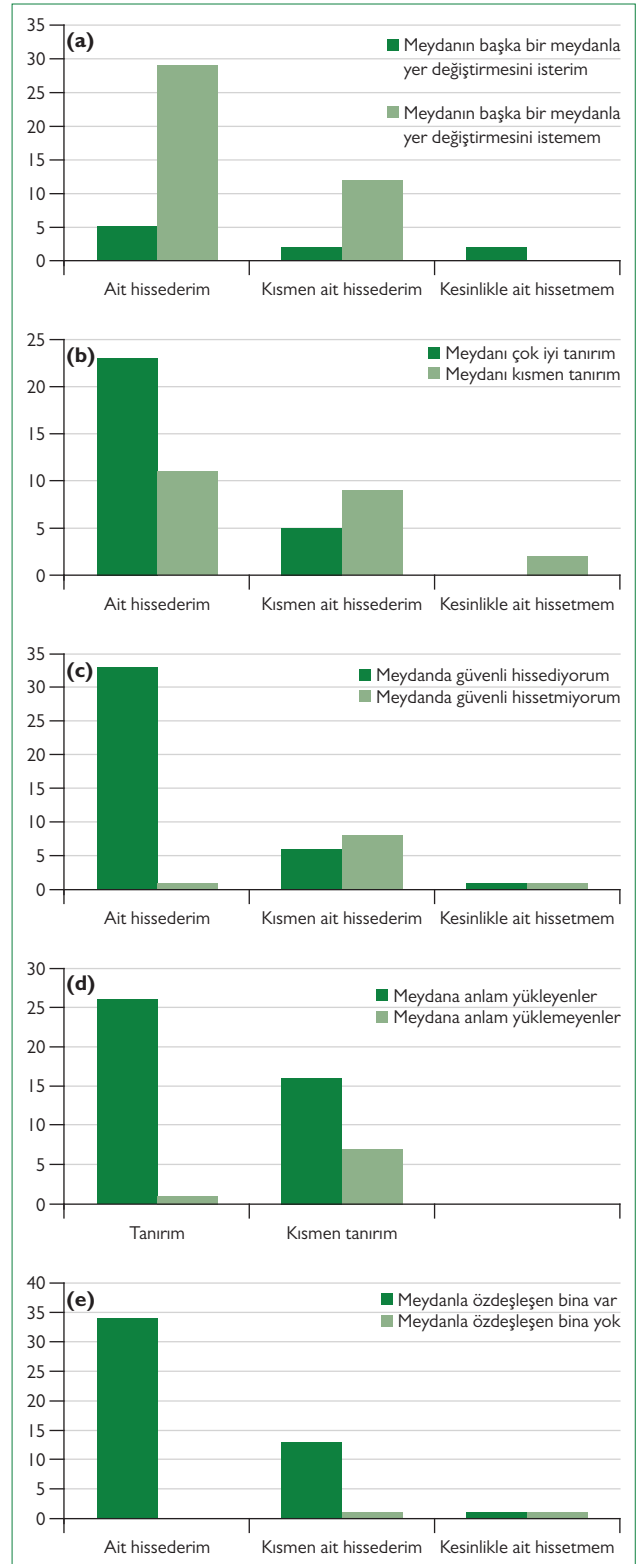
Tablo 2. Bilişsel haritalamaya katılanların genel özellikleri

Profil özellikleri	% değeri
Cinsiyet	
Kadın	24
Erkek	76
Yaş grupları	
-20	14
20-30	8
30-40	14
40-50	32
+50	32
Kentteki yaşam süreleri	
5 yıl	3
10 yıl	5
20 yıl	14
+30 yıl	19
Doğduğundan beri	59
Kentte yaşadıkları yerler	
Trabzon merkez	43
Merkeze yakın semtler	38
Merkeze uzak semtler	19

meydana ait hissettiğini, %28'i kısmen ait hissettiğini ve %4'ü meydana ait hissetmediğini belirtmektedir. Doğduğundan beri kentte yaşayanların %68'i kendini kente ve meydana ait hissetmekte, %29'u kısmen ait hissetmekte ve %3'ü ait hissetmemektedir. Katılımcıların %82'nin meydanın başka bir meydanla yer değiştirmesini istememekte, %18'i istemektedir (Şekil 8a). Meydanın başka bir meydanla yer değiştirmesini istemeyenler meydanı; "alıştığı evi gibi gördüğünü, onu rahatlatan bir yer olduğunu", "sevdiği bir yer olduğunu", "tarihi önemini olduğunu, yüzyıllardır meydanın yerinde güzel ve özel olduğunu", "anılarının olduğunu", "kendine has özelliklerinin olduğunu, değiştirilirse bu özelliklerini kaybedeceğini", "Trabzon'un kent kimliği ile özdeşleştiğini, kentin simgelerinden olduğunu", "ulaşımın merkezinde olduğunu" belirtmektedir. Meydanın başka bir meydanla yer değiştirmesini isteyenler meydanın "hoşlarına gitmediğini, hep aynı olduğunu", "son yenilemelerle tarihi dokusunun bozulduğunu", "yeşil alanın az olduğunu", "tarihi çaçırıştırdığını", "oturma alanlarının yetersiz olduğunu" belirtmektedir.

Meydanı Tanıma ve Meydanda Kendini Güvende Hissetme

Katılımcıların %56'sı meydanı çok iyi tanıdığını belirtirken %44'ü meydanın belli bir kısmını tanıdığını belirtmektedir. Meydana kendini "ait" hissedenlerin %68'i meydanı çok iyi tanımakta, %32'si meydanı kısmen tanımaktadırlar. Meydana "kısmen ait" hissedenlerin %36'sı meydanı çok iyi tanımakta, %64'ü meydanı kısmen tanımaktadırlar. Meydana "ait hissetmeyenlerin" tamamı meydanı kısmen tanımaktadırlar (Şekil 8b). Meydana anlam yükleyenlerin %62'si meydanı çok iyi

Şekil 8. Aidiyet duymada mekansal deneyime bağlı davranışsal faktörler. (a) Aidiyet duyma-meydanın başka bir meydanla değişimi ilişkisi. (b) Aidiyet duyma-meydanı tanıma ilişkisi. (c) Aidiyet duyma-güven ilişkisi. (d) Meydanı tanıma-deneyime bağlı hatıralar/anımlar. (e) Aidiyet duyma-meydanla özdeşleşen bina ilişkisi.

tanımakta, %38'i meydana kısmen tanımaktadır. Meydana anlam yüklemeyenlerin %13'ü meydana çok iyi tanımakta, %88'i meydana kısmen tanımaktadır. Katılımcıların %78'i meydana dolaşırken “kendilerini güvende hissettiklerini”, %22'si “kendilerini güvende hissetmediklerini” belirtmektedir. Katılımcılar; “meydanın samimi, güvenilir bir yer olduğunu”, “şimdiye kadar tehlikeli bir olayın olmadığını”, “doğduklarından beri burada yaşadıkları için meydana tanıdıklarını”, “karakol binasının yakın olmasının güven duygularını pekiştirdiğini”, “yayalara açık olmasının”, “ulaşım ve ihtiyaçlara cevap vermesinin, meydana sevmelerinin” meydana güvenilir bulmalarında etkili olduğunu belirtmektedir. Meydanı güvenilir bulmayanlar “meydanda tanımadıkları kişilerin bulunmasının”, “kullanıcıların karma yapısının”, “çok kalabalık ve karmaşık olmasının”, “kaldırımların esnaf tarafından işgal edilmesinin”, “doğduklarından beri bu kentte yaşamamalarının” güven duygularını zedelediğini belirtmektedir. Kendini meydana güvende hissedenlerin %83'ü kendini meydana ait hissetmekte, %14'ü kısmen ait hissetmekte, %3'ü ait hissetmemektedir. Kendini meydana güvende hissetmeyenlerin %10'u kendini meydana ait hissetmekte, %80'ni kısmen ait hissetmekte ve %10'u kendilerini meydana ait hissetmemektedir (Şekil 8c).

Meydana Anlam Yükleme

Katılımcılar Belediye Meydanı'nın diğer kentlerde yaşayanlarca sırasıyla; “sıradan bir yer”, “itibarlı saygın bir yer”, “tarihi bir yer”, “mimari karakteri öne çıkan bir yer”, “tarihi kimliğini kaybeden bir yer”, “buluşma yeri”, “doğal bir yer”, “sıradan bir dinlenme yeri” olarak görüldüğünü düşünmektedirler. Meydanı çevreleyen binalardan katılımcılarca en çok anlam yüklenenleri sırasıyla; İskenderpaşa Camii, Belediye Binası, tarihi binaların tamamı, eski konsolosluk binaları, Gazeteciler Cemiyeti Binası, Suluhan Binası'dır. İskenderpaşa Camii'ne yüklenen anlamlar; “tarihi bir cami olması, Trabzon'un tarihinde önemli bir yerinin olduğunun düşünülmesi, meydanın asli bir unsur olarak görülüyor olunması, en eski binalardan biri olarak görülmesi, cami yıkılırsa meydanın anlamının kalmaya çağının düşünülmesi” olarak sıralanmaktadır (Şekil 8d). İskenderpaşa Camii'ni meydana özdeşleştirenlerin %74'ü meydana aidiyet duymakta, %22'si meydana kısmen aidiyet duymakta, %4'ü meydana aidiyet duymamaktadır (Şekil 8e). Katılımcıların Belediye Meydanına ait olduğunu hissetmedikleri, meydanın görünümünü ve zihinlerindeki anlamlarını zedelediklerini düşündükleri binalar sırasıyla; Suluhan Binası, eski THY Binası, tarihi binaların dışındakilerin tamamı, Boyner Binası, Belediye Binası, İş Bankası Binası, Boyner+Tanjant Yolu grubu, İş Bankası+Ulusoy Binası grubu, Suluhan+Tanjant Yolu grubu, Tanjant Yolu, Maraş Caddesi köşesindeki binadır. Katılımcılar Suluhan Binası'nın “orantısız ve hantal bir kitlesi olduğunu, meydanın ortasında kalan bir beton yığını olduğunu, görünümünün uygun olmadığını, sıradan bir bina olduğunu, üzerindeki tabelaların kötü durduğunu, diğerleri kadar eski olmadığını, hayallerindeki meydanla uyuşmadığını, yıkılıp amacına uygun

olarak yeniden yapılması gerektiğini” belirtmektedirler. Tanjant Yolu; görüntü kirliliği yaptığı, meydanın güney sınırın belirlendiği, yol yapımı aşamasında çok özel mekanların yıkımına yol açtığı düşüncesiyle (Tanjant Yolu çocukluğumu elimden aldı) eleştirilmektedir. Katılımcıların %26'sı meydana çevreleyen tüm binaların yıllarca burada olduğu için bu binalara alıştıklarını, bunun için meydanın görünümünü ve zihinlerindeki anlamını zedeleyen herhangi bir bina bulunmadığını belirtmektedir.

5.2. Mekansal Organizasyon ve Kentsel İmaj Ögelerine Bağlı Fiziksel Faktörler

Bilişsel haritalar; K. Lynch'in ortaya koyduğu beş temel kentsel imaj ögesi bağlamında değerlendirildi. Bunlar; yollar, bölgeler, kenarlar, işaretler ve düğüm noktalarıdır (Lynch, 2010, s. 51).

- Yollar: Katılımcıların %92'sinin bilişsel haritalamalarında yollarla ilgili gösterimler bulunmakta, %8'de bulunmamaktadır. Bilişsel haritalarda 106 kez gösterilen yollar sırasıyla; Gazipaşa Caddesi, İskele Caddesi, Limonlu Sokak, Uzun Sokak, Maraş Caddesi, Taksim Caddesi, Kunduracılar Caddesi, Tanjant Yolu ve Taşbaşı Yokuşu'dur.
- Bölgeler: Katılımcıların %92'nin bilişsel haritalamalarında bölgelemeler bulunmakta, %8'de bulunmamaktadır. Katılımcılarca çizilen bilişsel haritalamada 38 kez gösterilen bölgelemeler sırasıyla; yeşil park bölgesine, meydanın tamamına, cami-belediye-yeşil park bölgesi grubuna, belediye-cami-belediye ek binası grubuna, yeşil park-eski konsolosluk bölgesine, dolmuş duraklarına, kültür merkezine, Uzun Sokak-Kunduracılar Caddesi arasındaki bölgeye, Taksim Caddesi-köşe başı eczane grubuna aittir.
- Kenarlar: Katılımcıların %76'nın bilişsel haritalamalarında kenar yüzeyleri ile ilgili gösterimler bulunmakta, %28'de bulunmamaktadır. Bilişsel haritalamada toplam 73 kez gösterilen kenarlar sırasıyla; Belediye Binası'na, İskenderpaşa Camii'ne, cami yönündeki lokantalara, Suluhan Binası'na, eski konsolosluk binalarına, Gazeteciler Cemiyeti Binası'na, güney yöndeki binalara, kuzey yöndeki binalara, eczane ve fırına, eski TYH Binası'na, kültür merkezine, çay ocaklarına ve Belediye Ek Binası'na aittir.
- İşaretler: Katılımcıların %38'nin bilişsel haritalarında meydana işaret öğeleri belirtilmekte, %62'de belirtilmemektedir. Bilişsel haritalamada 21 kez gösterilen işaret öğeleri sırasıyla; Atatürk Anıtı, yeşil park alanı, merdivenler, Anıt Çınar ağacı, su ve havuzlar, cami avlu girişi ve TS Anıtı şeklindedir.
- Düğüm Noktaları: Katılımcıların bilişsel haritalamalarının %89'da düğüm noktaları ile ilgili gösterimler bulunmakta, %11'de bulunmamaktadır. Düğüm noktaları sırasıyla; yeşil park bölgesi, yeşil park bölgesi-belediye arası, yeşil park-Gazipaşa Caddesi arası, meydanın tamamı, cami-Belediye Binası arası, cami yönündeki lokantalara, cami-belediye-yeşil park grubu, kültür merkezi-meydan arası ve Tanjant Yolu şeklinde gösterilmektedir.

Biliş haritalarında en çok çizilen imaj öğeleri; Gazipaşa Caddesi (yol-%28), park bölgesi (bölge-%24), Belediye Binası (sınır-%23), park bölgesi (odak noktası-%18) ve Atatürk Anıtı ve park bölgesi (işaretler-%7)'dir. Bireysel bilişsel haritalarına bağlı olarak Belediye Meydanı'nın "toplumsal bilişsel" haritası oluşturulmaktadır (Şekil 9).

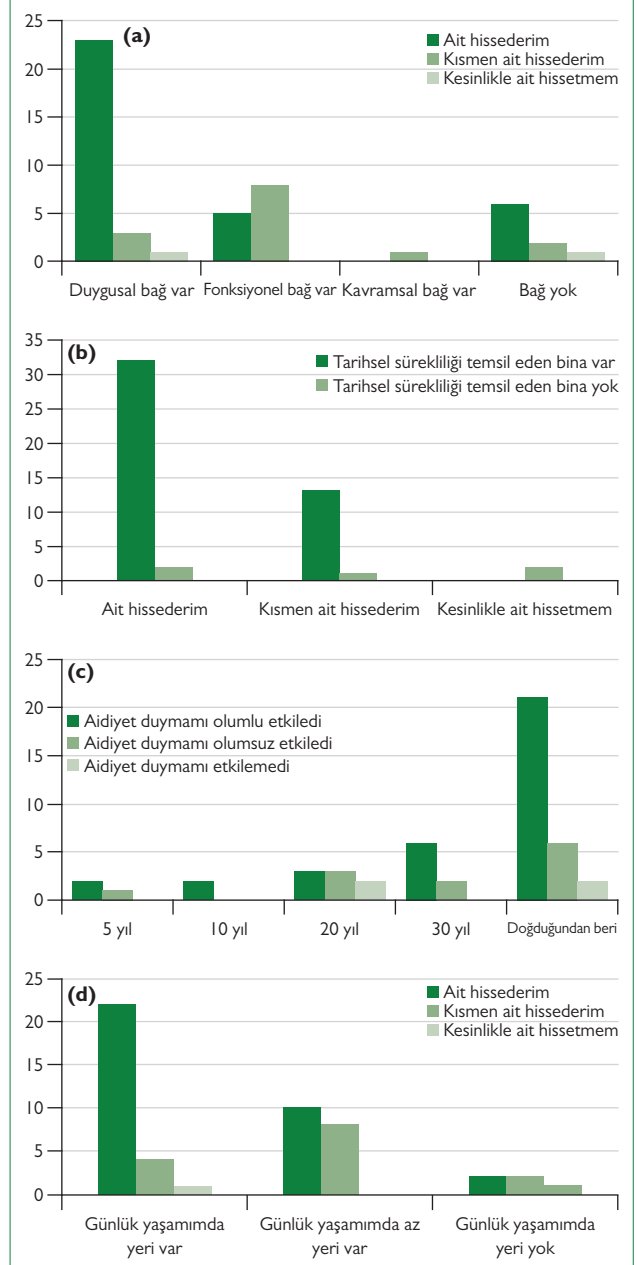
5.3. Mekansal/Tarihsel Süreklilik ve Kamusal Belleğin İnşası

Mekansal Süreklilik-Tarihsel Süreklilik, Kamusal Bellek

Kullanıcıların mekânsal deneyimlerine bağlı olarak meydana ilgili hatıraları; duygusal, fonksiyonel ve kavramsal olarak sınıflandırılmaktadır. Duygusal hatıralar; "çocukluğumu hatırlatıyor, geçmişi hatırlatıyor, evimi hatırlatıyor, idamları hatırlatıyor, Atatürk'ün Trabzon'a gelişini hatırlatıyor, Rus işgalini hatırlatıyor..." gibi meydana tanık olunan ya da bilgi sahibi olunan hatıralardır. Fonksiyonel hatıralar; "ortak mekanları buluşturan, ulaşımın merkezinde, karmaşık olması, kalabalık olması..." gibi kullanıma ait hatıralardır. Kavramsal hatıralar; meydanın "tarihi ve güzel" olarak hatırlanmasıdır. Kendini meydana "ait" hissedenlerin %67'sinin meydana duygusal hatırası, %18'nin kavramsal hatırası ve %15'nin herhangi bir hatırası bulunmamaktadır. Kendini meydana "kısmen ait" hissedenlerin %22'si meydana duygusal hatırası, %57'nin fonksiyonel hatırası, %7'nin kavramsal hatırası, %14'nün herhangi bir hatırası bulunmamaktadır. Meydana kendini "ait hissetmeyenlerin" yarısının duygusal hatırası, diğer yarısının herhangi bir hatırası bulunmamaktadır (Şekil 10a). Doğduğundan beri kentte yaşayanlardan meydana ve kente aidiyet hissedenlerin; %74'nün meydana ilgili duygusal hatıraları, %16'nın kavramsal hatıraları, %5'nin fonksiyonel hatıraları, %5'nin herhangi bir hatırası bulunmamaktadır. 30 yıldır kentte yaşayanlardan kendini meydana ait hissedenlerin %83'nün duygusal hatıraları, %17'nin kavramsal hatıraları bulunmamaktadır. 20 yıldır kentte ve meydana bulunanlardan kendini meydana ait hissedenlerin %17'nin duygusal hatıraları, %17'nin kavramsal hatıraları ve %66'nin herhangi bir hatırası bulunmamaktadır. 10 yıldır kentte yaşayanlardan kendini meydana ait hissedenlerin tamamının meydana kavramsal hatıraları bulunmamaktadır. 5 yıldır kentte yaşayanlardan aidiyetlik hissedenlerin yarı yarıya duygusal ve kavramsal hatıraları bulunmamaktadır. Katılımcılar tarihsel sürekliliği temsil eden binaları sırasıyla; Belediye Binası, İskenderpaşa Camii, İskenderpaşa Camii+Belediye Binası grubu, eski binalar, anıt ağaç+İskenderpaşa Camii+Belediye Binası grubu, Belediye Binası+konsolosluk binaları grubu, Anıt Çınar Ağacı, THY Binası, Gazeteciler Cemiyeti Binası, yeşil park alanı, İskenderpaşa Camii+Belediye Binası+ek belediye binası+yeşil park alanı grubu, ağaçlar, Gazeteciler Cemiyeti Binası+İskenderpaşa Camii grubu olarak sıralamaktadır. Katılımcıların %40'nın Belediye Meydanı'nda geçmişte var olan fakat günümüzde bulunmayan binalarla ilgili herhangi

Şekil 9. Meydanın toplumsal bilişsel (biliş) haritalaması.

Şekil 10. Aidiyet duymada mekansal/tarihsel süreklilik ve kamusal belleğin inşası. (a) Meydana yüklenen anlam-aidiyet duyma ilişkisi. (b) Tarihsel sürekliliği temsil eden bina düşüncesi-aidiyet duyma ilişkisi. (c) Biçimsel değişiklikler-(yaşam süresi-aidiyet duyma ilişkisi. (d) Aidiyet duyma-meydanın günlük yaşamda yeri ilişkisi.

bir bilgisi bulunmazken, günümüzde bulunmayan binalardan hatırlanabilenleri; Sümer Sineması, İskenderpaşa Çeşmesi, İskenderpaşa Çeşmesi-İskenderpaşa Medrese-Su Maksemisi-Sümer Sineması-Şems Otel grubu, Taksim Su Maksemisi-Sümer Sineması grubu, Abdullahaşa Çeşmesi-İskenderpaşa Medresesi-Sümer Sineması grubu, İskenderpaşa Çeşmesi-İskenderpaşa Medresesi-Taksim Su Maksemisi-Sümer Sineması grubudur. Meydanda tarihsel sürekliliği temsil eden bina/öğenin olduğunu düşünen katılımcıların %71'i kendini meydana ait hissetmekte, %29'u kısmen ait hissetmektedir. Meydanda tarihi sürekliliği temsil eden bina/öğenin bulunmadığını düşünen katılımcıların %40'ı kendini meydana ait hissetmekte, %20'si kendini meydana kısmen ait hissetmekte, %40'si kendini meydana ait hissetmemektedir (Şekil 10b).

Meydandaki Biçimsel Değişiklikler

Katılımcıların %76'sı meydanın geçmiş dönemlerinde yaşamak isterken, %22'si günümüzde yaşamak istemekte, %2'si kararsız kaldığını belirtmektedir. Katılımcıların geçmiş dönemde bulunmak isteme nedenleri; "geçmiş dönemin tarihi özelliklerinin olması, eskisinin daha güzel olduğu düşüncesi, daha sade olarak görülmesi, tarihi zenginlik kattığının düşünülmesi, geçmişe saygı ifadesi olarak görülmesi, tarihi yapıların değer kattığının düşünülmesi, meydanın tarihi yapılarla değer kazandığının düşünülmesi, gelecek nesillere aktarım tarihle bağlantı kurmak gerektiğine inanılması, tarihi ortamın huzur veriyor olduğunun düşünülmesi, merkezi bir yerde sinema ve opera binasının olmasının iyi olacağının düşünülmesi, en önemli binaların en merkezi konumda olduğunun düşünülmesi, eski binaların şehre farklı bir hava kattığının düşünülmesi, meydanın eski kimliğinin korumasının istenmesi, geçmişini bilmeyenin geleceği bilemeyeceğinin düşünülmesi, eski halinin daha anlamlı görülmesi" olarak sıralanmaktadır. Katılımcıların günümüzdeki mevcut halini tercih etmelerindeki nedenleri; "meydan parkı ve yayalaştırmanın iyi olduğunun düşünülmesi, daha modern ve estetik olarak görülmesi, bu haline alışılmış olunması, bireysel ve toplumsal eylemlerin ifade edilebileceği bir mekan olarak görülmesi, daha güzel bulunması, daha güncel ve aktif kabul edilmesi, eskisinden daha iyi olduğunun düşünülmesi" olarak belirtilmektedir. Katılımcıların %80'ni meydanda biçimsel değişikliklerin olduğunu, %20'si meydanda biçimsel değişikliklerin olmadığını belirtmektedir. Meydandaki biçimsel değişikliklerin katılımcıların %54'nün meydanla ilgili zihinlerindeki anlamını değiştirmede, %12'nin zihinlerindeki anlamını tamamen değiştirdiği, %34'nün zihinlerindeki anlamını kısmen değiştirdiği görülmektedir. Katılımcılar son zamanlarda yapılan en önemli biçimsel değişiklikleri sırasıyla; meydan parkı ve yayalaştırma projesi, cami avlusunun meydana açılması, taş doku değişikliği, Tanjant yolu inşası, peyzaj düzenlemesi, havuzların değişmesi, belediye otobüs duraklarının kalkması olarak belirtilmektedirler. Kent meydanında yapılan değişiklikler %68 oranında aidiyet duymayı olumlu olarak etkiledi, %24 oranında olumsuz etkiledi ve %8 oranında hiç etkilemedi (Şekil 10c).

İşlevsel Özellikler

Katılımcılar Belediye Meydanı'nın diğer kent mekanlardan farklı olan özelliklerini sırasıyla; şehrin merkezinde olması, ulaşım ağının merkezini oluşturması, tarihi bir yapısının bulunması, alan olarak büyük olması, şehrin ve ulaşım ağının merkezi olması, şehrin merkezinde olması+alan olarak büyük olması olarak sıralamaktadır. Meydan katılımcıların %54'nün günlük yaşamlarında önemli bir yer tutmakta, %36'nın günlük yaşamında az bir yer tutmakta ve %10'nun günlük yaşamında yer tutmamaktadır. Meydan; kendini meydana ait hissedenlerin %65'nin, kendini meydana kısmen ait hissedenlerin %29'nun, kendini meydana ait hissetmeyenlerin %50'nin günlük yaşamlarında önemli bir yeri tutmaktadır (Şekil 10d).

6. Değerlendirme

Çalışmanın temel amacı; meydan ölçeğinde mekansal bağlılık-aidiyet duyma ilişkisinin mekansal-tarihsel süreklilik bağlamında ele alınmasıdır. "Meydanı tanıma", "kendini güvende hissetme" kavramlarının meydana aidiyetlik duymada, kendini meydanla ilintili hissetmede önemli oldukları görülmektedir. Bilişsel haritalarda meydanı tanımlarken en çok çizilen binalar Belediye Binası (%54) ve İskenderpaşa Camii (%49) iken, anket çalışmalarında meydanla en çok özdeşleştirilen binalar İskenderpaşa Camii (%46) ve Belediye Binasıdır (%24). Her iki sonuç birlikte değerlendirildiğinde kullanıcıların meydanla bütünleştirdiği binaların; İskenderpaşa Camii ve Belediye Binası olduğu rahatlıkla söylenebilir. Meydana aidiyet duyanların meydanla özleştirdikleri binalar; İskenderpaşa Camii (%50), Belediye Binası (%26) ve diğer binalar (%24) olduğu göz önünde bulundurulduğunda; meydanla özdeşleştirilen binaların olduğu ve bu durumun meydana aidiyet duymayı kuvvetlendirdiğini görülmektedir. Kullanıcıların meydanın başka bir meydanla değişmesini isteyip istememe tercih nedenlerinin çoğunluğunda; sahiplenme ve meydana bağlılık hissetme ile ilgili kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar mekansal deneyime bağlı olarak oluşan hislerdir ve daha çok kentte bulunma süresi ile ilişkilendirilebilirler. Doğduğundan beri kentte yaşayanlar ile uzun süre kentte yaşayanların (+30 yıl) meydanla ilgili duygusal hatıraları ve bağları öne çıkarken, kentte bulunma süresi daha az olan kullanıcıların meydanla ilgili kavramsal hatıraları öne çıkmaktadır. Hatıraların niteliğinin kentsel bağlılığı ifade ettiği düşünülmektedir. Başka bir deyişle uzun süre kentte yaşayan ya da bulunanların meydana daha duygusal bağlarla bağlandıkları görülür. Meydanın yayalaştırılmasının kullanıcıların meydanı etkili kullanmalarına olanak verdiği, kullanıcının yaya olarak hareket ettiği mekanları daha çok tanıdığı, tanımaya bağlı olarak kendini daha çok güvende hissettiği ve mekanı daha çok kendilerine ait gördükleri düşünülmektedir. Bazı önemli binaların yıkılmış olmasının kentin kamusal belleğine, meydanın tarihsel kimliğine ve mimari karakterine zarar verdiği, belediye hizmet binasının fonksiyon değişiminin meydanın "Belediye Meydanı" kimliğini zedelediği düşünülmektedir.

7. Sonuç

Kentsel aidiyet duygusunu değerlendirmeye yönelik olarak anket ve bilişsel haritalama yöntemlerinin birlikte kullanılmış olması yönüyle çalışmanın benzerlerinden ayrıldığı düşünülmektedir. Mekansal algılamaların ve kavramların (özellikle yaya hareket alanlarının genişlemesine bağlı olarak) mekansal güveni, mekansal güvenin de mekansal aidiyet duygusunu kuvvetlendirdiği ile ilgili çalışmaları destekleyen bir sonuca varılmıştır. Yaşam süresinin mekanla ilgili duygusal hatıraların oluşmasına ve bu durumun kişilerin/toplumların mekanla bağlantılarının kuvvetlenmesine neden olduğu görüşlerini destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. Kolektif/toplumsal bellek açısından öne çıkan öğelerin bulunmasının toplumsal ve mekansal aidiyet duygusunu kuvvetlendirdiği görülmüş ve bu doğrultuda toplumsal biliş haritasındaki imaj öğelerin korunmasının (kentle ilgili yapılacak yenileme-canlandırma-iyileştirme... çalışmalarında) gerekliliği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

- Alptekin, D. (2011) Toplumsal Aidiyet ve Gençlik: Üniversite Gençliğinin Aidiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Yayınlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. <http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1953/294490.pdf?sequence=1>, Erişim Tarihi:25.4.2016.
- Altınçekiç, H.S.Ç.; Ergin, B.; Tanfer, M., (2015), Tarihsel Süreç İçinde Kent Kimliğinin Mekânsal Kalite Değerlendirmesi Üzerine Bir Araştırma (Taksim Meydanı), Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi ISSN:2146-1880, e-ISSN: 2146-698X Artvin Coruh University Journal of Forestry Faculty ISSN:2146-1880, e-ISSN: 2146-698X Cilt:15, Sayı:2, s.132-148. <file:///C:/Users/HP/Downloads/taksimmeydanmekansalkaliteartvinderjisi.pdf>, Erişim Tarihi:17.10.2018.
- Atik, A., Erdoğan Ş.B. (2014) Toplumsal Bellek ve Medya, Atatürk İletişim Dergisi, Sayı 6. <http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniiletisim/issue/viewIssue/5000010435/5000003109>, Erişim Tarihi:22.08.2016.
- Aydınlı, S. (2008) 'Mekan'dan 'Mekansal'a: Mekanın Zamansallığı / Zamanın Mekansallığı. Şentürer, A., Ural, Ş., Berber, Ö., Uz Sönmez, F. (ed.), Zaman-Mekan İçinde. İstanbul, Yem Yayın.
- Bilsel, C. (2009, Ekim), İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Planlaması (1923-1965): 20. Yüzyıl Kentsel Mirası, Ege Mimarlık, s.12-17, <http://www.izmimod.org.tr/egemim/71/3.pdf>, Erişim Tarihi:17.10.2018.
- Carmona, M.; Heath, T.; Oc, T.; Tiesdell, S.(2003), Public Places Urban Spaces: Oxford, Architectural Press.
- Cerasi, M.M., (1999) Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi:İstanbul, YKY.
- Connerton, P. (2014) Toplumlar Nasıl Anımsar? Alâeddin Şenel (Çev.): İstanbul, Ayrıntı.
- Çağlar, N., Uludağ, Z.; Aksu, A. (2006) Hürriyet Meydanı: Bir Kentsel Mekanın Yenilik Ve Dönüşüm Öyküsü, Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt21, No1, 177-182, <http://www.mmfergi.gazi.edu.tr/article/view/1061000707/0>, Erişim Tarihi:17.10.2018.
- Çanakçıoğlu, N.G. (2011) İstanbul'da Farklı Sosyal Grupların Yerleştiği Çevrelerde Yaşayan Çocukların Algısal Süreçlerinin Bilişsel Haritalar Yöntemiyle İrdelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. <https://polen.itu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11527/3391/11301.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, Erişim Tarihi:11.6.2016.
- Çizek, R. (2015) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Trabzon'da Değişim Üzerine, <http://trabzonvakfi.org.tr/trabzon/cgi-bin/?parm1=TAR>, Erişim Tarihi:11.01.2018.
- Duru, E., (2015) Genel Aidiyet Ölçeğinin Psikometrik Özellikleri: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 5(44), s.37-47. <http://pdrdergisi.org/index.php/pdr/article/view/31/28>, Erişim Tarihi:23.10.2018.
- Ercan, M.A. (2012) Kamusal Mekan, Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük, Melih Ersoy (Der.), s.175-178, İstanbul: Ninova.
- Erdönmez, M. E.; Akı, A.,(2005) Açık Kamusal Kent Mekanlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri, Megaron, 1, 1, s.67-87, <https://www.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-21939-ARTICLE-ERDONMEZ.pdf>, Erişim Tarihi: 24.09.2018.
- Gehl, J. (2011) Life Between Buildings Using Public Space, Jo Koch (Çev.), Island Press.
- Gökgür, P. (2017) Kamusal Alanın Değişimini Ve Dönüşümünü Etkileyen Faktörler, Kamusal Alanların Mekânsal Organizasyonu, Bartın Üniversitesi Yayınları No: 30 Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınları No:01, s.1-17. <http://acikerisim.bartın.edu.tr:8080/xmlui/handle/11772/413>, Erişim Tarihi:10.10.2018.
- Göregenli M.; Karakuş, P.; Kösten, E.Y.Ö.; Umuroğlu, İ. (2014) Ma-

- halleye Bağlılık Düzeyinin Kent Kimliği ile İlişkisi İçinde İncelenmesi, *Türk Psikoloji Dergisi*, S.29, s.73-85. [https://www.researchgate.net/profile/Pelin_Karakus/publication/279198123_Mahalleye_Baglilık_Duzeyinin_Kent_Kimligi_ile_Iliskisi_Icinde_Incelenmesi_A_study_on_neighbourhood_attachment_in_relation_with_urban_related_identity/links/558ebcc008ae15962d8afd6c/Mahalleye-Baglilık-Duezeyinin-Kent-Kimligi-ile-Iliskisi-Icinde-Incelenmesi-A-study-on-neighbourhood-attachment-in-relation-with-urban-related-identity.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Pelin_Karakus/publication/279198123_Mahalleye_Bagliлик_Duzeyinin_Kent_Kimligi_ile_Iliskisi_Icinde_Incelenmesi_A_study_on_neighbourhood_attachment_in_relation_with_urban_related_identity/links/558ebcc008ae15962d8afd6c/Mahalleye-Baglilık-Duezeyinin-Kent-Kimligi-ile-Iliskisi-Icinde-Incelenmesi-A-study-on-neighbourhood-attachment-in-relation-with-urban-related-identity.pdf), Erişim Tarihi: 27.12.2017.
- Göregenli, M. (2010), *Çevre Psikolojisi-İnsan Mekan İlişkileri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Halbwachs, M. (1992) *On Collective Memory*, Edit L. A. Coser, The University of Chicago Press, Chicago and London. <https://www.sfu.ca/cmns/courses/2012/487/1-Extra%20Readings/HalbwachsOnCollective%20Memory.pdf>, Erişim Tarihi:8.10.2018.
- Hashemnezhad, H., Akbar, A., Hoseini, P. M., (2013) "Sense of Place" and "Place Attachment", *International Journal of Architecture and Urban Development* Vol. 3, No. 1, s.5-12. http://ijaud.srbiau.ac.ir/article_581_a90b5ac919ddc57e6743d8ce32d19741.pdf, Erişim Tarihi:13.10.2018.
- Hasol, D. (1988) *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul: YEM.
- Hidalgo, M. C.; Hernandez, B. (2001) Place Attachment: Conceptual And Empirical Questions, *Journal of Environmental Psychology*, 21, s.273-281. <http://www.biblioteca.uma.es/bbl/doc/tesisuma/16665764.pdf>, Erişim Tarihi:10.10.2018.
- <http://kalekultursanat.blogspot.com.tr/2013/11/sumer-sineması-cinayeti.html>, Erişim Tarihi: 10.01.2017.
- <http://trabzonvakfi.org.tr/trabzon/cgi-bin/?parm1=TAR>, Erişim Tarihi:11.01.2018.
- <http://v3.arkitera.com/h2388-trabzon-%E2%80%98tanjant-yolu-nakavusuoyor.html>, Erişim Tarihi: 9.10.2017.
- <http://www.cografya.gen.tr/tr/trabzon/anlami.html>, Erişim Tarihi:12.01.2018.
- <http://www.filozof.net/Turkce/edebî-sahsiyetler-kisilikler-biyografileri/18395-huseyin-ozkan-anka-heykeltiras-kimdir-hayati-eserleri-hakkında-bilgi.html>, Erişim Tarihi: 09.02.2018.
- http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2012/09/trabzon_3_oturum.pdf, Erişim Tarihi: 12.09.2017.
- <http://www.trabzon.gov.tr/kultur-varliklari-ve-tarihi-yerler>, Erişim Tarihi: 29.01.2018.
- <http://www.trabzon.gov.tr/tarihcoğrafya>, Erişim Tarihi: 12.01.2018.
- <https://www.restorasyonforum.com/index.php?topic=212.0>, Erişim Tarihi: 29.01.2018.
- <https://www.61saat.com/trabzon-un-eski-fotografllari-p16-aid,2410.html#galeri>,Erişim Tarihi: 28.01.2018.
- Kahraman, M.D. (2014) İnsan İhtiyaçları ve Mekansal Elverişlilik Kavramları Perspektifinde Yaşanılabilirlik Olgusu ve Mekansal Kalite, *Planlama*,24 (2):74-84 doi:10.5505/planlama.2014.29591,http://www.journalagent.com/planlama/pdfs/PLAN-29591-REVIEW-DEMIR_KAHRAMAN.pdf, Erişim Tarihi: 31.07.2017.
- Kalender, S. Ö.; Demiroğlu, D. (2011) Tarihi Süreç İçerisinde Sivas Kent Meydanı'nın İrdelenmesi, İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi Inonu University Journal of Art and Design, ISSN: 1309-9876 E-ISSN: 1309-9884 Cilt/Vol.1 Sayı/No.3 (2011): 355-365 Yıllık Özel Sayı/Annual Special Issue, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/92435>, Erişim Tarihi: 11.09.2018.
- Kancıoğlu, M., (2005) Çevresel İmaj, Kimlik Ve Anlam Kapsamında Turizm Binalarına İlişkin Kullanıcı Değerlendirmeleri, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt10, Sayı2. <http://mmfdergi.uludag.edu.tr/article/viewFile/5000082647/5000076848>, Erişim Tarihi:17.10.2018.
- Karacaşu, A. (2010) Toplumsal Mekanın Merkezinin Değişimi Üzerine Bir İnceleme: XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon'da Geleneksel Yaşamin Hükümsüzleşmesi, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.10, sayfa71-99, <http://www.kainder.com/category/karadeniz-incelemeleri-dergisi-10/>, Erişim Tarihi: 21.09.2017.
- Kaypak, Ş. (2016) Kentsel Bir Sorun Olarak Kentsel Güvenlik, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:4, Sayı:33, s.35-50, file:///C:/Users/M%C4%B0MARLIK%20B%C3%96L%C3%9CM%C3%9C/Downloads/kentselgvenlik%20(1).pdf, Erişim Tarihi: 30.10.2018.
- Keleş, R. (1998) *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: İmge.
- Keleş, R. (2012) *Kent, Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*, Melih Ersoy (Der.), s.183-184, İstanbul: Nivona.
- Kentleşme Şurası, 2009, s.109, <https://webdosya.csb.gov.tr/db/kentges/edirtordosya/kitap9.pdf>, Erişim Tarihi: 22.09.2018.
- Keskin, E.B; Sağocak, M.; Arslan, T. V.,(2015) Kentlilik Bilinci Çalışmaları İçin Bir Model Önerisi: Bursa'da Kentlilik Bilinci Araştırması (A Model Proposal For Urban Consciousness Studies: Study On Urban ConsciousnessIn Bursa), *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi (PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal)*, C./V. 11, S/N 1, s/p 21-43. file:///C:/Users/HP/Downloads/5000160211-5000270907-1-PB.pdf, Erişim Tarihi: 26.12.2017.
- Kılıç, Ü. (2008) Trabzon İskenderpaşa Vakfı, Uluslararası Karadeniz İnceleme Dergisi, Sayı 4, s. 9-27, <http://www.kainder.com/category/karadeniz-incelemeleri-dergisi-4/>, Erişim Tarihi: 22.09.2017.
- Kostof, S. (1991), *The City Shaped –Urban Pattern and Meanings Through History*: London, Thamesand Hudson Ltd.
- Kostof, S. (2017) *Majesteleri Kazma Yıkımın Estetiği, Şehirler ve Sokaklar*, Çelik Z., Favro, D.; Ingersoll, R. (Edi.), s.15-34, İstanbul: Kitap.
- Krier, R. (1991) *Urban Space*, Academy Editions.
- Kuban, D. (2007) *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul:YEM.
- Lalli, M., (1992) Urban Related Identity: Theory, Measurement and Empirical Findings, *Journal of Environmental Psychology*, 12, s.285-303. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80078-7](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80078-7), Erişim Tarihi:21.09.2018.
- Lefebvre, H. (2014), *Mekânın Üretimi*, I. Ergüden (Çev.), 2. Baskı, İstanbul:Sel.
- Lewicka, M. (2010),What Makes Neighborhood Different From Home and City? Effects of Place Scale on Place Attachment, *Journal of Environmental Psychology*, 30, s. 35-51. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.05.004>, Erişim Tarihi18.09.2018.
- Lovell, N. (2005) *Belonging in need of emplacement?, Locality and Belonging*, Düzenleyen Nadia Lovell, Routledge, s. 1-23, London and Newyork.
- Lynch, K. (2010) *Kent İmgesi, İrem Başaran (Çev.)*, İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), s. 370-396, <http://psycnet.apa.org/record/1943-03751-001>, Erişim Tarihi: 10.10.2018.
- Maslow, A. H., (2001) *İnsan Olmanın Psikolojisi*, Okhan Gündüz (Çev.), Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul. file:///C:/Users/M%C4%B0MARLIK%20B%C3%96L%C3%9CM%C3%9C/Downloads/1680-İnsan_Olmanın_Psikolojisi-Abraham_Maslow-Chev-Okxan_Gunduz-2001-245s%20(1).pdf, Erişim Tarihi: 25.09.2018.
- Mustafa Reşat Sümerkan Arşivi.
- Moughtin, C. (2003) *Urban Design: Street and Square*, Architectural Press.
- Ng, S. H.; Kam, P. K. W.; Pong, R. W. M. (2005) People living in ageing buildings: Their quality of life and sense of belonging, *Journal of Environmental Psychology* 25, s. 347-360, https://ac.els-cdn.com/S0272494405000526/1-s2.0-S0272494405000526-main.pdf?_tid=40143042-dda7-4851-85d9-42bc700119bb&acdnat=1540468371_6e2a3a1b8926103664ea32ebb105a781, Erişim Tarihi: 18.09.2018.
- Ocakçı, M. (2012), *Kent Dokusu, Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*, Melih Ersoy (Der.) s.189, İstanbul: Nivona.

- Ocakçı, M., Türk, Y. A., (2012) Kentsel Kimlik, Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük, Merih Ersoy (Der.), s.226-228, İstanbul: Ninova.
- Özak, N.Ö.; Gökmen, G. P. (2009) Bellek ve mekan ilişkisi üzerine bir model önerisi, itü dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım, Sayı:8, Cilt:2, 145-155. http://www.itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_a/article/viewFile/217/195, Erişim Tarihi:17.10.2018.
- Özaydın, G.; Özkan, M.; Özdemir, M. A.; Çılgın, K.; Başar, D.; Aşığıl, A.; Lordoğlu, C. (2010) Türkiye'de 1950-1980 Dönemi Kurumlar, Olaylar, Ölçekler: Planlama Yarışmaları, PLANLAMA, 3-4, s. 71-87. https://www.researchgate.net/publication/313240518_Turkiye'de_1950-1980_Donemi_Kurumlar_Olaylar_Olcekler_Planlama_Yarismalari, Erişim Tarihi:18.10.2018.
- Özcan, K. (2013) Anadolu Osmanlı Kenti, Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük, Ersoy, M. (Der.), 2. 11-13, İstanbul: Ninova.
- Özdoğan, H.; Çevik, S. (2013) Kent Meydanlarında Yapılı Çevre-Kullanıcı Etkileşimi: Trabzon Belediye Meydanı Örneği (Built Environment-User Interaction in City Squares: The Example of Trabzon Municipality Square), Çevre Tasarım Kongresi, Uludağ Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Bildiri Kitabı, 261-272, Bursa.
- Özer, A. (2011) Trabzon'un Kalbi Meydan, Heyamola Yayınları.
- Pamukçu, A. E. (2015) Konut ve Yakın Çevresinde Memnuniyet ve Aidiyetin İrdelenmesi: Bakırköy Örneği, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mekan Tasarımı, İstanbul. <file:///Users/ozdogan/Downloads/392853.pdf>, Erişim Tarihi:9.10.2018.
- Roger M. Downs, R. M.; Stea, D. (2011) Cognitive Maps and Spatial Behaviour: Process and Products, Editörler: Dodge, M.; Kitchin, R.; Perkins, C., <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9780470979587.ch41>, Erişim Tarihi: 11.09.2018.
- Rossi, A. (2006) Şehrin Mimarisi, Nurdan Gürbilek (Çev.) İstanbul: Kanat.
- Scannell, L.; Gifford, R. (2010) Defining place attachment: A tripartite organizing framework, Journal of Environmental Psychology 30, s. 1-10, https://ac.els-cdn.com/S0272494409000620/1-s2.0-S0272494409000620-main.pdf?_tid=f4d2ed02-c708-4254-a53d-2b1fe7c30ff1&acdnat=1540467946_4a4d5f562cfc5183942dd4af803d67b4, Erişim Tarihi: 18.09.2018.
- Schulz, N.C.,(1980), Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture, London: Academy Editions.
- Sezgin, P. (2015) Yer Değiştirmede Mekansal Deneyim, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. <https://polen.itu.edu.tr/handle/11527/14285>, Erişim Tarihi:16.10.2018.
- Smith, K. M. (2011) The relationship between residential satisfaction, sense of community, sense of belonging and sense of place in a Western Australian urban planned community, (Doktora Tezi), Edith Cowan University Faculty of Computing, Health&Science, <https://ro.ecu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1460&context=theses>, Erişim Tarihi: 15.09.2018.
- Solak, S.G. (2017) Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal Ve Kuramsal Bir Bakış, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, s.13-37, <http://journals.manas.edu.kg/mjsr/myimages/18301.pdf>, Erişim Tarihi: 31.07.2017.
- Suher, H. (1996) Şehircilik, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- Trabzon Ortahisar Belediyesi Arşivi.
- Tümer, G., (2007) İnsanlar, Kentler ve Meydanlar, Mimarlık Dergisi, 334, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=52&RecID=1287>Erişim Tarihi: 18.10.2018.
- Ujang, N.; Zakariya, K., (2015), The Notion of Place, Place Meaning and Identity in Urban Regeneration, Procedia – Social and Behavioral Sciences 170, s.709 – 717.
- https://ac.els-cdn.com/S1877042815000889/1-s2.0-S1877042815000889-main.pdf?_tid=886653a5-29e7-4769-b2af-856333169bea&acdnat=1543030034_9c9d946b793f2fcc30807cd5e86bdd2f, Erişim Tarihi:13.10.2018.
- Yazıcıoğlu, Y., Erdoğan, S. (2004), Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, Ö. (2006) Batılı Seyyahlara Göre Trabzon (1808-1878), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, Trabzon. http://www.academia.edu/12054390/BATILI_SEYYAHLARA_G%C3%96RE_TRABZON_1808-1878_, Erişim Tarihi: 21.09.2017.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

SEKA Kağıt Fabrikası Endüstriyel Mirasın Dijital Yöntemlerle Aktarılması

Digital Representation of SEKA Paper Mill's Industrial Heritage

Üftade Muşkara, Oylum Tunçelli

Kocaeli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Fotoğraf Bölümü, Kocaeli

ÖZ

Günümüzde endüstriyel arkeoloji ve endüstriyel miras kavramları konusunda yapılan akademik çalışmaların sayısı artmaktadır. Bunun bir nedeni kültürel mirasa konu olan araştırmaların akademik çatısının genişlemesi ve farklı uzmanlık alanlarının konuya dahil olmasıdır. Nizhny Tagil Tüzüğü (2003) ile endüstriyel miras “Tarihsel, teknolojik, sosyolojik, mimari ya da bilimsel değeri olan endüstriyel kültürün maddi kalıntıları” olarak tanımlanmaktadır. Fakat, endüstriyel miras aynı zamanda somut olmayan kültürel miras formunu da taşımaktadır. Bu durumun ülkemizdeki yansımalarını özellikle ilk sanayileşme dönemi ile ilişkilendirebiliriz. Türkiye Cumhuriyeti'nin endüstriyel gelişiminin ürünleri olan fabrikalar, aynı zamanda ülkedeki büyük sosyal ve kültürel değişimin göstergeleri olarak da önem kazanmaktadır. Fabrika ve yerleşkelerindeki sosyal hayat, değişiminin yerel ölçekte temsilidir. Bu nedenle terk edilmiş endüstriyel alanların korunması ve yeniden işlevlendirilmesi, endüstriyel alanın tüm katmanlarını yansıtabilecek şekilde bütüncül yaklaşımları gerektirmektedir. Araştırma dijital yöntemlerin, endüstriyel miras alanında kullanıcı/ziyaretçi ve kentteki paydaşlara aktarılmasındaki kullanılabilirliğini SEKA Kağıt Müzesi kapsamında değerlendirmektedir.

Anahtar sözcükler: Arttırılmış gerçeklik; dijital görüntü; endüstriyel miras; SEKA Kağıt Müzesi; sergileme.

ABSTRACT

Industrial heritage today is being taken even more seriously by academics. It is due to the instituting of heritage studies across humanities, social sciences and natural sciences and developments in contemporary archaeology. Industrial heritage is broadly defined by many specialists after Nizhny Tagil Charter (2003) as consisting of “the remains of industrial culture which are of historical, technological, social, architectural or scientific value”. Meantime, industrial heritage comprises more than just material culture, but also valuable intangible forms of heritage. In the case of factories as the products of early industrial developments in Turkish Republic during 20's and 50's, they provide us important insights about the structural alteration in culture and social life in the region. Lives in factories and their campus areas were the representation of transforming identities of young republic. Therefore, preserving and conserving of such sites should consider not just the building itself but tangible and intangible heritages values together. Temporal layers including the time when the factory was still active, when it was abandoned and spatial layers including living and working quarters of industrial sites should be equally transmitted to various targets groups. This project considers how digital visualization contributes to perception of visitors with maintaining cultural mediation in SEKA Paper Museum situated former pulp and paper mill in Kocaeli district.

Keywords: augmented reality; digital visualization; industrial heritage; SEKA Paper Museum; exhibition.

Giriş

Avrupa'da 18. yüzyılda sanayi devrimi birlikte başlayan üretim dönemi, ülkelerin hem ekonomik hem sosyal hayatlarında büyük bir değişime neden olmuştur. Toplum, sanayi üretiminin yapıldığı alanlara göç etmeye başlamış ve insanlık tarihinde ilk defa kentsel nüfus kırsal alan nüfusundan daha fazla olmuştur. Böylelikle birey-bölge aidiyeti kırılmıştır. Ancak sanayileşmenin getirdiği ekonomik gücü ve zenginliği o dönemde üretimin diğer alanları ile karşılaştırmak zordur. Bu gücün devamlılığı, kapitalist sistem üzerine tüketim toplumunun gelişmesiyle sağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle 1970'li yıllarda kapitalizmin tekrar keşfi ile gelişmiş ülkeler olarak tanımlanan coğrafyada üretime dayalı düzen yerini hizmet temelli ekonomi ve bilişim teknolojileri ekonomisine bırakmıştır. Yaklaşık iki yüzyıl devam eden sanayi üretimine bağlı yaşam biçimleri, sosyal tabakalar ve mekânsal yaklaşımlar terk edilmiştir.

Avrupa ile karşılaştırdığımızda, sanayileşme süreci ve etkileri Türkiye'de farklı dinamiklerin etkisi ile şekillenmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, "İktisadi Toparlanma Devri" adı verilen 1923–1932 arası dönemde, ülkenin savaşlar sonrası ekonomik durumunun sanayi üretimle güçlendirilmesi için çalışmalarına başlanmıştır (Özgüç 1986, 38). 1934–1938 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı hazırlanmış ve bir önceki döneme göre devlet daha etkin bir rol oynayarak sanayileşmenin ilk önemli adımlarını atmıştır. Bu dönemde kimya, pamuklu dokuma, kağıt ve selüloz, kamgarn, kendir, demir, kükürt, cam-seramik ve şeker sanayi alanlarında önemli yatırımlar yapılmıştır. 1950'lerden sonra ise özel sektörün güçlenmesi ve dış yatırımların artması ile Türkiye'de sanayi üretim hızlı bir gelişme göstermiştir (Özgüç 1986, 40). Son dönemde ise Türkiye'nin göreceli kısa endüstriyel tarihinde sanayi faaliyetlerin azalmasında etkisi olan doğa, kültür ve spor turizmi yatırımlarının ön plana çıkması, yurt içi ve yurt dışı turizmin ülke ekonomisine katkısının artması gibi hizmet sektörüne yönelik unsurlar İspanya gibi Güney Avrupa ülkeleriyle benzerlikler göstermektedir (Pozo ve Gonzalez 2012, 447–448).

Sanayi devrimin çok katmanlı etkilerinden biri devrimin fiziksel yansıması olarak mekânsal planlama ve yapı mimarisine yaklaşımda kendisini göstermektedir. Hızla artan kent nüfusu ve oluşmakta olan yeni ekonomik sistemin ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak kar-zarar ilişkisi gözetilerek planlanan kent ve büyük makinaların yerleştirilebileceği, enerji dağılımının gerçekleştirilebileceği büyük ölçekli taş ve metal fabrika binaları dönemin geleneksel mimari anlayışının yerini almıştır (Bergeron 2013, 33–35). Böylelikle 19. yüzyılın ikinci yarısında itibaren sanayi mimarisi olarak tanımlanan yaklaşım ön plana çıkmıştır. Yeni sosyal düzen ve sanayi mimarisinin yayılımı kırsal yerleşimler ile kent tasarımı ve kentleşme dinamiklerini radikal biçimde etkilemiştir. Ancak, sanayi faaliyetlerinin terk edildiği süreçte kentsel mimaride büyük bir dönüşüme neden

olan ve endüstriyel üretime yönelik yapılar da işlevsizleşmeye başlamıştır.

Kültürel miras olgusunun şekillenmeye başlamasıyla, artık kullanılmayan endüstriyel yapılarının miras değeri olarak önemi algılanmıştır. İnsanlık tarihini etkileyen önemli süreçlerden biri olan sanayi devrim yalnızca kent planlamasında değil, toplum yaşamında, bireyselleşme kavramının gelişmesinde, sosyal-kültürel ilişkilerde ve ekonomide dönüşüme neden olmuştur. Yanı sıra, daha geniş perspektifte üreten ve güçlenen bir bütünün parçası olma, beceri ve ticari egemenliğe sahip olma durumuyla ilişkili olarak sanayileşme toplumsal aidiyet, tarih ve kimlik algısında etkiye sahiptir. Bilim ve teknolojinin tarihsel gelişiminde ise bir mihenk noktasıdır.

Endüstriyel miras anlayışı, uygulamaları daha önceye dayansa da TICCİH'in (The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage, Uluslararası Endüstri Mirası Komitesi) 1978 yılında kurulması ve 2003 yılında hazırlanan ve ICOMOS tarafından da kabul gören The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage (Endüstriyel Miras Nizhny Tagil Tüzüğü) ile bilinen ve olgunlaşan bir kavramdır.

Endüstriyel miras olgusunu şekillendiren değerler incelendiğinde geçmişin izlerini taşıyan maddi kalıntıya bağlı arkeolojik anlamlar ilk akla gelenlerdir. Bununla ilişkili olarak gelişen endüstriyel arkeoloji terimi, literatürde ilk olarak 1955 yılında Michael Rix'in "Industrial Archaeology" başlıklı makalesinde kullanılmıştır (Minchinton 1983, 125). Sonraki dönemlerde bu alanda yapılan çalışmalar maddi kanıtların endüstriyel alanların anlaşılması ve yorumlanmasındaki katkısını açıkça ortaya koymuştur (Storm ve Olssen 2013, 692–708).

Endüstriyel yapılar mimari ve mühendislik planlama ve tasarımdan şekillenen estetik özelliklere sahiptir. Bu özellikler endüstriyel peyzaj içinde doku ve bileşenlerle kendine özgü bir yapı gösterir. Bu nedenle, kültürel mirasın korunması kapsamında endüstriyel miras alanlarına yapılacak müdahaleler, bu alanların çevresi ile de ilintilidir. Ayrıca fiziksel yapı bağlı olduğu somut olmayan kültürel miras unsurları olan, kültürel kimlik ve bellek gibi değerleri ile bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir.

Endüstriyel miras alanları, güncel yaşam alanları ve yaşam dinamikleri ile genellikle çatışma halindedir. Bu açıdan bu tür kompleks alanların bir bütün olarak korunması sürdürülebilirlik kavramı ile yakından ilişkilidir. Sürdürülebilirliğin kavramsal çerçevesine ilişkin genel bir uzlaşma olmasına karşın uygulamalar halen tartışmalıdır (Landorf 2009, 495). Endüstriyel mirasla ilgili çalışmalarda sürdürülebilirlik; kültürel-sosyal sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma ve yeniden işlevlendirilen yapıların finansal sürdürülebilirliğinin sağlanması alt başlıklarında değerlendirilmektedir (Landorf 2009; Pozo ve Gonzalez 2012; Falconer 2006; Bergeron 2012; Özdemir 2009).

Terk edilmiş endüstriyel alanların korunması genellikle bu yapıların yeniden işlevlendirilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Yeniden işlev verilerek gerçekleştirilen ve sürdürülebilir bağlamında başarılı koruma projeleri arasında Essen Almanya'daki Zollverein Colliery endüstriyel kompleksi (Copic vd. 2014; Loures 2015), Liverpool İngiltere'de Royal Albert Dock (Falconer 2006, 56; Rodwell 2008), San Francisco Amerika'da bulunan Ghirardelli Meydanı (Isenberg 2010) sayılmaktadır.

Zollverien Colliery kömür işletmesi, Ruhr bölgesinin (Almanya) 19. yy. ortalarında başlayan sanayileşme sürecinin devamı olarak 1932 yılında açılmış ve 1986 yılında kapatılana kadar Alman sanayisinin en ünlü simgelerinden olmuştur (Dordevic vd. 2014, 46). IBA (International Building Exhibition) Emscher Park Dönüşüm programı kapsamındaki fabrika alanı Bauhaus stilindeki mimarisi ve tarihsel konumu itibarıyla taşıdığı özgün değerler nedeniyle 2001 yılında Dünya Kültür Mirası listesine alınmıştır. 100 hektarlık alana sahip kompleks Ruhr Müzesi, Endüstriyel Miras Ana Girişi, Zollverein anıtsal yolu, Güneş Çarkı ve havuz olarak tasarlanmış bir yerleştirme alanı gibi bölümlerden oluşmakta ve yılda yaklaşık 1500000 kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Fabrika alanının dönüşüm projesi, bireyin ve toplum belleğinin organik karşılığını sergilemesi ve bölgesel müze örneği olarak özgün dokusunu koruyarak simgeleştirmesi ile önem kazanmaktadır.

1846 yılında hizmete giren dönemin önemli deniz ticaret merkezlerinden Royal Albert Dock liman ve tersanesi zamanla teknolojik gelişmelerin arkasında kalması ve altyapı yetersizliğinden işlevsiz hale gelerek 1972 yılında kapatılmıştır (Falconer 2006, 56). 80'lerde Liverpool'da yaşanan huzursuzluğun çözümü ve kentte pazar ekonomisinin yeniden canlandırılması için kurulan MCD (Merseyside Development Corporation) şirketi tarihi belgelerin incelenmesi ve hassas alan etütleri ile liman alanının özgün teknolojik yapısını ve tarihsel değerini ortaya çıkarmıştır. Sürdürülebilir kalkınma modeli ve endüstriyel alanın dönüşüm projesinin entegrasyonu ile liman ve liman alanında yer alan depo binaları kademeli olarak Tate Liverpool, Merseyside Deniz Müzesi, Beatles Müzesi, Granada Televizyonu haber merkezi, restoranlar ve konut olarak korunmuş, böylelikle istihdam sağlanmış ve Royal Albert Dock cazibe merkezi haline gelmiştir.

San Francisco'da bugün Ghirardelli Meydanı olarak isimlendirilen alanda 1895 yılında konumlandırılan Ghirardelli Çikolata Fabrikası, 1960 yılında kapatıldığında kent sakinlerinin oluşturduğu bir grup tarafından satın alınmıştır. Böylelikle eski fabrika alanında alışveriş ve yiyecek-içecek mekanları tasarlanmış ve meydan 1964 yılında ziyarete açılmıştır (Fagner 2006, 112). Ghirardelli Meydanı ABD'nin erken yeniden işlevlendirme projesi olarak ardılları için kentsel dönüşümde koruma ilkeleri ile uyumlu bir örnek oluşturmuştur.

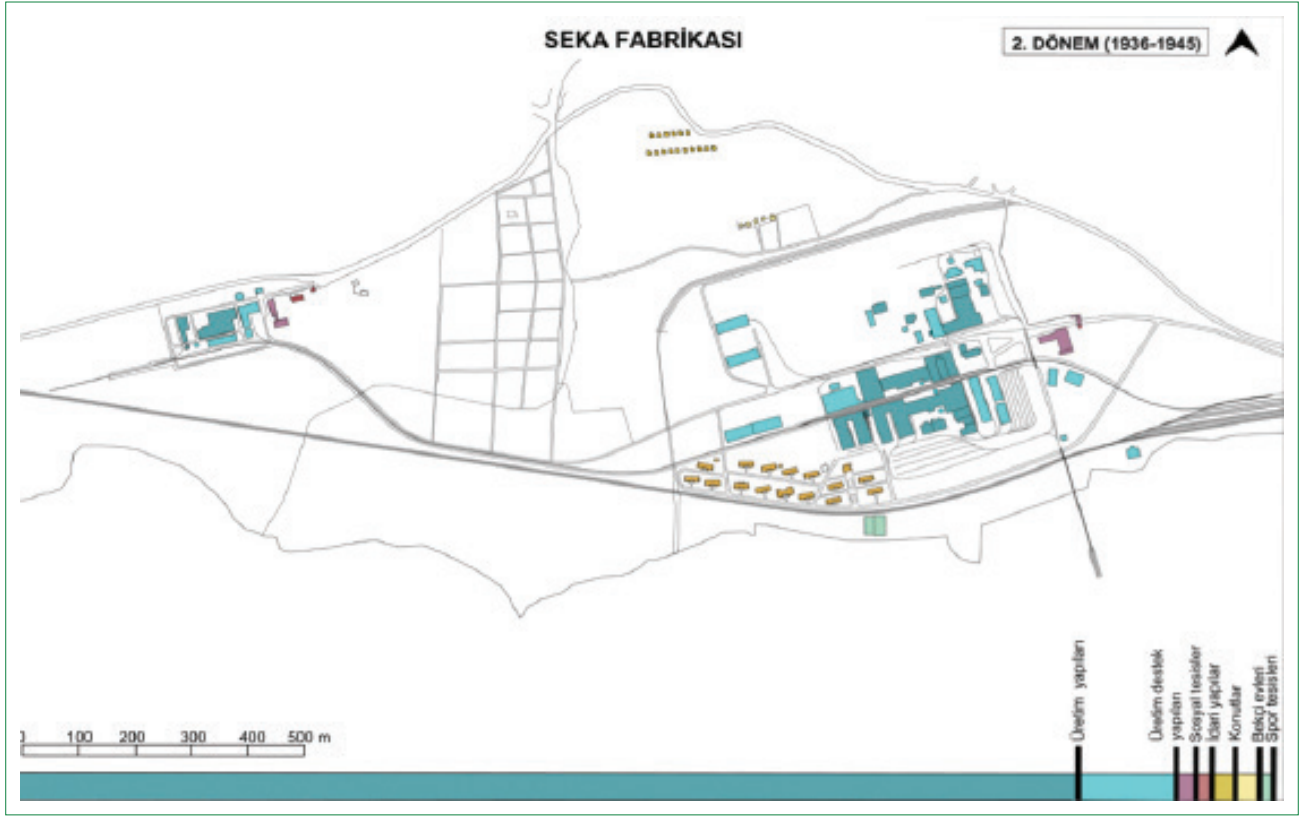
Türkiye'de yeniden işlevlendirme ile gerçekleştirilen uygulamaların 1980'li yıllarda Haliç'te bulunan üretim yerlerinin tescillenmesi ve restorasyon projelerinin hazırlanmasıyla başlamış olduğu kabul edilmektedir (Saner 2012, 60). Ancak bu ilk örnekleri endüstriyel mirasın korunması kavramıyla ilişkili olarak değil, tescilli binaların mimari restorasyon ile kentsel hayata kazandırılan projeler olarak kabul edebiliriz. 1990'lı yıllarda ise endüstriyel miras kavramının ülkemizde daha yaygınlaşmamış ve endüstriyel alanların teknolojik gelişim ve ihtiyaçların değişimi ile terk edilmesi ile bu yapı komplekslerinin koruma projeleri sivil inisiyatiflerin de müdahaleleri ile gerçekleştirilmiştir. Bu tür uygulamaların daha önceki dönemlere göre en önemli farkı, endüstriyel mirasın bütüncül yaklaşımını, kent belleği ve kolektif bilinç unsurları kaygılarını taşıyor olmalarıdır (Cihaner 2012; Yılmaz 2014; Oğuz, Saygı ve Akpınar 2010).

Endüstriyel miras alanların bütüncül yaklaşımla fiziki yapısının yeniden işlevlendirme ile korunmasına ilişkin olarak yapılacak planlamalar ve sonrasında uygulanacak yönetim stratejilerinin değerlendirilmesinde dört anahtar sürdürülebilirlik kriteri belirlenmiştir (Landorf 2009).

1. Durum analizi: Yapının planlanması aşamasında iç ve dış etmenlerinin tanımlanıp tanımlanmadığının belirlenmesi
2. Stratejik çevre uyumu: Planlamanın uzun vadeli ve bütüncül olmasının değerlendirilmesi
3. Paydaşların ortak değerleri: Yerel yönetimler, sivil dinamikler, finansal kaynaklar, koruma uzmanları gibi paydaşların değerleri, ihtiyaçları ya da beklentilerinin yapının korunması planlamasında stratejik vizyon çerçevesine dahil edilip edilmediğinin incelenmesi
4. Paydaşların katılımı: Paydaşların karar alma süreçlerine katılımının kapsamı ve derecesinin saptanması

Bu kriterler üzerinden değerlendirildiğinde, belirli bir endüstriyel miras alanının mekânsal ve zamansal katmanları ile organik bağlarını ortaya çıkarmak mümkün olmaktadır. Ayrıca bu tür bir yaklaşım planlama ve uygulama aşamasında kentsel arkeolojisi, mimari restorasyon, peyzaj mimarlığı, mimarlık tarihi ve koruma gibi ilgili uzmanlık alanlarının tümünün etkileşimli olarak çalışması gerekliliğini de göstermektedir.

Bu bağlamda, çalışmada Türkiye'nin önemli endüstriyel miras alanlarından SEKA Kağıt Fabrikası'nın tarihsel süreçte değişimi, İzmit belleğine katkısı incelenerek bilim merkezi ve kağıt müzesi olarak onarımı ve yeniden işlevlendirilmesi yukarıda belirtilen kriterler açısından değerlendirilmiştir. Ülkemizde sanayi üretimin başladığı kurumlardan biri olan SEKA'nın mimari dönüşümünün yanı sıra Cumhuriyet'in kuruluş tarihindeki büyük sosyal değişimlerin bir yansıması olan fabrika yerleşkesindeki maddi değerlerin ve yaşam izlerinin dijital görüntüleme yöntemleri ile aktarılması için kullanılan uygulamalar tanıtılmıştır. Çağdaş müzecilik sergileme anlayışına uyumlu olacak

Şekil 1. 2. Dönem (1936–1945) SEKA Kağıt Fabrikası yerleşke planı. <https://www.izmitteseka.com/mimari>

şekilde geliştirilen uygulamaların, mevcut sergileme teknikleri ile karşılaştırıldığından ziyaretçi algısına katkıları incelenmiştir. Fabrika binasının görsel kimliğinin bir sanat objesi olarak yeniden şekillendirilmesi ve arttırılmış gerçeklik teknolojileri aracılığı ile zamansal katmanların gözlemi yöntemi kullanılarak iki etapta yapılan çalışmalar, hedef kitle olan ziyaretçilerden alınan geri dönüşler ile birlikte değerlendirilmiştir.

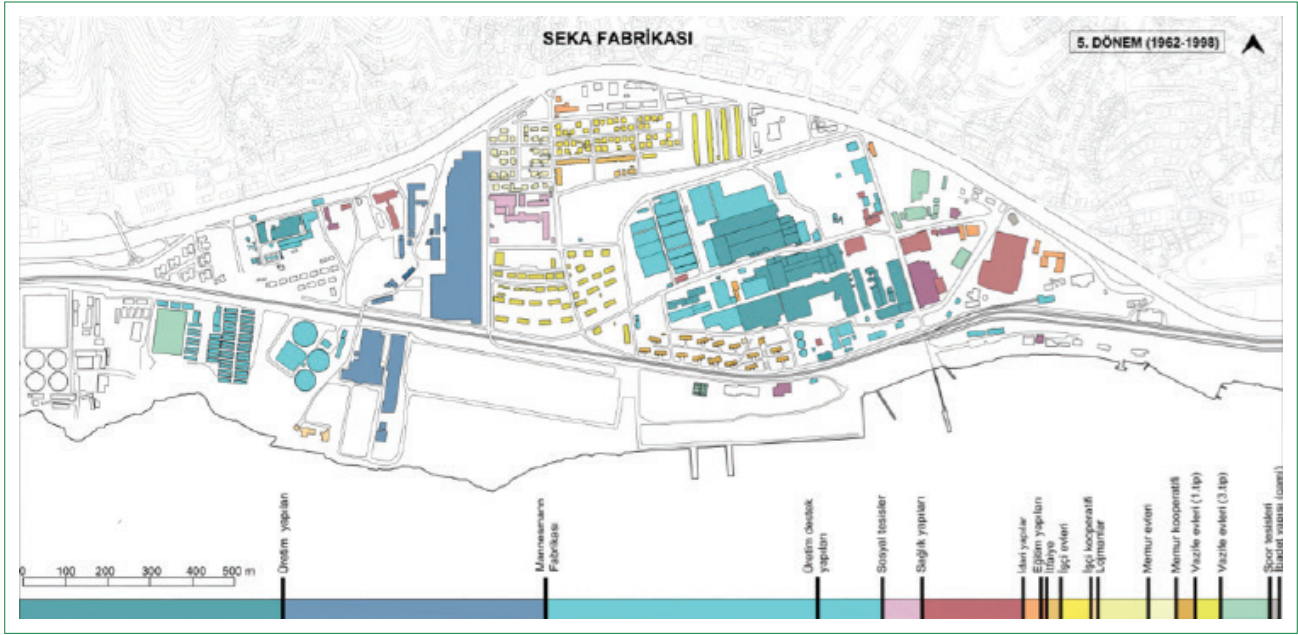
SEKA Kağıt Fabrikası, Yerleşkesi ve Sosyo-Kültürel Değişim

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke sanayisi örgütlenme düzeyi, teknolojik alt yapısı ve üretim cinsleri bakımından henüz çok ilkel bir düzeydedir ve kağıt sanayisi de bununla ilintili olarak ağırlıklı ithalata dayanmaktadır (Kocabaş vd. 1996, 43). 1920'li yılların sonundan itibaren yerli kağıt üretim fikri canlanmış ve bu doğrultuda incelemeler başlatılmıştır. İktisat Vekaleti tarafından en hızlı şekilde ülkede üretim gücünün ve yerli üretim mallarının tüketiminin arttırılmasına yönelik bir sanayi programının hazırlanmasına karar verilmiştir (Dölen 2015, 329). Hazırlanan raporda kağıt sanayisinin kurulması konusu da ele alınmış ve günlük 60 ton kağıt ihtiyacının 40 tonunu karşılamak üzere üretim yapacak bir fabrikanın kuruluş maliyetlerine yer verilmiştir. 1934 yılında yapılan tetkikler ve keşif çalışmaları sonucu hazırlanan raporlarda Birinci Sanayi Planı'nda belirtilene uygun olarak su temini, arazi topografyası ve nakliye

olanakları gibi kriterler açısından kurulacak fabrikanın yeri İzmit olarak belirlenmiştir (Kocabaş vd. 1996, 66). I. Kağıt Fabrikası olarak bilinen İzmit Kağıt fabrikasının temelleri 14 Ağustos 1934 yılında, fabrika için ayrılan 121.864 m² alanda Başvekil İsmet İnönü tarafından atılmıştır (Dölen 2015, 336). 1936 yılı Nisan ayında fabrika ilk deneme üretimini yapmış ve aynı yıl Kasım ayında İktisat Bakanı Celal Bayar tarafından açılmıştır. Dönemin medya kanallarında “medeniyet” ile ilişkilendirilen kağıdın artık ülkemizde üretiliyor olması büyük sevinç ve heyecanla karşılanmıştır. Böylelikle Kağıt Fabrikası, genç Cumhuriyet'in diğer birçok alanda yaşanan devrimleriyle biçimlenen sanayileşme ve yerli üretim hamlesinin gerçekleşmesinde önemli bir role sahip olmuştur (Şekil 1).

SEKA Kağıt Fabrikası sanayi ve kalkınma alanındaki başarıların bir örneği olmasının yanı sıra, endüstriyel miras kapsamında değerlendirildiğinde sosyal ve kültürel yaşamda etrafında yarattığı büyük değişim ile de önem taşımaktadır. Fabrikanın kuruluşunun ilk yıllarında başlayan düzenlemeler etkilerini ilerleyen yıllarda fabrika çalışanları arasında ve İzmit kent yaşantısında göstermiştir.

Fabrikanın inşası ve üretime geçmesi ile Alman uzmanların Türk meslektaşlarına bilgi ve deneyim aktarımına dayalı eğitim alanında başlayan faaliyetler, 1939 yılında açılan kurslarla devam etmiştir (Kocabaş vd. 1996, 168–171). 1941 itibariyle

Şekil 2. 5. Dönem (1962–1998) SEKA Kağıt Fabrikası yerleşke planı. <https://www.izmitteseka.com/mimari>

verilen hizmet içi kurslar daha sistematik ve standart bir yapıya sahip olmuş ve yurtdışı eğitimine öğrenciler gönderilmiştir. Eğitimleri örgün hale getirebilmek için 1944 yılında “Selüloz Sanayi Müessesesi Çırak Okulu” ve 1945 yılında 250 öğrenci kapasiteli “Sümer Okulu” ilkokulu fabrika yerleşkesi alanında kurulmuştur.

Sosyal örgütlenme faaliyetleri de 1937 yılında kurulan tüketim kooperatifi, 1941’de hizmete geçen revir ve 1943 yılında fabrika yerleşkesinde işçi evleri inşaatları ve çalışanların sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan kantin, yemekhane, sinema salonu, lokal ve çocuk bahçesi yapılmıştır ile hızla gelişmiştir (Kocabaş vd. 1996, 171–175, Dölen 2015, 430). 1956 yılında yayın hayatına başlayan SEKA Postası ile kurum içi iletişim hizmetleri 1984 yılına kadar düzenli olarak devam etmiş ve kentin sosyal yaşamında önemli bir kaynak oluşturmuştur (Şekil 2).

1937 yılında kurulan SEKA Kağıtspor kulübü güreş, boks, futbol, basketbol, atletizm, kürek ve yelken gibi farklı branşlarda ulusal ve uluslararası başarılar sağlayarak kentin spor yaşamına ve sporun gelişimine katkı sağlamıştır.

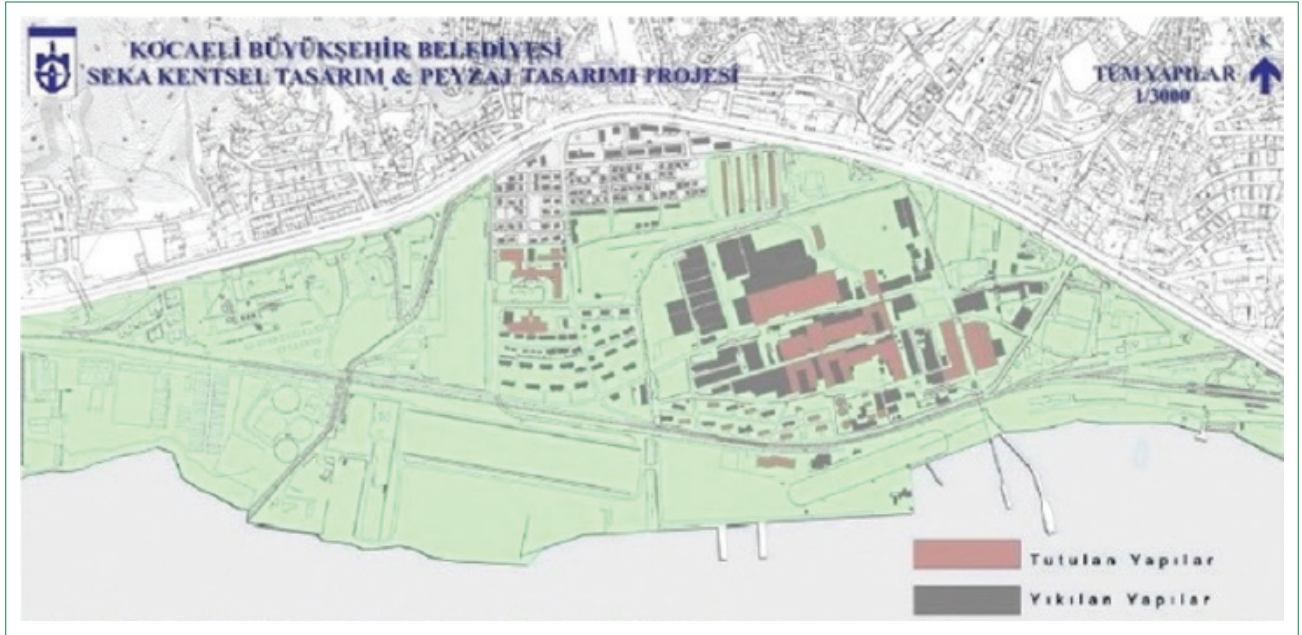
Bu etkinlikler birlikte değerlendirildiğinde, Kağıt Fabrikası’nın Cumhuriyet Dönemi değişim sürecinin önemli bir göstergesi olduğu anlaşılmaktadır. Fabrika ve yerleşkesi asıl hedef olan yerli üretim sanayinin gelişmesine katkısı olan bir mekân ötesinde, öncelikle fabrika çalışanları ve İzmit halkının yaşamında sosyal ve kültürel alanda yaşadığı, tanık olduğu düzenli değişimlere ivme kazandırmış olması bağlamında kent belleğinde yer eden özgün bir değerdir. Bu nedenle endüstriyel mirasın ko-

runmasında sürdürülebilirlik kriterleri arasında belirtilen bütüncül yaklaşımı ve yerel paydaşların katılımının sağlanabilmesi açısından önem taşımaktadır.

İzmit SEKA Kağıt Fabrikası’nın Yeniden İşlevlendirilmesi

80’li yıllar itibariyle özel sektörün kağıt sanayisine yatırımları artarken, İzmit Kağıt Fabrikası’nın, teknolojik gelişmelere ve çevresel gerekliliklerine ayak uyduramaması, verimli işletilememesi, maddi yatırımların bütçesi ve kentsel nüfusun artması gibi nedenlerle 1998 yılında Özelleştirme Yüksek Kurulu fabrikanın kapatılmasına karar vermiştir. Ancak fabrikanın, İzmit belleğinde ve yaşantısındaki etkisi nedeniyle halkın ve çalışanlarının yoğun tepkisi ile karşılandığından, özelleştirme işlemi bir ay sonra iptal edilmiştir. 2005 yılında ise hükümet ve sendika arasında yapılan protokol sonucunda SEKA İzmit İşletmeleri çalışanları ve tüm varlıkları ile Kocaeli Büyükşehir Belediyesi’ne devredilmiştir. Protokolde fabrika yerleşkesinin halka açık yeşil alan ve rekreasyon alanı amaçlı devredileceği hükmü de yer almaktadır.

Bu tarihten sonra yerleşke Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 2005 yılı kararı ile “Koruma Amaçlı İmar Planı ve İmar Revizyonu Yapılacak Alan” olarak belirlenmiştir (Aydın ve Kartal 2010, 22). SEKA Kent Parkı olarak yürütülen proje üç etap olarak kurgulanmıştır (Şekil 3). İlk etap 2007 yılında tamamlanmış ve sahil kesiminde bulunan liman bölgesi kamusal işleve sahip ve körfez boyunca yeşil alan sürekliliğini sağlama amacına yönelik olarak çok amaçlı parka dönüştürülmüştür (Oğuz, Saygı ve Akpınar 2010, 161).

Şekil 3. SEKA Kentsel Tasarım ve Peyzaj Tasarım Projesi

İkinci etapta ise fabrika yapılarının yoğun olduğu alanda şekillenmiş ve yeniden işlevlendirmeye yönelik etütler yapılmıştır. Aydın ve Kartal tarafından yapılan mimari analizlerde SEKA I. Kağıt Fabrikası'nın bozulma durumları ve koruma sorunları tespit edilmiştir (2010). Bu çalışmaya göre I. Kağıt Fabrikası binasının mimari ve taşıyıcı sistemin mevcut durumu açıdan yeniden kullanılmaya uygun olduğu belirtilmiş ve fabrikanın üretim ünitesinin cephe düzenini bozmuş olan işçi soyunma odası, elektrik bakım ünitesi gibi yaklaşık 1500 m² alanın yıkılması ve güncel yönetmeliklere uygun hale getirilmesi önerilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda, fabrika alanının yeniden işlevlendirilmesinde endüstriyel mirasa ait izlerin mümkün olduğunca yerinde korunması ve özgün mimari özelliklere en az müdahale yapılması prensiplerinin yapının fiziki özellikleri ve kent gereksinimleri doğrultusunda belirlendiği belirtilmiştir (Aydın ve Kartal, 2010). Bu prensiplere uygun olarak müze ve kültürel ve eğitim amaçlı kullanılacak alanlar saptanmış ve SEKA park alanı ile organik ilişki içinde bir cazibe merkezine dönüştürülmesi önerilmiştir. Ancak bu öneriler, fabrikanın mimari yapısı üzerinden, mimari restorasyon ilkeleri ve peyzaj özellikleri göz önünde bulundurularak yapılandırılmıştır. Çalışmada diğer bir öneri olarak bahsedilen kağıt üretiminin sürdürülmesi ve sürdürülebilirlik kapsamında kar amaçlı olarak satılması ise endüstriyel alanların yaşatılarak korunmasındaki bütüncül yaklaşıma uygundur.

2009 yılında alanda Kocaeli Büyükşehir Belediyesi yürütücülüğünde KA.BA. Eski Eserler Koruma ve Değerlendirme Mimarlık bünyesinde I. Kağıt Fabrikası'nın Koruma Onarım ve Yeniden İşlevlendirme Projesi çalışmaları başlamıştır. Yeniden işlevlendirme planlamasında:

- I. Kağıt Fabrikası - Kağıt Müzesi ve Bilim Merkezi
 - Taşlı Değirmen - Kağıt Müzesi Ek Yapısı
 - Mekanik Atölye - Bilim Merkezi Ek Yapısı
- olarak kurgulanmıştır. KA.BA firmasının yaptığı ön etütlerde fabrikanın kapanmasından sonra geçen dört yıl içerisinde bazı önemli ekipmanın satıldığı ve mevcut durumun belgeleme çalışması yapmak için zor bir hale geldiği bildirilmiştir. Buna karşın alanın ve içerisindeki endüstriyel miras unsurlarının "... teknolojik özelliklerini yansıtmaları, kurucularının ve çalışanlarının hikâyelerini bizlere anlatması bakımından "Kağıt Müzesi ve Bilim Merkezi" olarak yeniden işlevlendirilen yapının, içindeki her türlü makina, cihaz, tesisat ve aksam dahil olmak üzere tüm unsurlarıyla korunması amaçlanmıştır" (Arkiv). Bu doğrultuda yapılan işlemler ve müdahaleler modern koruma ilkeleri ile uyumlu olarak binanın ve içeriğinin yaşanmışlıkları ile korunmasına yönelik olmuştur. Çalışır durumdaki makinalarda ziyaretçilerin baskı işlemleri deneyimlemesi hedeflenmiştir.

Fabrikanın kimliği ve belleği gezi güzergahı boyunca, müze arşivinde bulunan malzemeler, belgeler, fotoğrafların yerleştirilmesi ve eski fabrika çalışanları ile gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarının ekran ve projeksiyonlardan gösterilmesi ile aktarılmaya çalışılmıştır. Ancak, kağıt üretim süreçlerinin anlatıldığı kağıt müzesi yaklaşımını ve bunun yanı sıra Nikomedia tarihi içerikli sergilemeler SEKA Kağıt Fabrikası'nın bütünlüğüne zarar vermekte ve anlam karmaşası yaratmaktadır.

Kağıt Fabrikası'nın dönüşüm ve yeniden işlevlendirilmesi projesini değerlendiren akademik incelemelerden biri Sekapark alanını yakın çevresi ve kıyı kullanımına etkisi açısından incelemiştir (Uzun 2014). Çalışmada, proje öncesi veriler değeri-

dirildiğinde alanın işlevini yitirmiş, kent içi değerinin kaybetmiş, kentin kıyı ile bağlantısını kesen ve sürdürülebilir kullanımı engelleyen bir çöküntü sahası olduğu belirtilmiştir. Projenin etkilerini doğal ve beşeri alanda olmak üzere iki başlıkta sunulmuştur. Buna göre fabrikanın yaptığı olumsuz etkilerin kaldırılmış, bitki topluluklarının korunması ve ağaçlandırma ile yeşil alanlar yaratılmıştır. Beşeri etki ise park alanında yaratılan yürüyüş yolları, spor ve oyun alanları, dinlenme alanları, bilim merkezi ve müze gibi yeni kullanım türleri ile kıyı alanının şehir halkı için önemli bir sosyal alan şeklinde tasarlanması olarak değerlendirilmiştir. Diğer bir çalışmada ise SEKA Endüstriyel Dönüşüm Projesi, kentsel yasarım, peyzaj mimarlığı ve sürdürülebilir çevre kapmasında incelenmiştir (Oğuz, Saygı ve Akpınar 2010).

SEKA Kağıt Fabrikasının, Kağıt Müzesi ve Bilim Merkezine dönüşümünü mekânsal bellek göstergeleri üzerinden inceleyen çalışmada ise mimari kimliğin, özgünlüğün, estetik ve anı değerleri korunarak Müze’de mekânsal bellek sürekliliğinin sağlandığı belirtilmiştir (Çakır ve Gönül 2015).

Cumhuriyet döneminin kamusal yapılarının ve alanlarının kolektif bellekteki değişkenlerini ortaya koyarken algıdaki sonucunu saptamaya yönelik bir araştırmada, SEKA yerleşkesinin sosyal yapılarının korunamaması, dolayısıyla SEKA yerleşkesinin bütüncül haliyle değerlendirilememesinden bahsedilmiş ve denizle ilişkiyi kuran Sekapark’ın eski SEKA ile bağlantıyı kuramaması anlatılmıştır (Erol 2017, 95).

Sözü edilen çalışmalar ve yapılan mekan incelemeleri SEKA Endüstriyel Dönüşüm ve Yeniden İşlevlendirme projesi I. Kağıt Fabrikası bazında değerlendirildiğinde, Kağıt Müzesi’nin modern koruma ve onarım anlayışıyla uyumlu olarak sosyal içeriği ve kentsel bellekteki yeri de göz önünde bulundurularak tasarlandığını söylemek mümkündür. Ancak, kağıdın hikayesinin anlatıldığı bir kağıt müzesi kurgusu, İzmit Kağıt Fabrikası’nın özgün mimari ve teknolojik özelliği ile sosyal katmanlarının aktarılmasında bütünlüğünü bozmaktadır. Aslında, ziyaretçilerin müzeye girdiklerinde İzmit Kağıt Fabrikası’ndaki kağıt üretimini ve işçilerin fabrika içi ve dışı yaşamlarını “İzmit Kağıt Fabrikası Müzesi” gezi güzergahı boyunca takip etmeleri, fabrika endüstriyel alanının soyut mirasının korunmasında daha etkili bir yaklaşım olacaktır.

Bu değerlendirme doğrultusunda, çalışmada Müze’nin mevcut durumunda endüstriyel mirasın ziyaretçiye kent ve mekan belleği ilişkisi içinde aktarılması için koruma ilkeleriyle uyumlu olarak çağdaş müzecilik ve sergileme tekniklerinin ve dijital görüntüleme biçimleri bir alternatif olarak kullanılmasının etkileri incelenmiştir.

Bir Kent Bir Mekan - SEKA Kağıt Müzesi Fotoğraf Sergisi

Görmeyi ve görselliği kuramsallaştıran “Camera Obscura”

Platon’dan günümüze izleme geleneğini inşaa ederek ve teknolojik devinimler eşliğinde gelişen seyretme ritüelinin en önemli yapıtaşını oluşturmuştur. Temsilde gerçek gibiliğe doğru sürekli ivmelenen bir gelişimi temel alan camera obscura bu sürecin sonunda fotoğraf makinesine evrimleşmiştir (Crary 2004, 39). Bilim ve kültür tarihinde camera obscura, 17. ve 18. yüzyıl Avrupa’sında gözleme dayalı bilimlerin gelişiminde kullanılmıştır. İlk fotoğraf makinesini oluşturan camera obscura ile fotoğraf temelli görmenin zemini oluşturulmuştur. Ardından gelişen “görmenin sürekliliği” (sinema) kavramı ile hareketli görüntü izleme başlamış ve görme bir çeşit daha evrilmiştir.

Gözlemcinin görme ve izleme algısını değiştiren bir diğer gözlem biçimi diatomalardır. Diatoma, optik deneyimin önceden tasarlanan zamansal seyrine dayanmaktadır (Crary 2004, 125). Fotoğrafın dışında 19. yüzyıldaki en önemli imge üretimi aygıtı stereoskoptur. Stereoskop, fotografik imgelere boyut hissi vererek görmeyi sağlayan araçtır. Hareket yanılmasına yarayan bu alet gözlemeleme algısında değişiklik yapmıştır.

İlk insandan itibaren var olan izleme yöntemi ile bilgi aktarma, günümüz müzecilik kavramını yaratmıştır. Bugünkü anlamda müzenin ortaya çıkışı ise 15. yüzyıla rastlamaktadır. Geçmiş dönemde müzecilik anlayışı ile günümüz müzecilik anlayışı arasında geçen süreçte teknoloji ve toplumsal hayattaki değişimleri ile sergileme ve izleme deneyiminde farklılıklar gerçekleşmiştir. Modern müzelerinin ortaya çıkması ile sergileme tavırlarındaki değişiklikler müzeleri ziyaretçi bekleyen kurum olmaktan çıkartıp ziyaretçi çeken kurum olarak yeniden tasarlanmasını gerektirmiştir (Altunbaş ve Özdemir 2012, 10). Çağdaş müzecilik yaklaşımında, müze ve izleyici arasında iletişimin kurulması önemlidir. Rehberler eşliğinde ziyaretler yapılırken, film gösterileri izlenerek, seminerler düzenlenerek, atölye eğitim uygulamaları ile bilgisayar destekli sergi gibi teknolojiler kullanılarak etkili bir sunum gerçekleştirilmektedir (Erbay 2011, 75). Çağımız dijital görüntüleme yöntemi pek çok algımıza hitap eden izleme deneyimleri sunmaktadır. Görüntüleme biçimlerindeki bu değişim bilginin paylaşımı, öğrenme eyleminin yeniden tasarlanması gibi alanlarda pek çok olanak sunmaktadır.

SEKA Kağıt Müzesi yapı bütününe evrildiği form olan endüstriyel tesis olma özelliği ve çağdaş bir sunum imkanı oluşturularak yeniden tasarlanan sergileme alanları ile sıra dışı bir görselliğe sahiptir. Bu görsel kimlik Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Fotoğraf Bölümü Mimari Fotoğraf dersi kapsamında, fotoğraf ile kayıt altına alınmıştır. Kağıt Müzesi’nin yapısal niteliklerinin etkili bir biçimde yansıtılması, çok yönlü üretim ve dönüşüm çeşitliliğinin tespiti ve kent kimliği içerisindeki kültürel yeri aktarılmıştır. Müzenin mevcut fiziki yapısı gözetilerek teknik mükemmellikte fotoğraflar üretme hedefi ile yapılan bu çalışmada, mimari yapının işlevsel ve biçimsel formları en doğru hali ile kayıt altına alınmıştır.

Fotoğraflar doğrudan bakış açısı ile yapı içerisinde kapladıkları alanın tamamının görünebilir olması esası ile konunun karşısından geniş bir açı ile görüntülenmiştir. Herhangi bir optik yanılma ve deformasyona izin verilmeksizin yapının tüm işlevini ortaya koyan yalınlıkta görüntülenen fotoğraflar, optik biliminin doğası gereği var olan görüntü deformasyonu sorununu ile karşılaştığında masaüstü yazılım programlarının düzeltme uygulamalarıyla mükemmelleştirilmiştir.

Çalışma sırasında SEKA kağıt fabrikasının fiziki yapısı ile ilişkili olarak karşılaşılan sorunların arasında, mekanın büyüklüğü ve müze sergileme unsurlarından biri olarak kullanılan yapay ışıklandırmanın birbirinden farklı renk ısılarına sahip olmasıdır. Çoklu renk ısısında ışıklandırmanın birlikte kullanıldığı mekanda başarılı bir fotografik sonucun temelini oluşturan pozlama konusu zorlayıcı bir unsur olmuştur. Bu sorun yardımcı ışık kaynaklarının kullanımı, artı eksi poz değerleri ile yapılan çekim taraması ve HDR yöntemi çekim uygulaması ile ortadan kaldırılmıştır. Mekanın yükseklik ve genişlik açısından tek bir karede görüntülenebilmesi sorunu, panoramik çekim tekniğinin uygulanması ile giderilmiştir. SEKA Kağıt Müzesi'nin içinde var olan endüstriyel makinelerin ayrıntı çekimlerinde konu daha kolay fotoğraflanabilmektedir. Fotoğraflar üretim aşamasında tripod ve görmeyi mükemmelleştirmek için gerekli objektif açıklığına uygun araçlar ile çekilmiştir. Konunun doğal ışık kaynağı aracılığı ile doğru aydınlanmasının hangi zaman diliminde olduğu saptanmış, fotoğraf çekimi hava koşulları takip edilerek tamamlanmıştır.

Dış mekanda yapılan çekimlerde SEKA Kağıt Müzesi ve kültürel bellek kavramı üst üste getirilmeye çalışılmıştır. Kocaeli kentinin şehir panoramasının arka fonu oluşturduğu müze fotoğrafları aynı zaman da kentin kültürel belleğinin arşivi olarak gelecek dönemlere bilgiler sunacaktır.

Fotoğraflar, 2017 Aralık ayında açılan "Bir Kent Bir Mekan" sergisinde müzenin makine salonunda sergilenmiştir (Şekil 4–6). Sergi yoğun ilgi görmüş ve eski fabrika çalışanlarının aileleri de sergiyi ziyaret etmişlerdir.

Fotoğraf çalışmaları, sergilenme süresinin bitiminin ardından müze yönetiminin SEKA Kağıt Müzesi'nin muhtelif salonlarında kalıcı sergi olarak izleyici ile buluşmaya devam ettirilmektedir. Müze'nin aynı zamanda sanat eseri izlemesinin yapılabildiği bir müze özelliği kazanarak çağdaş yöntemler ile üretilen çalışmaların yer bulduğu mekan olarak var olmaktadır.

SEKA Kağıt Müzesi Arttırılmış Gerçeklik Projesi

Arttırılmış gerçeklik (AG) arkeolojik sit alanları ve müzeler gibi kültürel miras alanlarında son yıllarda yaygınlaşarak kullanılan yeni medya araçlarından olmuştur. AG teknolojisinin somut olmayan kültürel miras örnekleri üzerine uygulanabilirliği konusunda çalışan Khan ve Byl, sergilemelerde kullanılacak

Şekil 4. Bir Kent - Bir Mekan sergi afişi.

Şekil 5. Bir Kent - Bir Mekan sergisi haber fotoğrafı.

pedagojik içerikli uygulamaların, ziyaretçilerin müzelerde geçirdikleri zamanın kalitesini arttıracaklarını savunmuştur (2011). Bu şekildeki müdahalelerin somut olmayan kültürel miras koruma, anlama ve yeniden canlandırma modellerinde yeni yöntemler oluşturulabileceğini belirtmişlerdir.

Türkiye'de en umut vadeden AG uygulamalarından biri Bostancı tarafından geliştirilen Masaüstü Tarih isimli uygulamadır

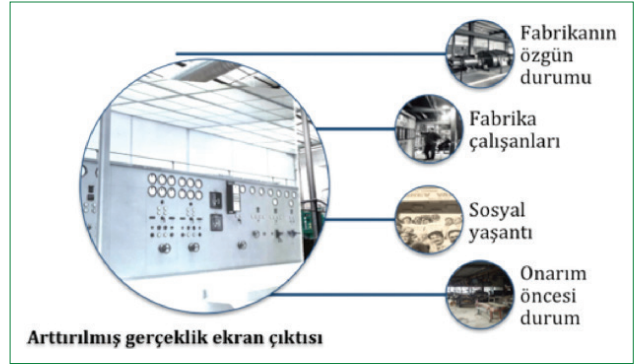
Şekil 6. Bir Kent - Bir Mekan fotoğraflarının müzede sergilenmesi.

(Koyuncu ve Bostancı 2007; Bostancı 2011). Müzeler kapsamında ise Sakıp Sabancı Müzesi'nde yapılan AG uygulaması en bilinen örnektir. Müzede sergilenen eserler AG uygulaması ile zenginleştirilmiştir ve eserler hakkında detaylı bilgiler veren öğeler oluşturulmuştur. Diğer başarılı bir örnek ise Çorum Arkeoloji Müzesi tarafından kullanılan "Savaş Arabası Simülatörü"dür (Coşkun 2017, 68). Ancak endüstriyel alanlarda AG kullanımı henüz sınırlı sayıdadır. Avustralya'nın Newcastle kentinde artık kullanılmayan endüstriyel alanların AG ve mobil teknolojiler kullanılarak korunması alternatif ve bütüncül bir model olarak önerilmiştir (Morrison, Gu ve Foulcher 2012). Slovakya Piestany kentinde yapılan çalışmada ise eski elektrik santralinin yeniden yapılandırılmasında birleşik gerçeklik (sanal gerçeklik ve arttırılmış gerçeklik) endüstriyel miras gelişimde disiplinlerarası işbirliği çerçevesinde geliştirilmiştir (Hain, Löffler ve Zajicek 2016).

SEKA Kağıt Müzesi 12 bin 345 m² alan üzerine kurulmuştur ve 16 teşhir salonunda Kocaeli tarihi, Mehmet Ali Kağıtçı, kağıdın tarihi ve üretiminin aşamaları, fabrikanın tarihsel süreçleri ve fabrikadaki sosyal yaşamın anlatıldığı farklı konu başlıklarında sergiler bulunmaktadır. Müzede yapılan incelemelerde çağdaş koruma anlayışına uygun olarak restorasyon ve yeniden işlevlendirme planlarında SEKA Kağıt Fabrikası endüstriyel mirasına ait farklı katmanlarının yansıtıldığı; ancak sergilerdeki farklı konu başlıklarının ve müzenin büyüklüğünün, fabrikanın özgün planının anlaşılmasını ve alanın bir bütün olarak algılanmasını zorlaştırdığı tespit edilmiştir.

Bu doğrultuda SEKA Kağıt Müzesi kapsamında geliştirilen örnek AG uygulaması, Kağıt Müzesi'nin özgün kullanımı ve kültürel değerlerini ziyaretçilere yerinde ve daha iyi aktarabilmek için kullanıcı kolaylığı ve uygulama maliyetleri kriterleri göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır.

Müzenin fotoğraf arşivi taranmış ve İzmit Kağıt Fabrikası'nın

Şekil 7. SEKA Kağıt Müzesi arttırılmış gerçeklik tasarımı.

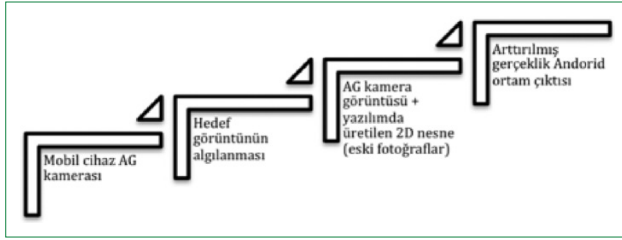
önemli kültürel katmanları belirlenmiştir. Buna göre fabrikanın işlevde olduğu dönem, fabrika işçileri, fabrika yerleşkesinde sosyal yaşantı ve fabrikanın onarım öncesi durumuna ilişkin dört katmanın birlikte kullanılması ile fabrikanın daha bütüncül olarak ziyaretçilere anlatılmasının sağlanacağına karar verilmiştir (Şekil 7).

Müze içinde yapılan değerlendirmeler ile arttırılmış gerçekliğin uygulanacağı mekan ve sergi objeleri belirlenmiştir.

Kullanım amacı göz önünde bulundurularak ara yüz tasarımıyla yüklenecek bir mobil müze uygulaması tasarlamak yerine, cihazların kameraları ile aktif hale gelecek tanıma tabanlı AG uygulamasının yeterli olacağına karar verilmiştir. Bu nedenle arttırılmış gerçeklik projesi, Unity oyun motoru (version 2017.2.0f3) ve Vuforia yazılım geliştirme kiti (SDK kütüphanesi) kullanılarak oluşturulmuştur. Unity 3D oyun motoru, birçok farklı formattaki 3D modellerini desteklemesi ve geliştirilen uygulamaların Android platformunda sorunsuz şekilde çalışmasına olanak sağlaması ve ücretsiz versiyonunun bulunması nedeniyle tercih edilmiştir.

AG kamerasının, işaretleyici olan hedef görseller üzerinden çalışması ile fabrika içi zamansal farklılıkların çevredeki gerçek öğeler referans alınarak algılanabilmesi hedeflenmiştir. Belirlenen alanların arşiv fotoğrafları, yeniden üretilebilir olmasına dikkat edilerek seçilmiştir. Geçmişteki ve güncel halinin fotoğraflarının görme açılarındaki benzerliğin eşleşmesi konunun doğru bir algı ile aktarımı açısından önemlidir. Bu nedenle seçilen fotoğraflar, Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Fotoğraf Bölümü'nün Mimari Fotoğraf dersi öğrencileri tarafından aynı açıdan yeniden üretilmiştir. Fakat gözetilmesi gereken bir diğer unsur da müzeye gelen ziyaretçilerin gözlemleme noktası ile çekilmiş olan fotoğrafın görme açılarının birbirine örtüşmesidir.

Ziyaretçilerin görme noktasından çekilen fotoğraflar üretilirken dikkat edilen hususlardan biri ışık değerleri yani konunun aydınlanması olmuştur. Konu tripod kullanılarak fotoğraflanmış birbirinden farklı poz değerlerine sahip ışık koşullarında

Şekil 8. Arttırılmış gerçeklik uygulamasının çalışma mantığı.

Şekil 9. Fabrika Güç Ünitesi, arttırılmış gerçeklik ekran çıktısı.

tekrarlanmıştır. Arttırılmış gerçeklik uygulaması yaptığımız programın gün koşullarına bağlı olarak değişen farklı ışık koşullarının her birinde çalışabilmesi sağlanmıştır.

Sergi objeleri ile ilişkilendirilen arşiv görüntüleri için bakış yönü birincil derecede önem taşımamaktadır.

Çekilen hedef üzerinden gösterilmesi planlanan eski fotoğraflar nesne olarak Unity yazılımına yerleştirilmiştir (Şekil 8).

Müze'de yapılan testlerde, AG kamerasının akıllı telefon ya da tablet üzerinden hedef görüntüleri özellikle yapay ışıkta rahatlıkla algıladığı tespit edilmiştir (Şekil 9, 10). Ancak kullanım sırasında, hedef görüntünün algılanabilmesi ve arttırılmış gerçekliğin çalışabilmesi için kullanıcı konumunun kontrol edilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu nedenle kullanımın yenilenebileceği noktalar grafiksel yönlendirme ile işaretlenmiştir. Kullanıcı konumunun kontrolü için QR kod işaretleyicinin tercih edilmesinin nedeni eş zamanlı algı bütünlüğünü bozmamak, geçmiş ve gerçek zamandaki aynı perspektifi korumaktır (Şekil 6, 7).

Küme örnekleme yöntemi ile farklı yaş grubundan seçilen 50 ziyaretçinin uygulamanın kullanımının kolaylığı ve kullanım faydasına ilişkin görüşleri, Galaxy Tab A (2016) SM-P580 model tabletler kullanılarak anket yöntemi ile ölçülmüştür. Ziyaretçiler uygulama ile ilgili bilgilendirilmiş ve müzede ilgili noktalar-

Şekil 10. Sergi alanı, "Grev Gözcüsü" yeleği üzerine yerleştirilen arttırılmış gerçeklik ekran çıktısı.

da uygulamanın kullanılması sağlanmıştır. AG uygulaması turu sonunda ziyaretçilere yaş, cinsiyet, tablet teknolojisine ve arttırılmış gerçeklik uygulamalarına yatkınlık ile uygulamanın faydasına ilişkin sorular sorulmuştur. Sorular konunun 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (kesinlikle katılıyorum) arasında derecelendirilmesi istenmiştir. Frekans dağılımına göre ölçülen anket sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Anket verileri değerlendirildiğinde, katılımcıların tablet kullandıkları ancak AG uygulamalarını tanımadıkları anlaşılmaktadır. Tüm katılımcılar uygulamanın kullanımının çok kolay olduğunu belirtmektedir. Özellikle 30 yaş ve üzeri katılımcılar uygulamayı yararlı bulmuştur. Ancak, ankete katılan bütün ziyaretçiler özellikle uygulamanın mekanla ilişkili noktalarında fabrika binasının eski fotoğraflarını yerinde görmenin çok etkileyici olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar deneyimlerini "zamanda yolculuk yapmak" ya da "geçmiş üç boyutlu görmek" olarak tarif etmişlerdir. Bazı kullanıcılar fotoğraf dışında akan görüntülerin de kullanılmasını önermişlerdir. Onarım öncesi görüntü ise müzenin dönüştürülmesi projesinin boyutunu ziyaretçilere aktarmada yararlı bulunmuştur.

Sonuç

Türkiye'nin kozmopolit ve genç kentsel nüfus yapısına yönelik kentlerdeki sosyal ve kültürel mekân planlamasında sadece fiziksel müdahalelerin zamanla yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 1. SEKA Kağıt Müzesi AG uygulaması, frekans dağılımına göre ölçülen anket sonuçları

	Tablet kullanımına yatkınlık	Arttırılmış gerçeklik uygulamalarına yatkınlık	SEKA Kağıt Müzesi AG uygulaması	
			Kullanım kolaylığı	Kullanım yararı
Cinsiyet				
Kadın (n=15)	5	2	5	4
Erkek (n=35)	5	3	5	4
Yaş				
8–18 (n=5)	5	4	5	3
19–29 (n= 25)	5	3	5	3
30–39 (n=17)	5	2	5	4
40–50 (n=3)	4	2	5	5

Yeniden işlevlendirilen endüstriyel alanlarda dijital araçların kullanımı, bu mekânların içeriğine katkı yaparak tarihsel geçmişleriyle birlikte anlam kazanmalarını ve yapının kendisinin yaşayan, dönüşen ve sergilenen bir obje olarak algılanmasını sağlamaktadır. Böylelikle, endüstriyel dönüşüm mekânları sanatsal ve tarihsel bağlamda eğitim işlevleri ile birlikte sosyal amaçların ön plana çıktığı kent planı içinde alternatif alanlar haline gelebilir.

SEKA Kağıt Fabrikası'nın çağdaş endüstriyel mirasın korunması anlayışı ve bütüncül bir yaklaşımla müze olarak sergilenmesi için dijital yöntemler kullanılması henüz başlangıç aşamasında olan bir projedir. Dijital yöntemler, mekan büyüklüğü ve somut olmayan kültürel değerlerin yoğunluğu düşünüldüğünde endüstriyel alanların hem korunması ve belgelenmesi hem de ziyaretçilere aktarılması için önemli bir alternatif oluşturmaktadır.

İzmit SEKA Kağıt Müzesi, terk edilen endüstriyel alanların korunmasında bu tür yöntemlerin uygulanması ve geliştirilmesi için yetkin bir örnektir. Erken Cumhuriyet tarihinin gelişmiş sanayi üretim tesislerinden biri olan SEKA Kağıt Fabrikası, teknolojik özellikleri ve ulusal boyutta yaşanan değişimlerin yerel yansımalarının rahatlıkla takip edilebildiği kent belleğindeki konumu ile özgün değer taşımaktadır.

Proje kapsamında yapılan uygulamalar, geleneksel yöntemlerle takip edilmesi zor olan farklı zamansal ve mekânsal katmanların birlikte algılanabilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, ziyaretçi profiline büyük oranda kentte yaşayan ve ortaöğretim seviyesindeki gençlerden oluşması nedeniyle görsel teknolojinin etkileşimli olarak sergilemeye dâhil olması Kağıt Fabrikası mirasının aktarılmasındaki etkiyi ve müzenin kent belleğindeki rolünü arttırmaktadır.

Ziyaretçilerin Bir Kent - Bir Mekan fotoğraf sergisi ve AG uygulaması ile ilgili memnuniyetin değerlendirilmesi ile ileride ya-

pılacak çalışmalar şekillendirilecek ve yerel yönetimlerin katkısının bu alana yönelmesi sağlanmaya çalışılacaktır. Böylece, müzeye dönüşen fabrika binasının bağlı olduğu somut olmayan kültürel miras unsurlarının bütüncül bir yaklaşımı ile değerlendirilmesi ve çok yönlü üretim biçimleri ile aktarılmasıyla "SEKA Kağıt Müzesi" kent belleği ve kültürel aidiyet kavramı çerçevesinde vurgulanmış olacaktır.

KAYNAKLAR

- Altunbaş, A., & Özdemir, Ç. (2012). Çağdaş müzecilik anlayışı ve ülkemizde müzeler. Mesleki/Bilimsel Çalışmalar ve Yayınlar, Ankara.
- Arkiv, <http://www.arkiv.com.tr/proje/seka-kagit-muzesi-ve-kocaeli-bilim-merkezi/7372>
- Aydın, O., KArta, R.Ç. (2016). Kocaeli SEKA I. Kağıt Fabrikası'nın Mimari Analizi ve Yeniden Kullanım Önerileri, TÜBA Kültür Envanteri, 8(8), 21-34.
- Bergeron, L. (2012). The heritage of industrial society. *Industrial heritage re-tooled: The TICCIH guide to industrial heritage conservation*, 31-37.
- Bostancı, E. (2011). Kültürel miras için zenginleştirilmiş gerçeklik uygulamaları. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 17(3), 133-142.
- Cihanger, D. (2012). Endüstri Mirasının Değeri ve Korunma Sorunu: Maltepe Havagazı Fabrikası'nın İzleri Silinirken. *Planlama 1-2*, 29-36.
- Coşkun, C. Bir Sergileme Yöntemi Olarak Artırılmış Gerçeklik. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (20), 61-75.
- Ćopić, S., Đorđević, J., Lukić, T., Stojanović, V., Đukićin, S., Besermenji, S., Tumarić, A. (2014). Transformation of industrial heritage: An example of tourism industry development in the Ruhr area (Germany). *Geographica Pannonica*, 18(2), 43-50.
- Crary, J. (2004). *Gözlemcinin Teknikleri*. Elif Daldeniz (çev.), Metis Yayınları, İstanbul.
- Cakir, H., Yıldırım Gonul, B. (2015). Tarihi Yapılarda Mekansal Belleğin Korunması: İzmit SEKA Selüöz ve Kağıt Fabrikasının Dönüşümü. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 8(2), 85-110.
- Del Pozo, P.B., Gonzalez, P.A. (2012). Industrial heritage and place identity in Spain: from monuments to landscapes. *Geographical Review*, 102(4), 446-464.
- Erbay, M. (2011). Müzelerde Sergileme ve sunum tekniklerinin planlanması. Beta Basım, İstanbul.
- Falconer, K. (2006). The industrial heritage in Britain—the first fifty years. *La revue pour l'histoire du CNRS*, (14).
- Hain, V., Löffler, R., & Zajček, V. (2016). Interdisciplinary cooperation in the virtual presentation of industrial heritage development. *Procedia engineering*, 161, 2030-2035.
- Isenberg, A. (2010). "Culture-a-Go-Go": the Ghirardelli Square sculpture controversy and the liberation of civic design in the 1960s. *Journal of social history*, 379-412.
- Khan, M., de Byl, P. (2011). Preserving our Past with Toys of the Future. In *Asclite*.
- Kocabaşoğlu, Uygur vd. (1194) SEKA Tarihi, SEKA Genel Müdürlüğü Yayınları, İzmit.
- Dölen, E. (2015) *Çinden Kocaeli'ne Kağıdın Öyküsü*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli.
- Koyuncu, B., & Bostancı, E. (2007). Virtual reconstruction of an ancient site: Ephesus. In *Proceedings of the XIth symposium on mediterranean archaeology*, 233-236.
- Landorf, C. (2009). Managing for sustainable tourism: a review of six cultural World Heritage Sites. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(1), 53-70.
- Loures, L. (2015). Post-industrial landscapes as drivers for urban redevelopment: Public versus expert perspectives towards the benefits and barriers of the reuse of post-industrial sites in urban areas. *Habitat International*, 45, 72-81.
- Minchinton, W. (1983). World industrial archaeology: a survey. *World Archaeology*, 15(2), 125-136.
- Morrison, Tess, Gu, Ning & Foulcher, Nicholas. (2012). Morrison Tessa, Gu Ning, Foulcher Nicholas Charles, 'Applying augmented reality to preserving industrial heritage', *Proceedings. EVA London 2012: Electronic Visualisation and the Arts*, London, UK (2012).
- Oğuz, D., Saygı, H., Akpınar, N. (2010). Kentiçi Endüstri Alanlarının Dönüşümüne Bir Model: İzmit/Sekapark. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 8(2), 157-167.
- Özdemir, N. (2009). Kültür ekonomisi ve endüstrileri ile kültürel miras yönetimi ilişkisi. *Milli folklor*, 21(84), 73-86.
- Özden, E. R. O. L. (2017). Kolektif Bellekteki Değişkenleriyle İzmit'te Kamusal Mekân Algısı. *Journal of Architectural*, 2(1), 89-103.
- Özgüç, N. (1986). Türkiye'de Sanayi Faaliyetlerinin Gelişmesi, Yapısı ve Dağılışı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Dergisi*, (2), 35-70.
- Rodwell, D. (2008). Urban regeneration and the management of change: Liverpool and the historic urban landscape. *Journal of Architectural Conservation*, 14(2), 83-106.
- Saner, M. (2012). Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar, *Planlama 1-2*, 53-66.
- Storm, A., Olsson, K. (2013). The pit: landscape scars as potential cultural tools. *International Journal of Heritage Studies*, 19(7), 692-708.
- Uzun, M. (2014). Endüstri alanı dönüşüm projesi Sekapark'ın (Kocaeli-İzmit) kıyı kullanımına etkisi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 30, 154-179.
- Yılmaz, H. (2014). Eskişehir'in Biricik Destinasyon Önerisi Endüstriyel Miras. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2), 205-225.

ARTICLE / ARAŞTIRMA

The Organization of Urban Space and Socio-Economic Characteristics: A Graph Theory-Based Empirical Study Using Hierarchical Cluster Analysis

Kentsel Mekân Organizasyonu ve Sosyo-Ekonomik Yapı: Hiyerarşik Kümeleme Analizi Kullanılan Grafik Teorisi Temelli Ampirik Bir Çalışma

Edward Boampong,¹ K. Mert Çubukçu²

¹Department of Geographic Information Systems, Dokuz Eylül University The Graduate School of Natural and Applied Sciences, İzmir, Turkey

²Department of City and Regional Planning, Dokuz Eylül University Faculty of Architecture, İzmir, Turkey

ABSTRACT

The relationship between the socio-economic factors and the organization of urban space has not received adequate attention in the literature. This study aims to answer the question: Is the organization of urban space associated with social and economic characteristics? The city of İzmir, Turkey, has been selected as the study area and the neighborhoods over 300 in number are grouped into 6 clusters based on their similarities pertaining to the social and economic indicators using hierarchical cluster analysis. The neighborhoods which are closest to the cluster centers selected as the cluster representatives. The organization of space in the representative neighborhoods is quantified using graph theory indices. The results from the ANOVA performed at the global level (or at the neighborhood level) and the post hoc Fisher's least significant difference tests performed at the local level (or at the node or edge level) both reveal that neighborhoods with different social and economic characteristics have different spatial organizations, and they are different in terms of the network accessibility levels measured through graph theory indices. The findings clearly indicate more developed social and economic conditions co-exist with more developed network topologies. The empirical findings of the present study put forward that the planning process is far from providing similar urban spatial organizations for people that differ in social and economic characteristics, and that is a major real-life problem. It is clear that we cannot and should not enforce similar spatial layouts in all neighborhoods, but

ÖZ

Kentsel mekânsal yapı ve kent formuna ilişkin yapılmış olan geçmiş tarihli çalışmalarda, sosyo-ekonomik faktörler büyük ölçüde göz ardı edilmiş, mekânsal yapı ile sosyo-ekonomik yapı arasındaki ilişki araştırma konusu edilmemiştir. Bu çalışma: “Kentsel mekân organizasyonu sosyal ve ekonomik özelliklerle ilişkili midir?” sorusuna cevap vermeyi hedeflemektedir. Çalışma alanı olarak İzmir şehri seçilmiş ve 300’den fazla mahalle sosyal ve ekonomik göstergelere ilişkin benzerliklerine göre kademeli kümeleme analizi kullanılarak 6 kümeye ayrılmıştır. Küme merkezlerine en yakın mahalleler, küme temsilcisi olarak seçilerek temsilci mahallelerde mekânın fiziksel organizasyonu, grafik teorisi endeksleri kullanılarak ölçülmüştür. Mahalle düzeyinde gerçekleştirilen tek-yönlü varyans analizi ile düğüm ve bağ ölçeğinde gerçekleştirilen çoklu karşılaştırma testleri (seri t-testleri) ile elde edilen sonuçlar, farklı sosyal ve ekonomik özelliklere sahip mahallelerde kentsel mekânsal organizasyonunun da farklı olduğunu, bu mahallelerde ölçülen ağ erişilebilirlik seviyelerinin farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, daha gelişmiş ağ topolojilerinin daha gelişmiş sosyal ve ekonomik koşullar ile birlikte var olduklarını ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın ampirik sonuçları, planlama sürecinin sosyal ve ekonomik özellikleri farklı olan insanlara benzer kentsel mekânsal organizasyonlar sunmaktan uzak olduğunu ve bunun önemli bir problem olduğunu ortaya koymaktadır. Tüm mahallelerde benzer bir mekânsal organizasyon olamayacağı ve olmaması gerektiği

Received: 15.02.2018 Accepted: 22.07.2019

Available Online Date: 07.10.2019

Correspondence: K. Mert Çubukçu.

e-mail: mert.cubukcu@deu.edu.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

we can work for achieving a heterogeneous social and economic structure within each neighborhood through urban policies and development plans. The method described in this study can then be used to assess the degree of success in achieving this aim.

Keywords: Hierarchical cluster analysis; graph theory; organization of urban space; social and economic characteristics.

açıktır. Ancak kentsel politikalar ve imar planları aracılığıyla her mahallede heterojen bir sosyal ve ekonomik yapı elde etmek için çalışabiliriz. Bu çalışmada açıklanan yöntem de bu amaca ulaşmada ne kadar başarılı olduğunu ölçmek için kullanılabilir.

Anahtar sözcükler: Kademeli kümeleme analizi; grafik teorisi; kentsel mekan organizasyonu; sosyal ve ekonomik yapı.

Introduction

The study of cities to capture the relationship between the social and economic processes and the urban spatial organization has received considerable attention in the literature. Urban geographers and city planners have explored the urban settings in diversified ways to understand the ways that the cities function, including the spatial structure of settlements and their connections to the social and economic lives of their inhabitants. However, cities have invariable differences in their internal availability of resources, the levels of social status, and the levels of infrastructure and service distribution.

The urban form influences the daily life of urban residents regarding the movement from residential areas to places of work; the movement of children to schools; the mobility in residential areas for inhabitants, accessibility to shops, parks and recreational areas. These daily urban activities, in turn, influence the social and economic characteristics of the cities and their spatial structures.

However, a review of the studies on the urban spatial structure and the urban form reveals that the social and economic factors are largely disregarded. The studies focusing on the urban spatial structure have clearly failed to explain the relationship between the social processes and the urban spatial structure or the urban pattern.

This paper aims to test whether there is a relation between the spatial structure and the social and economic characteristics of the inhabitants. The hypothesis that the *organization of urban space* is associated with social and economic characteristics is tested. The city of Izmir, Turkey, has been selected as the study area, and the organization of space is quantified using graph theory indices.

Socio-economic Classification of the Urban Space

The classification of urban areas into sub-groups or homogeneous areas became prominent in the 1920s when Burgess (1925) developed the *concentric model* of the urban structure to examine the city of Chicago. Some of his assumptions were purely based on economic and social indicators, but the heterogeneous nature of cultural and social aspects of the urban space was also considered in forming rings around the

city center (Burgess 1925). Although the concentric model has been criticized extensively, it has provided some form of a basis for the study of urban areas as at today. Homer Hoyt was one of the first critics of the Burgess concentric concept. Hoyt (1939) used rent values to classify the urban space into sub-divisions, later known as sectors. These sectors were mainly based on the rent values, which segregated the urban space into low, medium, and high-class residential areas (Hoyt 1939). The Hoyt sector concept was built upon the Burgess model considering social and economic data, but the urban space was broken up into sectors, instead of rings.

The *social area analysis*, initially developed in the works of E. Shevky, M. Williams and W. Bell (Shevky and Williams 1949; Shevky and Bell 1955), has later become the mainframe in explaining the social differentiation in urban areas. The social area analysis comprises of three main indices to categorize urban neighborhoods into social patterns. The indices were the urbanization index, the social rank index, and the segregation index. A number of researchers including Bell (1953), Van Arsdol et al. (1958), and Theodore and Egeland (1961) used the social area analysis framework to study the social patterns in urban neighborhoods with a variety of modifications to the original framework. The social area analysis has also been criticized, despite its general applicability in the comparative study of inter-city and intra-urban areas. These critics argued that the theory had no strong and convincing theoretical foundation, and failed an empirical test altogether (Van Arsdol et al. 1958; Abu-Lughod 1969).

Van Arsdol et al. (1958) undertook an empirical investigation of the theory of social area analysis comparing three independent variables and two identified criteria. Abu-Lughod (1969) also tested the social area theory in Cairo, Egypt. Haggerty (1982) explored the impact and the variations in the patterns of social contacts in urban neighborhoods considering the social-economic and environmental characteristics of the urban neighborhoods. Haggerty (1982) postulated that the physical form of the neighborhoods contributed to some level of influence on the social contact of the residents in the study, but the most prominent set of factors involved were the socio-economic characteristics (Haggerty 1982). Bell (1953), Van Arsdol et al. (1958), and Theodore and Egeland (1961) also aimed to partition the urban space into sub-areas applying social and economic classifications.

The categorization of the urban population into groups has contributed to improve the understanding of the organization of urban space; to ensure equitable access to public spaces and urban public amenities including education, health, and recreation; and provided a yardstick for inter and intra-urban comparative analysis for regional development and planning. However, the studies that aim to classify the urban setting into homogenous areas have mostly been depended on socio-economic variables and concentrated on the social and economic dynamism of the urban structures. The spatial organization of the sub-areas has been largely neglected.

The Organization of Urban Space

Urban morphology is the study of physical urban form. It comprises the study of human physical habitats and the processes of their formation. The roots of the field go back to as early as 1899, when the classical work of Otto Schüller, *Über den Grundriß der Städte* (On the Layout of Towns), was published (Larkham 1996; Hofmeister 2004; Ayhan and Cubukcu 2010). Within the urban morphology framework, the urban spatial structure has been studied in different contexts by different researchers to understand the content, the characteristics, the formation, the layout, the problems, and the challenges in cities. However, capturing and explaining the urban form is not an easy task (Kostof, 1991).

Morris (1972) and Mumford (1961) provided an extensive survey of urbanization through history. Gallion and Eisner (1950) and Kostof (1991) summarized the development of urban forms and patterns from a historical perspective. Holmes (1962) gave a brief account of the formation of cities, the failures of early planning strategies, and policies to solve the challenges of urban planning in the areas of human habitation and natural environment.

A great portion of the studies on the organization of urban space is based on the assumption that the urban space has been largely shaped by the developments in transportation and communication infrastructure. Glaab and Theodore (1967), Barrett (1983), and Cronon (2009), for example, focused on how transportation and communication systems developed over the centuries, considering their contribution to the shape and expansion of the urban patterns. In an earlier study, Hansen (1959) developed a gravity-based model to understand how accessibility shape land uses in urban areas concluding that the accessibility to developable lands and employment could be used to explain and estimate the distribution of population growth in urban areas.

There have been different aspects of the study of organization of urban space in connection to the social, demographic and economic characteristics of residents in residential and

urban neighborhoods (Burgess 1925; Hoyt 1939; Harris and Ullman 1945; Mack and McElrath, 1964; McElrath, 1965; Boarnet and Greenwald, 2000; Camagni et al. 2002; Omer and Goldblatt 2012; Cohen et al. 2013). These studies approximated the spatial structural components with a biased outlook of the urban geographic space without an objective observation of the components, the structure, the form and the functionality of the urban spatial structure. There has been a concerted effort by urban researchers to establish a relationship between social processes and the urban spatial structure, but these have provided conclusions and theories, which are usually complex and impracticable.

The Relation Between the Organization of Urban Space and the Social and Economic Characteristics

The “social” aspect of the urban structure consists of the individuals and the activities they partake in the built-up environment (Adolphson 2011). The built-up environment and the social structure form the urban structure. The social structure consists of the relationships that exist among the individuals in a geographic area. The urban layouts alter with the changes in economic, social, and technological characteristics (Rashid, 2017).

A limited number of studies have dealt with the different aspects of the organization of urban space in connection to the socio-economic characteristics of inhabitants in urban neighborhoods. Camagni et al. (2002), for example, suggested that the emergence of new land consumption and urban growth is partly due to the changes in lifestyle patterns and spatial developments, which are both influenced by the social and economic characteristics in the case of the city of Milan, Italy. Camagni et al. (2002) argued that, in terms of relative socio-economic and income levels of residential areas, differences in mobility patterns, time, and mode could slightly be influenced by the urban physical form upon which growth occurs. Omer and Goldblatt (2012) showed how the socio-economic residential differentials depicted in Tel Aviv, Israel correlates with the spatial configuration in terms of variations and similarities between areas including the linkages and breakages between spatial organizations of these areas. Cohen et al. (2013) examined the sizes and distribution of urban parks in four cities in the U.S. They concluded that the sizes and numbers of parks are similar in the two different urban settings. Finally, Cubukcu (2015) concluded that religion may affect the organization of urban space by examining the spatial structure of street networks in Izmir, Turkey in the 19th century using graph theory-based indices.

However, the relationship between the socio-economic factors and the organization of urban space has not received ad-

equate attention in the literature. The relationship between urban spatial formation and the socio-economic dynamics of the inhabitants of urban areas has not been thoroughly explored. The studies focusing on the relation between the organization of urban space and the social processes have been limited in number and scope. This study aims to answer the question: Is the organization of urban space associated with social and economic characteristics?

Data and Analyses

Accessibility is defined as the level of effort to overcome physical distance or spatial separation (Allen et al., 1993). It is an important concept for urban planners in that it reflects the possibilities for activities, such as work or shopping, available to residents in a neighborhood, a city or a metropolitan area (Handy and Niemeier, 1997; Bhat et al., 2002). Accessibility to public services, the potential for social and economic interaction, the possibility of getting from home to a multitude of destinations offering a spectrum of opportunities for work and play are what keep inhabitants in metropolitan areas (Ingram, 1971; Morris et al., 1979; Handy and Niemeier, 1997; Handy and Clifton, 2001). Measuring accessibility is a very common and solid approach to spatial simplifying (Miller, 1996; Murray and O'Kelly, 2002; Kwan et al., 2003).

Various researchers have developed different measures of accessibility, and these measures have been applied in a wide range of disciplines (Allen et al., 1993). Bhat et al. (2002) categorized accessibility measures as cumulative opportunity measures, gravity-based measures, utility-based measures, spatial separation, and time-space measures. In all these measures, the available or potential transportation network is regarded as an integral component.

More recently, spatial network approach has become a vital topic in the study of accessibility. Although the theoretical background of the Graph Theory was developed in the 1960s in the works of Kansky (1963) and Hagget and Chorley (1969), the applications to real urban problems have been realized in the 2000s (Sevtsuk and Mekonnen, 2012). Network measures provide a very conducive platform for measuring the levels of accessibility using a Geographic Information System (G.I.S). This enhances easy determination of differences in accessibility in local areas in the urban settlements. In the case of urban street networks, edges typically represent street segments, and nodes denote the junctions where two or more edges intersect (Porta et al. 2006; Sevtsuk and Mekonnen, 2012). In this study, graph theory indices are used to capture the urban spatial organization.

The city of Izmir, Turkey, has been selected as the study area

and there are a number of reasons for that. First, Izmir is a fairly populated city with over four million inhabitants living in a total built-up area of roughly 12.000 square meters. It is situated by the Aegean Sea in the West of the Anatolian Peninsula and has the second largest seaport in Turkey, backed by a diversified economy including a vast number of exporting manufacturing sectors. Izmir has over neighborhoods by the year 2019.

A set of procedures is applied to create the database used in this study. The neighborhoods in Izmir are first classified into clusters using hierarchical cluster analysis. That is to say, the neighborhoods over 300 in number are grouped based on their similarities pertaining to the social and economic indicators. The social-economic data used in the hierarchical cluster analysis is available from the European Union Internal Migration Integration Project (IGEP) completed in 2010 in cooperation with Izmir, Ankara, Bursa, and Istanbul Metropolitan Municipalities. The IGEP was initiated in 2008 by the Ministry of Foreign Affairs using European funds (Akyıldız, 2017). The aim of the project was to help lessen the negative effects of internal migration on local inhabitants. The IGEP was managed by had a budget of over 8 million euros and was completed in 18 months (Ministry of Foreign Affairs)¹.

There are eight indices developed and calculated at the neighborhood level within the IGEP study framework: (1) population not in the workforce (dependent population), (2) density of unemployment, (3) density of unemployed people with no occupation, (4) density of literates that are not graduated from any school, (5) density of illiterate women, (6) density of handicapped, (7) density of unpaid family workers, and (8) an education score. The data used in the calculation of these indices come from two different data sources: (1) household data available from the Turkish Statistical Institute and (2) 1924 site surveys completed during the project. Although the details regarding the calculation of these indices are not provided by the data publisher, the index values are available upon request at the neighborhood level.

There are a few good reasons to use the IGEP data to measure social and economic variables. Firstly, it is comprehensive as it covers the Izmir metropolitan area thoroughly. Secondly, the data is available at the neighborhood level, which is a perfect match for this study as the aim is to test whether the organization of urban space is associated with social and economic characteristics at the neighborhood level. Thirdly, the time period that the IGEP data is collected matches the time period of the spatial data available. The spatial data available from the Izmir Metropolitan Municipality for the year 2010.

Two of the seven IGEP indices, namely "density of literates

¹ https://www.ab.gov.tr/_46071.html

that are not graduated from any school” and “density of illiterate women” are not used in the analysis, since they are highly correlated with the education score variable, where $r=-0.732$, $p<0.001$ and $r=-0.833$, $p<0.001$ respectively. The descriptive statistics for the six variables used in the analysis are presented in Table I. Remark that for all the indices but the education score, the lower the index value, the better the neighborhood is.

There are 340 neighborhoods included in IGEP data. Although a great portion of these neighborhoods is predominantly residential, some of them are not. In order to eliminate the non-residential neighborhoods, the percentage of buildings with residential use are derived at the neighborhood level. The neighborhoods with at least %80 of the buildings in residential use are considered in the study. Also, the neighborhoods with missing or incomplete IGEP data are omitted from the data set. The final data set includes 293 neighborhoods and their spatial distribution is presented in Figure 1.

A hierarchical clustering procedure is applied with the aim of grouping neighborhoods that are similar in social and economic characteristics. In hierarchical clustering procedures, basically two approaches are available: agglomerative and divisive. In agglomerative hierarchical clustering, the procedure of clustering is from bottom to top, where each member is assigned to a larger group in each step. In divisive hierarchical clustering, the procedure is from bottom to top, where all members are initially in the same group and the heterogeneous groups are divided into subgroups in every iteration. Owing to the fact that the number of members (observations) is not very large ($n=293$), an agglomerative cluster procedure is followed.

As seen in Table I, the ranges of the IGEP indices vary considerably. Thus, the variables are z-score standardized prior to applying the cluster method. *Ward's minimum variance method* (Ward, 1963) using a *dissimilarity matrix* based on “Euclidean” distances is applied in generating the agglomerative *hierarchical clustering* procedure. Ward's algorithm minimizes the total

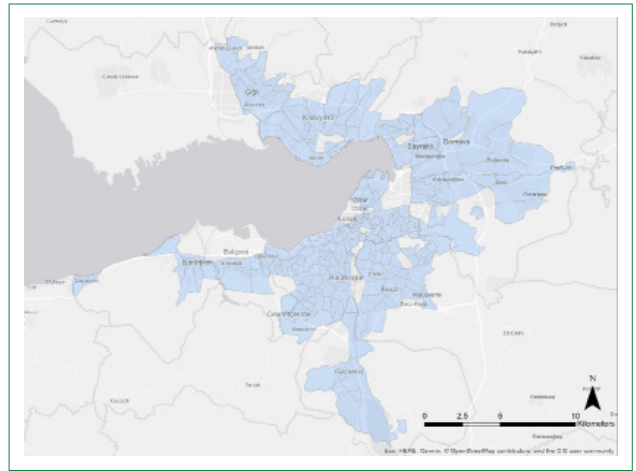

Figure 1. The neighborhoods included in the analyses ($n=293$) (The base map is created using the ArcGIS® software by Esri. ArcGIS® and ArcMap™ are the intellectual property of Esri and are used herein under license).

within-cluster variance considering all variables in question. The dendrogram produced as an output of the hierarchical clustering procedure is shown in Figure 2.

Since analyzing all the subgroups is not possible, an algorithm to assess the optimum number of clusters is needed. The *average silhouette method* is one of the most common methods used to determine the optimal number of clusters

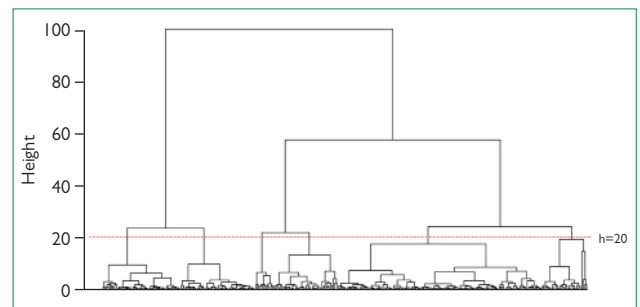

Figure 2. The dendrogram produced as an output of the hierarchical clustering procedure ($n=293$).

Table I. The descriptive statistics for the social and economic indices used in the study

Variables	n	Minimum	Maximum	Mean	SD
Population not in the workforce (Dependent population)	340	0.12	1.24	0.99	0.15
Density of unemployment	340	0.00	4.16	1.07	0.37
Density of unemployed people with no occupation	340	0.00	3.63	1.02	0.43
Density of handicapped	340	0.00	403.15	5.20	29.86
Density of unpaid family workers	340	0.00	6.76	1.09	0.60
Education score	332	-8.18	7.88	-0.87	2.83

SD: Standard deviation.

in hierarchical clustering procedures. As shown in Figure 3, the optimal number of clusters derived from the average silhouette method is 6. Remark that the average silhouette width is the highest when the number of clusters is equal to 6. Cutting the dendrogram in Figure 2 at a reasonable height of 20 ($h=20$) results in 6 clusters (Fig. 4). The number of neighborhoods in each cluster or subgroup is presented in Table 2.

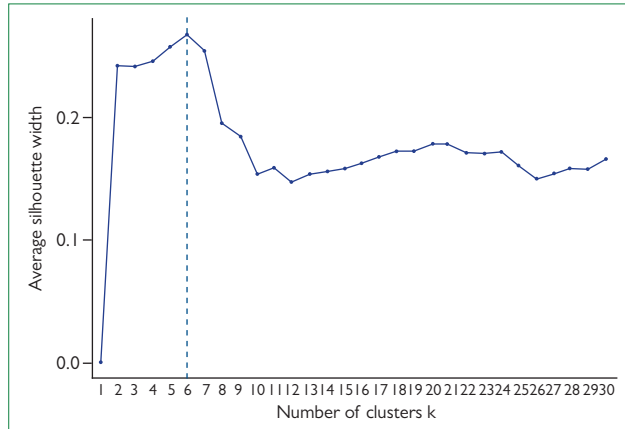

Figure 3. The optimal number of clusters derived from the average silhouette method ($n=293$).

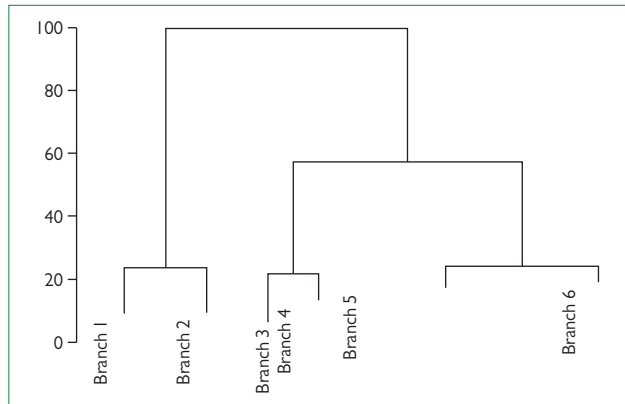

Figure 4. The clusters ($n=6$) obtained by cutting the dendrogram in Figure 2 at a height of 20 ($h=20$).

Table 2. The numbers of neighborhoods in each cluster

Cluster	Number of neighborhoods
1	45
2	47
3	28
4	123
5	38
6	12
Total	293

The most crowded cluster is *Cluster 4*, where all indices are close to the index means. *Cluster 3* is similar to *Cluster 4* in many ways, but it has a higher density of unemployed people with no occupation and a lower density of unpaid family workers. *Cluster 2* is characterized by the highest education score and the lowest density of unpaid family workers. *Cluster 5 and Cluster 6* have the lowest education scores. However, there is a major difference between these two clusters. *Cluster 5* has the highest density of unemployed people with no occupation, whereas *Cluster 6* has the highest density of unpaid family workers. Finally, *Cluster 1* is characterized by high education score and high population not in the workforce, and low density of unemployment (Table 3, Fig. 5).

After clustering 293 neighborhoods into 6 clusters, the next hassle is to obtain the neighborhoods that represent each cluster best, in the sense of the social and economic indicators. To do that, the cluster plot for the 6 clusters is obtained (Fig. 6). Since there are 6 indices, a dimensionality reduction procedure is applied to visualize the data on a 2D space. The neighborhoods which are closest to the cluster centers in Figure 5 are selected as the *cluster representatives*. The 6 representative neighborhoods for the clusters 1 to 6 are: (1) Fevzi Cakmak (Balcova), (2) Mithatpasa (Konak), (3) Adalet (Bayrakli), (4) Refet Bele (Karabaglar), (5) Kadifekale (Konak), and (6) Turkyilmaz (Konak), respectively. The spatial distribution of the representative neighborhoods is shown in Figure 7.

The organization of space in the representative neighborhoods is quantified using graph theory indices. As a branch of mathematics dealing with graphs, the graph theory has been successfully adapted to many different fields (Bin and Zhongyi, 2010). A graph includes two basic components: nodes (or vertices) and edges (or links), and graph theory-based network accessibility indices have been developed to examine the spatial organization of space quantitatively. In a number of studies, including Borusso (2003), Crucitti et al. (2006), Buhl et al. (2006), Cubukcu (2015), Cubukcu and Cubukcu (2017), and Rashid (2017) streets are used to examine the spatial similarities and differences in urban settings. Following these studies, graph theory-based network indices are calculated using the street layouts. The layouts of the streets pertaining to the 6 representative neighborhoods used in the analyses are presented in Figure 8. Note that only the residential areas in these neighborhoods are taken into consideration. Also, a 20-meter buffer is applied from the representative neighborhood boundaries to include the streets residing close to the boundaries.

The total area, the total number of nodes and edges with total edge lengths for the representative neighborhoods are presented in Table 4. The largest representative neighborhood is Adalet (Bayrakli), and the smallest is Turkyilmaz (Konak). The

Table 3. Cluster means for the social and economic indices used in the study (z-score standardized)

Cluster	n	Education score	Density of unemployed people with no occupation	Population not in the workforce	Density of handicapped	Density of unemployment	Density of unpaid family workers
1	45	0.6466	-0.5049	0.4145	-0.1437	-0.2485	0.1409
2	47	1.7023	-0.2980	0.0569	-0.1500	-0.7017	-0.1796
3	28	0.1754	0.6818	-0.2863	-0.0812	-0.1327	-0.7298
4	123	-0.3857	-0.1917	0.1422	-0.1212	-0.0211	-0.1050
5	38	-1.1524	1.3481	0.2958	-0.1003	0.9518	0.3021
6	12	-1.0873	-0.1640	0.3593	-0.0104	0.7614	2.3633
Average	293	0.0332	0.1582	-0.0177	0.0275	-0.1182	0.0150

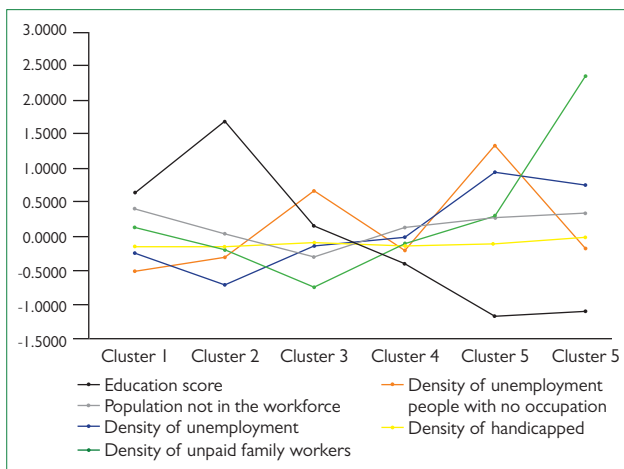

Figure 5. Cluster means for the social and economic indices used in the study (z-score standardized) (n=293).

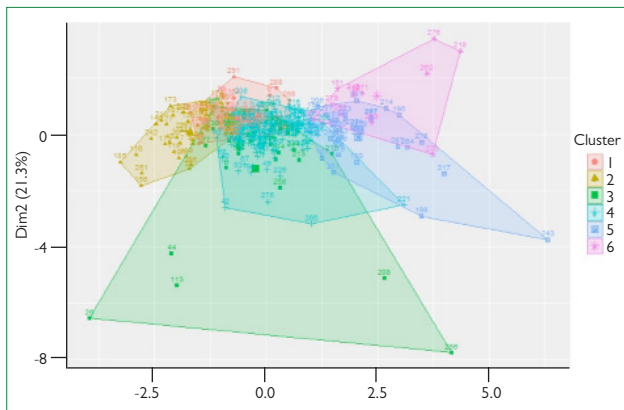

Figure 6. The cluster plot for the 6 clusters with their cluster centers (n=293).

neighborhood with the highest number of nodes, edges and the highest total length of edges is also Adalet (Bayrakli), followed by Refet Bele (Karabaglar) and Fevzi Cakmak (Balcova), respectively (Table 4).

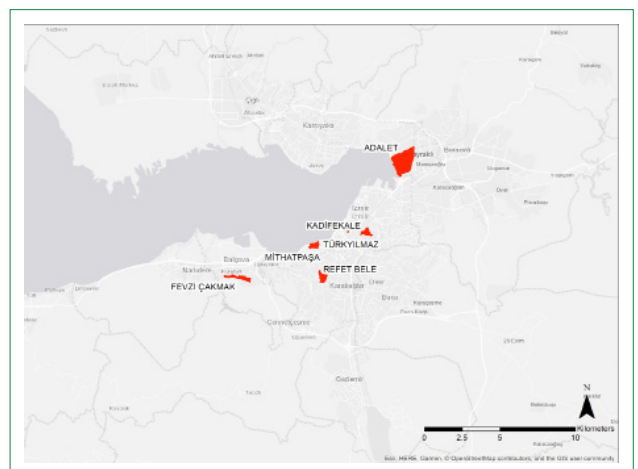

Figure 7. The representative neighborhoods (n=6) (The base map is created using the ArcGIS® software by Esri. ArcGIS® and ArcMap™ are the intellectual property of Esri and are used herein under license).

Following Cubukcu (2015), six basic graph theory indices are calculated at the neighborhood level: (1) edge density, (2) edge sinuosity, (3) eta index, (4) node density, (5) order of a node, and (6) beta index. First, all indices are derived at the neighborhood level, or that is to say the global level. Next, three of these indices, namely “eta index (or the average street segment length)”, “order of a node” and “edge sinuosity” are calculated at the edge or node level, or the local level. Remark that the remaining three indices, node density, edge density and beta index are measures of concentration and cannot be calculated at the node or edge level by nature.

Among the six indices considered, *node density* is derived by dividing the total number of nodes to the total area. *Edge density* is derived by dividing the total length of edges to the total area. *Eta index* is the average edge length, derived by dividing the total edge length to the number of edges. *Edge sinuosity* is the measure of straightness of the edges and derived by dividing the shortest distance between the two ends of an edge to its

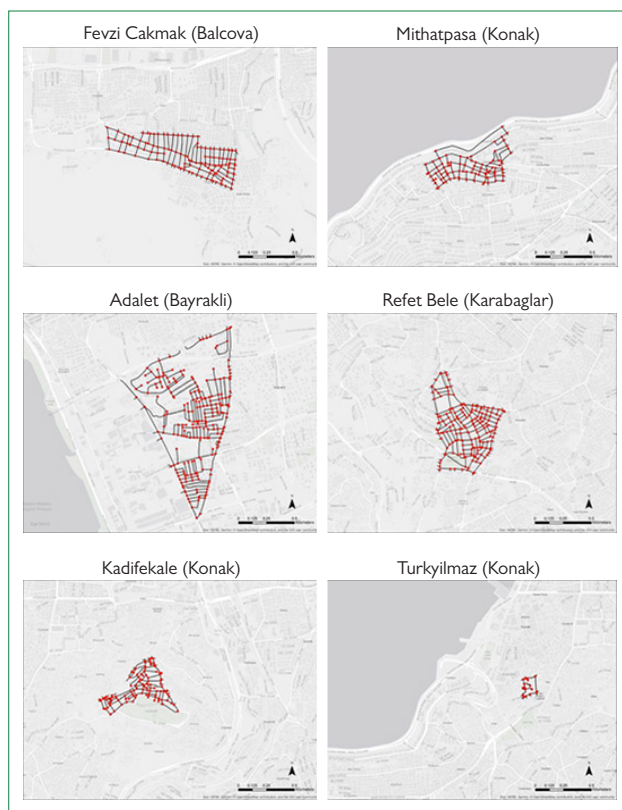

Figure 8. Street layouts with nodes and edges for the representative neighborhoods (residential areas only) ($n=6$) (The base maps are created using the ArcGIS® software by Esri. ArcGIS® and ArcMap™ are the intellectual property of Esri and are used herein under license).

actual length (Hammond and McCullagh, 1978). *Order of a node* is the number of edges intersecting at this particular node. Finally, *beta index* is the average number of edges per node, derived by dividing the total number of edges to the total number of nodes (Kansky and Danscoine, 1989). The index values for the representative neighborhoods are presented in Table 5.

Table 5 shows that Kadifekale (Konak) and Turkyilmaz (Konak) have significantly higher node and edge densities accom-

panied by lower eta index (average street segment length) values. The order of a node and beta index values for these two neighborhoods are also among the lowest. These index values reveal that there are more nodes and edges per area in these neighborhoods compared to the other representative neighborhoods, but these nodes and edges provide less connectivity. The sinuosity values for these two neighborhoods are also among the lowest indicating less direct connections between node pairs. All these indicate to less developed network topology. Remark that these two neighborhoods, namely Kadifekale (Konak) and Turkyilmaz (Konak), are the representative neighborhoods of *Cluster 5* and *Cluster 6*, which have the lowest education scores. Also, *Cluster 5* has the highest density of unemployed people with no occupation, and *Cluster 6* has the highest density of unpaid family workers (Table 3, Fig. 5). These results alone indicate that more developed network characteristics are associated with more developed social and economic conditions.

Table 5 reveals that Fevzi Cakmak (Balcova) and Mithatpasa (Konak), the representative neighborhoods for *Cluster 1* and *Cluster 2* respectively, show more developed network characteristics. For example, they provide more direct links between the pairs of nodes as evident from higher sinuosity values. Although the densities of nodes and edges are among the lowest, there are more edges per node and higher connectivity (with a higher order of a node values) indicating the presence of a more efficient network. Remark that *Cluster 1* and *Cluster 2* are characterized by high education scores. Also, *Cluster 2* has the lowest density of unpaid family workers, and *Cluster 1* has a significantly low density of unemployment. These finding also supports the notion that more developed social and economic conditions are associated with more developed network characteristics or that is to say better urban spatial organizations.

Since the eta index (street segment length), order of a node, and edge sinuosity indices can be calculated at the edge or at the node level, these indices can be further examined by

Table 4. Descriptive statistics for the nodes and edges for the representative neighborhoods

Representative neighborhood	Cluster	Residential area (ha)	Number of nodes	Number of edges	Total length of edges
Fevzi Cakmak (Balcova)	1	33.96	133	242	11644
Mithatpasa (Konak)	2	27.05	97	170	8149
Adalet (Bayrakli)	3	91.38	237	344	20355
Refet Bele (Karabaglar)	4	35.48	192	328	13284
Kadifekale (Konak)	5	15.67	116	184	6767
Turkyilmaz (Konak)	6	2.79	18	29	972
Total		206.31	793	1297	61171

Table 5. Graph theory indice values for the representative neighborhoods

Neighborhood	Cluster	Node density (per ha)	Edge density (per ha)	Eta index (m)	Edge sinuosity	Order of nodes	Beta index
Fevzi Cakmak (Balcova)	1	3.916	7.126	48.116	0.999	3.286	1.820
Mithatpasa (Konak)	2	3.586	6.285	47.935	0.990	3.216	1.753
Adalet (Bayrakli)	3	2.594	3.764	59.172	0.981	2.734	1.451
Refet Bele (Karabaglar)	4	5.411	9.245	40.500	0.995	3.188	1.708
Kadifekale (Konak)	5	7.403	11.742	36.777	0.983	2.845	1.586
Turkyilmaz (Konak)	6	6.452	10.394	33.534	0.967	2.611	1.611

some statistical tests. The descriptive statistics for these three indices pertaining to the 6 cluster representative neighborhoods are shown in Table 6. The mean values for each of the three indices are analyzed using ANOVA (analysis of variance). Here the null hypothesis is that the means values for a particular index are the same for all the representative neighborhoods. The F statistic for the eta index is 10.436, edge sinuosity 6.843, and order of a node index 16.758. Relaxing the assumption of equal variances, Welch's Test for ANOVA is also applied. The Welch-statistic for the eta index, edge sinuosity, and order of a node index are 10.410, 9.409, and 15.114, respectively. These results reveal that the null

hypotheses are rejected for all of the three indices, and the results are statistically significant at the 0.0001 level. These findings indicate that neighborhoods with different social and economic characteristics also differ in terms of the organization of urban space.

Applying post hoc tests, one can determine whether a given pair of representative neighborhoods differ in mean index values. The results from Levene's test of homogeneity of variances indicate that the assumption of homogeneity of variances does not hold. Tamhane's T2, which does not assume equal variances, is applied as a multiple comparison proce-

Table 6. Index values for the representative neighborhoods

Index	Descriptive	Fevzi Cakmak (Balcova)	Mithatpasa (Konak)	Adalet (Bayrakli)	Refet Bele (Karabaglar)	Kadifekale (Konak)	Turkyilmaz (Konak)
Eta Index (Edge Length)							
n		242	170	344	328	184	29
Minimum		0.042	2.756	0.187	3.643	0.930	5.798
Maximum		186.836	674.093	289.852	214.749	193.319	135.730
Mean		48.116	47.935	59.172	40.500	36.777	33.534
St. Dev.		33.529	57.369	52.881	27.492	29.983	28.060
Sinuosity							
n		242	170	344	328	184	29
Minimum		0.851	0.565	0.283	0.722	0.482	0.746
Maximum		1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
Mean		0.999	0.990	0.981	0.995	0.983	0.967
St. Dev.		0.010	0.045	0.072	0.023	0.055	0.068
Order of A Node							
n		133	97	237	192	116	18
Minimum		1	1	1	1	1	1
Maximum		4	4	4	4	5	4
Mean		3.286	3.216	2.734	3.188	2.845	2.611
St. Dev.		0.724	0.544	0.884	0.430	0.861	0.916

ture for each of the three indices at the local level. The significance levels regarding Tamhane's T2 tests are presented in Table 7, where the cells in black color indicate that the mean difference is significant at the 0.10 level.

The findings in Table 7 confirm that neighborhoods with different social and economic characteristics have different spatial organizations, and they are different in terms of the network accessibility levels. When the pairwise comparisons are considered, any pair of representative neighborhoods is different in at least one of the three indices. For example, Fevzi Cakmak (Balcova) is different from Kadifekale (Konak) in three of the indices. Remember that Fevzi Cakmak (Balcova) and Kadifekale (Konak), are the representative neighborhoods of Cluster 1 and Cluster 5 respectively, and they represent the most and the least advantageous neighborhoods regarding the social and economic characteristics. Whereas, Fevzi Cakmak (Balcova) is not different from Mithatpasa (Konak) in any of the three spatial indices. Remark that Mithatpasa (Konak) is the representative of Cluster 2, which has relatively similar social and economic characteristics to Cluster 1. Likewise, Turkyilmaz (Konak) and Kadifekale (Konak), as

the representative neighborhoods of Cluster 6 and Cluster 5, do not differ in any of the spatial index. Recall that Cluster 5 and Cluster 6 that have the lowest education scores. Aside from the education score, Cluster 1 and Cluster 4 have similar social and economic index values. Thus, Fevzi Cakmak (Konak) and Refet Bele (Konak), as the representative neighborhoods of Cluster 1 and Cluster 4, are different in just one spatial index.

Conclusion

This study aims to answer the question: Is the organization of urban space associated with social and economic characteristics? The results from the ANOVA performed at the global level (or at the neighborhood level) and the post hoc Fisher's least significant difference tests performed at the local level (or at the node or edge level) both reveal that neighborhoods with different social and economic characteristics have different spatial organizations, and they are different in terms of the network accessibility levels measured through graph theory indices. The findings clearly indicate more developed social and economic conditions co-exist with more developed network topologies.

Table 7. Significancy levels for Tamhane's T2 tests*

Eta Index	Fevzi Cakmak	Adalet	Refet Bele	Kadifekale	Mithatpasa	Turkyilmaz
Fevzi Cakmak		0.03	0.06	0.00	1.00	0.19
Adalet	0.03		0.00	0.00	0.39	0.00
Refet Bele	0.06	0.00		0.93	0.83	0.97
Kadifekale	0.00	0.00	0.93		0.31	1.00
Mithatpasa	1.00	0.39	0.83	0.31		0.44
Turkyilmaz	0.19	0.00	0.97	1.00	0.44	
Sinuosity	Fevzi Cakmak	Adalet	Refet Bele	Kadifekale	Mithatpasa	Turkyilmaz
Fevzi Cakmak		0.00	0.22	0.00	0.16	0.24
Adalet	0.00		0.01	1.00	0.72	1.00
Refet Bele	0.22	0.01		0.06	0.89	0.40
Kadifekale	0.00	1.00	0.06		0.96	0.98
Mithatpasa	0.16	0.72	0.89	0.96		0.75
Turkyilmaz	0.24	1.00	0.40	0.98	0.75	
Order of a Node	Fevzi Cakmak	Adalet	Refet Bele	Kadifekale	Mithatpasa	Turkyilmaz
Fevzi Cakmak		0.00	0.93	0.00	1.00	0.10
Adalet	0.00		0.00	0.99	0.00	1.00
Refet Bele	0.93	0.00		0.00	1.00	0.22
Kadifekale	0.00	0.99	0.00		0.00	1.00
Mithatpasa	1.00	0.00	1.00	0.00		0.19
Turkyilmaz	0.10	1.00	0.22	1.00	0.19	

*: The black cells indicate that the mean difference is significant at the 0.10 level.

These findings are extremely important for urban planning discipline. The cities are now shaped more through planning processes, compared to the past. And if there is one unquestionable aim in urban planning, that is to provide equal access to public amenities for all, and that is possible with an equitable organization of space. The empirical findings of the present study put forward that the planning process is far from providing similar spatial organizations for people that differ in social and economic characteristics. That is a major real-life problem, and there can be several reasons for that. One may argue that establishing equality in accessibility levels is sometimes not a major objective in the planning process, but in reality that is more often than not false. Aside from a minority of planning attempts, providing access to public amenities is among the main aims in practice. However, the urban settings subject to the planning processes have been mostly already built-up at a great extent. Thus, it not easy to elevate the accessibility to a standard level for all neighborhoods, as each neighborhood has a story behind. For example, a considerable number of neighborhoods in Izmir are shaped through redevelopment plans covering the former *gecekondu* neighborhoods characterized by small parcels and insufficient supply of public amenities, and this solid physical structure is highly resistant to change. Also, some neighborhoods are under strict legal historic preservation, where changing the urban texture is not a possibility. Nonetheless, all these explanations and assertions should not be an excuse for the observed social and economic segregation in the urban space.

Although these findings alone is a big step in uncovering the relationship between the social and spatial structures in urban areas, more studies are required to generalize the results. Further studies should undoubtedly consider access to other public amenities including parks, recreational areas, public transport, and health and service facilities regarding the spatial organization of the urban settings. Also, the reasons for this relationship should be examined and assessed thoroughly in further studies. Nonetheless, the results leading to the fact that inequality in accessibility levels in neighborhoods with different social and economic characteristics have not been overcome through the planning process appears to be the most striking outcome of the study. It is clear that we cannot and should not enforce similar spatial layouts in all neighborhoods, but we can work for achieving a heterogeneous social and economic structure within each neighborhood through urban policies and development plans. The method described in this study can then be used to assess the degree of success in achieving this aim.

REFERENCES

- Abu-Lughod, J.L. (1969). Testing the theory of social area analysis: The ecology of Cairo, Egypt. *American Sociological Review*, 34 (2), 198–212.
- Adolphson, M. (2011). On analysing changes in urban structure: Some theoretical and methodological issues, *Doktora Tezi*, Royal Institute of Technology, Stockholm.
- Akyıldız, F. (2017) Searching for new methods in the delivery of local public services: co-production and the case of Turkey in “Current Debates In Public Finance, Public Administration & Environmental Studies vol. 13”, Ed. by Aydın, M., Pınarcioğlu, N.Ş., & Uğurlu, Ö., IJOPEC, Londra, 308–334.
- Allen, W.B., Liu, D., Singer, S. (1993). Accessibility measures of US metropolitan areas. *Transportation Research Part B: Methodological*, 27 (6), 439–449.
- Ayhan, I., Cubukcu, K.M. (2010). Explaining historical urban development using the locations of mosques: A GIS/spatial statistics-based approach. *Applied Geography*, 30 (2), 229–238.
- Barrett, P. (1983). *The Automobile and Urban Transit: The Formation of Public Policy in Chicago, 1900–1930*, Philadelphia: Temple University Press.
- Bell, W. (1953). The social areas of the San Francisco Bay region. *American Sociological Review*, 18 (1), 39–47.
- Bhat, C., Handy, S., Kockelman, K., Mahmassani, H., Gopal, A., Srour, I., Weston, L. (2002). Development of an urban accessibility index: Formulations, aggregation, and application. Report for the Center for Transportation Research. Report no. FHWA/TX-02-4938-4. Austin: The University of Texas at Austin.
- Boarnet, M.G., Greenwald, M.J. (2000). Land use, urban design, and nonwork travel: Reproducing other urban areas’ empirical test results in Portland, Oregon. *Journal of the Transportation Research Board*, 1722 (1), 27–37.
- Borruso, G. (2003). Network density and the delimitation of urban areas. *Transactions in GIS*, 7(2), 177–191.
- Buhl, J., Gautrais, J., Reeves, N., Solé, R. V., Valverde, S., Kuntz, P., & Theraulaz, G. (2006). Topological patterns in street networks of self-organized urban settlements. *The European Physical Journal B-Condensed Matter and Complex Systems*, 49(4), 513–522.
- Burgess, E.W. (1925). *The Growth of The City*. Chicago: University of Chicago Press.
- Camagni, R., Gibelli, M.C., Rigamonti, P. (2002). Urban mobility and urban form: The social and environmental costs of different patterns of urban expansion. *Ecological Economics*, 40, 199–216.
- Cohen, D.A., Lapham, S., Evenson, K.R., Williamson, S., Golinelli, D., Ward, P., Hillier, A., McKenzie, T.L. (2013). Use of neighbourhood parks: Does socio-economic status matter? A four-city study. *Public Health*, 127 (4), 325–332.
- Cronon, W. (2009). *Nature’s Metropolis: Chicago and the Great West*. New York: WW Norton & Company.
- Crucitti, P., Latora, V., Porta, S. (2006). Centrality measures in spatial networks of urban streets. *Physical Review E*, 73(3), 036125.
- Cubukcu, E., Cubukcu, K.M. (2017). The urban patterns in “informal” and “formal” neighborhoods: a graph theory-based study. *International Journal of Architecture and Urban Studies*, 2(2), 42–47.
- Cubukcu, K.M. (2015). Examining the Street Patterns in Izmir in the 19th Century: A network based spatial analysis. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 202, 436–441.
- Gallion, A.B., Eisner, S. (1950). *The Urban Pattern: City Planning and Design*. New York: D. Van Nostrand Co., Inc.
- Glaab, C.N., Theodore, B. (1967). *A History of Urban America*. London: Macmillan Press.
- Haggerty, L.J. (1982). Differential social contact in urban neighborhoods: En-

- vironmental vs. sociodemographic explanations. *The Sociological Quarterly*, 23 (3), 359–372.
- Haggett, P., Chorley, R.J. (1969). *Network Analysis in Geography*. London: Edward Arnold.
- Hammond, R. & McCullagh, P.S. (1978). *Quantitative techniques in geography: An introduction* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Handy, S.L., Clifton, K.J. (2001). Evaluating neighborhood accessibility: Possibilities and practicalities. *Journal of Transportation and Statistics*, 4 (2/3), 67–78.
- Handy, S.L., Niemeier, D.A. (1997). Measuring accessibility: An exploration of issues and alternatives. *Environment and Planning A*, 29 (7), 1175–1194.
- Hansen, W.G. (1959). How Accessibility shapes land use. *Journal of the American Institute of Planners*, 25 (2), 73–76.
- Harris, C.D., Ullman, E.L. (1945). The nature of cities. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 7–17.
- Hofmeister, B. (2004). The study of urban form in Germany. *Urban Morphology*, 8, 3–12.
- Holmes, P.G. (1962). Urban Form. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 106 (3), 190–194.
- Hoyt, H. (1939). *The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities*. Washington DC: Federal Housing Administration.
- Ingram, D.R. (1971). The concept of accessibility: A search for an operational form. *Regional Studies*, 5 (2), 101–107.
- Kansky K. & Danscoine, P. (1989). Measures of network structure. *Flux*, 5(1), 89-121.
- Kansky, K. (1963). Structure of transportation networks: Relationships between network geography and regional characteristics. Research Paper, Department of Geography No. 84., University of Chicago, Chicago.
- Kostof, S.K. (1991). *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History*. London: Thames and Hudson.
- Kwan, M.P., Murray, A.T., O'Kelly, M.E., Tiefelsdorf, M. (2003). Recent advances in accessibility research: Representation, methodology and applications. *Journal of Geographical Systems*, 5 (1), 129–138.
- Larkham, P.J. (1996). *Conservation and the City*. London: Routledge.
- Mack, R. W., & McElrath, D. C. (1964). Urban Social Differentiation and the Allocation of Resources. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 352(1), 25-32.
- McElrath, D.C. (1965). Urban differentiation: Problems and prospects. *Law and Contemporary Problems*, 30 (1), 103–110.
- Miller, H.J. (1996). GIS and geometric representation in facility location problems. *International Journal of Geographical Information Systems*, 10, 791–816.
- Morris, A.E.J. (1972). *History of Urban Form: Prehistory to the Renaissance*. London: George Godwin Ltd.
- Morris, J.M., Dumble, P.L., Wigan, M.R. (1979). Accessibility indicators for transport planning. *Transportation Research Part A*, 13(2), 91–109.
- Mumford, L. (1961). *The City in History: Its Origins, its Transformation, and its Prospects*. New York: Harcourt, Brace & World, Inc.
- Murray, A.T., O'Kelly, M.E. (2002). Assessing representation error in point-based coverage modeling. *Journal of Geographical Systems*, 4, 171–191.
- Omer, I., Goldblatt, R. (2012). Urban spatial configuration and socio-economic residential differentiation: The case of Tel Aviv. *Computers, Environment and Urban Systems*, 36 (2), 177–185.
- Porta, S., Crucitti, P., Latora, V. (2006). The network analysis of urban streets: A primal approach. *Environment and Planning B*, 33 (5), 705–725.
- Rashid, M. (2017). *The geometry of urban layouts*. Cham: Springer.
- Sevtsuk, A., Mekonnen, M. (2012). Urban network analysis. A new toolbox for ArcGIS. *Revue Internationale de Géomatique*, 22 (2), 287–305.
- Shevky, E., Bell, W. (1955). *Social Area Analysis*. Stanford: Stanford University Press.
- Shevky, E., Williams, M. (1949). *The Social Areas of Los Angeles: Analysis and Typology*. Los Angeles: University of California Press.
- Theodore, R.A., Egeland, J.A. (1961). The spatial aspects of social area theory. *American Sociological Review*, 26 (3), 392–398.
- Van Arsdol, M.D., Camilleri, S.F., Schmid, C.F. (1958). The generality of urban social area indexes. *American Sociological Review*, 23 (3), 277–284.
- Ward, J.H. (1963). Hierarchical Grouping to Optimize an Objective Function. *Journal of the American Statistical Association*, 58, 236–244.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

‘Yeşil Alan’dan Geleneğe: Somut/Somut Olmayan Kültürel Miras Dikotomisi, Kültürel Peyzaj ve Yedikule Bostancılığını Dünya Mirası Olarak Korumak

From ‘Green Space’ to Tradition: Tangible/Intangible Cultural Heritage Dichotomy, Cultural Landscape and Protecting Yedikule Vegetable Gardening as World Heritage

 Bahar Aykan, İpek Başyurt

Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul

ÖZ

Yedikule bostanları İstanbul’un Bizans döneminden günümüze uzanan köklü bostancılık geleneğinin yaşayan nadir örneklerinden biridir ve UNESCO Dünya Mirası Listesi’ndeki Tarihi Yarımada’nın sınırları içinde yer alır. Tarihi kara surlarını çevreleyen bu bostanlar, 2013 yılından bu yana park ve rekreasyon alanına dönüştürülmesine yönelik projelerle gündeme gelmektedir. Bu durum ilk bakışta bostanların Dünya Mirası statüsü ile çelişiyormuş gibi görülsede bostan alanları kara surlarının çevresindeki ‘yeşil alan’lar olarak kabul edilir ve olduğu gibi koruma statüsünde değildir. Bu makale, Yedikule bostancılarıyla gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlara dayanarak, bu geleneğin sürdürülebilmesi için kara surlarıyla bir bütün olarak, kültürel peyzaj yaklaşımıyla ele alınıp korunmasına yönelik sözleşme nezdinde atılabilecek adımları tartışmayı amaçlamaktadır. 1992 yılında oluşturulan kültürel peyzaj kategorisi bir alanı Dünya Mirası yapan somut ve somut olmayan özelliklerin birlikte tanımlanıp korunabilmesini mümkün kılmaktadır. Bu kategori, kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel yöntem ve tekniklerle sürdürülen Yedikule bostancılığının, yüzyıllardır bir arada varolduğu kara surlarıyla birlikte gelişimini sürdüren organik peyzaj olarak yeniden listelenip koruma altına alınmasına olanak sağlamaktadır. Böyle bir değişiklik bostancılığın sürdürülmesi konusunda ulusal ve uluslararası kamuoyu oluşmasına ve bostancıların bu mirasın taşıyıcıları olarak desteklenerek karar alma süreçlerine dahil edilmesi yönünde politikalar ve projeler geliştirilmesine imkân sağlayacaktır.

Anahtar sözcükler: Dünya Mirası; kültürel miras; kültürel peyzaj; UNESCO; Yedikule bostanları.

ABSTRACT

As rare living examples of Istanbul’s long-standing vegetable gardening tradition dating from the Byzantine period, Yedikule vegetable gardens are located within the borders of the Historic Areas of Istanbul in the UNESCO World Heritage List. Surrounding the historic land walls, these vegetable gardens are on the agenda since 2013 with plans to transform them into parks and recreation areas. Although this may appear contradictory to the World Heritage status of the vegetable gardens at first glance, these gardens are considered to be ‘green spaces’ surrounding the land walls and do not have a protection status. Based on in-depth interviews with Yedikule vegetable gardeners, this article aims to discuss the steps that can be taken in the presence of the convention to address and protect the vegetable gardening tradition together with the land walls through a cultural landscape approach. The category of cultural landscapes that was created in 1992 has enabled the identification and protection of both tangible and intangible characteristics of an area as a World Heritage site. Yedikule vegetable gardening has been carried on with traditional methods and techniques for generations, and cultural landscape category offers an opportunity for its protection as an organically evolved continuing landscape, together with the land walls with which it has co-existed for centuries. Such a change will provide the possibility to generate national and international public opinion to sustain vegetable gardening tradition and to develop policies and projects to support gardeners as heritage bearers and involve them in the decision-making processes.

Keywords: World Heritage; cultural heritage; cultural landscape; UNESCO; Yedikule vegetable gardens.

Geliş tarihi: 02.10.2018 Kabul tarihi: 24.09.2019
Online yayımlanma tarihi: 10.10.2019
İletişim: Bahar Aykan.
e-posta: aykanbahar@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Giriş

İstanbul'un yüzyıllar boyunca sebze ve yeşillik ihtiyacını karşılayan bostanları günümüzde yok denecek kadar azalmış durumdadır. Geçmiş Bizans dönemine dayanan bostancılık faaliyeti, Osmanlı döneminde de gelişerek devam etmiş ve uzman bahçıvan olarak kabul edilen bostancılar zanaat loncaları şeklinde örgütlenmiştir (Kaldjian, 2004, s. 285). Yirminci yüzyılın sonunda Avrupa yakasında Çekmece'den Rumeli Feneri'ne, Anadolu yakasında Tuzla'dan Anadolu Feneri'ne kadarki alanda yaklaşık 1200 adet sebze meyve bahçesi olduğu belirtilirken (Günçikan, 1990), günümüzde oldukça sınırlı sayıda bostan arazisi hızla büyüyen, betonlaşan ve kentsel dönüşüm politikalarının etkisiyle soylulaştırılan İstanbul'un çeperine kaymış durumdadır.¹

Kentin içinde gittikçe küçülerek de olsa halen varlığını sürdürebilen nadir bostan alanlarından biri tarihi Yedikule bostanlarıdır (Şekil 1-3). 2010 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) tarafından yayımlanan *İstanbul'un 100 Bahçesi* adlı bir kitaba göre Bizans kralı II. Theodosius tarafından 5. yüzyılda tamamlanan tarihi kara surlarının 1985 yılında Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilerek korunma altına alınmış olması, onu çevreleyen bostanların da günümüze erişebilmesinde etkili olmuştur: "İstanbul'da bulunan, adı bilinen ancak kendilerinden eser kalmamış diğer bostanların aksine Yedikule bostanları surdibinde olduğu için yapılaşmadan kurtulabilmiştir" (Akdaş, 2010, s. 67). Ancak Dünya Mirası sınırları içinde yer alması tarihi bostanların olduğu gibi korunmasını garanti altına almamaktadır. Çünkü aslında Dünya Mirası olarak koruma altına alınan Yedikule bostancılık geleneği ya da bostanları değil, tarihi kara surlarıdır.²

Kara surlarını çevreleyen bostancılık faaliyeti de en az surlar kadar eski,³ onlarla bütünleşmiş ve bir arada varolmuş bir gelenektir.⁴ Ancak sadece kara surları boyunca uzanan alandaki bostanlar, onlar da surların tampon bölgesini oluşturdukları için, Dünya Mirası olarak kabul edilen bölgenin sınırları içinde yer alır (Şekil 4 ve 5). Bir unsurun Dünya Mirası Listesi'ne kabul edilebilmesi için belirlenmiş on istisnai evrensel değer kriterinden en az birini karşılaması gerekir.⁵ Adaylık dosyasına göre İstanbul Tarihi Yarımadası'nın istisnai evrensel değerini Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait arkeolojik kalıntılar ve camii, saray, kilise gibi tarihi mimari yapılar oluşturur (UNESCO,

Şekil 1. Yedikule bostanlarının 1966 yılına ait bir görünümü; görselde kırmızı renk ile belirtilen bölgeler günümüzde hala varlığını sürdürebilen son bostan alanlarını işaret etmektedir.

(Eli Weaverdyck, <https://cityandagricultureistanbul.org/> [Erişim tarihi: 02.03.2019], E. Weaverdyck'in izni doğrultusunda kullanılmıştır.)

Şekil 2. Yirminci yüzyıl başı; kara surları ve Yedikule bostanlarından bir görünüm. (A. Spov ve A. Han, 15-18. Yüzyıllarda Yedikule Bostanları, <https://m.bianet.org/bianet/tarim/148943-15-18-yuzyillarda-yedikule-bostanlari> [Erişim Tarihi: 02.03.2019])

2018a). Dosyada tarihi Yedikule bostanlarına ya da korunmasına dair bir hüküm yer almaz. Dünya Mirası olarak koruma altına alınan bölge ise "kara surlarının her iki tarafındaki alan" olarak belirtilir (UNESCO, 2018a).

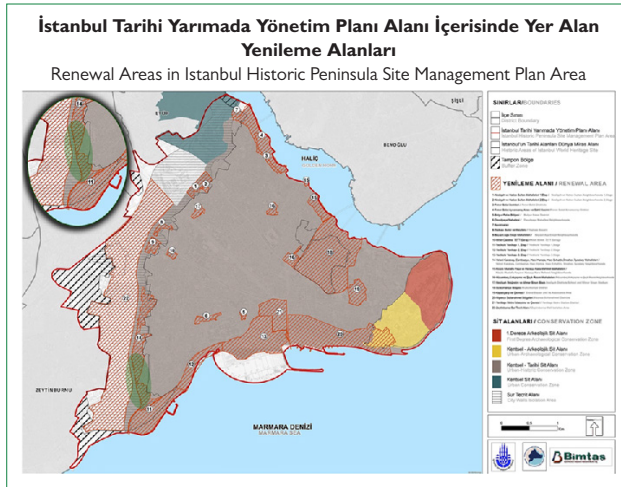
¹ Yedikule Bostancılar Derneği Başkanı Özkan Ökten'e göre, İstanbul'da bostancılık faaliyeti günümüzde özellikle Silivri, Çatalca, Başakşehir, Tuzla ve Pendik ilçelerinde sürdürülmektedir ve yaklaşık 300 aile bostancılıkla geçinmektedir (Özkan Ökten, 02.03.2018).

² İstanbul Tarihi Yarımadası, Sultanahmet Arkeolojik Parkı, Zeyrek Camii ve çevresi, Süleymaniye Camii ve çevresi ve İstanbul Kara Surları'ndan oluşmaktadır.

³ Sur kulelerinin alt katında depo olarak yer alan odalar, bostancıların aletlerini saklayabilecekleri yerler olarak yapılmışlardır (Aksoy, 2016). Örneğin, MS. 422 tarihli Teodosyen kanunnamesinden bir ferman, çevredeki arazi sahiplerinin iç duvarda yer alan kulelerin alt katlarını tarımsal ürün ve aletleri depolamak amacıyla kullanmalarına izin verir (Ricci, 2008, 67). Aslıhan Demirtaş'a göre, bu kullanma hakkı karşılığında bostancılar da sur duvarlarının korunması ve onarımından sorumlu olmuştur (Kılıç, 2017). Altıncı yüzyıla ait Geoponika metni üzerinde Koder'in yaptığı bir araştırma, Bizans döneminde Yedikule'de kara surlarının dışında ve içinde yaklaşık iki kilometre aralıklarla bostanlar olduğunu göstermektedir (Ricci, 2008, s. 67).

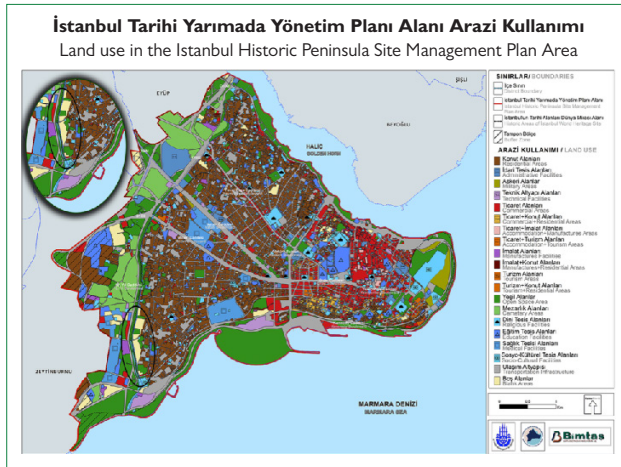
⁴ Alessandra Ricci'ye (2008, s. 67) göre kara surlarının hendeği tarım için uygun nemli bir ortam sağlamaktadır. Sulama için de bostanlarda bulunan taş kuyular kullanılır ve bu durum bostancıların maliyetlerinde önemli tasarruf sağlar. Taş kuyulara dair ilk tarihi kayıt on beşinci yüzyıla aittir. Bu kuyular hakkında detaylı bilgi için, bkz. White, Shopov ve Ostovich, 2015.

⁵ Sözleşme uygulama rehberinin 49. maddesine göre istisnai evrensel değer "ulusal sınırları aşan ve tüm insanlığın bugünkü ve gelecek nesilleri için ortak öneme haiz istisnai bir kültürel ve/veya doğal önemi" ifade eder (UNESCO, 2008). İstisnai evrensel değer kriterleri için bkz., UNESCO, 2008, 77-78.

Şekil 6. Bostanların bulunduğu alanın "yenileme alanı" olarak işaretlendiğini gösterir pafta.

(İstanbul Sit Alanları Alan Yönetimi Başkanlığı'nın izni doğrultusunda kullanılmıştır.)

Şekil 7. Bostanların bulunduğu alanın "yenileme alanı" olarak işaretlendiğini gösterir pafta.

(İstanbul Sit Alanları Alan Yönetimi Başkanlığı'nın izni doğrultusunda kullanılmıştır.)

sosyal ihtiyaçlarına cevap verebilecek" bir şekilde yeniden düzenlenerek (Fatih Belediyesi, 2013, s. 255), spor alanı, otopark, yürüyüş yolu, çocuk oyun parkı, süs havuzu, restoran ve kafe gibi fonksiyonların yer aldığı bir sosyal tesise dönüştürülmesini amaçlamıştır (Şekil 8 ve 9).

Suriçindeki tarihi bostanların bulunduğu bölgeyi "atıl durum-

⁷ Tarihi Yedikule Bostanları Koruma Girişimi (TYBKG), 2013 yılında suriçindeki bostanlara moloz döküldüğü sırada bostancılığın somut olmayan kültürel miras, bostanların da taşınmaz kültür varlıkları olarak korunmasını talep eden ve tarih, mimarlık, arkeoloji, kent planlaması, gıda aktivizmi gibi farklı ilgi alanlarına sahip bir grup kentli tarafından kurulmuştur (TYBKG, 2017, s. 112). Suriçinde mağduriyet yaşayan bostancılarla birlikte hareket eden girişim, Yedikule Bostancılar Derneği'nin kurulmasına da destek vermiştir. "Bostancı olmayan sebze bahçesine veya yeşil alana bostan denmez" (TYBKG, 2017, s. 123) düşüncesinden yola çıkan bu iki paralel örgütlenme, Ziraat Mühendisleri Odası, Mimarlar Odası, Arkeologlar Derneği, Şehir Plancıları Odası, Fikir Sahibi Damaklar gibi meslek örgütü ve derneklerin de katkısıyla, bostancılık geleneğinin korunması konusunda ulusal ve uluslararası kamuoyu yaratmak için birçok etkinlik düzenlemiştir (bkz. TYBKG, 2017). Bu süreçte Fatih Belediyesi projesinin iptali için yasal yollara da başvurulmuştur. Örneğin, 2013 yılındaki yıkımlar sırasında Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi, bostanlarda yapılan inceleme sonucunda müze denetimi olmadan kazı yapıldığını raporlayarak ilgili kurumlara iletmıştır (Ince, 2013). 2014 yılında İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı Koruma Sorunları İzleme Raporu – Tarihi Yedikule Bostanları Üzerine Özel Bir İnceleme isimli Yedikule bostanlarının kara surlarıyla bir bütün olarak korunması gerektiğini savunan kapsamlı bir rapor hazırlanarak, UNESCO Dünya Mirası Merkezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Dünya Miras Alanları Şube Müdürlüğü ve İstanbul Sit Alanları Alan Yönetim Başkanlığı'na sunulmuştur.

⁸ İBB tarafından hazırlanmış olan bu projeye ait pafta ve görsellerin makale kapsamında kullanımına Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü tarafından projenin Mart 2019 itibarıyla revizyon aşamasında olduğu gerekçe gösterilerek izin verilmemiştir. Bu pafta ve görseller için bkz. Bozkurt, E. (2017, 9 Haziran). İBB Yedikule Bostanlarına Dair Planını Açıkladı. <http://www.arkitera.com/haber/28911/ibb-yedikule-bostanlarina-dair-planini-acikladi>.

Şekil 8. Fatih Belediyesinin 2013 yılında başlattığı, ve aynı yıl iptal edilen projeye ait bir görsel.

(Kaynak, <http://kutupmimarlik.com/portfolio/kule-meydani-yedikule-kapi-ile-belgrad-kapi-arasi-kara-surlari-ic-koruma-alani-mimari-muhendislik-ve-rekreasyon-alani-uygulama-projesi/> [Erişim tarihi: 02.03.2019].

da kalmış ve hizmet olarak kullanıcıya ve kente kazandırılmamış" bir kent parçası olarak tanımlayan proje kapsamında (Fatih Belediyesi, 2013, s. 255.), aynı yılın Temmuz ayında bu alanda uzun yıllardır üretim yapan bostancılara haber verilmeksizin (hatta son mahsullerini toplamalarına da izin verilmeksizin) 27 dönüm bostana moloz dökülmüştür (Çorakbaş, Aksoy ve Ricci, 2014, s. 16.) (Şekil 10). Proje, surları çevreleyen bostanların kültürel miras olarak koruma altına alınmasını savunan Yedikule bostancıları, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri ve aktivistlerin tepkileri ve çalışmaları doğrultusunda 2014 yılında dönemin İBB Başkanı Kadir Topbaş tarafından imzalanmayarak iptal edilmiştir.⁷ Ancak, moloz dökülen alanın tekrar bostana dönüştürülmesi ve eski kullanıcılarına kiralanarak korunmasına yönelik talepler dik-kate alınmamış ve İBB tarafından bu alanın "Kentsel Tarım Parkı" olarak yeniden düzenlenmesini öngören bir proje hazırlanmıştır.

İBB'nin Yedikule bostanlarını "kentsel tarım parkı olarak yaşatacak" bir düzenleme olarak kamuoyuna duyurduğu proje,⁸ suriçindeki alanın "bostan (kent bahçesi)" olarak düzenlenerek "kent içerisinde kalmış bostan alanlarının belli bölgelerde tematik olarak korunmasını ve bahçecilik tarihimizin gelecek nesillere aktarılmasını" amaçlar (İBB, 2018). Ancak, eski projede olduğu gibi, proje alanının büyük bir kısmı yine çocuk oyun alanı, kafe, restoran, bisiklet yolu, piknik ve dinlenme alanı gibi bölümlere ayrılmıştır. "Bostan" olarak adlandırılan ama aslında "hobi bahçesi" olarak tasarlanan alan ise projenin yaklaşık üçte birini oluşturur (İBB, 2018). Bu alanlarda kentin farklı kesimlerine bostan üretimi imkânı

Şekil 9. Projede bostan alanlarının da bulunduğu bölgeye uygulanması planlanan şehir parkından süs havuzu, otopark, kafe, yürüyüş yolları vd. (Kaynak: <http://kutupmimarlik.com/portfolio/kule-meydani-yedikule-kapi-ile-belgrad-kapi-arasi-kara-surlari-ic-koruma-alani-mimari-muhendislik-ve-rekreasyon-alani-uygulama-projesi/> [Erişim tarihi: 02.03.2019])

sağlanacağı ve pazar alanı, tohum bankası, kütüphane, tarım atölyeleri ve bostanlara yönelik eğitimlerin düzenleneceği ya da tanıtıcı ürünlerin satılacağı mekanlar oluşturulacağı belirtilir. Özet olarak, “bostan kültürünü” bostancılar olmadan korumayı amaçlayan bu projede de bostancılık bir zanaat olarak tanınmamış, bu geleneğin taşıyıcıları ve aktarıcıları olan bostancılar projenin planlama ve uygulanma süreçlerine dahil edilmemiştir.

Projenin 2017 yılında İBB Meclisi tarafından onaylanmasının akabinde moloz döküldükten sonra atıl duruma gelen eski bostan alanının temizlenmesi ve düzenlenmesi çalışmalarına başlanmıştır (Şekil 11). Ancak bu çalışmalar da bir süre sonra kamuoyuyla paylaşılmayan nedenlerle durdurulmuştur ve projenin akıbeti hakkında net bir bilgi sahibi olunamamaktadır (Şekil 12). Temmuz 2018 itibarıyla, Yedikule’de büyüklükleri ortalama beş ila on beş dönüm arasında değişen ve üçü suriçinde yirmi yedisi sur dışında bulunan, toplam otuz bostan

⁹ Özkan Ökten, 02.03.2018 tarihli görüşme.

¹⁰ Yedikule bostanlarının bulunduğu alan İBB’ye aittir. Bostancılar belediye tarafından kiracı değil işgalci statüsünde kabul edildiklerinden dolayı İBB’ye yıllık ecrimisil tazminatı ödemektedirler. Hazine Taşınmazlarının İdareleri Hakkında Yönetmeliğin (2007) 4. maddesine göre ecrimisil, “hazine taşınmazının, İdarenin izni dışında gerçek veya tüzel kişilerce işgal veya tasarruf edilmesi sebebiyle, İdarenin bir zarara uğrayıp uğramadığına veya işgalcinin kusurlu olup olmadığına bakılmaksızın, taşınmazın işgalden önceki hâliyle elde edilebilecek muhtemel gelir esas alınarak İdarece talep edilen tazminat” olarak tanımlanmaktadır. Bkz: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070619-3.htm>. Daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Sezer, 2004.

Şekil 10. Kara surlarının iç kısmında yer alan bostan alanlarının 2013’te moloz döküldükten sonraki durumu.

(A. Sopov’un izni doğrultusunda kullanılmıştır)

faaliyet göstermektedir.⁹ Suriçindeki iki bostan ve sur dışındaki bostanlar yukarıda bahsedilen projelere dahil edilmemiş olsa da, gelecekte bu alanın da yeni bir projeye yeşil alana dönüştürüleceğine dair kaygılar dile getirilmektedir (Aksoy, 2016). Nitekim sur dışındaki bostanlara ait barakalar İBB zabıtalardan 2016 yılında yıkılmıştır. Ayrıca, yakın zamana kadar orta sınıf bir gelir düzeyine sahip olan Yedikule bostancılarının gelirlerinde, diğer çiftçiler gibi devlet yardımlarından yararlanamamaları, İBB’ye işgalci statüsünde ödedikleri ecrimisil tazminatları¹⁰ ve tezgâh açıp ürünlerini satmalarına izin verilmemesi gibi nedenlerden dolayı, son yıllarda ciddi bir düşüş olmuştur.

Bu makale, Yedikule bostan geleneğinin sürdürülebilmesi için öncelikle bostancılık zanaatının Somut Olmayan Kültürel Miras olarak tanınması gerektiği savından yola çıkarak, kara surlarını-

Şekil 11. 2017 yılında İBB tarafından onaylanan proje sonrasında moloz dökülen alanda yapılan düzenleme çalışması.
(Yazara ait, 02.03.18)

Şekil 12. Kamuoyuyla paylaşılmayan gerekçelerle durdurulan çalışmalar sonrasında alandan bir görünüm.
(Yazara ait, 24.05.18)

la bir bütün olarak ele alınıp korunmasına yönelik UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi nezdinde atılabilecek adımları tartışmayı amaçlamaktadır. 1950'lerden bugüne UNESCO sözleşmelerine bakıldığında "miras" kavramının kapsamının önemli ölçüde değişikliğe uğradığı ve tarihi anıtlar, eserler, binalar gibi fiziksel kültürel miras unsurlarını korumaya yönelik çabaların, zamanla doğal miras, kültürel peyzaj ve son olarak da Somut Olmayan Kültürel Mirası kapsayacak şekilde genişletildiği görülmektedir.¹¹ 1954 tarihli *Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına dair Sözleşme*, UNESCO'nun uluslararası düzeyde kültürel mirası korumaya yönelik ilk çabasıdır. Sözleşme, İkinci Dünya Savaşı sırasında anıtlar, arkeolojik ve sanatsal eserler gibi kültür varlıklarının uğradığı tahribat göz önüne alınarak onların silahlı çatışma anında zarar görmesini engellemeyi amaçlar (Blake, 2000, s. 61).¹²

1972 yılında yürürlüğe giren Dünya Mirası Sözleşmesi ise anıtlar, bina grupları ve sit alanları olarak tanımlanan kültürel mirasın yanında doğal mirasın da uluslararası düzeyde korunmasına yöneliktir. UNESCO'nun en popüler ve ses getiren programlarından biri olarak kabul edilen sözleşme (Silverman, 2011), birçok ulusal ve yerel koruma programına öncülük ettiği gibi, Dünya Mirası kavramının uluslararası

düzye tanınmasında ve bu mirasın gelecek kuşaklara aktarılması gereken bir değer olduğu fikrinin yaygınlaşmasında da etkili oldu. Ancak özellikle 1980'lerin sonundan itibaren bazı mesleki ve akademik çevrelerce Avrupa merkezli bir koruma anlayışını sanki evrensel bir koruma anlayışymış gibi sunması ve bu bağlamda (mimarî yapılar, anıtlar, arkeolojik sit alanları gibi) kültürel mirasın somut özelliklerini ön plana çıkarırken, (sözlü gelenekler, ritüeller, gösteri sanatları, geleneksel inanç, bilgi ve beceri biçimleri gibi) somut olmayan değerleri göz ardı etmesi ve kültürel mirasa bütüncül bir yaklaşım getirememesinden dolayı eleştirilere uğradı.¹³

Bu konudaki en yeni (ve en önemli gelişme) kuşkusuz 2006 yılında yürürlüğe giren UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesidir.¹⁴ Ancak 1990'lardan itibaren Dünya Mirası Sözleşmesi nezdinde de somut olmayan kültürel mirası kapsamaya yönelik adımlar atılmıştır. Somut ve somut olmayan miras arasında dikotomik/hiyerarşik bir ilişki varsayması dolayısıyla Dünya Mirası Sözleşmesi'ne yöneltilen eleştiriler ve bu dikotomiyi kültürel peyzaj yaklaşımıyla ortadan kaldırmaya yönelik çabalar bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise, Yedikule bostancılarıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar çerçevesinde bostancılık zanaatının geleneksel yöntem ve

¹¹ Detaylı bir tartışma için, bkz. Ahmad, 2006.

¹² 1970'lere kadar UNESCO'nun kültürel mirası koruma çabaları, tarihi eser kaçakçılığının engellenmesi, arkeolojik kalıntıların korunması ve yenileme ve bakım çalışmaları sırasında kültürel mirasın zarar görmemesi hakkında sözleşmeler ve tavsiye kararları ile sınırlı kaldı. Bkz: Arkeolojik Kazılara Uygulanabilir Uluslararası Prensipler Hakkında Tavsiye Hararı (1956); Kamusal veya Özel Yapım Çalışmalarınca Tehdit Edilen Kültürel Varlıkların Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı (1968); Kültürel Varlıkların Yasadışı İthalatının, İhracatının ve El Değiştirmesinin Yasaklanması ve Önlenmesi Sözleşmesi (1970). Daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Aykan, 2012.

¹³ Bkz: Fowler, 2003; Smith, 2006; Taylor ve Altenburg, 2006; Beazley ve Deacon, 2007; Rössler, 2006.

¹⁴ UNESCO nezdinde somut olmayan kültürel mirası korumaya yönelik adımlar 1970'lerde atılmaya başlanmıştır. 1971 yılında Folklorun Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme Hazırlama Olasılığı isimli bir belge hazırlanmış, 1976 yılında UNESCO "Kapsamlı Somut Olmayan Kültürel Miras Programı" başlatılmış ve 1978 yılında da Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü ile folklorun korunmasına yönelik ortak bir çalışma yürütülmüştür (Sherkin, 2001; Lixinski, 2013: 30). 1982 yılında UNESCO bünyesinde kurulan Folklorun Korunmasına İlişkin Uzmanlar Komitesinin çalışmaları neticesinde UNESCO 1989 yılı Genel Konferansında Folklorun ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararı almıştır (Sherkin, 2001). Bu tavsiye kararının ardından 1997 yılında İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Kültürel Mirasının Başyapıtları programı başlatılmıştır ve bu süreç Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesine zemin hazırlamıştır. İşleyiş ve uygulama bakımından Dünya Mirası programına oldukça benzerlik gösteren bu sözleşme, Somut olmayan mirasa topluluk temelli bir yaklaşım getirerek, onu topluluklara, gruplara ve kimi durumlarda bireylere "kimlik ve devamlılık duygusu" veren "uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar" olarak tanımlar (UNESCO, 2003). Mart 2019 itibarıyla 122 ülkeden 508 kültürel pratiği listelerinde bulunduran sözleşme, 178 ülke tarafından imzalanmıştır. Sözleşmenin ortaya çıkış süreci ve kapsamı konusunda tartışma için, bkz. Hafstein, 2009.

özelliklerine odaklanılarak,¹⁵ bostanların kara surlarını çevreleyen bahçeler ya da yeşil alanlar olarak değil, kuşaktan kuşağa aktarılacak sürdürülen bir bilgi ve beceri mirasının somutlaşmış hali olarak tanınması ve kara surlarıyla bir bütün olarak korunması gerektiği tartışılacaktır. 1992 yılında kültürel peyzaj kategorisinin dünya mirası olarak tanınması, daha önce sadece somut kültürel miras özellikleri dolayısıyla listelenen unsurların (mevcut ise) somut olmayan kültürel miras özellikleriyle birlikte korunabilmesini mümkün kılmıştır. Böylelikle, dünyanın farklı bölgelerinde geleneksel yöntemlerle sürdürülen tarım faaliyetleri de kültürel peyzajın bir alt kategorisi olan *gelişimini sürdüren organik peyzaj* olarak dünya mirası listesine dahil edilmiştir.¹⁶ Bu bağlamda, sonuç bölümünde bostancılık geleneğinin yaşatıldığı alanların da I. Derece Koruma Bölgesi olarak Dünya Mirası statüsüne alınması ve kara surlarıyla birlikte *gelişimini sürdüren organik peyzaj* olarak yeniden listelenmesi değerlendirilecektir. Böyle bir değişikliğin bostancılığın sürdürülmesi konusunda ulusal ve uluslararası kamuoyu oluşmasına ve bostancıların bu mirasın taşıyıcıları olarak desteklenerek karar alma süreçlerine dahil edilmesi yönünde politikalar ve projeler geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Dünya Mirası Sözleşmesi ve Somut/Somut Olmayan Kültürel Miras Dikotomis

Kültürel miras koruma süreci geçmişin bazı kültürel unsurlarına değer yüklerken diğerlerini göz ardı eden, dışlayıcı bir süreçtir (Byrne akt. Byrne, 2009, s. 230.). Ian Hodder (2010, s. 863) bu durumu şöyle açıklar:

Tüm toplumlar kendi mirasını yok eder. Britanya’da veya Amerika Birleşik Devletleri’nde arabayla dolaşırken yeni araziler için evlerin yıkıldığına, yeni yüksek hızlı otoyolların inşa edilebilmesi için yolların kazıldığına, ormanların yok edildiğine, eski ahırların çürümeye terk edildiğine, fabrika bacalarının yıkıldığına ve artık kullanılmayan santrallerin parçalandığına şahit olabilirsiniz. Yine de bu eserlerden bazıları korunur ve santraller bile sanat galerilerine dönüştürülebilir (örneğin Londra’daki Tate Modern). Geçmişin sadece seçilmiş bir kısmını saklar ve koruruz.

Hangi kültürel unsurların miras olarak seçilip korunacağı ise güncel sosyo-politik ve ekonomik amaç ve ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenir. Kültürel mirasın, geçmişe dayanan ortak bir kimlik olgusu oluşturmak; azınlıklar, yerel haklar ve göçmenler

gibi dezavantajlı grupların kimliklerini ve kendilerini tanımlama biçimlerini görmezden gelmek veya dışlamak; ya da kültür turizmi kapsamında ekonomik bir kaynak olarak kullanmak gibi çeşitli amaçlara hizmet verdiğini tartışan geniş bir literatür oluşmuş durumdadır.¹⁷ Kültürel mirasın toplumsal yapı ve ilişkilerden bağımsız düşünülemezliği savından hareketle Laurajane Smith (2006, s. 11), “Resmi Miras Söylemi” kavramını kültürel miras konusundaki güncel düşünme biçimlerini, politikaları ve pratikleri şekillendiren hegemonik söylem olarak tanımlar. Batı/Avrupa merkezli bir kültürel miras anlayışını sanki evrensel bilimsel ve estetik bir değermiş gibi sunan bu söylem,¹⁸ “anıtısal” ve “mimari açıdan estetik” olanı kültürel miras olarak seçip korumaya yönelir:

Mirasın somutluğu fikrine bağlı olan bir fikir de onun ‘sınırlandırılmışlığıdır’. AHD [Resmi Miras Söylemi] içinde miras geleneksel olarak işaret edilebilir sınırları olan, haritalanabilen, ölçülebilen, kaydedilebilen ve ulusal veya uluslararası listelere işlenebilen ayrı bir ‘alan’, ‘nesne’, bina veya başka bir yapı olarak düşünülmüştür. (Smith, 2006, s. 31.)

Somut ve somut olmayan kültürel miras arasındaki dikotomik/hiyerarşik ilişki de işte bu bağlamda ortaya çıkar. Çünkü bu söylem kültürel mirasın sadece maddi özelliklerine odaklanıp, onların korunmasına yönelik politikalar geliştirir. Halbuki Smith’e göre bir objeyi, yapıyı ya da alanı kültürel miras yapan şey temelde ona atfedilen toplumsal değer ve anlamlardır. Bu bağlamda, kültürel miras özünde soyut bir olgudur:

...mirasın uluslararası sınıflandırılmasında ayrı ayrı şeyler olarak önce ‘mirası’ tanımlamak ve sonra ‘somut olmayan mirası’ tanımlamak gibi üzerinde anlaşılmalı bir eğilim vardır. Benim buradaki görevim ise sadece bu iki miras kavramını ‘somut olmayan mirasın’ da basitçe ‘miras’ olarak düşünüleceği şekilde bir araya getirmek değil, aynı zamanda tüm mirasları öncelikle özünde somut olmayan olarak tekrar tanımlamak. Yani, gerçekten yönetim ve muhafaza/koruma uygulamalarının öznesi olan ve ziyaretçilerin, turistlerin miras alanlarında muhatap oldukları şeyler aslında bu miras alanları veya kültürel uygulamaların simgelediği ya da temsil ettiği değerler ve anlamlardır. Mirasın alışlagelmiş ‘somut’ veya ‘somut olmayan’ temsilleriyle ilgileniyor olalım ya da olmayalım, aslında duygu, hafıza ve kültürel bilgi ve tecrübe gibi öğeleri kapsayan bir değerler ve anlamlar kümesiyle muhatap oluyoruzdur. Miras muhafaza ve

¹⁵ 05.2017–16.06.2018 tarihleri arasında beş bostancı ile dokuz görüşme gerçekleştirilmiştir. Kar topu yöntemi kullanılarak farklı bostancılara ulaşılmaya çalışılmış, ancak bu kişilerin bir kısmı görüşme konusunda isteksiz davranarak araştırmacıları Yedikule Bostancılar Derneği Başkanı Özkan Ökten’e yönlendirmiştir. Bostancıların Yedikule’deki gelişmelerden rahatsız olması dolayısıyla kendisini “sözcü” olarak seçtiklerini belirten Ökten ile üç derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiş ve bu görüşmelerde Yedikule’deki bostancılar ve bostancılık geleneği üzerine daha kapsayıcı bilgiler edinilmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden diğer dört bostancı ile de altı derinlemesine mülakat yapılmıştır. Bostancılarla görüşmelerin yanında, ilgili İBB personeli ile iki, İstanbul Sit Alanları Alan Yönetim Başkanlığı personeli ile bir, Tarihi Yedikule Bostanlarını Koruma Girişimi üyeleri ile de iki derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Ökten haricindeki katılımcıların isteği doğrultusunda kimlik bilgileri saklı tutularak gerçek isimleri yerine takma isimler kullanılmıştır.

¹⁶ Örneğin, Cordilleras Pirinç Terasları (Filipinler, 1995); Portovenere, Cinque Terre ve Palmaria, Tino ve Tinetto Adaları teraslı tarım arazileri (İtalya, 1997); Kahve Kültürel Peyzajı (Kolombiya, 2011); Grand Pré Peyzajı (Kanada, 2012).

¹⁷ Bkz: Hall, 2005; Graham ve Howard, 2008; Anico ve Peralta, 2009; Hodder, 2010; Lixinski, 2010; Logan, 2010; Logan, Langfield ve Craith, 2010; Swanson ve Timothy 2012; Di Giovine, 2014; Sammells, 2014.

¹⁸ Örneğin, “miras” kavramının İngilizce dilindeki 13. yüzyıla ait bilinen ilk kullanımı sadece fiziksel taşınmazları ya da somut objeleri kapsar (Baillie ve Chippindale, 2007, s. 176).

yönetim süreçlerinin gerçek öznelere değer ve anlamdır ve bu yüzden bu değer ve anlam fiziksel bir alan, yer, peyzaj veya başka bir fiziksel temsille simgelenen veya simgelenmesin, tüm miraslar 'somut olmayan' mirastır. (Smith, 2006, s. 56)

Dolayısıyla, somut mirasın kendinden menkul bir önemi, anlamı ya da estetik güzelliği yoktur. Bir obje veya mimari yapı somut olmayan değerler, pratikler ve kullanımlar aracılığı ile anlam kazanır (Beazley ve Deacon, 2007, s.1). Taylor ve Alterburg'a (2006, s. 267) göre onu yaşadığı ve yaşatıldığı geniş tarihi ve kültürel bağlama oturarak ele almayan bir yaklaşım, "ağacın yapraklarını görüp gövdesini görmemek" gibidir. Somut olmayan miras ise kalıcı ve sabit bir cisme bürünmeden de varlığını sürdürebilir (Beazley ve Deacon, 2007, s.1); ancak sözlü, yazılı ya da uygulamalı olarak somutlaştırılmadan yaşatılamaz ve aktarılamaz. Ayrıca, kültürel pratikler varlıklarını sürdürdükleri mekân ya da yapı ile ilişkilerini yitirdiklerinde anlamları da değişebilir veya kaybolabilir. Örneğin, Mevlevihane dışında yapılan Sema bir ritüel ya da tören olarak değil, gösteri olarak kabul edilir (Aykan, 2010). Özetle, somut kültürel mirası etrafında oluşan ritüellerden, pratiklerden ve anlatma biçimlerinden, somut olmayana ise maddi bağlanımdan kopararak kavramak mümkün değildir (Metin Basat, 2013, s. 62). Kültürel miras hem somut hem de somut olmayan özellikler barındırdığından, bu özellikleri ve onların ilişkilerini bütüncül bir şekilde ele alan, kapsayıcı bir yaklaşımla korunmalıdır.

Smith (2006, s. 94–102), Dünya Mirası Sözleşmesi'ni, bu bütüncül yaklaşımı göz ardı etmesi dolayısıyla eleştirir. Sözleşme kültürel mirası tanımlarken özellikle taşınmaz kültür varlıklarına odaklanır. Sözleşmenin 1. Maddesine göre dünya kültürel mirasını tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değeri olan anıtlar (mimari ve arkeolojik yapılar, mağaralar, heykel ve resim alanındaki şaheserler ve kitabeler); mimari, uyumluluk veya konumları nedeniyle istisnai evrensel değere sahip *yapı toplulukları*; ve sitler (insan ürünü veya insan ve doğanın ortak ürünü eserler ve arkeolojik sit alanları) oluşturur (UNESCO, 2008, 45). Bu anıtlar, yapı toplulukları ya da sitler çevreleriyle bir bütün olarak değil, çoğu zaman münferit olarak, yani bağlamlarından koparılıp kültürel peyzajları dikkate alınmayarak, listelenmiş ve korumaya alınmıştır (Fowler, 2003, s. 15).

Maddi bir forma bürünmemiş sözlü gelenekler, ritüeller, gösteri sanatları, geleneksel bilgi ve beceri biçimleri gibi kültürel değerlerin korunması bu sözleşmenin önceliği değildir. Bir unsurun Dünya Mirası Listesi'ne kabul edilebilmesi için belirlenmiş kriterler de kültürel mirasın istisnai evrensel değerini açıklarken yapı tipleri, anıtlar, arkeolojik kalıntılar ve tarihi eserler gibi somut kültür varlıklarını önceler (UNESCO, 1988, 23–24). Aslında, bu kriterler kültürel mirasın somut olmayan özelliklerine de değinir. Örneğin, beşinci kriter yok olma tehlikesi altındaki bir kültürün üstün örneği olan geleneksel insan

yerleşimlerini istisnai evrensel değer kabul eder. Altıncı kriter ise dünya mirasının somut olmayan özelliklerine daha net bir vurgu yapar ve istisnai evrensel değer taşıyan "olaylar, fikirler ve inanışların" somutlaştığı kültür varlıklarını içerir. Ancak burada da yaşatılması amaçlanan bu inançlar ya da fikirler değil, onların cisim bulduğu kültür varlıklarıdır. Ayrıca, altıncı kriterin tercihen diğer kriterle birlikte kullanılması gerekmektedir. Mart 2019 itibarıyla toplam 1092 kültürel unsurun bulunduğu Dünya Mirası Listesi'ne yalnızca altıncı kriteri sağladığı için dahil edilen unsur sayısı sadece on ikidir.

Koruma süreçlerinde kültürel mirasın somut biçimlerini ön plana çıkarırken somut olmayan değerleri göz ardı eden bu yaklaşım, uygulamada da birçok sorunu beraberinde getirdi. Öncelikle, aşağıda daha detaylı bir şekilde ele alacağımız gibi, somut/somut olmayan dikotomisini ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atılmaya başlandığı 1992 yılına kadar, sözleşme nezdinde Somut Olmayan Kültürel Mirası korumaya yönelik politikalar ve uygulamalar geliştirilemedi. Kültürel varlıklara yapılan bu vurgu ayrıca, Asya ve Afrika gibi, kültürel mirasın somut olmayan özelliklerinin öne çıktığı bölgelerin Dünya Mirası Listesi'nde yetersiz temsil edilmesine yol açarken, kaleler, kiliseler ve katedraller gibi Avrupa'nın taşınmaz kültür varlıklarının listede ağırlık kazanmasına neden oldu (Barthel-Bouchier, 2016). Örneğin, dünya kültürel mirasının halen yaklaşık %52'si Avrupa ve Kuzey Amerika'da bulunmaktadır. Listede Afrika'dan 52, Asya ve Pasifik bölgesinden 181, Avrupa ve Kuzey Amerika'dan ise 440 kültürel varlık yer alır. Kültürel mirasa anlam veren gelenek, deneyim ve pratiklerin dikkate alınmaması dolayısıyla dünya mirasının "insansızlaştırılarak" korunmasına yönelik politikalar da yaygınlaştı. Bu politikaların, kültürel mirası anlamlandıran, kullanan, yaşayan ve yaşatan grupların dünya mirası alanlarından zorunlu tahliye edilmesine ya da yönetim süreçlerine dahil edilmemesine yol açan uygulamalarını eleştirel bir bakış açısıyla ele alan zengin bir literatür bulunmaktadır.¹⁹

Dünya Mirası Komitesi somut/somut olmayan miras dikotomisinin uygulamada doğurduğu eşitsizlikleri dikkate alarak 1992 yılında "doğa ve insanın ortak eserlerini" temsil eden kültürel peyzaj kategorisini de dünya mirası olarak tanıyıp koruma altına alma kararı verdi. Bu amaçla bir kültürel unsurun istisnai evrensel değerini ölçen altı kriterden beşi kültürel peyzajı da kapsayacak bir şekilde değiştirildi (Tablo 1). Fowler'ın belirttiği gibi (2003, s. 15), burada amaçlanan mevcut kriterlere göre değerlendirilemeyen unsurların da aday gösterilmesine olanak sağlamaktır; dolayısıyla kültürel peyzaj kategorisinin kabul edilmesi sözleşmenin işleyiş mekanizmalarında kavramsal ya da metodolojik olarak radikal bir değişime işaret etmez. Ancak makalenin ilerleyen kısımlarında detaylandırılacağı üzere, bu kategorinin eklenmesi yerel toplulukların dünya mirası alanlarının yönetimine ve karar alma süreçlerine katılımına olanak sağlamıştır.

¹⁹ Bkz: Miura, 2005; Jalais, 2007; Suman, 2008; Chirikure vd., 2010; Meskell, 2010; Logan, 2014.

Tablo 1. Kültürel peyzaj kategorisinin kabul edilmesiyle dünya miras kriterlerinde yapılan değişiklikler altı çizili olarak belirtilmiştir

- i. İnsanın yaratıcı dehasının üst düzeyde bir temsilcisi olmak
- ii. Dünyanın bir kültür bölgesinde veya bir zaman sürecinde mimarlık veya teknoloji, anıtsal sanatlar, kentsel planlama veya peyzaj tasarımı alanlarında önemli gelişmelere ilişkin insani değerlerin alışverişine tanıklık etmek
- iii. Yaşayan ya da yok olmuş bir kültür geleneğinin veya uygarlığın istisnai ya da en azından ender rastlanan bir temsilcisi olmak
- iv. İnsanlık tarihinin önemli bir aşamasını (veya aşamalarını) gösteren bir yapı tipinin mimari ya da teknolojik bütünü veya peyzajın istisnai bir örneği olmak
- v. Özellikle geri dönülmez bir değişimin etkisi altında zedelenebilir olan bir kültürün (veya kültürlerin) ya da çevre ile insan etkileşiminin temsilcisi olan, geleneksel insan yerleşimi, arazi kullanımı veya deniz kullanımının istisnai bir örneği olmak
- vi. İstisnai evrensel önem taşıyan sanatsal veya edebî eserler, inançlar, fikirler, yaşayan gelenekler ve olaylarla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olmak (Komite bu kriterin tercihen diğer kriterler ile birlikte kullanılmasını gerektiğini dikkate alır)

Sözleşmenin uygulama rehberine göre bu kategoride listelenen unsurlar, “hem iç hem de dış ardışık sosyal, ekonomik ve kültürel güçlerin etkileri ve doğal çevrelerinin ortaya koyduğu fiziksel kısıtlamalar ve/veya fırsatların etkisi altında zaman içinde insan toplumlarının ve yerleşimlerinin evriminin” örneklerini oluşturur (UNESCO, 2008, 47). Kültürel peyzaj olarak listelenebilecek çeşitli unsurların neden koruma altına alınması gerektiği ise şu şekilde açıklanır:

Bazı alanlar biyolojik çeşitliliği garanti eden ve sürdüren özel arazi kullanım tekniklerini yansıtır. Diğerleri, toplulukların zihinlerinde güçlü inançlar ve sanatsal ve geleneksel davranışlarla özdeşleşerek, doğayla insanlar arasında istisnai bir ruhani ilişkiyi somutlaştırırlar. İnsanlar ve çevreleri arasındaki muhteşem çeşitliliği ortaya çıkarmak ve sürdürmek, yaşayan geleneksel kültürleri korumak ve yok olmuşların izlerini korumak amacıyla, kültürel peyzaj olarak adlandırılan bu alanlar Dünya Mirası Listesi'nde kayıt altına alınmıştır. Kültürel peyzaj alanları – yüce dağların üstündeki ekip biçilen düzlükler, bahçeler, kutsal mekanlar... – insanlığın yaratıcı dehasına, sosyal gelişimine ve imgesel ve ruhani canlılığına şahitlik etmektedir. Bunlar bizim kolektif kimliğimizin parçasıdır. (UNESCO, 2008, 47)

Sözleşme, kültürel peyzajı *insan eliyle tasarlanmış peyzaj, organik olarak gelişmiş peyzaj ve ilişkisel kültürel peyzaj* olarak üç alt kategoriye ayırır (UNESCO, 2018b). İlk kategori, insanlar tarafından kasten yaratılmış ve tasarlanmış bahçeler, park alanları ve bunlarla bir arada bulunan anıtsal yapı ve yapı gruplarından oluşur. Organik olarak gelişmiş peyzaj ise zaman içinde sosyal, ekonomik, idari veya dini zorunluluklar nedeniyle oluşmuş, doğal çevresiyle girdiği ilişki dolayısıyla günümüzdeki halini almış ve bu ilişkilerin evrimini ve değişimini ortaya koyan alanlar olarak tanımlanır. Bu kategori de kendi içerisinde, geçmişte gelişme süreci sona ermiş ama ayırt edici özelliklerini hala koruyan *relikt (fossil) peyzaj* ve *gelişimini sürdüren organik peyzaj*, yani geleneksel yaşam biçimleriyle ilişkilendirilen ama toplumdaki aktif sosyal rolü devam eden ve aynı zamanda kendi tarihsel değişimi-

mine dair önemli somut kanıtlar sergileyen peyzaj, olarak ikiye ayrılır. Güçlü dini, artistik ya da kültürel bağlar taşıyan ancak bu bağların varlığına dair önemli somutlaşmış kanıt bulundurmayan *ilişkisel kültürel peyzaj* alanları da son kategoriye oluşturur.

Dünya Mirası'nı anlamlandıran yaşam dinamiklerini ve onu günümüze taşıyan sosyal bağları ve tarihsel değişimleri dikkate alan bu adım, ilgili literatürde de olumlu bir gelişme olarak karşılandı. Örneğin, Rössler'a göre (2006, s. 334) somut ve somut olmayan mirasın iç içe geçmiş ilişkisini tanıyan kültürel peyzaj kategorisinin kabul edilmesi, Dünya Mirası Sözleşmesi'nde insansız ve statik bir kültürel miras koruma anlayışından, insan ve toplulukları ön plana çıkaran daha dinamik bir anlayışa doğru önemli bir perspektif değişimine işaret eder. Beazley ve Deacon (2007) ise özellikle Dünya Mirası'nın somut olmayan özelliklerini ön plana çıkaran *ilişkisel kültürel peyzaj* kategorisinin somut/somut olmayan dikotomisini ortadan kaldırmada önemli bir adım olduğunu belirtir. Bu kategorinin kabul edilmesi, insanların ya da toplulukların çeşitli sosyal nedenlerle güçlü bağlar kurduğu ama bu bağların anıtsal ya da mimari tasarımlara dönüşmediği mekanların, onlarla ilişkilendirilen somut olmayan değerlerden ötürü, Dünya Mirası olarak değerlendirilmesini mümkün kılar (Beazley ve Deacon, 2007, s. 6). Bu değerlerin tanınması ve koruma altına alınması aynı zamanda onları yaşayan ve yaşatan grupların da tanınarak yönetim süreçlerine dahil edilmesinin önünü açar. Beazley ve Deacon (2007, s. 7) bu duruma örnek olarak Tongariro (Yeni Zelanda) ve Uluru Kata Tjuta (Avustralya) doğal parklarını verir: daha önce doğal miras olarak listeye alınmış olmalarına rağmen, kültürel peyzaj kategorisinin kabul edilmesiyle bu parklar yerel halklar tarafından onlara atfedilen kültürel ve tinsel değerlerden ötürü, ilişkisel peyzaj özellikleri dikkate alınarak, yeniden listelenmiştir.

Aktif olarak sürdürülen bir tarım geleneğinin maddi kanıtını oluşturması nedeniyle *gelişimini sürdüren organik peyzaj* olarak listelenen unsurların yönetim süreçlerinin de bu geleneğin taşıyıcısı olan toplulukların katılımıyla gerçekleştirildiği görülmek-

tedir. Örneğin, 2011 yılında listeye dahil edilen Kolombiya Kahve Kültürel Peyzajının yönetim komitesinde geleneksel yöntemlerle kahve üreten yerel çiftçi temsilcileri yer almaktadır (UNESCO, 2019a). Çiftçilerin sosyal ve ekonomik refahının öncelikli olduğunu vurgulayan dünya mirası yönetim planında, bu pratiğin sürdürülebilmesi için bölgede kimyasal ilaç ve gübre kullanımına karşı geleneksel tarım yöntemlerinin desteklediği ve yeniden yapılandırma ya da altın arama ve çıkartma gibi bu kültürel peyzaja zarar verecek projelere izin verilmediği belirtilir (UNESCO, 2019a). Benzer bir şekilde, 1995 yılında aynı kategori altında listelenen Filipin Cordilleras Pirinç Terasları, Ifugao yerel hakları tarafından müşterek olarak ve topluluğun geleneksel biyoçeşitlilik bilgi ve becerisi, yasaları, toprak kullanım teknik ve pratikleri göz önünde bulundurularak yönetilmektedir (UNESCO, 2019b).

Mart 2019 itibarıyla, kültürel peyzaj kategorisinde 61 ülkeden 102 unsur bulunmaktadır. Ancak, doğal veya kültürel miras olarak listede bulunan birçok unsur aslında kültürel peyzaj kategorisinde değerlendirilmeli ve yeniden aday gösterilmelidir (Fowler, 2003; Taylor ve Altenburg, 2006). Bir sonraki bölümde detaylandırılacağı üzere, kara surları ve Yedikule bostanlarının oluşturduğu alan da bu unsurlardan biridir.

Somut Olmayan Kültürel Miras Olarak Yedikule Bostancılık Geleneği

Halen büyük ölçüde geleneksel tarım yöntem ve tekniklerin kullanıldığı Yedikule bostancılığı, Bizans'tan Osmanlı'ya oradan da günümüze kadar kuşaktan kuşağa aktararak ulaştığı yaşayan önemli bir bilgi ve beceri mirasıdır. Aslıhan Demirtaş'a göre, Bizans ve Osmanlı'nın ilk dönemlerinde çoğunlukla Rum ve Ermeniler bu bölgede bostancılık yaparken, bu gelenek daha sonra Arnavutlar tarafından öğrenilip devralınmıştır (Kılınç, 2017). Hem Bizans ve hem de Osmanlı dönemine ait kaynaklarında verimli ziraat alanları olarak kayıt edilen Yedikule bostanları hakkında kapsamlı bilgiye 1735 tarihli bir Kefil Defteri'nde rastlanır (Shopov ve Han, 2013, s. 36).²⁰ Bu Kefil Defteri, suriçi boyunca uzanan 344 adet bostandan 9 tanesinin Yedikule ve Silivri Kapı arasında bulunduğunu ve suriçinde üretim yapan 1381 bostancının 52 neferinin bu alanda çalıştığını belirtir (Shopov ve Han, 2013, s. 36). Bu bostancıların büyük çoğunluğu Makedonya bölgesinden gelen ve Slavca konuşan Hristiyanlardan oluşur (Shopov ve Han, 2013, s. 36). Yedikule'nin bugünkü bostancıları ise İstanbul'a iki-üç kuşak önce Kastamonu'nun Cide ilçesinden göç etmiş ve bu zanaatı yanlarında çalıştıkları Arnavutlardan öğrenmişlerdir:

1900'lerin başında buralarda işçilik yapıyor babalarımız, dedelerimiz daha doğrusu. [Cide'den] geliyorlar Arnavutların yanı-

na, burada çalışıyorlar ... Zamanla Arnavutlar zenginleşince, buralarda pazarlar açıldığında ... başka işlere meylediyorlar. Bu iş de ağır olduğu için yanında çalışan adama diyor ki, işte Ahmet ben işi bırakıyorum. Şu işe giriyorum. Gel sana devrediyim burayı ... İşte o zamanın parası diyelim on lira, on beş lira, karşılığında bostanı devrediyor ... O zamanda iki tane at var mesela. İki tane atla bahçeyi sürüyorsun, aynı kara saban bildiğin. İki atını, sabanını, tohumlarını, komple neyi varsa o döneme ait onları devrediyorsana adam.²¹

Dedelerinin bu zanaatı devraldıkları dönemde bostancılığın iyi gelir getirdiğini ancak günümüzde kâr marjının çok düştüğünü ve "zar zor geçinebilecek kadar" kazanç sağlayabildiklerini anlatan bostancılar, yine de bu mesleği bırakmayı düşünmediklerini, çünkü bostancılığı bir işten öte bir yaşam biçimi olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bostancılığın hava koşullarına ve mevsimlere göre değişen kendine has ritmi onların gündelik hayatlarını büyük ölçüde şekillendirmektedir. Bostancılar ayrıca mesleklerinin İstanbul gibi büyük bir metropolde doğayla iç içe yaşayabilmelerine olanak sağladığını, toprakla uğraşmanın kendilerine huzur ve mutluluk verdiğini ve ürünleriyle kurdukları manevi bağın önemini vurgulamışlardır:

Ne var... yılların geçmiş... Yani ne diyeyim, şimdi bi ağaç, bir fidan, evlat gibidir benim gözümde... Onu büyütme, işte onu sulamak, onun dalından meyvesini koparmak bile benim için çok önemli bir şey yani. O parayla ölçülecek bir şey değil.²²

Sabah oldu mu, hanım yataktan kalktığı zaman evden doğru buraya koşuyoruz. Hepsi burada yetişti çocukların ... Şimdi şöyle, direk bununla yağrulmuşuz. Affedersin tohuma yem atmışlar yine boktaymış gözü, bizim de gözümüz burada.²³

Küçük ölçekli tarım alanlarından maksimum ürün ve verim almaya dayalı bir üretim biçimi olan bostancılık, bu özelliğiyle tek ürüne dayalı monokültür tarımdan farklıdır. Bostanlarda İstanbul'un iklimine uygun olan her türlü sebze ve yeşillik yetiştirilir. Tarım faaliyetlerine sadece Aralık ortasından Şubat ortasına kadar ara verilir. Mevsimine göre turp, pırasa, patates, soğan, ıspanak, karnabahar, mor ve beyaz lahana, pancar, brokoli, havuç, kereviz, enginar, fasulye, domates, biber, patlıcan, bal kabağı ve yeşil kabak, maydanoz ve marul çeşitleri, nane, tere, kuzu kulağı, dereotu, reyhan, fesleğen, roka gibi birçok farklı ürünün ve çeşitlerinin üretimi on ay boyunca devam eder. Bu ürünler, MS. altıncı yüzyıldan itibaren yazımına başlanan ve bostanlarda farklı mevsimlerde yetiştirilecek sebze ve yeşillikler hakkında sistematik bilgi veren Bizans metni Geoponika ile de büyük oranda örtüşmektedir (Ricci, 2008, s. 66–67).

²⁰ Ayrıca, 17–19 yüzyıl arasında İstanbul bostanları ve bostancıları hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz., Akdal, 2017.

²¹ Özkan Ökten, 02.03.2018 tarihli görüşme.

²² Kemal Bey, 20.05.2018 tarihli görüşme

²³ Cemal bey, 20.05.2018 tarihli görüşme

Bostanlara düzenli olarak gidip gelmeleri gerektiğinden bostancıların hepsi Yedikule mahallesinde ya da civar semtlerde ikamet etmeyi tercih etmektedir.²⁴ Ürün çeşitliliğinin bol olması dolayısıyla bostancılık emek yoğun bir çalışma gerektirir. Her ürünün olgunlaşma süreci, hasat zamanı gibi özellikleri farklı olduğundan tarım faaliyetlerine ara verilen iki ay dışında bostancılar günlerinin büyük bir bölümünü bostanlarında geçirirler:

*Sabahın altısında kalkıyoruz, yazın bazen gecenin birine ikisine kadar çalışıyoruz ... Şuraya maydanoz atıcam ... Buraya karalahana ekicem, ... bir alta pırasanın olduğu yere pazı atıcam. Yaklaşık altı ay orada durur. Onun altında reyhan, yanında nane var, onun altına da dereotu atıcam. Dereotu döngü ister. Semizotu döngü ister. Pazı her altı ayda bir değişmek ister ... Tarlayı yeniden sür, yeniden aç, yeniden tohum at. Topladın bitti değil.*²⁵

Bostancılık farklı ürünlerin sınırlı bir alanda ekim, dikim, bakım ve hasadına dair bilgi birikimi, tecrübe ve organizasyon becerisi gerektirir. Genellikle meslek olarak ailenin babasına atfedilen bu zanaat aslında bir nevi küçük aile işletmesi şeklinde sürdürülür ve çekirdek aile bireylerinin tümü, özellikle de bostancıların eşleri, tarımsal üretim faaliyetlerine düzenli olarak katılır.²⁶ Bu durum mesleki bilgi ve becerilerin kuşaktan kuşağa uygulamalı olarak aktarılmasını da sağlar.

Bostancılar hangi ürünün ne zaman ekileceğine dair hesaplamalarında Tanzimat döneminden 1926 yılına kadar resmi ve mali kayıtlar için kullanılmış olan Rumi takvimi esas alırlar. Hesaplamalarını yaparken kullandıkları ya da referans aldıkları herhangi bir yazılı kaynak bulunmamaktadır. Yedikule Bostancılar Derneği Başkanı Özkan Ökten, bu yöntemin önemini ve inceliklerinin nasıl aktarıldığını şöyle açıklar:

Öğrendiğimiz ... dedelerimizden, babalarımızdan gördüğümüz oydu. ... Bu miladi takvim zaten o zaman yoktu, dedelerimiz onunla çalışmış. Biz de bunu takip etmek zorundayız yani, bize gösterilen, bize öğretilen bu ... Rumi yıla göre hareket etmezsem yaptığım ekim boşa çıkar. Sen şimdi yaz geldi diye, bu güneşi gördün, bir tohum atarsın yere ama aslında patlamaz. Üç gün sonra büyük bir soğuk gelecek. Ama eski takvim sana söylüyor neyin ne olduğunu ... Kasım'ı takip ediyorsun Rumi yıldan, kasım seksen der, doksana der, yüz der... Mesela dedem derdi ki: 'kasımın sekseninde bunu atacaksın, doksanda şunu.' Ürünlerin günleri var... Mesela pazıyı bundan on gün önce atarsın tohuma kaçır, on gün sonra atarsın tohuma kaçmaz. Pancarı, 15 Temmuz'a

*kadar atarsın döner, pancar yapar; 16'sında atarsın dönmez. Yaprak yapar, baş yapmaz alttan. Bir günele kaybedersin.*²⁷

Yedikule'de son yıllarda dünyada ve Türkiye'de kullanımı gittikçe artan hibrit tohum yerine bostancıların kendi ürettikleri ve "dede tohumu" adı verdikleri yerli tohumlar kullanılır.²⁸ Her bostancının elinde yıl boyunca ektiği sebze ve yeşillik çeşitlerinin tohumları bulunur. Yaptığımız görüşmelerde bostancılar hibrit tohumun tek seferde daha çok ürün vermesine rağmen uzun vadede toprağın verimini düşürdüğünü ve kimyasal tarım ilaçlarının kullanımını arttırdığını, dede tohumlarından ise daha az verim alınmasına rağmen çok daha kaliteli ve lezzetli ürün elde ettiklerini belirttiler. Dede tohumları, tek-tip ve tek seferlik hibrit tohum kullanımının yaygınlaşmasıyla azalan yerel biyoçeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi açısından da önem taşır. Bostancılar da tohum bankalarında olmayan ürün çeşitleri bulunmaktadır. Örneğin, Yedikule'nin ünlü yağlı marulu hala ve sadece bu bostanlarda yetiştirilir.²⁹ Bostancılar için tohumları çok değerlidir. Zaten çoğu akraba ya da hısım olan bostancıların kendi aralarında tohum değiş tokuşu sık olurken, tohumlarını satmazlar ya da bostancı olmayanlara vermezler:

*Bizans döneminden beri buralarda kalan tohumlardır [dede] tohumları ... Tohum bankasında böyle bir şey yok ... Biz tohumu zaten kimseye vermiyoruz, kimseden de tohum almıyoruz. Mesela tohumum bitmiş ... Diyorum ki dayıma, dayı ben maydanoz tohumu bu sene yeterli alamadım ... Dayım diyor ki bir kilo fazla var veririm sana. Ondaki bir kiloyu alıyorum. Gidiyorum amcama ... o diyor ki yarım kilo veririm sana ... Ya da diyelim ki benim kendi ürettiğim tohum ... beni cezbetmiyor. Geliyorum bu kardeşimizin tohumu benimkinden daha iyi dede tohumu bununla değiştiriyorum. Diyorum sen bana yarım kilo maydanoz tohumu ver bu sene bundan tohum alacağım ... Yani yerli tohum ... sen gelsen bana beş milyar versen ben sana vermem.*³⁰

Bostancılık, tarımsal kimyasal ilaç ve gübrelerin sıklıkla kullanıldığı ve teknolojik gelişmelerle kolaylaşmış endüstriyel tarımdan çok farklıdır. Bostancılar neden geleneksel teknik ve yöntemleri tercih ettikleri sorulduğunda, yetiştirdikleri ürünlerin endüstriyel tarım ürünlerine göre çok daha doğal ve sağlıklı olduğunu vurgulamıştır:

Organik tarım fazla bir yerde kalmadı. Bizim yaptığımız organik tarım. Hiçbir ilaç kullanmadan, doğal gübreyle, doğal yetiştirmeyle devam ediyor... Endüstriyel tarım büyük arazi. İlaçlı

²⁴ Özkan Ökten, 02.03.2018 tarihli görüşme

²⁵ Özkan Ökten, 02.03.2018 tarihli görüşme

²⁶ Bostancılar genellikle eşleriyle birlikte çalıştıklarını, çocuklarının da hafta sonlarında, okuldan veya işten döndüklerinde kendilerine yardım ettiğini belirtmiştir. Özellikle yaz ayları gibi aile emeğinin yeterli olmadığı dönemlerde ücretli işçi de çalıştırmaktadırlar.

²⁷ Özkan Ökten, 27.04.2018 tarihli görüşme.

²⁸ Görüşmelerimizde sadece bir bostancı, bostanının İBB projesi kapsamında düzenlenecek alanda bulunmasından dolayı kısa dönemde yüksek verim almak için, hibrit tohuma geçtiğini belirtmiştir. Bostancı Sami Bey, 03.04.2018 tarihli görüşme.

²⁹ Özkan Ökten, 27.04.2018 tarihli görüşme.

³⁰ Özkan Ökten, 02.03.2018 tarihli görüşme.

olduğundan çabuk sirküle edilmeli. Ama bostanda ilaç kullanılmaz. Antalya'ya gittim gördüm. Adam sırtına makineyi almış ilaç basıyor, toz duman içerisi ... Ben büyük arazim olsa bile endüstriyel tarıma geçmezdim. Bostan çok emek istiyor. Ama buradaki maydanozun, nanenin kokusu hiçbir yerde yok.³¹

Hormon ilacı bilmem ben. Hiç kullanmadım ... Gübre olarak da hayvan gübresi kullandım. Her şey eski usul. Ürünlerimiz doğal. Bizim yediğimiz, çoluğumuzu çocuğumuzu buradan besledik... Diktiğin şey de öyle aynı, çocuk gibi büyütüyorsun onu.³²

Endüstriyel çikalı beri geleneksel tarım öldü sayılır. Beden gücümüzle çalışıyorduk biz. Şimdi makine çıktı. Bizim gibi nerede yorgun olacaklar. Biz sabah beşte kalkardık, hemen havaya bakardık. Şimdi adam kaçta kalkarsa kalkıyor, çekip gidiyor ... Malı yetiştirmek için yeni bir şey çıkmış, atıyorsun malın hemen oluyor... Yemyeşil domatese atıyor akşamdan, sabah topluyor, domates pespembe ... Ürünün kalitesi gitti işte ... Ben hiç makine tohumu bilmiyorum. Maydanozu, dereotu, teresi olsun biz kendimiz çıkarırdık. Şimdi adam 'alo' diyor tohumu fabrikadan geliyor. Her şeyin sahtesi çıktı yani.³³

Yedikule bostancıları modern tarım araç ve gereçlerinden ziyade kazma, çapa, kürek, çekiç, tırmık gibi geleneksel aletlerle üretim yaparlar (Şekil 13). Yakın dönemde karasabanın yerini alan çapa makinası dışında tarım makinası kullanmazlar. Dede tohumlarını ve fideleri elle eker ve hasadı elle yaparlar. Tohumun filiz atıp kök salabilmesi için hava almasını engellemek amacıyla, *takunya* adını verdikleri ağır paletli tahtalarla yürüyerek ya da patpat denilen bir aletle vurarak toprağı sıkıştırırlar. Ekilen alan daha büyük olduğunda ise *silindir taşı* diye adlandırdıkları bir alet kullanırlar. Bu aleti bir metre çapında demir bir borunun içine beton döküp yanlarına birer demir çubuk geçirerek kendileri hazırlarlar (Şekil 14).

Sulama için bostanlarda bulunan taş kuyular kullanılır (Şekil 15). Yedikule'nin yüksek rakımı dolayısıyla oldukça derin olan bu kuyuların bakımını da bostancılar üstlenir (White, Shopov ve Ostovich, 2015, s. 32):

Benim kullandığım kuyunun 25 metre derinliği 6 metre genişliği var. Tarihi eser, ama kimse bilmiyor ne zaman açıldığını ... Hiç kapanmaz ... Ama yağmur çamur birikti mi temizliyorsun. Giriyorsun mesela kuyuya asansör yapıyorsun. Seni salıyorlar kuyunun dibine. Oradan kovaya çamur dolduruyorsun. Bir kişi yukarıdan çekiyor, boşaltıyorsun.³⁴

Bostanlar günümüzde yaygın kullanılan yağmurlama ya da damla sulama yöntemleri yerine geleneksel *tavalama* yöntemi

Şekil 13. Bostancıların ürünlerini ekip dikerken kullandıkları geleneksel aletler; kazma, çapa, kürek, çekiç, tırmık, paletli tahta vs. (Yazara ait, 27.04.2018)

Şekil 14. Bostancıların toprağı sıkıştırmak için kendilerinin hazırlayıp kullandıkları geleneksel bir alet olan silindir taşı. (Yazara ait, 27.04.18)

ile sulanır. Erken yirminci yüzyıla ait fotoğraflarda da görülen bu yöntemde göre toprak bir satranç tahtası gibi 1'e 1.5 metre ebatlarında ve kenarları 10 cm. yüksekliğinde *maşula* adı verilen alanlara bölünür (White, Shopov ve Ostovich, 2015, s. 33)

³¹ Bostancı Kemal Bey, 13.05.2018 tarihli görüşme.

³² Bostancı Mehmet Bey, 04.05.2018 tarihli görüşme.

³³ Yedikule'de 42 sene bostancılık yaptıktan sonra bostanına moloz dökülen Cemal Bey, 20.05.2018 tarihli görüşme.

³⁴ Bostancı Sami Bey, 03.04.2018 tarihli görüşme.

(Şekil 16). Su maşulaların arasında açılmış su yollarına salınır ve bostancı toprağı şekillendirerek suyu istediği bölgeye yönlendirir. Hem verim hem de su tasarrufu sağlayan bu yöntemle su aynı alandaki bitkiler arasında eşit dağılır, farklı ürünler yan yana büyüyebilir (White, Shopov ve Ostovich, 2015, s. 33):

Boylamasına su yolları açarsın, iki kişi sulamaya başlarsın. Birimiz 'suyu kes' dediği zaman diğeri keser... Maşulaları patlatmazsın o zaman. Patlatmazsın derken, su fazla kaybolmasın, toprağı süzgeç yapmasın diye ... Bizim sistem hem sağlıklı hem de toprağı verimli kılıyor ... Elle yaparsan hem toprak suya kanar, hem verimi daha güzel alırsın. Benim elle suladığım yerde tüm mahsül çıkar, [hortum ya da fıskiye] ile sulamada ise bir orada çıkar bir burada. Verim olmaz. Çünkü ... toprak yeterince su almıyor.³⁵

Sonuç ve Değerlendirme

Tarihi kara surları, askeri mimari açıdan Avrupa ve Yakın Doğu'da bir referans noktası olmuş olması nedeniyle sözleşmenin ikinci kriterine, Bizans ve Osmanlı uygarlıklarına eşsiz bir tanıklık teşkil etmesi dolayısıyla da üçüncü kriterine göre istisnai evrensel değer olarak tanımlanmış ve koruma altına alınmıştır (UNESCO, 2018a). Ancak kara surlarının bostanlarla bir bütün olarak korunması gerektiğini savunan Aksoy'un (2016) da belirttiği gibi: "Bostansız surlar olsa olsa kimliği eksiltilmiş, ışıklandırılmış görüntüye indirgenirler; yaşıyan değil cansız surete dönüşürler."

Dünya Mirası Sözleşmesi, kültürel peyzaj kategorisinin yürürlüğe girmesinden önce sadece arkeolojik ve mimari özellikleri nedeniyle listelenmiş unsurların, barındırdıkları somut olmayan öğeler de dikkate alınarak tekrar aday gösterilmesine olanak sunmaktadır. Bir önceki bölümde detaylandırdığımız Yedikule bostancılığının kendine has özellikleri ve incelikleri, geleneksel arazi kullanımının günümüzde yaşayan özgün ve nadir bir örneği olduğunu açıkça göstermektedir. Ürün çeşitliliğinin yüksek olması, doğal tarım yöntemleri ve dede tohumuyla üretim yapılması bostancılığın yerel (ve de küresel) biyoçeşitliliğin sürdürülmesi açısından önemini ortaya koyar. Yüzyıllar boyunca gelişen ve hala geleneksel işlevini devam ettiren bu kültür ve bilgi birikimi, dünya genelinde gittikçe popülerleşen kentsel organik çiftçilik için de bir model niteliğindedir (Durusoy ve Cihanger, 2016, s. 127). Bu bağlamda, Yedikule bostancılık geleneği, Dünya Mirası Sözleşmesi'nin kültürel peyzaj anlayışıyla bire bir örtüşmektedir:

Kurulu oldukları doğal çevrenin özellikleri ve kısıtlılıkları düşünüldüğünde, kültürel peyzaj alanları sıklıkla sürdürülebilir arazi kullanımının özgün tekniklerini yansıtmaktadır ... Kültürel peyzaj alanlarının korunması modern sürdürülebilir arazi kullanımı tekniklerine katkıda bulunabileceği gibi, peyzajın do-

Şekil 15. Bostanların sulamasında kullanılan Osmanlı döneminden kalma tarihi kuyu.
(Yazara ait, 28.04.2017)

Şekil 16. Bostancılar tarafından tavalama yöntemiyle sulayabilmek için maşulalara ayrılmış alan.
(Yazara ait, 28.04.2017)

ğal değerlerinin sürdürülmesi veya geliştirilebilmesini de sağlayabilir. Geleneksel arazi kullanımı formlarının varlığını devam ettirmesi dünyanın birçok bölgesinde biyolojik çeşitliliği destekler. Kültürel peyzaj alanlarının korunması bu yüzden biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesine yardımcı olur. (UNESCO, 2018b)

³⁵ Bostancı Kemal Bey, 13.05.2018 tarihli görüşme.

Kara surları ve bostancılığı geleneksel arazi kullanımı ve yaşam biçimleriyle ilişkilendirilen ama toplumdaki aktif sosyal rolü devam eden *gelişimini sürdüren organik peyzaj* kategorisi altında yeniden listelerek birlikte koruma altına almak mümkündür.³⁶ Yedikule bostancılığı, kültürel peyzajı da kapsayan yeni kriterlere göre “yaşayan ... bir kültür geleneğinin ... ender rastlanan bir temsilcisi” olması dolayısıyla sözleşmenin üçüncü kriterine göre üstün evrensel değer taşır. Ayrıca, “çevre ve insan etkileşiminin” ve “geleneksel ... arazi kullanımının” bir örneği olarak beşinci kriter kapsamına ve yaşayan bir gelenek olarak altıncı kriter kapsamına girer. Kültürel peyzaj olarak listelenecek unsurların aynı zamanda, diğer kategorilerde olduğu gibi, bütünlük ve otantiklik özelliklerini taşıması gerekir. Kültürel peyzaj bağlamında otantiklik testi “bir alanın olduğunu iddia ettiği şeylerin gerçek ve özgün bir temsilcisi” olup olmadığı üzerinden uygulanır (von Droste, Rössler ve Titchen, 1999, akt. Fowler, 2003, s. 20). *Gelişimini sürdüren organik peyzaj* alanının bütünlüğü ise “geleneksel işlevlerinin devamlılığı” üzerinden değerlendirilir (von Droste, Rössler ve Titchen 1999, akt. Fowler, 2003, s. 20). Yedikule bostancılığı geleneksel kentsel tarımın yaşayan, özgün ve bozulmamış bir temsilcisi olması dolayısıyla hem otantiklik hem de bütünlük koşullarını karşılar.

Bostancılar, kara surları ve bostanların bütüncül bir anlayışla korunması gerektiği düşüncesini paylaşmaktadır. Bölgedeki yenileme çalışmalarının sadece bostanlara değil surlara da zarar verdiğini belirten bostancılar, bu duruma örnek olarak 2006 yılında yol büyütme çalışmaları esnasında Yedikule kapısının yanındaki surların kepçe darbesiyle yıkılmasını ya da surların iç tarafındaki bostan alanlarına moloz dökülmesi sırasında surların temelini zarar görmesini göstermişlerdir.³⁷ Surların olduğu gibi korunması gerektiğinin bilincinde olduklarını dile getiren bostancılar, surlara zarar verecek faaliyetlerden kaçındıklarını ve hatta surların uyumak, uyuşturucu kullanmak, tuvalet ihtiyacını gidermek ya da içki içmek gibi amaçlarla kullanılmasının sık sık önüne geçtiklerini belirtmişlerdir. Bostancılar, İBB ile sürekli iletişim halinde oldukları takdirde kara surları ve bostanların daha sürdürülebilir ve sistematik bir şekilde korunabileceğinin altını çizmektedir. Özkan Ökten, bostancıların bu konuya bakışını şöyle özetlemektedir:

Surlarla biz bir bütünü. Yani tarihlerden bu yana, burada bu böyleymiş. Biz de bu kültürü, bu varlığı burada yaşatmak

³⁶ 1997 yılında gelişimini sürdüren organik peyzaj olarak Dünya Mirası Listesi'ne alınan Portovenere, Cinque Terre ve Palmaria, Tino ve Tinetto Adaları, bu değişiklik için bir örnek oluşturabilir. Adaylık dosyasına göre, bölge topluluklarının sosyo-ekonomik hayatında önemli bir rol oynayan teraslı tarım geleneğinin ve bu gelenekle bütünleşen küçük ölçekli ve kompakt yerleşim biçimlerinin binlerce yıldır sürdürüldüğü bu peyzaj alanı, yöreye has geleneksel yaşam tarzının yaşayan bir örneği olarak istisnai evrensel değere sahiptir (UNESCO, 2018c).

³⁷ Kara Surların bu çalışmalar esnasında gördüğü zarar İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı Koruma Sorunları İzleme Raporu – Tarihi Yedikule Bostanları Üzerine Özel Bir İnceleme isimli raporda da ayrıntılı olarak tartışılmış ve fotoğraflarla belgelenmiştir. Bkz: Çorakbaş, Aksoy ve Ricci, 2014, s. 10–15.

³⁸ Özkan Ökten, 27.04.2018 tarihli görüşme.

³⁹ Bu durum, Tarihi Yarımada özelinde de yaşanmıştır. 2005 yılında onaylanan Haliç metro geçiş köprüsü projesinin Tarihi Yarımada'nın üstün evrensel değerine geri dönülmez bir biçimde zarar vereceğine yönelik eleştiriler 2010 yılındaki 34. Dünya Mirası Komite Toplantısına taşınmıştır. Bu toplantıda bu eleştirinin haklı bulunmasının ardından Tarihi Yarımada'nın Tehlike Altındaki Dünya Mirası listesine alınması ya da listeden tamamen çıkarılması gündeme gelmiştir. UNESCO'nun talebi üzerine İBB bağımsız yabancı bilim adamlarından oluşan iki ekip kurmuştur. Bu uzmanların talepleri doğrultusunda köprünün çevresiyle bütünlük arz etmesi için rengi değiştirilmiş, 82 metre olarak planlanan kuleleri 65 metreye ve çelik kablo bağlantıları 47 metreye indirilmiştir. Bu konuda ayrıntılı bir tartışma için, bkz. Siviero et al., 2017; Vardar 2014. UNESCO'nun benzer müdahalelerini tartışan bir literatür için, bkz. Logan 2014; Manhart 2016.

istiyoruz ... Surlar yapılsın, tadilata girsin. Biz de buna destek verelim, el verelim ... bostancılığı burada sürdürelim ... Yirmi tane bank atıp buralara tinercileri, balicileri toplamaktansa, biz bu kültürel mirası burada yaşatalım ... Bizim buradaki bir amacımız da surları korumak ... Ama surun dibine gider bir incir fidesi dikerseniz sura zarar vermiş olursunuz. Bunu bile- rek yapmazsınız... İncir büyümüş, büyümüş sura yaslanmış. Bunu bilememişsiniz ... Belediyemizin gelip bize en azından akıl vermesi lazım ... Yarın ben ölebilirim, benim çocuğum bu işi yapmayabilir ... Ama önemli olan bu işi bitirmemek. Belediyemizin de burada bize katkı vermesi lazım. Demesi lazım ki, 'siz bu bostancılığı yapıyorsunuz, biz size bir okul açalım' ... veya 'sizin yanınızda yetişecek insanlar bulalım'.³⁸

Kara surları ve Yedikule bostancılık geleneğinin birlikte Dünya Mirası olarak tanınması, bostanları yeşil alan olarak gören anlayışın ortadan kalkmasına yardımcı olacağı gibi, bostancılık geleneğinin parçası olduğu kültürel peyzajının bir bütün olarak sürdürülebilirliğinin sağlanması bakımından da önemlidir. Aslında, hükümetlerarası bir kurum olan ve meşruiyetini üye devletlerden alan UNESCO'nun sözleşmelerine taraf olan devletler üzerinde direkt olarak bir yaptırım gücü bulunmamaktadır. Uluslararası hukuk ulus-devletler tarafından düzenlendiğinden, UNESCO sözleşmelerinin yürütülmesi ve uygulanmasında devlet kurumları belirleyicidir (Blake, 2009, s. 47). Bu durum, Dünya Mirası Sözleşmesi için de geçerlidir: hangi kültürel öğelerin dünya mirası listelerine aday gösterileceği, bu öğelerin nasıl tanımlanacağı ve korunacağı ulusal düzeyde ve devlet yetkilileri tarafından belirlenir. Ancak Dünya Mirası Sözleşmesinin sadece kâğıt üzerinde kaldığı düşünülmemelidir. Ashworth ve Bart'a göre, sözleşme bu yönüyle sınırlı olsa da yine de etkilidir, çünkü dünya kamuoyunu etkileyen, harekete geçiren ve dolayısıyla ulusal hükümetleri ikna edebilecek ya da onlara dolaylı yollardan baskı yapabilecek bir konumdadır (Ashworth ve Bart, 2006, s. 155).³⁹

Bu bağlamda, Yedikule bostancılığının sözleşme nezdinde kültürel miras olarak tanınması ve tanımlanması bu geleneğe bir meşruiyet kazandırarak surlarla birlikte korunması konusunda ulusal ve uluslararası düzeyde kamuoyu oluşumuna katkı sağlayacaktır. Ayrıca, bu geleneğin sözleşme kapsamına dahil edilmesi bostancıların Yedikule'deki bostan alanlarında üretim yapmalarına devam edebilmelerine ve bu alanın yönetim ve

karar alma süreçlerine katılımlarına olanak tanıyacaktı. 2013 yılında moloz dökülen alan hala bostana dönüştürülebilir ve orada üretime devam etmek isteyen eski sahiplerine geri verilebilir. Halihazırda dernek çatısı altında tüzel kişiliğe sahip Yedikule bostancılarının sözleşmenin karar alma mekanizmalarına ve bu alanın Dünya Mirası olarak yönetimi süreçlerine kolektif katılımını sağlamak da mümkündür.

Son olarak, Yedikule bostancılığının koruma altına alınması, İstanbul'un yok olmaya yüz tutmuş bostancılık geleneğini sadece Yedikule özelinde değil, İstanbul genelinde resmî kurumlarca desteklenerek yaşatılmasına yönelik politikalar ve projeler geliştirmeye imkan sağlayacaktır. Bu durum, bostancılığın bir zanaat olarak tanınıp UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi'ne kaydedilmesine de önayak olabilir. Nitekim, Ebru, Çini ustalığı ve Meddahlık gibi yok olmaya yüz tutmuş geleneksel zanaatlar bu listeye dahil edilerek koruma altına alınmıştır. Bostancılık da bu listeye dahil olmak için gereken niteliklere sahiptir.

Teşekkür

Araştırmaya katılan Yedikule bostancılarına ve bu araştırmanın veri toplama aşamasına katkıda bulunan Sinem Çelik, Gönül Karabolu ve Halil İbrahim Kılıç'a teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Ahmad, Y. (2006). The Scope and Definitions of Heritage: From Tangible to Intangible. *International Journal of Heritage Studies*, 12(3), 292-300.
- Akdal, A. N. (2017). *Market Gardens and Gardeners of Ottoman İstanbul*. İstanbul: Libra.
- Akdaş, U. (2010). *İstanbul'un 100 Bahçesi*. İstanbul: İBB (Kültür A.Ş.) Yayınları.
- Anico, M., Elsa, P. (Ed.) (2009). *Heritage and Identity – Engagement and Demission in the Contemporary World*. New York: Routledge.
- Ashworth, G. J., Bart J. M. van der Aa (2006), *Strategy and Policy for the World Heritage Convention: goals, practices and future solutions*, Leask, A., Fyall, A. (Ed), *Managing World Heritage Sites* içinde (s. 147- 158). Oxford: Elsevier.
- Aykan, B. (2010). National politics and cultural sustainability: the case of the Mevlevi Sema ceremony of Turkey. Amoeda, R., Lira, S. & Pinheiro C. (Ed.), *Proceedings of the 2nd International Conference on Heritage and Sustainable Development* içinde (s. 725-733). Greenlines Institute.
- Aykan, B. (2012). UNESCO ve Kültürel Mirasın Milliyeti P. M. Yelsalı Parmaksız (Ed.), *Neye Yarar Hatıralar? Bellek ve Siyaset Çalışmaları* içinde (s. 303–337). Ankara: Phoenix.
- Baillie, B., Chippindale, C. (2007). *Tangible-Intangible Cultural Heritage: A Sustainable Dichotomy? The 7th Annual Cambridge Heritage Seminar*. 13 May 2006. McDonald Institute for Archaeological Research. University of Cambridge: UK.
- Barthel-Bouchier, D. (2013). *Cultural Heritage and the Challenge of Sustainability*. London: Left Coast Press.
- Basat, E. M. (2013). Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Birlikte Korumak. *Milli Folklor*, 25(100), 61-71.
- Beazley, O., Deacon, H. (2007). The Safeguarding of Intangible Heritage Values under the World Heritage Convention: Auschwitz, Hiroshima and Robben Island. Janet Blake (Ed.), *Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Challenges and Approaches* içinde (s. 93-107). Bult Wells: Institute of Art and Law.
- Blake, J. (2000). On Defining the Cultural Heritage. *International and Comparative Law Quarterly*, 49(1), 61-85.
- Blake, J. (2009). UNESCO's 2003 Convention on Intangible Cultural Heritage: the implications of community involvement in safeguarding. Smith, L., Akagawa, N. (Ed.), *Intangible Heritage* içinde (s. 45-73). New York: Routledge.
- Byrne, D. (2009). A Critique of Unfeeling Heritage. Smith, L., Akagawa, N. (Ed.), *Intangible Heritage* içinde (s. 229-52). New York: Routledge.
- Çorakbaş, F. K., Aksoy, A. & Ricci, A. (2014). *İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı Koruma Sorunları İzleme Raporu: Tarihi Yedikule Bostanları Üzerine Özel Bir İnceleme*. M. Konuk (Çev.). İstanbul.
- Di Giovine, M. A. (2014). The Everyday as Extraordinary: Revitalization, Religion, and the Elevation of Cucina Casareccia to Heritage Cuisine in Pietrelcina, Italy. Brulotte R. L., Di Giovine, M. A. (Ed.), *Edible Identities: Food as Cultural Heritage* içinde (s. 77-91). Surrey: Ashgate.
- Durusoy, E., Cihanger, D. (2016). Historic Landscape vs. Urban Commodity?: The Case of Yedikule Urban Gardens, İstanbul. *Megaron Dergisi*, 11(1), 125-136.
- Fowler, P. J. (2003). *World Heritage Papers 6: World Heritage Cultural Landscapes 1992-2002*. UNESCO World Heritage Centre, vol: 6.
- Günçikan, B. (1990, 15 Aralık). Semt bostanı betona yenildi. *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 15.
- Graham, B., Howard P. (2008). *Heritage and Identity*. Graham B., Howard P. (Ed.), *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity* içinde (s. 1-15). Hampshire: Ashgate,

- Hafstein, Tr. V. (2009). Intangible Heritage as a List: from masterpieces to Representation, L. Smith, N. Akagawa (Ed.), *Intangible Heritage içinde* (s. 93-111). Abingdon: Routledge.
- Hall, S. (2005). Whose Heritage? Un-settling 'The Heritage', Re-imagining the Post-nation. Littler, J., Naidoo, R. (Ed.), *The Politics of Heritage – The Legacies of 'Race' içinde* (s. 21-31). New York: Routledge.
- Hodder, I. (2010). Cultural Heritage Rights: From Ownership and Descent to Justice and Well-being. *Anthropological Quarterly*, 83(4), 861-82.
- Jalais, A. (2007). The Sundarbans: Whose World Heritage Site?. *Conservation and Society*, 5(3), 335-342.
- Kaldjian, P. J. (2004). Istanbul's Bostans: A Millenium of Market Gardens. *Geographical Review*, 94(3), 284-304.
- Laurajane, S. (2006). *The Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- Lixinski, L. (2011). Selecting Heritage: The Interplay of Art, Politics and Identity. *European Journal of International Law*, 22(1), 81–100.
- Lixinski, L. (2013). *Intangible Cultural Heritage in International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Logan, W. (2010). Protecting the Tay Nguyen Gongs: Conflicting Rights in Vietnam's Central Plateau. Langfield, M., Logan, W. & Craith, M. N. (Ed.), *Cultural Diversity, Heritage and Human Rights içinde* (s. 189-207). New York: Routledge.
- Logan, W., Langfield, M. & Craith M. N. (2010). Intersecting Concepts and Practices. Langfield, M., Logan, W. & Craith M. N. (Ed.), *Cultural Diversity, Heritage and Human Rights içinde* (s. 3-20). New York: Routledge.
- Logan, W. (2014). Heritage Rights—Avoidance and Reinforcement. *Heritage & Society*, 7(2), 156-169.
- Manhart, C. (2016). The Intentional Destruction of Heritage: Bamiyan and Timbuktu. Logan, W. Nic Craith, M., Kockel, U. (Ed.) *A Companion to Heritage Studies içinde* (s.280-294). Sussex: Wiley Blackwell.
- Meskel, L. (2010). Human Rights and Heritage Ethics. *Anthropological Quarterly*, 83(4), 839-860.
- Miura, K. (2005). Conservation of a 'Living Heritage Site' A Contradiction in Terms?: A case study of Angkor World Heritage Site". *Conservation and Management of Archaeological Sites* 7, 1, 3-18.
- Ricci, A. (2008). İstanbul'da Manevi Kültürel Miras: Kara Surlarının Bizans Bahçeleri. (Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu Tebliğler Kitabı). İstanbul: Eminönü Belediyesi, s. 66-67.
- Rössler M. (2006). World Heritage cultural landscapes: A UNESCO flagship programme 1992 – 2006. *Landscape Research*, 31(4), 333-353.
- Sammells, C. A. (2014). Haute Traditional Cuisines: How UNESCO's List of Intangible Heritage Links the Cosmopolitan to the Local. Brulotte, R. L., Di Giovine, M. A. (Ed.), *Edible Identities: Food as Cultural Heritage içinde* (s. 141-158). Surrey: Ashgate.
- Sezer, Y. (2004). Kamu Mallarında Ecrimisil. *Danıştay Dergisi*, 108, 5-22.
- Shadreck, C., Manyanga, M., Nodoro, W. & Pwiti G. (2010). Unfulfilled promises? Heritage Management and Community Participation at some of Africa's Cultural Heritage Sites. *International Journal of Heritage Studies*, 16(1-2), 30-44.
- Shopov A., Han, A. (2013). Osmanlı İstanbul'unda Kent İçi Tarımsal Toprak Kullanımı ve Dönüşümleri: Yedikule Bostanları. *Toplumsal Tarih*, 34-38.
- Silverman, H. (2011). Contested Cultural Heritage: A Selective Historiography. Helaine Silverman (Ed.), *Contested Cultural Heritage içinde* (s. 1-50). New York: Springer.
- Siviero, E., Culatti, M., Martini, V. & Stocco A. (2018). Haliç Metro Crossing Bridge. A Bridge in the Historical Heart of İstanbul. Kouli, M., Zezza, F., Kouli, D. (Ed.), *10th International Symposium on the Conservation of Monuments in the Mediterranean Basin içinde* (s. 677-690). New York: Springer.
- Suman, D. (2008). Tamales & Bollos- Patrimonio De La Humanidad/ World Heritage: Challenges Faced by Restoration Efforts in Panama City's San Felipe Historic District. *Tennessee Journal of Law and Policy*, 4(2), 403-465.
- Swanson, K. K., Timothy, D. J. (2012). Souvenirs: Icons of Meaning, Commercialization and Commoditization. *Tourism Management*, 33(3), 489–499.
- Taylor, K., Altenburg, K. (2006). Cultural Landscapes in Asia-Pacific: Potential for Filling World Heritage Gaps. *International Journal of Heritage Studies*, 12(3), 267-282.
- White, C., Shopov, A., & Ostovich, M. (2015). An Archaeology of Sustenance: The Endangered Market Gardens of İstanbul. Cherry J., Rojas F. (Ed.), *Archeology for the People: Joukowsky Institute Perspectives, Joukowsky içinde* (s. 29-38). Institute Publication, Oxford, UK: Oxbow Books, 7.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Aksoy, A. (2016). Surları Bostanlarla Birlikte Yaşatmak. <https://xxi.com.tr/i/surlari-bostanlarla-birlikte-yasatmak> [Erişim tarihi 24 Temmuz 2018].
- Emen, İ., İnce, E. (2013). Bostandan 3 plan çıktı. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/bostandan-3-plan-cikti-1146869/> [Erişim tarihi 24 Temmuz 2018].
- Fatih Belediyesi (2013). 2013 Yılı Faaliyet Raporu. <http://www.fatih.bel.tr/icerik/8901/2013-yili-faaliyet-raporu/> [Erişim tarihi 25 Temmuz 2018].
- Hazine Taşınmazlarının İdaresi Hakkında Yönetmelik (2007.19.06). Resmi Gazete. 26557. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070619-3.htm> [Erişim Tarihi 3 Mart 2019].
- İBB (2018). Yedikule Bostanları Tarım Konseptiyle Kentsel Tasarım Parkı Olarak Yaşatılacak. <https://www.ibb.istanbul/News/Detail/34513> [Erişim tarihi 25 Temmuz 2018].
- İnce, E. (2013). Bostanda Arkeolojik Tahribat Uyarısı. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/bostanda-arkeolojik-tahribat-uyarisi-1142401/> [Erişim tarihi 27 Temmuz 2018].
- İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı (2011). http://www.alanbaskanligi.gov.tr/files/Yönetim_%20Planı_24şubat2012_k.pdf [Erişim tarihi 25 Temmuz 2018].
- Kılıncı, B. (2017). Aslıhan Demirtaş: İstanbul'un 1600 yıllık biricik kentsel tarım geleneği var-Yedikule Bostanları. <http://www.sivilsayfalar.org/2017/05/31/aslihan-demirtas-istanbulun-1600-yillik-biricik-kentsel-tarim-gelenegi-var-yedikule-bostanlari/> [Erişim tarihi 24 Temmuz 2018].
- Sherkin, S. (2001). A Historical Study on the Preparation of the 1989 Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore. <https://folklife.si.edu/resources/unesco/sherkin.htm> [Erişim tarihi 28 Mart 2019].
- TYBKG (2017). Tarihi Yedikule Bostanları Koruma Girişimi. Dayanışma Mimarlığı. <http://dayanismamimarligi.org/dosyalar.php> [Erişim tarihi 25 Temmuz 2018].
- UNESCO (1988). Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. <https://whc.unesco.org/archive/opguide88.pdf> [Erişim tarihi 25 Temmuz 2018].
- UNESCO (2003). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, M. Ö. Oğuz, P. Tacar & Y. Özey (Çev.), <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> [Erişim tarihi 28 Şubat 2019].
- UNESCO (2008). Dünya Mirası Konvansiyonunun Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkeler. <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/files/Uygulama%20Rehberi.pdf> [Erişim tarihi 25 Temmuz 2018].
- UNESCO (2018a). Historic Areas of İstanbul. <https://whc.unesco.org/en/list/356> [Erişim tarihi 25 Temmuz 2018].
- UNESCO (2018b). Cultural Landscapes. <https://whc.unesco.org/en/cultu>

- rallandscape/#1 [Erişim tarihi 25 Temmuz 2018].
- UNESCO (2018c). Portovenere, Cinque Terre and the Islands (Palmaria, Tino and Tinetto). <https://whc.unesco.org/en/list/826> [Erişim tarihi 27 Temmuz 2018].
- UNESCO (2019a). Coffee Cultural Landscape of Colombia. <https://whc.unesco.org/en/list/1121> [Erişim tarihi 25 Haziran 2019].
- UNESCO (2019b). Rice Terraces of the Philippine Cordilleras. <https://whc.unesco.org/en/list/722> [Erişim tarihi 25 Haziran 2019].
- Vardar, N. (2014). Tüm İtirazların Ardından Haliç Köprüsü. <https://bianet.org/bianet/toplum/153027-tum-itirazlarin-ardindan-halic-koprusu> [Erişim tarihi 25 Haziran 2019].

ARAŞTIRMA / ARTICLE

İstinat Duvarlarının Kent Kimlik Ögesi Olarak Değerlendirilmesi - Artvin Örneği

Evaluation of the Retaining Wall as Urban Identity Element - Case of Artvin

 Zehra Eminağaoğlu,¹ Hilal Surat²

¹Artvin Çoruh Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Artvin

²Artvin Çoruh Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Artvin

ÖZ

Özgün kentsel tasarım, kimlik duygusu veren, unutulmaz ve göz alıcı alanlarla, farklı yerler yaratabilir. Bir yerin kimliğini insanlar için hatırlanabilir kılan şey, yeri diğer mekanlardan ayıran özellikleri yani kendine özgü karakteri olmasıdır. Bir binanın tasarımı ne kadar iyi olursa olsun, tek başına kötü çevresini değiştiremez. Fakat iyi düzenlenmiş, yapısal ve doğal peyzaj alanlarına sahip kentsel mekanlar bir binanın tasarımındaki eksiklik veya çirkinlikleri azaltmaya katkı sağlayabilir. Kent bir bütün olarak ele alınarak çözümler üretilmelidir. Bu bağlamda kent içindeki duvarların görsel ve yapısal kalitesi bütün kent yapıları kadar önemlidir. Bu çalışmada, Artvin kent merkezine ulaşan yol boyunca yer alan duvarlar görsel kalite açısından incelenmiştir. İstinat duvarları, Artvin Kenti gibi dünyanın her yerindeki eğimli ve dağlık bölgelerin altyapısında önemli rol oynamaktadır. Çalışmada, kentte yaşayanların duvarlara ilişkin görüşleri Anlamsal Farklılaşım Metodu ile görsel olarak sorgulanmaktadır. Seçilen sıfat çiftleri ile yaşayanların her gün gördükleri duvarlara ilişkin algıları sorgulanmakta; elde edilen sonuçlar doğrultusunda duvarlar iyileştirilir ve geliştirilir ise kent için önemli bir değer olabileceği anlatılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Artvin; duvarlar; kentsel kimlik; kentsel tasarım; istinat duvarları.

ABSTRACT

Unique urban design can create different places with unforgettable and eye-catching spaces that give a sense of identity. What makes a place's identity memorable for people is its distinctive character, which distinguishes it from other places. No matter how good a building's design is, it can't change its bad surroundings by itself. However, wellorganized urban spaces with structural and natural landscape areas can contribute to reducing the deficiencies or ugliness in the design of a building. Solutions should be produced by considering the city as a whole. In this context, the visual and structural quality of the walls in the city is as important as all the city structures. In this study, the walls along the road to the city center of Artvin were examined in terms of visual quality. Retaining walls have played an essential part in the infrastructure of hilly and mountainous regions around the world as Artvin City. In this study, the views of the inhabitants of the city on the walls are questioned visually by the Semantic Differentiation Method. With the selected adjective pairs, the perceptions of the inhabitants about the walls they see every day are questioned. According to the results, if the walls are improved in direction with the results obtained, it is stated that it may be an important value for the city.

Keywords: Artvin; walls; urban identity; urban design; retaining walls.

Giriş

Yaşadığımız mekanların anlaşılması, çevresel kalitenin artırılması, mekana özgü kimliğin oluşturulmasında çevresel algının önemi büyüktür. Günümüzde modern çevreler yaratmak amacıyla oluşan mimari yapıların ve çevresel düzenlemelerin, yerel değer, anlam, kimlik, kültür kavramlarının yansımaları doğrultusunda şekillendikleri görülmektedir.

İnsanın zaman içerisinde ürettiği mimari yaklaşımlar, içinde bulunduğu doğa ve çevreye uyum sağlama çabası ile şekillenmektedir. Fiziksel ve sosyal çevreler insan davranışlarını belirleyerek, yaşadığı çevreleri biçimlendirmektedir. Kent bu çevrelerin en karmaşık ve en önemli olanıdır. Binaların dışı ile tanımlanan mekanlar, insanların gelip geçtiği, biçimlendirdiği, anlamlandırdığı yapıları çevreler kentsel mekan olarak tarif edilebilir. Kentsel mekânlar, sadece fiziksel olarak tarif etmek çok yetersiz olacaktır. Kentsel mekânlar, insanoğlunun bir bütünü, yapmış olduğu yaratıcılığın bir eseri, birer gündelik hayat mekânı, insan ilişkilerinin ve bu ilişkilerin gerektirdiği donatıları içeren, her anlamda paylaşılan, deneyimlenen, yaşanılan mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin gündelik hayatlarını geçirdiği bu mekanlar, bireyin yaşamını oluşturan öznel ve psikolojik süreçleri geçirdiği, algı ve deneyimlerin bilince, kişiliğe ve anılara dönüştüğü yerler olarak inşa edilirken, kişilerin mekâna yüklediği farklı kimliklerle de şekillenmektedir (Kayapa ve Tong, 2011: 349; Solak, 2017). Kahvecioğlu'na göre (1998) mimari mekânın, felsefede tanımlanan mekân kavramından farklı olarak, fonksiyonel ve fiziksel boyutlarının ötesinde; insan duyuları tarafından algılanan algısal boyutu, insan yaşamının özellikleri ile var olmasından kaynaklanan yaşamsal boyutu, bu yaşamsal boyutun sürekliliğine bağlı olarak oluşan bir kültürel boyutu da barındırabilen mekanlar olarak tanımlanmaktadır. Kentsel mekânlar, bu yönüyle hem kentin kamusal benliğini ve kimliğini inşa etmekte hem kişilerin kimliğini ve kişiliğini şekillendirmektedir (Solak, 2017). Böylece insanlar kentsel bir mekânı algılamak statik bir mekân anlayışını benimsenmek yerine, kentsel mekânı deneyimlenerek var edebilen bir anlayışı benimsemiştir. Kısacası insan yaşadığı kentin fiziksel yapısını anlamlandırmakta, seçmekte ve zihinde örgütlemektedir (Göregenli, 2010).

Kentsel bellek ile mekân arasındaki etkileşim, bireylerin kentsel mekânı algılama biçimleri ve farklılıklarıyla zenginleşmektedir. Burada kolektif belleği etkileyen unsurlar anılar, dil, geçmiş ve kültür olarak belirirken, kentsel mekân kendine özgü özellikleri ve yerelliği ile odak haline gelmekte ve söz konusu ilişkiler ile sürekli var olmaktadır (Ünlü, 2017). Bu görüşlere temel kaynak olarak gösterilen Genius Loci'de (N.Schulz, 1980) alanın kendine ait karakteristiğinden bahsedilmektedir. N.Schulz bu yapıtında doğal ve insan ürünü olmak üzere alanı (space) ayrı ayrı tanımlamaktadır. Yine N.Schulz'un Existence, Space and Architecture isimli yayınında (N.Schulz, 1971) insan

ve çevresi arasındaki temel ilişkiler, "mekân", "karakter" ve "kimlik" sorunları ile ortaya konmaktadır. Mekânın anlamı, genelde fiziksel açıdan işaretlerle, malzemeyle, renklerle, biçimlerle, büyüklüklerle, mobilyalarla, peyzaj vb. somut öğelerin etkileriyle oluşmaktadır. Bu somut öğeler zihinsel haritalarda yerini alırken psiko-sosyal durumlarla yorumlanarak hem kişilerin hem de kentlerin kolektif belleğinde mekânın anlamını oluşturmaktadır (Solak, 2017).

Literatürde imaj / imge çalışmaları; çevrenin kişilerce kullanılan ve deneyim kazanılan yönünü vurgularken, kentin biçimlenişindeki önemi ve yansımalarını araştırmaktadır. Lynch'e göre iyi ve doğru imajların oluşabilmesi için, düzenli ve tanınabilir mekanlar-okunabilirlik gereklidir. Bir yerin kimliğini insanlar için hatırlanabilir kılan unsur, yeri diğer mekanlardan ayıran özellikleri yani kendine özgü karakteri olmasıdır (Lynch, 1981, 1960) Relph'e (1976) göre, bir mekânın niteliği mekân ile kurulan etkileşim, insan düşünceleri, davranışları ve deneyimlerine bağlı olarak gelişir. Tversky'e göre insanın mekân içinde etkin olabilmesi için, mekânın zihinsel imgelere sahip olması gerekir. Bu imgeler yoluyla, belirli bir referans çerçevesinde mekansal ilişkileri algılayabilir; bu algılanan yapı içerisinde amaca bağlı olarak değişen biçimlerde davranabiliriz (Tversky, 2000). İnsanın doğal çevresini ve yaşam çevresini öğrenmesi, kodlaması yönünde oluşan yapı-mekân, daha çok insanın çevrede yön bulması üzerine biçimlendirilmiştir (Göregenli, 2010).

Yapılı çevre elemanları, kentlerde süregelen insan gereksinimlerinden kaynaklanan eylem alanları ve bu eylem alanlarının karşılıklı ilişkileri ve kültürel yapıyla biçimlenen objelerden oluşmaktadır. Kentte yapılaşmış her öge kimlik elemanı olarak değerlendirilemez. Bu kent öğeleri, konumsal, biçimsel, işlevsel ve anlamsal değerlere sahip olmalıdır (Ocaklı ve Türk, 2012).

Kişi, bulunduğu mekânlar ile arasında oluşan etkileşim sonucunda anlamlandırdığı mekânları çevresel imgelere dönüştürmektedir. Bu çevresel imgeler üç bileşenden (kimlik, yapı ve anlamdan) oluşmaktadır (Lynch, 2010, Solak, 2017). Günümüzde kentlerin planlanmasında arazi kullanımı ve imar haklarını ön planda olduğu, bütün ile parçalar arasındaki ilişkinin kurulamadığı, kent imgelerinin tartışılmadığı, tasarım endişelerinden uzak, kentlerin üst-biçimlerine hâkim olan mekanik bir planlama anlayışı benimsenmiştir (Baykan, 2006). Kentin genel kurgusuna ilişkin yaklaşımlar mevzuata bağlı tanımları aşmamakta; kentin geleceğiyle ilgili farklı kimlik alanlarını öne çıkaran düzenlemeler yetersiz kalmaktadır. Mimari tasarım ve çevre etkileşimi içerisinde, "alan (space)" kavramı ile bütünleşecek nitelikli mekânların oluşturulması mekân ve kent kimliği açısından önemlidir.

Kente özgü bir kimlik oluşturabilmek için mevcut çevre bileşenlerini değerlendirmek gerekmektedir. Önemli olan çevrenin kalitesinin kullanıcı tarafından algılanış şeklidir. Çevresel

nitelikler Nasar (1988) tarafından, Doğallık, bakım, açıklık ve tanımlanmış mekan, tarihsel önem/içerik, düzen şeklinde son derece genelleştirilmiş tercihler serisine dönüştürülmüştür (İnceoğlu ve Aytuğ, 2009).

Kentin doğal yapısında var olan veya kentin biçimlenmesinde rol oynayan çevresel özellikler, kente özgü mekan bileşenlerini ortaya çıkarır. Arazi biçimi yerin karakteristik yapısını ve özelliğini belirleyen, biçimsel imgelerin oluşmasında belirleyici bir çevre bileşenidir. Dağ, orman, çöl, düz-eğimli arazi gibi karakteristikler, yerin kimliğine ve yeni imajların oluşmasında referans olarak kentin gelişimine katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada; eğimli topoğrafyanın zorunlulukları ile gelişen ve oluşan bir yerleşme yapısı içindeki istinat duvarları ele alınmaktadır. Her gün bir şekilde geçtiğimiz yol güzergahları üzerinde oluşan duvarlar koruma, sınırlama, mahremiyet, yönlendirme gibi işlevlerinin yanında, bulunduğu konuma estetik kaliteler getiren yapısal elemanlardır (Bayraktar vd., 2008; Başal ve ark., 1993; Tanrıverdi, 2001). Kent içindeki duvarlar yatay ve düşey yönde etkili mekan hissi yaratmakta (Uzun, 1997); ölçeği, malzemesi, renk ve dokusuyla buldukları konumun tanınabilirliğini güçlendirmektedir. Bu kapsamda eğimli topoğrafyaya sahip Artvin Kenti'nin genel yerleşim strüktüründe vazgeçilemez bir mekan bileşeni olan, yol güzergahları boyunca görülen duvarların kent imgesindeki algısı incelenecektir.

Çevresel Algı ve Kentsel Kimlik İlişkisi

Görsel mekan algısı insanı ele alan süreçlerle ilgili olarak, dış dünyanın olaylarını ve objelerini zihinde kopyalayan psikolojik bilişsel bir süreçtir (Szostak, 2010). Zihinsel kimlik, mekan algısı ile mekansal bilgi oluşturma arasındaki bağlantıdır. Algılanan bilgilerin seçimi ve yorumlanması kültürel ve kişisel filtreler tarafından yapılır (Rapoport, 1990) ve yerleşik kültürel kalıplara atıfta bulunulur (Alexander et al, 1977).Çevrenin algılanması, öğrenilmesi ve değerlendirilmesinin sürekliliği, çevrenin duyu organları ile algılanması ve çevrenin niteliklerinin tanınması sonucunda, seçim yapma, karar verme sürecidir (Rapoport, 1990). Kişilerin mekânı değerlendirmesinde mekansal algının önemli bir rolü vardır. Bu değerlendirmeler, kişinin o mekândaki davranışlarını etkiler ve şekillendirir. Kişinin mekân içerisinde veya çevresinde kısa veya uzun süreli deneyim kazanması ve bu doğrultuda mekânın hatırlanması mekân algısı ile ilgilidir (Özen,2006). Algılama süreci, duygusal tavır ve eğilimler ile birlikte gerçekleşmekte; nesneye ilişkin algılama sevmeme, iyi, kötü, korkma vb. gibi duygusal nitelikteki birtakım izlenimlerin etkisiyle oluşmaktadır (İnceoğlu, 2010). Yani bireylerin duygusal ve sezgisel anlamdaki eğilimleri, yaşam deneyimleri ve çevresel faktörler altında ortaya çıkmakta; bu durum algılama sürecini olumlu veya olumsuz etkilemektedir.

Kent kimliği, doğal ve yapısal çevrenin yanısıra sosyo-kültürel yapının karşılıklı etkileşimi sonucu oluşur. Kent kimliğini oluşturan öğelerin belirlenebilmesi için, öncelikle çevrenin doğru tanımlanması gerekir. Çevreyi tanımlamak için, çevre bir bütün olarak derinliğine kavranıp, bir bütün halinde değerlendirilmelidir. Bir bütünü oluşturan parçaların her birinin ayrı bir özelliği ve kimliği vardır. Bu ayrı parçalar birleşip bütünü oluşturduğunda ise, o bölgeye ait kimlik oluşur. Bölgenin kimliğinin tam olarak belirlenebilmesi için, parçaların analiz edilerek çıkan sonuçlara göre kimlik tanımlanmalıdır (Önem ve Kılınçaslan, 2005).

Kent görüntüsünü oluşturan doğal ve yapay elemanlar ile insanların bireysel ve kolektif algısı arasında yakın bir ilişki vardır. Kent içerisinde tekrarlanan öğeler, tekrarlanan olaylar, tekrarlanan kullanımların bellekte yarattığı izler, kent kimliğini oluşturmaya katkıda bulunabilir. Bireylerin çevrelerine yönelik algıları, belleklerinde oluşan izlenimler açısından önemlidir. Kamusal alanlardaki çevresel algı faktörlerinin, fiziksel çevre kalitesi ile ilişkisi değerlendirilerek mekanın önerilen anlamları keşfedilebilir.

Kentsel Mekan Ögesi Olarak Duvarlar

Yaşadığımız çevrelere ilişkin algılarımız ile beslenen kentsel mekandaki deneyimlerimiz, kent kimliğinin oluşmasına önemli katkılar sağlar. Kentsel mekân, halkın rahatlıkla ulaşabildiği yapıya da doğal olan binaların dışında kalan çevreleri ifade etmektedir. Kent dokusunu oluşturan kentsel mekânlar birbirlerine Kamusal kullanımlara imkan veren caddeler, sokaklar, meydanlar, parklar ulaşım sistemleri ile bağlanmaktadır. Lynch, mekân algısı kavramını kent ölçeğinde ele alarak, kentsel algının önemine, kullanıcının kenti okuma ve anlamlandırma süreci üzerine çalışmalar yapmıştır. Kent mekânın algılanması için gereken bileşenleri kentsel imaj ögesi /kent imgesi bileşenleri olarak yollar, bölgeler, sınırlar, düğüm/odak noktaları ve işaret öğeleri olarak sınıflandırmıştır (Lynch, 2010: 51-87). Düğüm noktaları ve bağlantılar, günlük hayatta yayaların içinde hareket ettikleri kentin yapısını oluşturan kentsel mekânlardır. Ulaşım, araç ve yaya hareketlerini kapsayan, belirli bir amaç için insanların ve eşyanın mekanda yer değiştirmesidir. Kentsel mekan kullanımları yönünden farklı olan kentteki iş ve konut alanları ile sosyo-kültürel alanlar birbirleri ile olan ilişkilerini sağlayan ulaşım, kentsel yaşamın önemli unsurlarından biridir. Cadde ve sokaklar, kentsel mekanları bağlamaları ve hareket kanalları olmaları itibarıyla gündelik yaşamda her insanın kullandığı kentsel mekanlardır. Eğimli araziler üzerine yerleşmiş kentlerde cadde ve sokakların vazgeçilmez unsuru ise eğimli arazi ile arasında sınır oluşturan duvarlardır. Duvarlar sözkonusu bu ulaşım mekanları için önemli yapısal elemanlardır. Bu çalışmada, kente ulaşmak için her kişinin mutlaka kullandığı kent içi ulaşım güzergahındaki en önemli yapısal elemanlardan biri olan duvarların kişiler üzerinde bıraktığı izlenimler algısal

bir sorgulama ile incelenmektedir. Kentin mekansal gelişimi ve kent kimliğinde belirleyici olan mekansal bileşenlerin, kentlilerin belleğinde yer alıp almadığı sorusundan hareketle bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

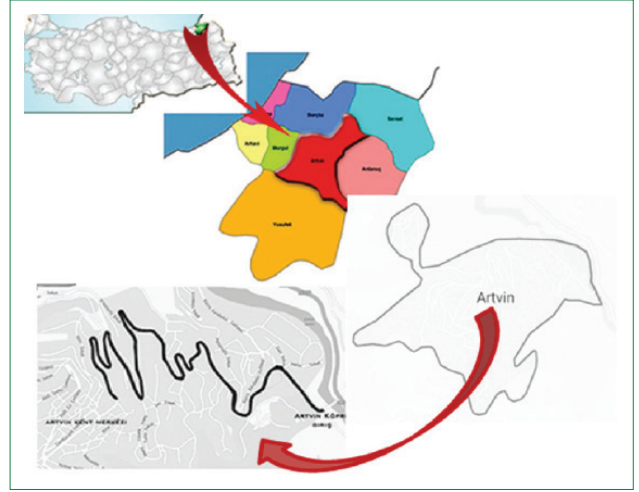
Duvar kelimesinin toplumsal bilinç üzerinde sembolik değeri değişebilir. Fakat yerleşik hayata geçiş ile birlikte sınırlar oluşturan duvarlar yapı mirası olarak kabul edilebilir. İlk insanlar; çevresel koşullardan, yabancı hayvanlardan ve düşman topluluklardan korumak amacıyla duvarlar inşa etmiş, uçsuz bucaksız boşluğu sınırlandırmıştır. Mekanı tanımlamanın yanı sıra, iç ile dışın ilişkisini ve mekanın karakterini belirleyen önemli bir yapı bileşendir. Yapı bileşeni olan duvarlar zaman içerisinde sadece mekanı sınırlamakla kalmayıp, savunma amaçlı, kentleri de sınırlamıştır. Örneğin, Pekin kenti dünyanın en uzun savunma duvarı olan Çin Seddi ile anılan bir değere ulaşmıştır.

Bugün gelinen noktada insanlık toplumsal evrimini yaşarken duvarlar inşa etmeye her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymakta, daha büyük, daha uzun, daha sağlam duvarlar inşa etmektedir. Duvarlar, bazen basit bir ayırım yaparken, bazen güç göstergelerine dönüşmekte, hatta ideolojileri simgelemekte, toplumların ruhunda yer etmektedir. Soğuk Savaş'ın simgesi olarak yıllarca varlığını sürdüren Berlin Duvarı, Doğu Berlin halkının mutsuzluk ve umutsuzluk anıtına dönüşmüş beton bir sınır iken; yıkılması insanları sevinç gözyaşlarına boğmuştur. Bu denli anlamlar, görevler yüklenen duvarların arasında yaşarken bu yapılar ilgi artmıştır. Sokak sanatçıları grafitiler aracılığı ile duvarları sanat alanı olarak kullanmış; isyanlarını, ideolojilerini, aşklarını duvarlara işlemiştir. "Wall art" sanat akımının çıkış noktasını oluşturan estetik kaygılar ile nitelişsiz duvarlar, bakmaktan zevk alınan ve başka insanlarla iletişim kurmayı sağlayan mekanlara dönüşmektedir.

Doğal çevre faktörleri kentlerin fiziksel biçimlenişine yön veren önemli veriler sunar. Bu verileri kente özgü yapısal değerlere dönüştürmek kent kimliği açısından önemlidir. Kent içinde sınırlar oluşturan duvarlar işlevsel ve biçimsel açıdan çok farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Özellikle eğimli arazilerde, şevlerde zeminin kaymaması için yapılan istinat duvarları, hareket boyunca insanlara eşlik etmekte; yaşam alanları oluşturmaktadır. Doğal ve yapı çevrelerle olan birliktelikleri farklı ve sürekli görüntüler sunmaktadır. Kentin fiziksel yapısını biçimlendiren duvarların yol güzergahlarındaki yoğunluğu araştırma alanı içerisinde dikkat çekmekte ve önemli bir yapı elemanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında duvarların algılanabilirliği ve tanınabilirliği kent kimliği açısından önemlidir.

Araştırma Alanı

Araştırma alanı olarak seçilen Artvin İl Merkezi kuzeyinde Borçka, kuzey doğusunda Şavşat, kuzey batısında Murgul, gü-

Şekil 1. Çalışma alanı.

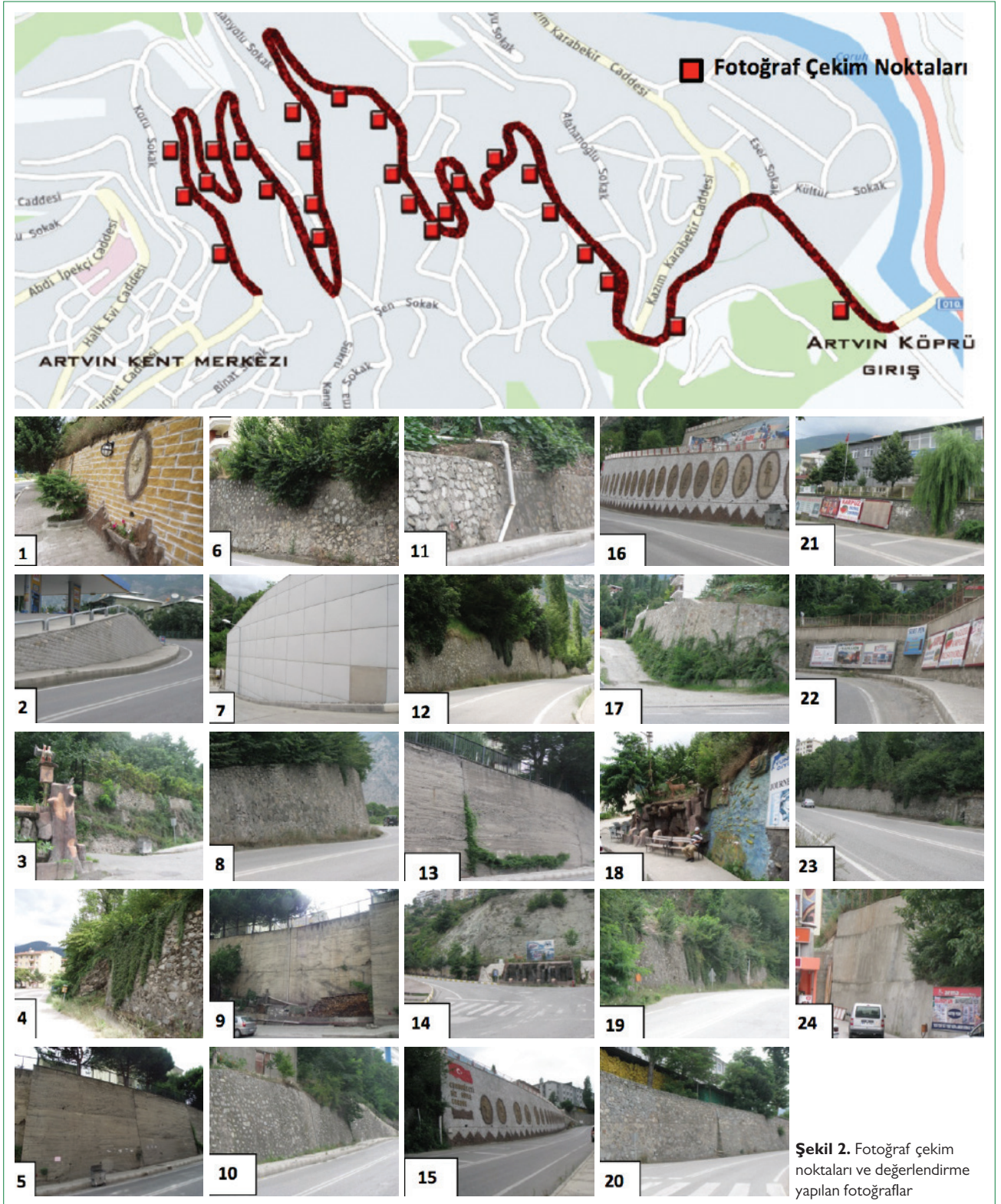
neyinde Yusufeli ilçeleri ile sınırlanmıştır (Şekil 1). İlin yüzölçümü 7436 km²

Artvin İli bütün olarak dağlık bir yapıya sahiptir. Kent, Çoruh vadisi boyunca bulunan taban arazilerden başlayıp, yüksek dağ yamaçlarında bulunan orman arazilerinin açılması ile oluşan arazilere kadar olan dağlık ve oldukça eğimli bir topografya üzerine konumlandırılmış ve yaklaşık 600 metre (175 m–780 m) kot farkına sahiptir. Bu sebeple kentin fiziksel biçiminin yayılımı dağlar, tepeler, yamaçlar ile sınırlandırıldığı için, kent dokusu, yapı yoğunluğunun artışı şeklinde gelişme göstermektedir. Bu da çalışma alanında eğimli coğrafya ve yapı yoğunluğu ilişkisinin ele alındığında yapılaşmanın olduğu alanlarda kat artışı ile birlikte taban alanlarının genişlemesine paralel istinat duvarları ortaya çıkmıştır (Eminağaoğlu ve Yavuz 2005).

Artvin kenti genel olarak göç veren bir kent durumundadır. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin kısıtlı olması, endüstriyel faaliyetlerin olmaması gibi nedenler kent için alternatif gelir kaynakları arayışını ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda kentin doğal ve kültürel varlıkları turizm potansiyeli açısından gündeme gelmektedir. Böylesi bir durumda kent kimliğine katkı sunan unsurlar turizm açısından önemlidir.

Materyal ve Yöntem

İnsanların kent içerisindeki mekan öğeleri ile etkileşimleri ve algılanmaları arasındaki ilişkileri ortaya koyabilmek için deneysel bir çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmada yaya ve araç güzergahındaki duvarlar sadece görsel açıdan ele alınmış olup, yapısal özelliklerin değerlendirilmesi araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Araştırmada, yerinde gözlem, veri toplama, analiz ve değerlendirme yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma alanı; Artvin İli Kent merkezi köprü başı mevkiinden, Şehir Merkezi arasındaki 2.5 km'lik alanı kapsamaktadır. Bu alan, yol boyunca duvarların yoğun olduğu ve kent merkezine ulaşılan tek güzere-

gah olduğu için, her kesimin mutlaka kullandığı bir yol güzergahıdır (Şekil 2). Özellikle yamaç yerleşmelerinde bir zorunluluk olarak kullanılan istinat duvarlarının ulaşım güzergahlarında

oluşturduğu görüntülerin kent için kimlik değeri oluşturacağı varsayımından yola çıkılarak, duvarların insanlar üzerindeki etkileri, görsel izlenimler algısal düzeyde ortaya konulmuştur.

Tablo 1. Örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında kullanılan formül

$n = \frac{Z^2HPQ}{ND^2 + Z^2PQ}$	<p>n: Örneklem büyüklüğü</p> <p>Z= Güven katsayısı (1.96)</p> <p>N= Ana kütle büyüklüğü (Artvin kent merkezi nüfusu 35.081 kişi)</p> <p>P= Ölçülmek istenen özelliğin kitlenin içinde bulunma ihtimali (0.95)</p> <p>Q= 1-P</p> <p>D= Kabul edilen örnekleme hatası (çalışma için %5'lik örnekleme hatası öngörülmüştür)</p>
$n = \frac{1.96^2 \times 35081 \times 0.95 \times 0.05}{35081 \times 0.05^2 + 1.96^2 \times 0.95 \times 0.05}$	

Yapılan çalışmada, kentin önemli bir parçası olan kent içindeki yol üstü duvarların algısal düzeyde sorgulanması Anlamsal Farklılaşım Ölçeği tekniği kullanılarak elde edilen veriler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Her bir fotoğraf için parametrelerin belirlenmesinde konu ile ilgili literatürlerin yanı sıra Osgood ve diğ. (1957) tarafından geliştirilen Acar vd., 2003 tarafından çalışmalarında kullanılan zıt parametrelerden oluşan çizelge ile ifade edilen farklılaşım ölçekleri kullanılmıştır.

Anket aşaması ve Anlamsal Farklılaşım Ölçeği çalışması için, Artvin halkı arasından belirlenen kent sakinleri katılımcı olarak seçilmiştir. Örneklem büyüklüğünün saptanmasında Kalipsiz (1981) tarafından kullanılan Tablo 1'de verilen formülden yararlanılmıştır. Artvin kent merkezi nüfus büyüklüğü 35.081 kişi sayısı (Anonim, 2017a) dikkate alınarak %95 güven aralığında ve aşağıda verilen formül kullanılarak 73 kişi olarak belirlenmiştir (Tablo 1).

Katılımcıların çoğunluğu söz konusu aksı taşıt aracı ile sürücü olarak kullanan kişilerden basit tesadüf örneği (simple random sampling) yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Bu çalışmada, 18 yaş üstü kişiler ile anket çalışması yapılmıştır. Aks boyunca ortalama taşıt hızı yasal hız sınırı olan 50 km/h'tır. Aksı yaya olarak kullanan katılımcılar ise aks boyunca yerleşim alanlarında ikamet eden kişilerdir. Algı ve değerlendirmenin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, araştırma alanını kullanım sıklığına göre değişeceği düşünülerek öncelikle anket uygulanmıştır.

Fotoğraflar, katılımcılara dikkatlice incelemeleri ve sorulara göre değerlendirmeleri için gösterilmiştir. Çalışmada kullanılan fotoğraflarda konuya ilişkin alternatif çözümler üretebilmek için duvarlara ilişkin temel bileşenler belirlenmiştir. Duvarlar yapı malzemesi (doğal taş, beton, vb.), ölçü (yükseklik ve uzunluk), üzerinde bulundurduğu objeler (bitki varlığı, afiş, reklam panosu, tesisat boruları, dekoratif figürler vb.) açısından incelenmiş; bu özellikleri dikkate alınarak fotoğraflanmıştır.

Çalışma alanı olarak belirlenen yol güzergahı üzerindeki 11 noktadan toplam 2 km uzunluğundaki istinat duvarlarının gör-

sel açıdan değerlendirilmesi amacıyla yaklaşık 100-150 adet fotoğraf çekilmiştir. Fotoğraflar otoyol üzerinde saatte ortalama 50 km yasal hız sınırı esas alınarak araç içerisinde çekilmiştir. Bu çekilen fotoğraflarda saatte 50 km hızla giden bir araç içindeki sürücünün görüş alanı içerisindeki istinat duvarlarının malzeme, obje, yükseklik, süreklilik özelliklerinin net görülebildiği (Tablo 2) açılardan fotoğraflar çekilmiştir. Çekilen bu fotoğraflardan bu özellikleri yansıtabilen en uygun 24 âdeti değerlendirmede kullanılmıştır. (Şekil 2). Ankete katılan katılımcılardan her bir fotoğrafı, belirlenen parametrelere göre değerlendirmeleri istenmiştir. Değerlendirilmeye alınan istinat duvarlarının karşısında yapılar (konut, ticaret, vd.), mevcuttur.

Kalmbach ve Kielbaso (1979); Arriaza vd., (2004); Acar ve Günerioğlu (2009); Eren vd. (2018) çalışmalarında kullandıkları değerlendirme parametreleri arasında çalışmanın içeriğine uygun olduğu düşünülen (Çirkin-Güzel, Karmaşık-Sade, Sıkıcı-Rahatlatıcı, Sıradan-İlginç, Bakımsız-Bakımlı, Yapay-Doğal, Yorucu-Dinlendirici, Etkisiz-Etkili, Hareketli-Monoton) parametreler seçilerek, 24 fotoğraf aşağıdaki tabloda verilen ölçek doğrultusunda puanlanmıştır (Tablo 3). Anlamsal Farklılaşım Ölçeği kullanılarak Tablo 3'teki parametrelere göre katılımcıların duvarlara yönelik görsel algılarını değerlendirmek amacıyla beğenileri istatistiksel değerlendirme teknikleri açısından 1-7 değerlerine dönüştürülmüştür. Değerlendirme ölçeğinde 1'e yaklaştıkça beğeni azalmakta, 7'ye yaklaştıkça beğeni artmaktadır. 4 ortalama bir beğeni ifade etmektedir.

Araştırmada, katılımcıların özellikleri ve duvar fotoğrafları için verdikleri GKP'nın (görsel kalite puanı) ortalamaları alınmıştır. GKP'nında (görsel kalite puanı) hangi parametrelerin etkili olduğunu belirlemede regresyon analizi kullanılmış; parametreler arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için parametrik olmayan korelasyon analizleri SPSS istatistik programında gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Artvin Kent Merkezi arazi eğiminin fazla olduğu, birçok uygulama alanında standartları zorlayan yapısal düzene sahip ol-

Tablo 2. Fotoğrafların değerlendirilmede ön planda olan özellikleri**Değerlendirmede kullanılan fotoğrafların temel bileşenler/özellikleri**

1	Yp/dekoratif figürler
2	Yp
3	Yp/dekoratif figürler-bitki varlığı
4	Yp/bitki varlığı
5	Yükseklik
6	Yp/bitki varlığı
7	Yp/yükseklik
8	Yp/bitki varlığı/süreklilik
9	Yükseklik/süreklilik
10	Yp/süreklilik
11	Yp/obje
12	Bitki varlığı/yükseklik/süreklilik
13	Yp/yükseklik
14	Afiş, reklam panosu/süreklilik
15	Dekoratif figürler/süreklilik
16	Dekoratif figürler/süreklilik
17	Yp/bitki varlığı
18	Yp/dekoratif figürler-
19	Yükseklik/süreklilik
20	Yp/süreklilik
21	Afiş, reklam panosu
22	Afiş, reklam panosu
23	Yp/bitki varlığı/yükseklik/süreklilik
24	Yükseklik/süreklilik

Yp: yapı malzemesi (doğal taş, beton, vb.); ölçü (yükseklik ve uzunluk); üzerinde bulundurduğu objeler (bitki varlığı, afiş, reklam panosu, tesisat boruları, dekoratif figürler vb.).

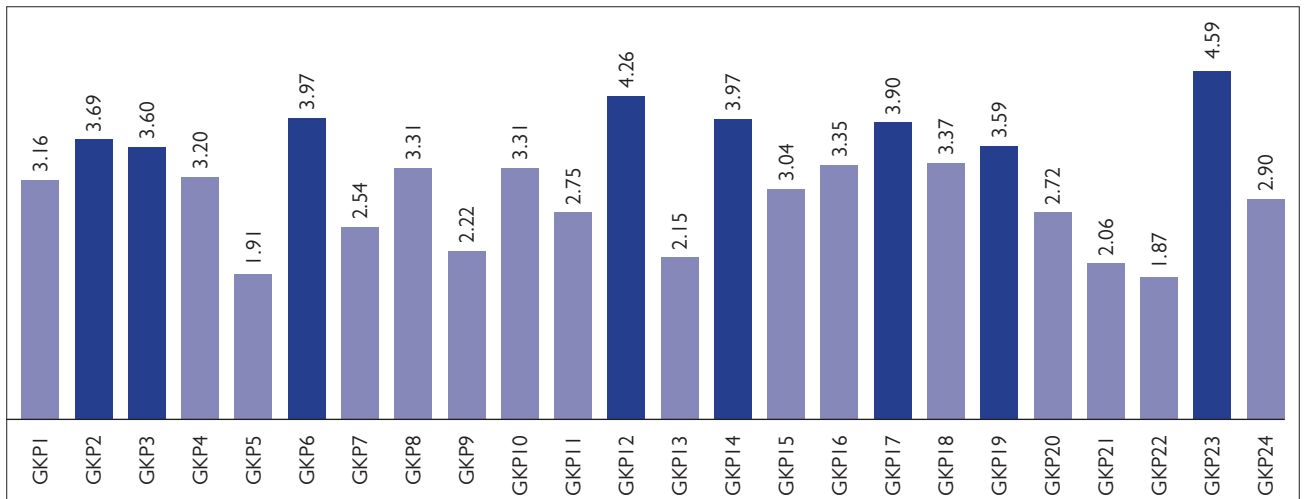
Tablo 3. Anlamsal farklılaşım ölçeği

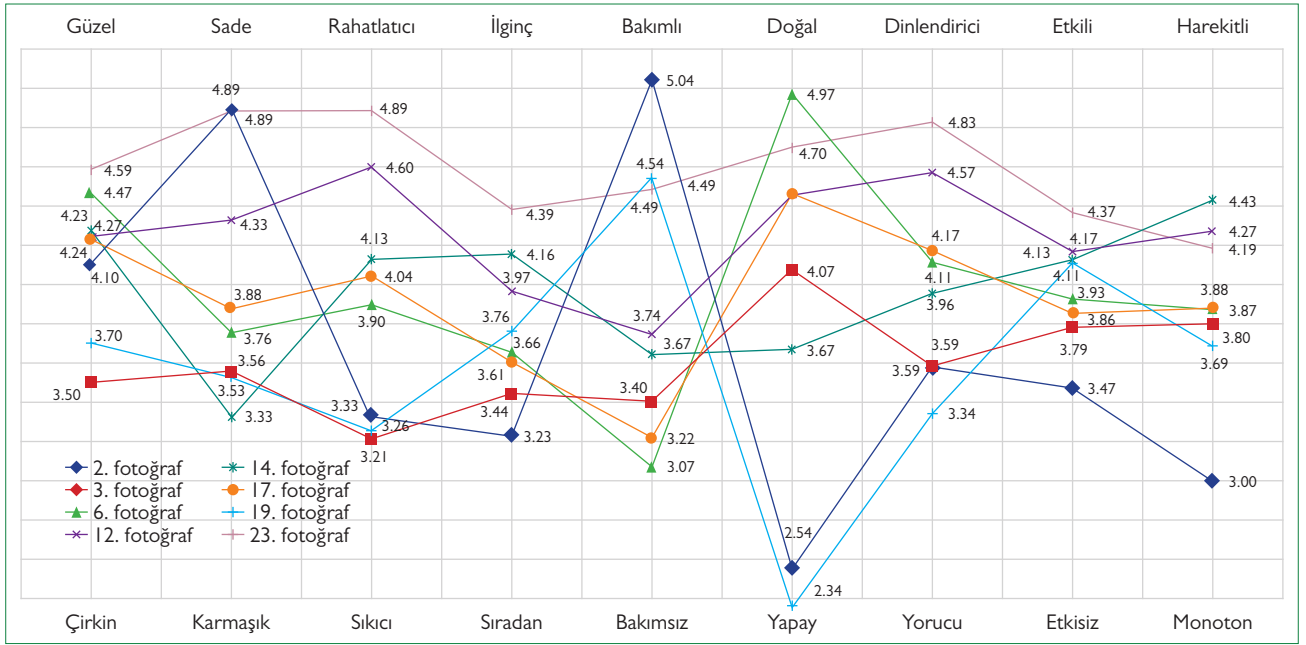
Parametreler	-3	-2	-1	0	1	2	3	Parametreler
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(7)	(1)
Çirkin								Güzel
Karmaşık								Sade
Sıkıcı								Rahatlatıcı
Sıradan								İlginç
Bakımsız								Bakımlı
Yapay								Doğal
Yorucu								Dinlendirici
Etkisiz								Etkili
Monoton								Hareketli

makla birlikte, yamaç yerleşmesi olarak dikkat çekici bir kent formuna sahiptir. Araştırma alanı ve çalışmaya konu olan duvarlar topoğrafik yapının getirdiği bir koşuldur.

Ana cadde üzerinde dikkat çeken öğeler gruplandırıldığında duvarlar %42,7 oranı ile en fazla dikkat çekmektedir. %30,1 oranı ile yapılar ve %27,2 oranı ile doğal elemanlar sıralanmaktadır. Duvarların yol güzergahında tek yönlü olarak görüş mesafesini kısıtlaması dikkat çekiciliğini zorunlu olarak artırmaktadır.

Çalışma kapsamında araştırma alanı içerisinde belirlenen duvar örneklerine verilen tercihler bakıldığında; en fazla 23 no'lu fotoğraf 4,59 (GKP) görsel kalite puanı ile diğerlerine göre daha çok beğenilmiştir. Bu fotoğrafı 4,26 (GKP) görsel kalite puanı ile 12. fotoğraf, 3,97 (GKP) görsel kalite puanı ile 6. Ve 14. Fotoğraf, 3,90 (GKP) görsel kalite puanı ile 17. fotoğraf izlemiştir. Buna karşın 1,87 (GKP) görsel kalite puanı ile 22. fotoğraf en az beğenilen fotoğraf olmuştur (Şekil 3).

Şekil 3. Değerlendirmesi yapılan istinat duvar resimlerinin görsel kalite puanları.

Şekil 4. Görsel kalite puanı yüksek olan 8 fotoğrafa ait anlamsal farklılaşım sonuçları.

Görsel Kalite Puanı en yüksek olan 23 nolu fotoğraftaki istinat duvarı; katılımcılar tarafından sade, rahatlatıcı, dinlendirici, doğal, güzel, ilginç, etkili, bakımlı ve hareketli bulunurken en düşük puanı alan 22 nolu fotoğraftaki istinat duvarı çirkin, sıkıcı, bakımsız ve etkisiz bulunmuştur. Bunun yanı sıra görsel kalite puanı yüksek olan 2 nolu fotoğraftaki istinat duvarı; güzel, sade, bakımlı bulunduğu; 6 nolu fotoğrafın doğal, güzel ve dinlendirici bulunduğu; 12 nolu fotoğrafın rahatlatıcı, dinlendirici, doğal, sade, hareketli, güzel ve etkili bulunduğu; 14 nolu fotoğrafın hareketli, güzel, ilginç, etkili ve rahatlatıcı bulunduğu; 17 nolu fotoğrafın doğal, güzel, dinlendirici ve rahatlatıcı bulunduğu tespit edilmiştir (Şekil 4).

Özellikle kentsel peyzaj görüntüleri üzerinde yapılan çalışmalarda doğal malzemeler insan psikolojisi üzerinde etkili olduğu görsel kaliteyi ve tercih edilirliliği arttırdığı belirtilmiştir (Arriaza vd. 2004; Val vd., 2006; Dascalu, 2011; Aksu, 2012). Mekanı oluşturan fiziksel öge ve bileşenlere doğallık özelliği kazandıran tüm unsurlar (malzeme, obje, doğal eleman varlığı, doğal fiziksel yapı vb), mekânların estetik kalitesi üzerinde pozitif etki yaratmaktadır (Karaşah ve Sarı, 2015). Örneğin; 23 nolu fotoğraftaki duvarın sahip olduğu doğal objelerin (yeşil doku) ve duvarda kullanılan doğal taş malzemenin görsel kaliteyi arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca doğal malzemenin etkili olduğu ve görsel kalitesi yönünden yüksek puan alan 6 ve 12 nolu fotoğraftaki duvarların aynı zamanda bakımlı, sade ve güzel olduğu tespit edilmiştir.

Süreklilik ve yükseklik niteliklerine göre değerlendirilen 12, 19, 23 nolu fotoğrafların GKP'larının yüksek olduğu görülmektedir. Duvarların sürekliliği ve yükseklik algıları varlıklarını

daha etkili kılmaktadır. Dolayısıyla kentin sahip olduğu kendine özgü çehresini belirleyen, silüetine katkı sunan, bu sayede yerleşim yapısını oluşturan, kentin fiziksel yapısının önemli parçalarından olan duvarların algılanması, okunabilirliği ve bıraktığı etki kent kimliğini tanımlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.

GKP üzerinde en etkili olan parametreleri belirlemek için yapılan regresyon analizine göre, 7 ana model oluşmuştur. Bunlardan yedi parametrenin oluşturduğu 7. model en etkilidir. Burada, $R^2 = ,387$, $F = 11,835$ ve $p = 0,000$ olmak üzere, güzel ($\beta = 0,460$), bakımlı ($\beta = 0,350$), ilginç ($\beta = 0,270$), hareketli ($\beta = -0,370$), sade ($\beta = 0,352$), rahatlatıcı ($\beta = -0,253$), ve doğal ($\beta = 0,412$), parametreleri en etkili parametreler olarak belirlenmiştir (Tablo 3). Mekânları oluşturan fiziksel çevre, öge ve bileşenlerin güzel, bakımlı, sade ve doğal olması, görsel kalitesini yüksek oranda etkilemektedir. Dolayısıyla regresyon analizi sonucu tercih edilirliliği belirleyen 7 parametrenin, her bir duvarın güzellik ve doğallık değeri ile ilişkili olduğu da söylenebilir (Tablo 4).

Duvar görüntülerini değerlendirilmede kullanılan parametreler arasındaki ilişkiyi belirleme yönünden yapılan analiz çalışması sonucunda; güzel bulunan fotoğraf, aynı zamanda rahatlatıcı, etkili, dinlendirici olarak nitelendirilmiştir. Özellikle parametreler arasındaki korelasyon katsayılarına bakıldığında; çirkin/güzel parametresinin sıkıcı/rahatlatıcı parametresi ile arasında (0,952), sıkıcı/rahatlatıcı parametresi ile monoton/hareketli parametresi arasında (0,946) ve sıkıcı/rahatlatıcı parametresi ile sıradan/ilginç parametresi ile arasındaki korelasyon katsayısı (0,940) yüksek çıkmıştır. Benzer şekilde yorucu/dinlendirici

Tablo 4. Fotoğrafların GKP üzerinde en etkili olan sıfat çiftlerinin değerlendirilmesine ilişkin regresyon analizi (*p<0.01)

Model no	Model parametreleri	R2	B	Beta (β)	t	F	Önemlilik*
1	Güzel	0,257	0,137	0,507	4,853	23,552	0,000
2	Güzel	0,304	0,138	0,511	5,378	14,626	0,000
	Bakımlı		-0,051	-0,216	-2,880		
3	Güzel	0,347	0,133	0,492	2,759	11,666	0,000
	Bakımlı		-0,080	-0,336	-2,489		
	İlginç		0,061	0,240	4,925		
4	Güzel	0,403	0,141	0,521	-2,919	10,987	0,000
	Bakımlı		-0,076	-0,320	2,075		
	İlginç		0,081	0,319	5,011		
	Hareketli		-0,065	-0,257	-2,119		
5	Güzel	0,542	0,025	0,028	6,435	10,501	0,000
	Bakımlı		0,051	0,163	-3,808		
	İlginç		0,025	-0,098	3,698		
	Hareketli		0,026	0,099	-3,211		
	Sade		0,027	-0,089	3,262		
6	Güzel	0,593	0,170	0,024	7,012	11,087	0,000
	Bakımlı		-0,111	0,025	-4,445		
	İlginç		0,132	0,028	4,687		
	Hareketli		-0,051	0,030	-1,713		
	Sade		0,104	0,030	3,410		
	Rahatlatıcı		-0,089	0,033	-2,738		
7	Güzel	0,387	0,231	0,460	4,233	11,835	0,000
	Bakımlı		0,186	0,350	3,360		
	İlginç		0,183	0,270	3,352		
	Hareketli		-0,163	-0,370	-3,406		
	Sade		0,176	0,352	2,638		
	Rahatlatıcı		-0,133	-0,253	-2,426		
	Doğal		0,207	0,412	3,901		

ve çirkin/güzel parametresi arasında (0,929), çirkin/güzel ve yorucu/dinlendirici parametresi arasında (0,926) ve çirkin/güzel ve etkili/etkisiz parametresi arasındaki korelasyon katsayısı da (0,918) yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Sonuç

İnsanların bireysel ve toplumsal olarak yaşadıkları kentin, kentsel mekanların, kent öğelerinin farklılıklarını, özgünlüklerini algılamaları önemlidir. Çevre bütün olarak insanları kendini ifade etmeye, çevre ile ilişki kurmaya, fiziksel çevresini geliştirmeye ve güzelleştirmeye teşvik etmelidir. Kentsel kimlik öncelikle kentte yaşayanların farkındalığı ve kabullenmesi ile geliştirilebilecek bir kavramdır. Kent coğrafyası, kültürel yapısı, mimari yapısı, yerel gelenekleri, yaşam biçimi bir bütün olarak

kent kimliğine katkı sunar. Kenti bir bütün olarak göremediğimizde, kentin sorunlarına geçici çözümler bulmaktan öteye gidemeyiz.

Bu çalışmada, Artvin İli'nin topoğrafik yapısının koşulu olarak oluşmuş duvarların yaşayanlar tarafından nasıl algılandığı sorgulanmıştır. Kent merkezine ulaşan taşıt ve yaya yolu üzerinde duvarların yoğun kullanımı, kent kimliği açısından değerlendirilebilir kılmaktadır. İnsanların duvarları nasıl algıladığı, bu konudaki farkındalıkları duvarların kimlik elemanı olarak geliştirilmesine katkı sunacaktır. Yapılan çalışmada; doğal malzeme ile yapılmış, üzerinde doğal bitki örtüsünü bulunan duvarların görsel kalite puanı yüksek çıkmıştır. Kent kullanıcıları, doğal çevre güzellikleri ile dikkat çeken kentin duvarlarının çevreye uygun olmasını bu niteliklerin görsel kalite açısından daha

Tablo 5. Parametre çiftleri arasındaki ilişki (Spearman korelasyon analizi)

		Çirkin/ Güzel	Karmaşık/ Sade	Sıkıcı/ Rahatlatıcı	Sıradan/ İlginç	Bakımsız/ Bakımlı	Yapay/ Doğal	Yorucu/ Dinlendirici	Etkisiz/ Etkili	Monoton/ Hareketli
Çirkin/ Güzel	Korelasyon katsayısı	1,000	0,757**	0,952**	0,895**	0,836**	0,565**	0,926**	0,918**	0,898**
	Önem derecesi	–	0,000	0,000	0,000	0,000	0,004	0,000	0,000	0,000
Karmaşık/ Sade	Korelasyon katsayısı	0,757**	1,000	0,676**	0,576**	0,668**	0,532**	0,758**	0,729**	0,513**
	Önem derecesi	0,000	–	0,000	0,003	0,000	0,007	0,000	0,000	0,010
Sıkıcı/ Rahatlatıcı	Korelasyon katsayısı	0,952**	0,676**	1,000	0,940**	0,754**	0,624**	0,929**	0,891**	0,946**
	Önem derecesi	0,000	0,000	–	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000	0,000
Sıradan/ İlginç	Korelasyon katsayısı	0,895**	0,576**	0,940**	1,000	0,776**	0,479*	0,846**	0,870**	0,914**
	Önem derecesi	0,000	0,003	0,000	–	0,000	0,018	0,000	0,000	0,000
Bakımsız/ Bakımlı	Korelasyon katsayısı	0,836**	0,668**	0,754**	0,776**	1,000	0,154	0,693**	0,824**	0,684**
	Önem derecesi	0,000	0,000	0,000	0,000	–	0,472	0,000	0,000	0,000
Yapay/ Doğal	Korelasyon katsayısı	0,565**	0,532**	0,624**	0,479*	0,154	1,000	0,737**	0,578**	0,636**
	Önem derecesi	0,004	0,007	0,001	0,018	0,472	–	0,000	0,003	0,001
Yorucu/ Dinlendirici	Korelasyon katsayısı	0,926**	0,758**	0,929**	0,846**	0,693**	0,737**	1,000	0,876**	0,875**
	Önem derecesi	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	–	0,000	0,000
Etkisiz/ Etkili	Korelasyon katsayısı	0,918**	0,729**	0,891**	0,870**	0,824**	0,578**	0,876**	1,000	0,845**
	Önem derecesi	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,003	0,000	–	0,000
Monoton/ Hareketli	Korelasyon katsayısı	0,898**	0,513*	0,946**	0,914**	0,684**	0,636**	0,865**	0,845**	1,000
	Önem derecesi	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000	–

önemli olduğunu düşünmektedir. Doğal malzeme kullanımı sürdürülebilirlik açısından da önemlidir. Yenilenebilir, çevreye zarar vermeyen malzemeler kentin ruhuna denk düşmektedir. Fakat özellikle yol boyu sürekliliği fazla olan duvar yüzeylerinde yeşil doku çeşitliliği sağlanabilir. Mevsimsel olarak çiçeklenen bitkilerin kullanımı duvarları, dönemsel olarak hareketlendirecektir.

Çalışmada insan ölçeğini çok fazla aşan yükseklikteki betonarme duvarların, üzerinde su tahliyesi için kullanılan boruların, düzensiz reklam afişlerinin bulunduğu duvarların görsel kalite puanları düşük çıkmıştır. Özellikle teknik zorunluluklardan kaynaklanan yüksek betonarme duvarlar yapılırken, estetik açıdan tasarımsal yaklaşılmalıdır. Kademeli duvar yapmak, yapısal ve bitkisel yaklaşımlı (Aksu ve Acar, 2010) çözümler üretmek gerekmektedir. İlan panoları duvarlar yüzeyinde sürekliliği-yoğunluğu, boyutları, konumları dikkate alınarak kullanılmalıdır.

Doğal elemanlarla yapılan duvarların yanında, üzerinde resim, figür, yapısal objeler (çeşme, hayvan heykelleri, yapay şelaleler gibi) bulunan duvarların görsel kalite puanları yüksek çıkmıştır. Kent kullanıcıları kentsel mekanlarda farklı görüntüler de görmek istemektedir. Bunların duvar yüzeyinde kullanımları için sonsuz seçenekler üretilebilir. Fakat önemli olan insanlar üzerinde bıraktığı olumlu etkiler, verilmek istenen mesajlar, top-

lum yapısına ve çevreye uygun görüntüler oluşturmalarıdır. Yapısal objelerin duvarlar yüzeyinde görsel kirlilik yaratmaması için konumsal olarak hangi duvar yüzeyinin seçilmesi gerektiği, duvarın boyutu-sürekliliği, malzemesi önemlidir. En önemlisi bu uygulamaların tasarım ilkeleri dikkate alınarak yapılmasıdır.

Araştırma alanı olarak seçilen, kent merkezine ulaşan ve yol boyunca yer alan duvarlar görsel açıdan değerlendirilebilir potansiyele sahiptir. “Yol üzerinde mor salımlı duvarın karşısında”, “üzerinde geleneksel motiflerin olduğu duvarı geçince” gibi ifadelerle mekanları anımsatmak veya karşıdan bakınca yol güzergahını belirleyen duvarları dikkat çekici kılmak tüm kentte olumlu etkileyecektir. Coğrafi koşullardan kaynaklı, zorunlu olarak oluşan duvarlar, kent için anlamlı hale gelecektir. Söz konusu duvarların görsel kalite açısından ele alınarak iyileştirilmesi, duvarların ve mekanların hatırlanabilirliğini artıracak, bu bağlamda kent kimliğine önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Acar, C., Demirbaş, E., Dinçer, P., Acar, H. (2003). "Anlamsal Farklılaşım Tekniğinin Bitki Kompozisyonu Örneklerinde Değerlendirilmesi". *Turkish Journal Of Forestry*, A(1), 15-28.
- Acar, C., Güneroğlu A. N. (2009). "Trabzon Kentindeki Çizgisel Bitki Kompozisyonlarının Tür Çeşitliliği İle İşlevsel Ve Görsel Değerleri Üzerine Bir Araştırma". *Ekoloji Dergisi*, 18(72).
- Aksu, Ö. V., Acar, C. (2010). Kent İçi İstinat Duvarlarının Peyzaj Mimarlığı Açısından İrdelenmesi: Trabzon Kenti Örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 11(2), 1-11.
- Aksu, Ö. V. (2012). Kent mobilyaları tasarımında özgün yaklaşımlar. İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi, 2(6), 373-386.
- Alexander, C., Ishikawa, S. & Silverstein, M. (1977) *A Pattern Language?— Towns Buildings Construction* (New York: Oxford University Press).
- Arriaza M, Canas-Ortega JF, Canas-Madueno JA and Ruiz-Aviles P. (2004). Assessing the visual quality of rural landscapes. *Landscape and Urban Planning*; 69(1):115–25
- Başal, M., Memlük, Y., Yılmaz, O. (1993). *Peyzaj Konstrüksiyonu*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1322, Ders Kitabı: 381, 170S., Ankara
- Baykan, G. (2006). Şehircilik-Planlama-Tasarlama- Mimarlık-Peyzaj, Planlama, 4, 19-22.
- Bayraktar, N., Tekel, A., Ercoşkun, Ö. Y. (2008). Ankara Atatürk Bulvarı üzerinde yer alan kentsel donatı elemanlarının sınıflandırılması, değerlendirilmesi ve kent kimliği ilişkisi. *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Dergisi*, 23(1), 105-118.
- Dascalu, D.M. (2011). Landscape Effects of Urban Furniture Textures. *Bulletin UASVM Horticulture* 68(1), 324-331.
- Eminagaoglu, Z., Yavuz, A. (2005). Artvin kent dokusunda yeşil alan incelemesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 6(1), 191-202.
- Eren, A.G.E., T., Alpak, E. M., Düzenli, T. (2018). Mevsimsel Bitki Görünümünün Tercih Ve Algusal Farklılıklarının Belirlenmesi. Volume: 3, Issue: 1, P: 145-154
- Göregenli, M. (2010). Çevre Psikolojisi: İnsan-Mekan İlişkileri, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hornbeck, J.W. (1973). Storm flow from hardwood-forested and cleared watersheds in New Hampshire Water Resour. Res., 9 (1973), pp. 346-354
- İnceoğlu, M., & Aytuğ, A. (2009). Kentsel Mekânda Kalite Kavramı. *Mega-ron*, 4(3).
- İnceoğlu, M., (2010), *Tutum, Algı ve İletişim*, İstanbul, Beykent Üniversitesi Yayınları
- Kahvecioğlu, H. L. (1998). Mimarlıkta imaj: mekansal imajın oluşumu ve yapısı üzerine bir model (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Kalipsiz, A. (1981). İstatistik Yöntemler. I.Ü. Orman Fak., Yayın, (2837/294).
- Kalmbach, K.L., Kielbaso, J. J. (1979). Resident attitudes toward selected characteristic of street tree planting *J. Arbor* 5(6):124-129
- Kayapa, N. ve Tong, T., (2011), "Sanal Gerçeklik Ortamında Algı", *Sigma* 3, 348-354.
- Lynch, K. (1981) *A Theory of Good City Form*. Cambridge, Massachusetts, and London: The MIT Press.
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*, Cambridge, Mass: MIT Press.
- Lynch, K. (2010). *Kent İmgesi, çev: İrem Başaran*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Norberg - Schulz, C. (1980). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*, New York: Rizzoli.
- Norberg-Schulz, C. (1971). *Existence, Space and Architecture*, NY: Praeger.
- Ocaçlı, M., ve Türk, Y. A. (2012). Kentsel kimlik. *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük* (derleyen: Melih Ersoy), Ninova Yayınları, İstanbul.
- Osgood, C.E, Suci, GJ Tannenbaum, P. H. (1957). *The measurement of meaning*. The University of Illinois Press New York
- Önem, A. B., Kilincaslan, I. (2010). Haliç bölgesinde çevre algılamaya ve kentsel kimlik. *İTÜ DERGİSİ/ a*, 4(1).
- Özen, A. (2006). Mimari sanal gerçeklik ortamlarında algı psikolojisi. *Bilgi Teknolojileri Kongresi IV, Akademik Bilişim*.
- Özgüç, İ. (1999). TEM Hadımköy-Kınalı arası peyzaj planlaması üzerinde görsel araştırmalar. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 49(2), 115-132.
- Rapoport, A., (1990), *The Meaning Of The Built Environment, A Nonverbal Communication Approach*, Tucson, The University Of Arizona Press
- Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*, ABD: Pion.
- Sarı, D., Karavaş, B. (2015). Hatıla Vadisi Milli Parkı'nda (Artvin) yer alan farklı vejetasyon tiplerinin görsel değerlendirmesi üzerine bir çalışma. *Turkish Journal of Forestry*, 16(1), 65-74.
- Solak, S. G. (2017). Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal Ve Kuramsal Bir Bakış. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi Manas Journal Of Social Studies (Mjss)*, 13.
- Januchta-Szostak, A. (2010). *The Role of Public Visual Art in Urban Space Recognition*. ISBN 978-953-307-044-5, pp. 140, INTECH,
- Tanrıverdi, F. (2001). *Peyzaj Mimarlığı Bahçe Tanıtımı Temel İlkeleri ve Uygulama Metotları*.
- Tversky, T., Geisler, W.S., Perry, J.S.(2004). Contour grouping: Closure effects are explained by good continuation and proximity. *Vision Research*. 2004;44:2769–2777.
- Tversky, B. (2000). Remembering spaces, *Handbook of memory* (pp. 363-378). New York: Oxford University Press
- Uzun, G., 1997. *Peyzaj Konstrüksiyonu I. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No:137, 256s.*
- Ünlü, T. S. (2017). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekan İlişkisi: Mersin Örneği, *Planlama*, 27(1):75–93.
- Val, G.F., Atauri, J.A., Lucio, J.V. (2006). Relationship between landscape visual attributes and spatial pattern indices: a test study in mediterranean – climate landscapes. *Landscape and Urban Planing*, 77: 393 –407